

**Toimittaneet Minna Willman-Koistinen,
Iina Sahramäki & Terhi Kankaanranta**

Ihmiskaupparikosten esitutkinnan käsikirja

Poliisiammattikorkeakoulun oppikirjoja

Ihmiskaupparikosten esitutkinnan käsikirja

toimittaneet

Minna Willman-Koistinen, Iina Sahramäki & Terhi Kankaanranta

© Poliisiammattikorkeakoulu
Tampere, 2024

Toimittaneet Minna Willman-Koistinen, Iina Sahramäki & Terhi Kankaanranta
Ihmiskaupparikosten esitutkinnan käsikirja

Poliisiammattikorkeakoulun oppikirjoja 32
ISBN 978-951-815-436-8
ISSN 1455-8270

Grano Oy, 2024

Sisällys

Aluksi.....	11
Käsikirjan rakenne: Ihmiskaupparikosten esitutinnan prosessi.....	14
Poliisihallituksen ohjeistus.....	19
1 Ihmiskauppa rikoslaissa.....	24
2 Ihmiskaupan ilmenemismuotoja.....	45
2.1 Työperäinen hyväksikäyttö.....	47
2.2 Seksuaalinen hyväksikäyttö.....	51
2.3 Lapsiin kohdistuva hyväksikäyttö.....	54
2.4 Pakkoavioliitto.....	58
2.4.1 Pakkoavioliitto -epäilyn tutkinnasta.....	61
2.5 Toimintaympäristöstä esiin nousevia ihmiskaupan muotoja.....	63
2.5.1 Rikolliseen toimintaan pakottaminen.....	64
2.5.2 Poliisi ja hatkanuoret.....	66
2.5.3 Lastensuojelun luvattomat poissaolot. Tutkimustietoa ja havaintoja vuosilta 2013-2014 ja 2020.....	68
2.5.4 Verkossa ilmenevä ihmiskauppa.....	71
2.5.5 Kolmansista maista tulevat paperittomat ihmiskaupan uhreina.....	75
2.6 Muut ihmiskaupan muodot.....	79
3 Esitutkintaa alustavat toimenpiteet ja esitutkintayhteistyö.....	82
3.1 Paljastavan toiminnan käytänteistä	84
3.1.1 Salainen tiedonhankinta ihmiskaupparikoksissa.....	86
3.1.2 Kommentti paljastavan toiminnan käytänteistä paritusrikoksissa.....	87
3.2 Tarkastuskäynti ilman rikosepäilyä ja rikosepäilyn pohjalta.....	88
3.3 Anonyymi puhuttaminen.....	93
3.4 Esitutkintayhteistyö ihmiskaupparikoksissa.....	99
3.5 Ihmiskauppa- ja maahanmuuttorikollisuuden torjuntatoiminto.....	106
3.6 Valtakunnallisen IHKA-ryhmän toiminta ja tuki.....	107
3.7 Tietoa rekistereistä.....	110

3.8	Kansainväliset tieto- ja tiedonvaihtojärjestelmät.....	111
3.9	Tutkinnan suunnittelu ja dokumentointi.....	112
3.9.1	Ilmoitusten kirjaaminen ja esikäsittely.....	113
3.9.2	Tutkintasuunnitelma.....	116
3.9.3	Projektinhallintamalleja.....	119
4	Esitutkinnan aikaiset toimenpiteet.....	120
4.1	Kuulustelu ja tulkkaus.....	122
4.1.1	Asianomistajan kuulustelutilanteen valmistelu.....	123
4.1.2	Rikoksesta epäillyn kuulustelutilanteen valmistelu.....	127
4.1.3	Videokuulustelu, vastakuulustelumahdollisuuden järjestäminen.....	131
4.1.4	Kuulusteluteemojen ja kysymysten hyödyntäminen	135
4.1.5	Tulkkaus- ja käännöspalvelut.....	137
4.2	Maassaolon edellytykset ja työnteke-oikeus.....	144
4.2.1	Maassaolon edellytysten ja työnteon oikeuden tarkastaminen.....	145
4.2.2	Maastapoistamisasian vireyttäminen.....	150
4.2.3	Ihmiskaupan uhrin oleskelu-oikeudesta ja harkinta-ajasta.....	153
4.2.4	Ihmiskaupan uhrin luvat sekä ihmiskauppaviitteiden huomioiminen lupaprosesseissa Maahanmuuttovirastossa.....	155
4.2.5	Ulkomaisen työvoiman ja muiden henkilöiden maahantuloon sekä maahantuloon oikeuttaviin asiakirjoihin liittyvät rikokset	161
4.3	Muita toimenpiteitä esitutkinnan aikana.....	165
4.3.1	Pakkokeinot ihmiskaupparikostutkinnassa – tuloksia tehokkaasti.....	166
4.3.2	Rikoshyödyn jäljittäminen ja poisottaminen	167
4.3.3	Liiketoimintakieltolaista ja määräämisen edellytysten tutkinnasta	169
4.3.4	Tutkinta-apupyynnö toiselle poliisiyksikölle.....	172
4.3.5	Oikeushenkilön rangaistusvastuu	174
5	Esitutkinnan päättämiseen liittyvät toimenpiteet.....	181
5.1	Esitutkintapöytäkirjan kokoaminen, johdanto ja liitteet.....	183
5.2	PATJA-ilmoituksen päivittäminen esitutkinnan päättyessä.....	188
5.2.1	Muistilista PATJA-ilmoituksen päivittämisestä.....	191

6	Monialainen yhteistyö ja eri toimijoilta kerättävä tieto.....	194
6.1	Viranomaistoimijat.....	196
6.2	Movi-malli	213
6.3	Tietojen vaihtaminen ja luovuttaminen viranomaistoiminnassa.....	215
6.4	Rajavartiolaitoksen kanssa tehtävä yhteistyö	220
6.5	Ulosoton roolista turvaamistoimien täytäntöönpanossa sekä ihmiskaupparikosten esitutkinnassa tehtävästä yhteistyöstä.....	221
6.6	Järjestöjen näkökulma.....	223
6.7	Ammattiliittojen ja poliisin välinen yhteistyö.....	230
6.7.1	STTK:n esimerkkejä käytännön yhteistyöstä.....	230
6.7.2	SAK:n esimerkkejä käytännön yhteistyöstä	233
7	Uhrin huomioon ottaminen esitutkinnassa.....	236
7.1	Uhrisensitiivinen työtapa ja psykologisen kontrollin huomioiminen	238
7.2	Kulttuurisensitiivisyys.....	243
7.3	Work Help Finland -mobiilisovellus avuksi ennalta estävään toimintaan.....	249
7.4	Ihmiskaupan uhrien auttamisjärjestelmä.....	251
7.5	Ihmiskaupan uhrien auttaminen hyvinvointialueilla.....	255
7.6	Asiantuntijan suojelutarpeen arviointi ja muut uhridirektiivin mukaiset suojelutoimet.....	259
7.7	Avustaminen ihmiskaupparikostutkinnoissa.....	292
7.8	Tukihenkilön käyttö.....	298
7.9	Rankaisemattomuusperiaate: keskeisiä näkökohtia.....	300
7.10	Alaikäiset ihmiskaupan uhrit Suomessa.....	308
7.10.1	Haasteet lapsen kohdistuneen ihmiskaupan tunnistamisessa.....	310
7.10.2	Huomioita lapsiin kohdistuvan hyväksikäytön esitutkinnasta.....	313
8	Poliisin ja syyttäjän päätökset –esitutkinnan aloittamatta jättäminen, päättäminen ja rajoittaminen	317
9	Ulkomailla tapahtuneet ihmiskaupparikokset.....	328

10 Näkökulmia ihmiskaupparikosten ennaltaehkäisyyn.....	334
10.1 Toimenpiteitä ihmiskaupan ennaltaehkäisyyn.....	335
10.2 Ihmiskaupparikosten ennalta ehkäisystä tutkinnanjohtajan silmin.....	340
10.3 Lapset ihmiskaupan kohteena.....	342
10.4 Ihmiskaupparikokset ja poliisin ennalta estävä toiminto.....	344
11 Liitteet.....	348
Liite 1. Ihmiskaupparikosten esitutkinnan prosessikaavio	349
Liite 2. Ihmiskaupan ja lähirikosten tunnusmerkistöt.....	350
Liite 3. Ihmiskaupparangaistussäännökset HE 34/2004 ja 103/2014 keskeisiltä osin.....	359
Liite 4. IHMEMALLI –tutkimushankkeen rakenne ja suositukset.....	360
Liite 5. Ihmiskaupan uhrien auttamisjärjestelmän esite.....	362
Liite 6. Ohjeita ja oppaita ihmiskaupan uhrin tunnistamiseen.....	364
Liite 7. Pikaohje: asianomistajan suojelutarpeen kaksivaiheinen arviointi.....	367
Liite 8. Ulkomailla tapahtuneiden tapausten esitutkinnan toimittamatta jättäminen, esimerkki selostusosaan kirjoitettavasta tekstistä.....	368

Taulukot

Taulukko 1.	Rikoslaki 25 luku 3 §.....	25
Taulukko 2.	Riippuvainen asema ja turvaton tila.....	31
Taulukko 3.	Riippuvainen asema ja turvaton tila.....	38
Taulukko 4.	Keskeiset lupatyypit ja PATJA-tietojen vaikutus luvan myöntämiseen.....	159
Taulukko 5.	Organisaatioiden yhteystiedot.....	209
Taulukko 6.	Keskeisiä viranomaisten tietojenvaihtoa ja luovutusta säänteleviä lakeja.....	216
Taulukko 7.	Neliapilajärjestöjen yhteystiedot.....	225
Taulukko 8.	Ammattiliittojen yhteystiedot.....	233
Taulukko 9.	Esimerkkejä kulttuuristetuista ennakko-olettamuksista asiakkaan kohtaamisessa.....	244
Taulukko 10.	Ihmiskauppaa ja sen lähirikoksia koskevat rangaistussäännökset rikoslaisissa.....	351

Kuviot

Kuvio 1.	Esitutkinnan vaiheet -osaprosessi.....	16
Kuvio 2.	Monialainen yhteistyö -osaprosessi.....	17
Kuvio 3.	Ihmiskaupan uhri asianomistajana -osaprosessi.....	18
Kuvio 4.	Alustavat toimenpiteet ja yhteistyö.....	82
Kuvio 5.	Toimenpiteet esitutkinnan aikana	120
Kuvio 6.	Esitutkinnan päättäminen.....	181
Kuvio 7.	Ihmiskaupan uhri asianomistajana.....	194
Kuvio 8.	Ihmiskaupan uhri asianomistajana.....	236
Kuvio 9.	Kuulustelun vaiheet	240
Kuvio 11.	Sosiaalipäivystyksen ja poliisin yhteistyö.....	258
Kuvio 12.	Asianomistaja joutuu palaamaan rikosasiaan toistuvasti rikosprosessin aikana.....	261
Kuvio 13.	Asianomistajan kuulustelulomakkeen kohta suojelutoimien tarpeen arviosta.....	276
Kuvio 14.	Asianomistajan tilannetta ja epäiltyä rikosta koskevat tiedot.....	276
Kuvio 15.	Kuulustelijan kirjaamat perustelut suojelutarpeen arvioinnin tarpeellisuudesta.....	277
Kuvio 16.	Asianomistajan omaa näkemystä koskevat merkinnät ja lisätiedot.....	278
Kuvio 17.	Suojelutoimia koskevat johtopäätökset uhrin suojelun tarpeesta.....	280
Kuvio 18.	Arvioinnin perusteella esitutkinnassa tehtävät suojelutoimet....	280
Kuvio 19.	Arvioinnin perusteella asian oikeudenkäyntivaiheen suojelutoimia koskevat kohdat.....	281
Kuvio 20.	Asianomistajan kuuleminen toisen henkilön olematta läsnä tai näkösuojan takaa.....	282
Kuvio 21.	Suojelutoimena asianomistajan kuuleminen hänen henkilökohtaisesti läsnä olematta.....	284
Kuvio 22.	Suojelutoimena asianomistajan kuulemisen toteuttaminen katsomalla videotallenne.....	285

Kuvio 23. Suojelutoimena rikosasian oikeudenkäynnin julkisuuden rajoittaminen.....	286
Kuvio 24. Ihmiskaupan esitutkinnan prosessikaavio.....	349
Kuvio 25. Ihmiskaupparikosten tunnusmerkistö kuvana.....	359
Kuvio 26. Tutkimushankkeen rakenne.....	360
Kuvio 27. IHMEMALLI-hankkeen suositukset.....	361

Aluksi

Ihmiskaupparikosten esitutkinta vaatii usean eri toimijan yhteistyötä. Ihmiskaupparikosten esitutkinnan käsikirja tarjoaa esitutkintaviranomaisille sekä muille viranomaisille ja tahoille käytännönläheistä perustietoa ihmiskauppa- ja lähirikosten esitutkinnasta ja hyviksi havaituista käytänteistä. Monialaisen yhteistyön tukemiseksi käsikirjan sisältöä ovat tuottaneet lukuisat asiantuntijat poliisista, Poliisiammattikorkeakoulusta, syyttäjälaitoksesta, muista viranomaisista sekä kolmannelta sektorilta.

Käsikirjan luvut muodostavat yhdessä monialaisen näkökulman ihmiskaupparikollisuuden esitutkintaan ja piirteisiin. Käsikirja pyrkii lisäämään tietoisuutta yhteistyön erilaisista mahdollisuuksista. Käsikirjaa voidaan hyödyntää myös perehdytettäessä uusia työntekijöitä ihmiskaupparikosten esitutkintaan ja torjuntaan. Käsikirja on rakennettu siten, että halutessaan sitä voi hyödyntää luku kerrallaan. Sisällön suunnittelussa on huomioitu aiemmat eri toimijoiden tuottamat tukimateriaalit ihmiskaupparikosten esitutkintaan ja laajemmin ihmiskaupan vastaiseen työhön. Ihmemalli -hankkeessa tarkasteltiin myös esitutkinnan käytänteitä eri maissa. Käsikirjaan nostettiin asiakokonaisuuksia myös edellä mainitun aineiston näkökulmasta, liittyen esimerkiksi asiakkaan kohtaamiseen.

Käsikirja on apuväline, joka pyrkii tukemaan ihmiskaupparikosten yhdenvertaista ja laadukasta esitutkintaa valtakunnallisesti. On kuitenkin selvää, että yhdessä käsikirjassa ei pystytä vastaamaan kaikkiin haasteisiin ja toiveisiin. Käsikirjassa on huomioitu vahvasti asianomistajan kohtaaminen ja toimiminen asianomistajan kanssa. Kun käsikirjaa tullaan päivittämään, tulee rikoksesta epäillyn ja muiden asianosaisten rooli huomioida kattavammin. On lisäksi olennaista huomioida tulevilla versioilla ihmiskauppailmiön moninaisuus, esitutkintojen yksilölliset erot ja alati muuttuva toimintaympäristö, jotka vaativat esitutkintaa suorittavilta joustavuutta. Käsikirja ei korvaa olemassa olevia Poliisihallituksen ohjeita ja määräyksiä, vaan täydentää niitä käytännönläheisillä toimintaohjeilla.

Käsikirja on osa Poliisiammattikorkeakoulussa vuosina 2022-2023 toteutettua tutkimus- ja kehittämishanketta Ihmiskaupparikosten esitutkinnan mallintaminen (IHMEMALLI). Käsikirja muodostaa IHMEMALLI-hankkeen kehittämisosion.

Käsikirjasta tuotettiin sekä avoimesti kaikille saatavilla oleva, että vain viranomaiskäyttöön tarkoitettu versio. Käsikirjan salattaviksi määritellyt osiot on tarkastettu Poliisihallituksessa. Hankkeen tutkimusosa on raportoitu erillisessä loppuraportissa¹, jossa esitetään useita kehittämisehdotuksia ja -suosituksia ihmiskaupparikollisuuden esitutkinnan kehittämiseksi osana monialaista viranomaistoimintaa.

IHMEMALLI-hankkeessa keskusteltiin poliisihallinnon edustajien kanssa useissa ryhmäkeskustelutilaisuuksissa ja poliisilaitoskohtaisissa ryhmähaastattelutilaisuuksissa. Jokaisessa tapaamisessa kartoitettiin, millaisia ohjeita ja välineitä ihmiskaupparikosten esitutkintaa suorittavat henkilöt kaipaavat oman työnsä tueksi. Lisäksi muiden viranomaisten ja kolmannen sektorin edustajien kanssa käydyissä keskusteluissa pohdittiin millainen mallintamisen tuotos toimisi parhaiten käytännön toimijoiden työkaluna. Lisäksi ryhmäkeskusteluiden palautelomakkeessa osallistuja pyydettiin kirjaamaan toiveensa tulevan tuotoksen muodosta ja sisällöstä. Käsikirjan sisältö on rakennettu näiden odotusten pohjalta. Käsikirjan sisällysluetteloon pyydettiin myös laajasti kommentteja, jotta sisältö kattaisi mahdollisimman laajasti ihmiskaupparikosten esitutkinnan ja torjunnan osa-alueet.

Käsikirjan on toimittanut IHMEMALLI-hankkeen tutkimusryhmä Minna Willman-Koistinen, Iina Sahramäki ja Terhi Kankaanranta. Viimeistelyssä ovat auttaneet tutkimusavustaja Essi Aaltonen ja korkeakouluharjoittelija Sonja Kainomaa.

Käsikirjan sisältöä ovat tuottaneet Johanna Aapakallio, Kati Arnberg, Minna Ah-tiainen, Saara Asmundela, Elle Baran, Måns Enqvist, Noora Halmeenlaakso, Jani Hannonen, Emilia Hämäläinen, Pekka Hätönen, Sami Isoniemi, Virva Juurikkala, Emilia Kaikkonen, Heini Kainulainen, Jukka Karhu, Kari Kettunen, Jari Kiiskinen, Julia Korkman, Hannu Kortelainen, Anna-Riina Korteniemi, Sirpa Koskela, Panu Kovalainen, Olavi Kujanpää, Kimmo Kuukasjärvi, Miia Lehtinen, Henna Leppämäki, Nils Majewski, Sari Malinen, Pia Marttila, Juha Nuortama, Natalia Ollus, Tom Pakkanen, Juho Partanen, Anna-Greta Pekkarinen, Saara Pihlaja, Matti Pitkänen, Maaret Pulliainen, Ruta Rannat, Satu Rantaeskola, Saana Rikkilä, Venla

¹ Tutustu osoitteessa www.polamk.fi IHMEMALLI-hankkeen loppuraporttiin: Sahramäki, I., Willman-Koistinen, M. & Kankaanranta, T. (2024). Ihmiskaupparikollisuuden esitutkinta poliisissa.

Roth, Tuire Salmi-Hiltunen, Heidi Savurinne, Sanja Sillanpää, Mikko Sipilä, Sanna Springare, Fanny Söderman, Terhi Tafari, Essi Thesslund, Minna Viuhko, Sanna Virtanen ja Pekka Ylinen. Edellä mainittujen henkilöiden lisäksi sisältöä tuottivat Keskusrikospoliisin rikoshyötykoordinointi ja liiketoimintakieltoasiat, henkilöihin kohdistuvien rikosten osaamissektorin erikoissyyttäjryhmä, sekä lukuisat viranomaistoimijat.

Lämpimät kiitokset kaikille käsikirjan kirjoittamiseen ja kommentointiin osallistuneille.

Käsikirjan rakenne: Ihmiskaupparikosten esitutkinnan prosessi

Osana Ihmiskaupparikosten esitutkinnan mallintaminen (IHMEMALLI) –hanketta laadittiin ihmiskaupparikosten esitutkintaan prosessikuvaus, joka johdattaa ihmiskaupparikostutkinnan eri ulottuvuuksiin.

Prosessikuvaus² jakautuu kolmeen rinnakkaiseen ja toisiinsa limittyvään osaprosessiin:

Esitutkinnan vaiheet, johon kuuluvat alustavat toimenpiteet ja yhteistyö, toimenpiteet esitutkinnan aikana ja esitutkinnan päättäminen (Kuvio 1)

Monialainen yhteistyö (Kuvio 2) ja

Ihmiskaupan uhri asianomistajana (Kuvio 3)

Prosessikuvausta syvennetään tähän käsikirjaan koottujen asiantuntijakirjoitusten avulla. Kuvioihin 1-3 on kirjattu, missä käsikirjan luvussa prosessin eri asioita käsitellään. Prosessikaavio, johon on koottu kaikki kolme osaprosessia, löytyy liitteestä 1, josta sen voi tulostaa itselleen esimerkiksi huoneentauluksi tai muistilistaksi.

Käsikirjassa on 10 lukua

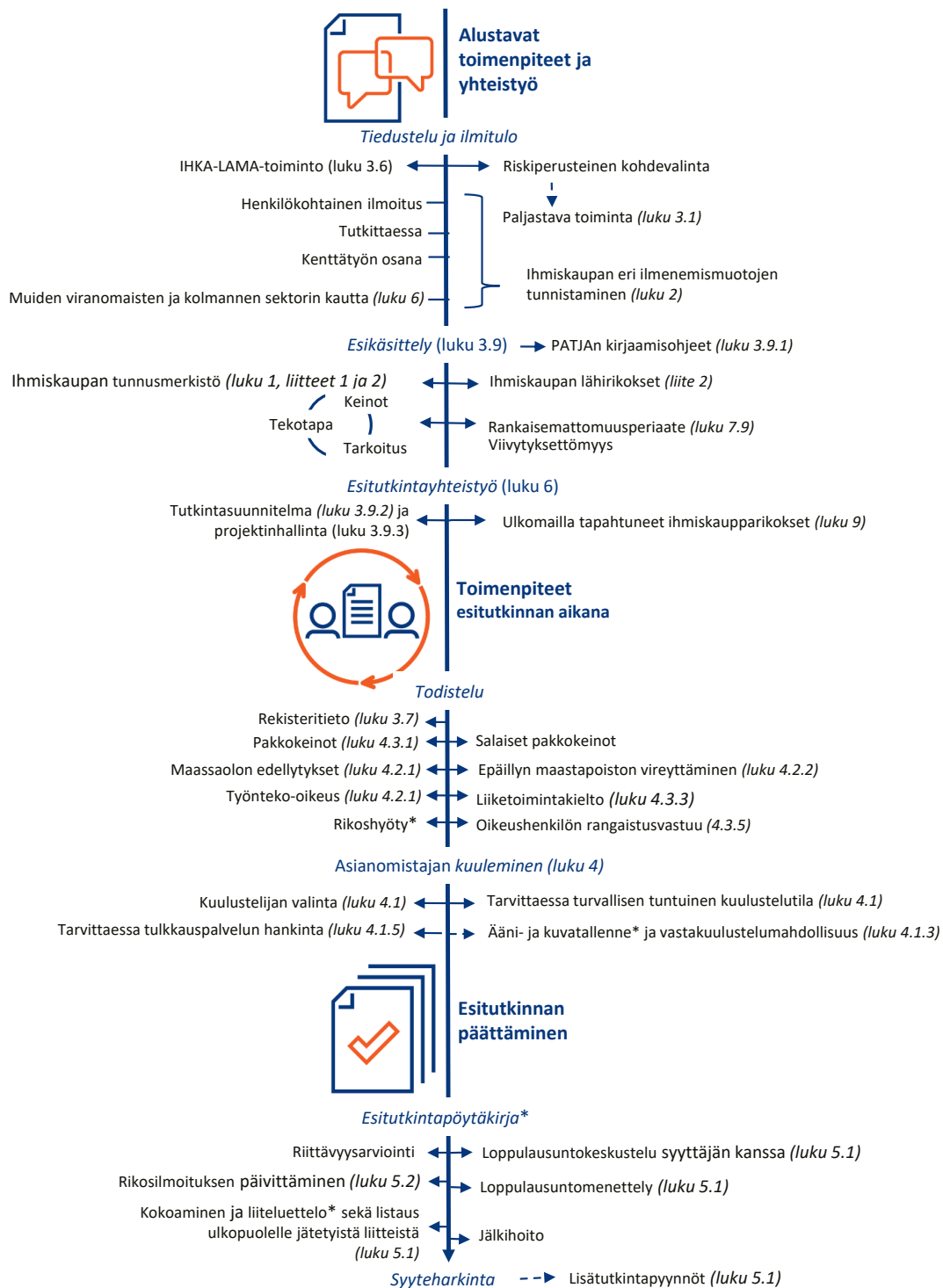
- Luku 1 johdattaa ihmiskauppaan rikoslain näkökulmasta.
- Luvussa 2 esitellään ihmiskaupan eri ilmenemismuotoja.
- Luvut 3, 4 ja 5 kuljettavat esitutkinnan prosessin eri vaiheiden läpi alkaen alustavista toimenpiteistä ja yhteistyöstä, edeten esitutkintaan kuuluviin moninaiisiin toimenpiteisiin ja edelleen esitutkinnan päättämiseen.

² Esitutkinnan vaiheiden mallintamisen pohjana on hyödynnetty Fredmanin, Kanervan, Tolvasen ja Viitasen (2020) Esitutkinta ja pakkokeinot -teoksessa esitettyä hahmotelmaa esitutkinnan eri vaiheista. Esitutkinta jaetaan teoksessa ilmoitusvaiheeseen, alustaviin toimenpiteisiin, kuulusteluihin, todisteluun, pakkokeinoihin ja esitutkinnan lopettamiseen.

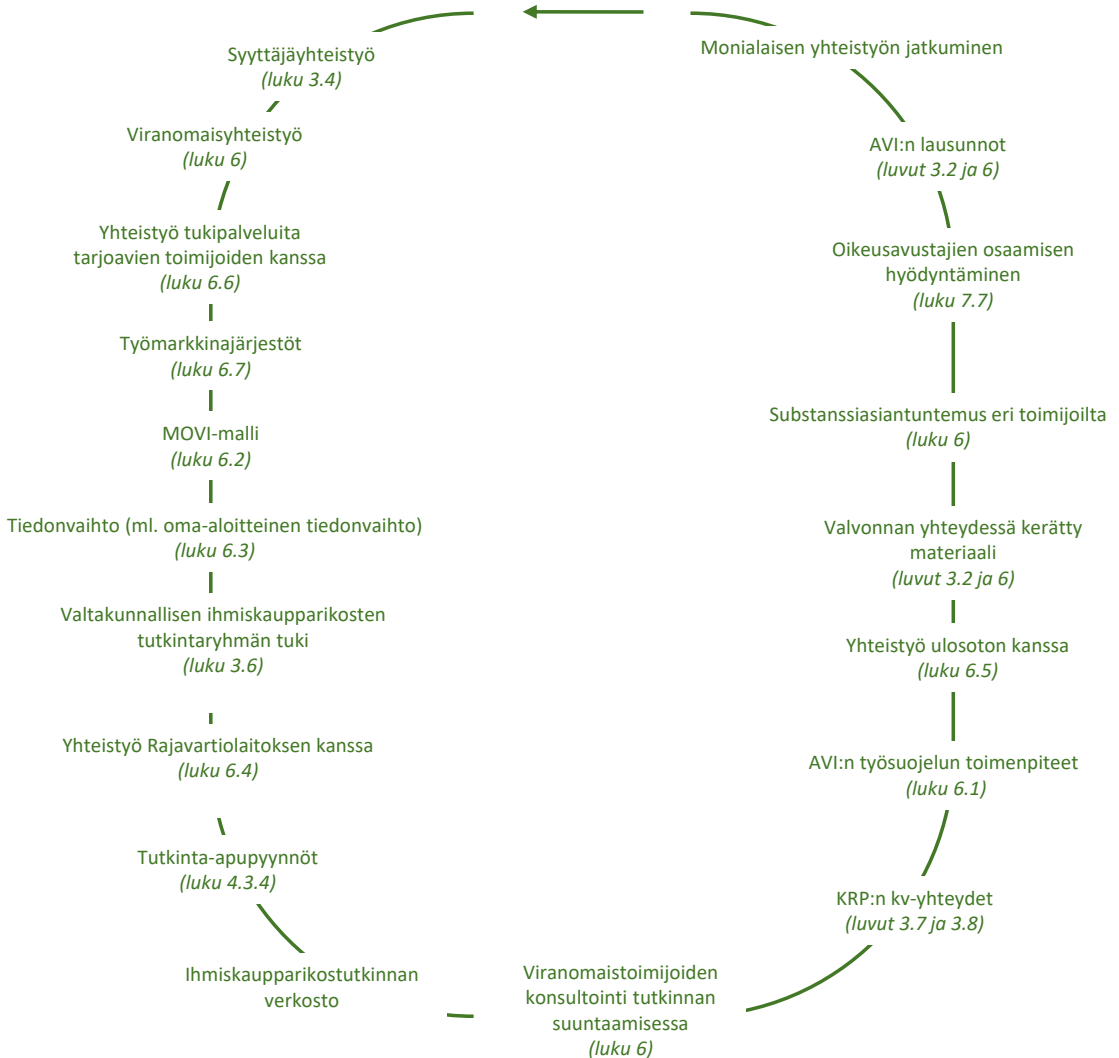
- Luku 6 käsittelee monialaista yhteistyötä ja yhteistyön hyödyntämisen tuomaa lisäarvoa ihmiskaupparikollisuuden esitutkinnalle ja torjunnalle.
- Luku 7 keskittyy ihmiskaupan uhriin asianomistajana ja tuo esiin näkökohtia, jotka tulisi ottaa huomioon esitutkinnan aikana.
- Luvussa 8 pureudutaan poliisin ja syyttäjään päätöksiin, joilla esitutkinta päätetään jättää aloittamatta, lopettaa tai rajoittaa.
- Luvussa 9 tarkastellaan ulkomailla tapahtuneisiin ihmiskaupparikoksiin liittyviä toimintamalleja.
- Luku 10 nostaa esiin näkökulmia ihmiskaupparikosten ennaltaehkäisyyn.³

³ Useat asiantuntijat ovat tuottaneet tekstiä käsikirjaan. Lähdeviittaustekniikoissa on pitäydytty kirjoittajien valitsemissa tavassa.

ESITUTKINNAN VAIHEET

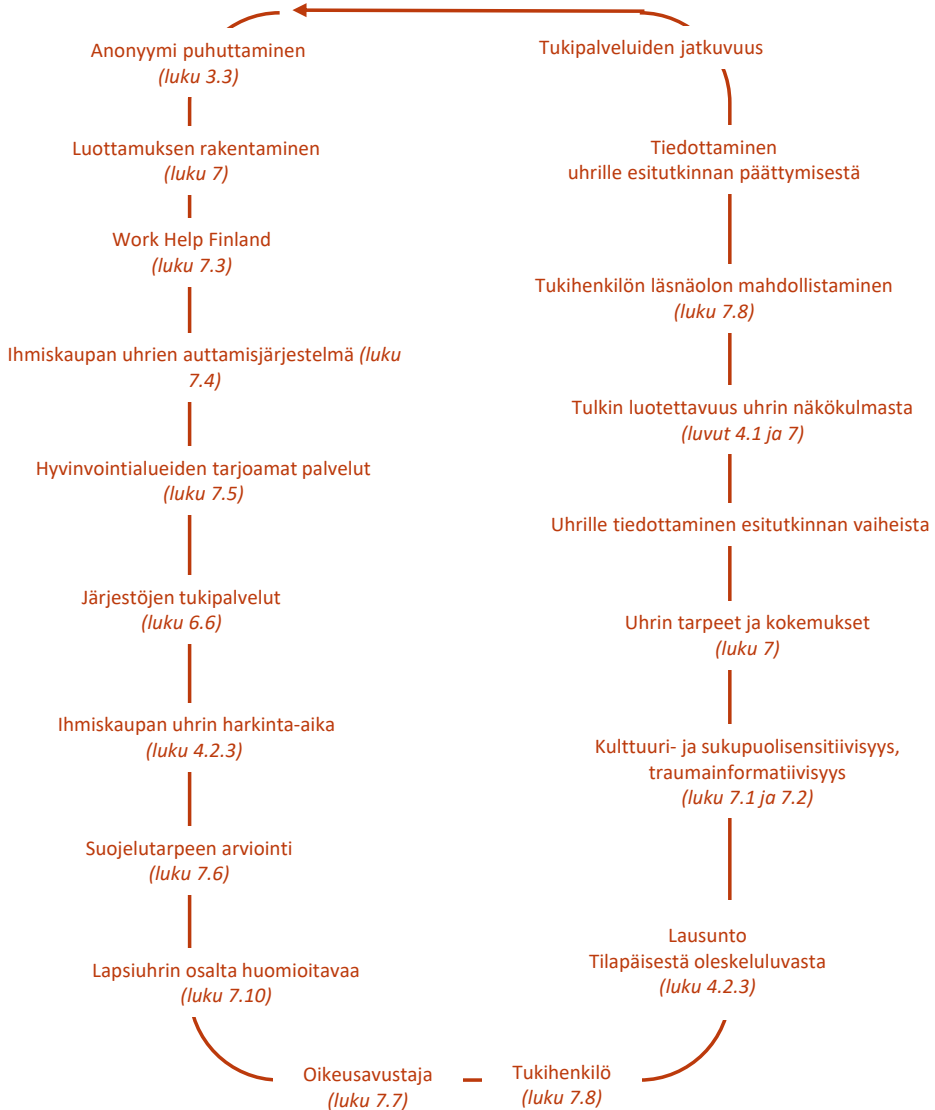

Kuvio 1. Esitutkinnan vaiheet -osaprosessi

Kuvio 2. Monialainen yhteistyö -osaprosessi

IHMISKAUPAN UHRI ASIANOMISTAJANA

Kuvio 3. Ihmiskaupan uhri asianomistajana -osaprosessi

Poliisihallituksen ohjeistus

Måns Enqvist
poliisitarkastaja
Poliisihallitus

Yleistä

Poliisihallituksen tulosohjausprosessin sekä määräysten, ohjeiden ja ohjaavien kirjeiden avulla poliisihallinnossa pyritään tulokselliseen ja tarkoituksenmukaiseen toimintaan sekä noudattamaan hyvän hallinnon periaatteita. Niillä pyritään myös yhdenmukaistamaan käytäntöjä poliisin eri yksiköissä. Lisäksi ohjeilla on koulutuksellinen funktio.

Poliisiyksiköt vastaavat siitä, että määräykset, ohjeet ja ohjaavat kirjeet lähetetään asianmukaisesti kaikille, joita ne koskevat, sekä että ne jalkautetaan käytännön toimintaan. Ohjeet ovat lähtökohtaisesti voimassa viisi vuotta, mutta niitä voidaan päivittää jo aiemmin esimerkiksi lakimuutosten seurauksena. Ohjeen voimassaoloa voidaan tarvittaessa jatkaa erillisellä päätöksellä, mikäli muutostarpeita ei ole. Ohjeita voidaan täydentää erillisillä käsikirjoilla tai konkreettisilla toimintaohjeilla ja -malleilla, joita on myös tämän käsikirjan liitteenä.

Poliisin ihmiskauppaohje

Poliisihallitus on antanut ohjeen Ihmiskauppaan ja sen kaltaisiin rikoksiin puuttuminen sekä ihmiskaupan uhrien auttaminen (POL-2024-41826), jonka tarkoituksena on yhdenmukaistaa ihmiskauppaan ja sen kaltaisiin rikoksiin puuttumista ja niihin liittyvää esitutkintaa sekä menettelyä ihmiskaupan uhrien auttamisessa. Sen tarkoituksena on myös edistää mahdollisten ihmiskaupan uhrien tasavertaista kohtelua ja lisätä poliisin tietoisuutta ihmiskaupan uhrien auttamisjärjestelmästä.

Ihmiskaupan torjunnan tehokkuuden ja vaikuttavuuden edellytyksenä on, että kaikessa poliisitoiminnassa osataan tunnistaa ihmiskaupan mahdolliset uhrin ja ohjata heidät auttamisjärjestelmän piiriin. Vaikka poliisin yksi päätehtävä

on rikosten tekijöiden tehokas rikosoikeudelliseen vastuuseen saattaminen, ohjeen painopiste on uhrien suojelemisessa.

Ihmiskauppa on luonteeltaan prosessiimaista hyväksikäyttöä, ei lyhyen aikaa kestävää kaupantekoa. Rikoksen tekijä pyrkii alistamaan uhriaan ja siten hyötymään hänestä pääsääntöisesti taloudellisesti. Rikostutkinnan vaativuutta lisää rikoksen tunnusmerkistön monimuotoisuus ja osaksi hankala tulkittavuus. Tunnusmerkistön on myös täytettävä kolme kriteeriä; keinot, tekotapa ja tarkoitus. Ohjeessa onkin pyritty avaamaan tunnusmerkistöä laajemmin kuin yleensä Poliisihallituksen antamissa ohjeissa. Monet ihmiskaupparikosjutut ovatkin kaatuneet tuomioistuimissa siksi, ettei edellä mainittuja tunnusmerkistötekijöitä ole riittävän huolellisesti otettu huomioon esitutkinnassa.

Ohjeessa on korostettu ihmiskaupan tunnistamisen tärkeyttä. Ihmiskaupan uhrin tunnistamiseen tulisi kiinnittää erityisesti huomiota silloin, kun poliisin tutkinnassa selvitetään seksipalvelujen myyntiä, seksuaalista hyväksikäyttöä, sekä luvatonta tai muutoin säädösten vastaista työvoiman käyttöä. Ihmiskaupan mahdollisuus on otettava huomioon myös esimerkiksi laittoman maahan-tulon järjestämiseen ja kerjäämiseen liittyviä rikosepäilyjä selvitetäessä, oleskelulupaprosessissa, turvapaikkamenettelyssä, käännäyttämisestä päätettäessä ja maastapoistamispäätösten täytäntöönpanossa. Tämän lisäksi korostetaan sitä, että huume- tai omaisuusrikoksia tutkiessa niiden tekijät saattavat olla pakotettuja rikoksiin, jolloin he ovat todellisuudessa ihmiskaupan uhreja. Jotkut lapsiin ja nuoriin kohdistuneet seksuaalirikokset voivat myös täyttää ihmiskaupan tunnusmerkistön.

Ohjeessa on myös korostettu sitä, että esitutkinnassa on otettava huomioon sellaiset teot, jotka täyttävät jonkin muun rikoksen tunnusmerkistön tutkittavan päärikoksen ohella. Tällaisia ovat esimerkiksi paritusrikoksen yhteydessä ilmi tulleet pahoinpitely- tai kiristysrikokset.

Esitutkinnan osalta on ohjeessa vielä huomioitu se, että ihmiskaupan uhrin ovat erittäin haavoittuvassa asemassa, jolloin pitkä aika ilmoituksen teon ja ensimmäisen kuulustelun välillä, useat kuulustelutilaisuudet, vaihtuvat kuulustelijat ja samojen asioiden läpikäynti oikeudessa lisäävät uhrin traumaattista kokemusta. Joutuisa esitutkintaprosessi, kuulusteluiden minimointi ja kuulustelun videointi vähentää tätä.

Poliisihallituksen päätöksellä perustettiin Helsingin poliisilaitoksen yhteyteen valtakunnallinen ihmiskaupparikosten tutkintaryhmä. Ohjeessa kuvataan tutkintaryhmän roolia, yhteyttä valtakunnalliseen ihmiskauppaverkostoon ja Keskusrikospoliisin yhteydessä toimivaan ihmiskauppatoimintoon.

Ohjeen painopisteenä on uhrilähtöisyys. Suojelutarpeen arviointi ja uhrin ohjaaminen apua tarjoaville tahoille on keskiössä. Rikosuhripäivystyksen rooli on jo hyvin mielletty poliisissa, mutta ihmiskaupan uhrien auttamisjärjestelmän roolia on korostettu ohjeessa. Auttamisjärjestelmä tukee poliisia työssä ja sen rooli tulee ottaa huomioon jo esimerkiksi silloin, kun suunnitellaan iskua paikkaan, jossa on odotettavissa olevan ihmiskaupan uhreja. Näin saadaan uhrin nopeasti avun piiriin mikä omalta osaltaan tukee esitutkintaa. Ohjeessa on kerrottu poliisin oikeudesta myöntää Suomessa ilman laillista oleskeluoikeutta oleskelevalle ihmiskaupan uhrille ulkomaalaislain mukainen harkinta-aika, jonka tarkoituksena on antaa ihmiskaupan uhrille aikaa kokemuksistaan toipumiseen ja päästä rikoksiin syyllistyneiden henkilöiden vaikutuspiiristä. Käytännössä auttamisjärjestelmä kuitenkin avustaa näissä asioissa uhria parhaiten.

Ohjeessa on tarkemmin kuvattu sekä auttamisjärjestelmän roolia että myös ihmiskaupan uhrin oikeuksia. Ohjeen lopussa on osio ihmiskauppaepäilyn vaikutuksista maasta poistamispäätöksen täytäntöönpanossa, joka on myös sisällytetty Poliisihallituksen antamaan ohjeeseen Käännyttämistä ja maasta karkottamista koskevan päätöksen täytäntöönpano (POL-2021-67956). Euroopan neuvoston ihmiskaupan vastaisen yleissopimuksen mukaan pitää varmistaa, että ihmiskaupan uhrilla on mahdollisuus saavuttaa uhrille kuuluvat oikeudet täysimääräisesti ennen poistamista maasta. Mikäli rikoksen tekijä poistetaan maasta rikosprosessin vielä ollessa käynnissä, rikoksen tekijän saaminen vastuuseen teoistaan vaarantuu.

Korkeimman hallinto-oikeuden ratkaisun (KHO:2017:42) mukaan uhrin niin halutessa, poliisin on tehtävä ihmiskaupan uhria palautettaessa yhteistyötä uhrin kotimaan toimivaltaisen auttamisjärjestelmän kanssa. Yhteistyö liittyy uhrin vastaanottamiseen, suojelemiseen ja avustamiseen. Vaikka vastuu uhrin palauttamisesta kuuluu poliisille, palauttaminen ei onnistu ilman auttamisjärjestelmän kanssa tehtävää yhteistyötä.

Poliisihallituksen ohje on laaja, mikä johtuu ihmiskaupparikollisuuden monimuotoisuudesta sekä siitä, että poliisin toimintaa säätelee rikos- ja esitutkintalain

lisäksi muut kansalliset lait sekä kansainväliset sopimukset. Ohje antaa toki eväitä esitutinnan suorittamiselle, mutta ei yleisluontoisuuden takia toimi esitutkintaa suorittavan tutkijan tehokkaana työkaluna.

Muut ohjeistukset

Ihmiskaupparikokset, niihin puuttuminen sekä ihmiskaupan uhrien auttaminen on huomioitu myös useissa muissa Poliisihallituksen antamissa ohjeissa, määräyksissä, kirjeissä ja päätöksissä. Näitä ovat muun muassa päätös valtakunnallisen ihmiskauppatutkintaryhmän perustamisesta (POL-2020-70929), ohje esitutinnan priorisoinnista ja päätöksenteosta (POL-2023-68548), ohje poliisin operatiivisesta virka-aputoiminnasta (POL-2020-42250), ohje ulkomalaisvalvonnasta (POL-2020-74261), ohje poliisin toiminnasta perhe- ja lähisuhdeväkivallan sekä naisiin kohdistuvan väkivallan tapauksissa (POL-2020-28566), lapsi poliisitoiminnassa ja esitutkinnassa -ohje (POL-2019-34669), kirje työriskosten tutkinnasta (POL-2020-22415) sekä käsikirja kuulustelujen kirjaamisesta (POL-2016-8514, POL-2020-81132).

Käsikirjan tärkeys

Ylempien laillisuusvalvojen ihmiskauppaan liittyvissä päätöksissä on luettavissa, että poliisilla on edelleen kehitettävää ihmiskauppaesitutkintojen laadun parantamisessa sekä ihmiskauppauhrien oikeuksien täysimääräisten oikeuksien toteuttamisessa. Ihmiskaupparikosten esitutinnan käsikirja vastaa omalta osaltaan tarpeeseen, täydentää Poliisihallituksen ohjetta ja antaa selkeän työkalun esitutkintaa suorittaville poliiseille / esitutkintaviranomaisille.

Lähteet ja lisätietoja

Poliisihallituksen ohje. POL-2016-8514.

Poliisihallituksen ohje. Lapsi poliisitoiminnassa ja esitutkinnassa. POL-2019-34669 (1.1.2020 - 31.12.2024).

Poliisihallituksen ohje. POL-2020-22415.

Poliisihallituksen ohje. Poliisin toiminta perhe- ja lähisuhdeväkivallan sekä naiseen kohdistuvan väkivallan tapauksissa. POL-2020-28566 (1.7.2020-30.6.2025).

Poliisihallituksen ohje. Poliisin operatiivinen virka-aputoiminta. POL-2020-42250 (12.9.2020).

Poliisihallituksen ohje. POL-2020-70929.

Poliisihallituksen ohje. Ulkomaalaisvalvonta. POL-2020-74261 (1.11.2022-14.2.2026).

Poliisihallituksen ohje. POL-2020-81132.

Poliisihallituksen ohje. POL-2023-68548.

Poliisihallituksen ohje. Ihmiskauppaan ja sen kaltaisiin rikoksiin puuttuminen sekä ihmiskaupan uhrien auttaminen. POL-2024-41826.

1 Ihmiskauppa rikoslaissa

Venla Roth

oikeustieteen työelämäprofessori, OTT
Turun yliopisto

Ihmiskauppaa koskevat nimenomaiset rangaistussäännökset lisättiin rikoslakiin vuonna 2004 pitkälti seurauksena Euroopan unionin rikosoikeudellisesta yhteistyöstä ja kansainvälisestä sääntelystä (2002/629/YOS; SopS 71/2006). Koska ihmiskaupan rikosoikeudellinen sääntely liittyy vahvasti kansainvälisiin velvoitteisiin, voidaan säännösten tulkinnassa – laillisuusperiaatteen asettamissa rajoissa – ottaa huomioon nämä kansainväliset sopimukset ja EU-lainsäädäntö (Frände ym., 2023). Säännöksillä pyritään ensisijaisesti suojelemaan henkilökohtaista vapautta, mutta myös koskemattomuutta, seksuaalista itsemääräämisoikeutta ja turvallisuutta.

Ihmiskauppaa koskevan säännöksen tunnusmerkistö on rakenteeltaan kolmi-osainen siten, että tunnusmerkistö jaetaan 1) teossa käytettyihin keinoihin, 2) tekotapoihin ja 3) teon tarkoitukseen. Jotta kyse olisi ihmiskaupasta, tunnusmerkistön tulee täytyä kaikkien kolmen osatekijän osalta, ja lisäksi osatekijöiden välillä on oltava yhteys. Edellytystä ei sen sijaan ole esimerkiksi siitä, että keinojen ja tekotapojen tulisi täytyä samanaikaisesti.

Ihmiskaupan tavallisesta tekemuodosta säädetään rikoslain 25 luvussa 3 §:ssä seuraavasti: Joka

Taulukko 1. Rikoslaki 25 luku 3 §

Keino	Tekotavat	Teon tarkoitukset
1) käyttämällä hyväksi toisen riippuvaista asemaa tai turvatonta tilaa taikka	ottaa toisen määräysvaltaansa värvää toisen taikka	hänen saattamiseen 20 luvun 10 §:n 1 momentin 1 kohdassa tarkoitetun tai siihen rinnastettavan seksuaalisen hyväksikäytön kohteeksi
2) toista painostamalla	luovuttaa	
3) erehdyttämällä toista tai tämän erehdyttä hyväksi käyttämällä	kuljettaa vastaanottaa tai majoittaa toisen	pakkotyöhön tai muihin ihmisarvoa loukkaaviin olosuhteisiin taikka elimien tai kudoksien poistamiseksi
4) maksamalla korvauksen toista määräysvallassaan pitävälle henkilölle tai		
5) ottamalla vastaan sellaisen korvauksen		

on tuomittava *ihmiskaupasta* vankeuteen vähintään neljäksi kuukaudeksi ja enintään kuudeksi vuodeksi.

Jos ihmiskaupassa on edellä mainittujen keinojen sijasta tai lisäksi 1) käytetty väkivaltaa, uhkausta tai kavaluutta, 2) aiheutetaan tahallisesti tai törkeällä huolimattomuudella toiselle vaikea ruumiinvamma, vakava sairaus tai hengenvaarallinen tila taikka näihin rinnastettavaa erityisen tuntuva kärsimystä, 3) rikos kohdistuu kahdeksaatoista vuotta nuorempaan lapseen tai henkilöön, jonka kyky puolustaa itseään on olennaisesti heikentynyt, tai 4) rikos tehdään osana 6 luvun 5 §:n 2 momentissa tarkoitetun järjestäytyneen rikollisryhmän toimintaa ja rikos on myös kokonaisuutena arvostellen törkeä, rikosentekijä on tuomittava *törkeästä ihmiskaupasta* vankeuteen vähintään kahdeksi ja enintään kymmeneksi vuodeksi. Törkeästä ihmiskaupasta säädetään rikoslain 25 luvun 3 a §:ssä.

Jos esimerkiksi paritusrikoksen yhteydessä tehdään muita rikoksia, mutta ihmiskaupparikoksen kaikki tunnusmerkistökäijät eivät kuitenkaan täyty, rikoksentekijä on erikseen tuomittava paritusrikoksesta ja kysymyksessä olevan seurauksen aiheuttaneesta rikoksesta, kuten (törkeästä) pahoinpitelystä tai (törkeästä) vammantuottamuksesta (HE 103/2014 vp). Huomionarvoista on esitöiden mukaan myös se, että säännöksessä mainittuja ihmiskaupan tekotapoja käytetään henkilön ”saattamiseksi hyväksikäytön kohteeksi”. Tunnusmerkistö ei näin ollen edellytä, että ihmiskaupan uhri olisi vielä joutunut esimerkiksi seksuaalisen hyväksikäytön kohteeksi tai pakkotyöhön. Riittävää on, että tekijällä on ollut tarkoitus saattaa uhri tällaisen hyväksikäytön kohteeksi. Esimerkiksi seksuaalisesta hyväksikäytöstä rangaistaan siten erikseen, jos se täyttää seksuaalirikoksen tunnusmerkistön (HE 34/2004 vp, 103/2014 vp).

Keskeistä on havaita se, että väkivalta tai sen uhka tekee ihmiskauppateosta törkeän, jos teko on myös kokonaisuutena arvioituna törkeä. Teko saattaa täyttää myös muun rikoksen, kuten esimerkiksi pahoinpitelyn tunnusmerkistön. Jos tällainen rikos on liittynyt välittömästi ihmiskauppaan, sovelletaan vain törkeää ihmiskauppaa koskevaa säännöstä. Jos taas esimerkiksi väkivaltaa tai uhkausta on käytetty pitempään kuin välittömästi ihmiskaupan toteuttamiseksi tai se on ollut vakavampaa kuin välittömästi ihmiskaupan toteuttamiseksi tarvittava väkivalta tai uhkaus, kysymykseen voi tulla myös tällaisen muuta rikosta koskevan rangaistussäännöksen soveltaminen (HE 103/2014 vp). Kavaluudessa on puolestaan kyse erehdyttämistä vakavammasta toiminnasta, jossa erehdyttäminen koskee olennaista seikkaa. Esimerkkinä voidaan mainita tilanne, jossa asianomistaja on erehdytetty matkustamaan ulkomaille kotiapulaiseksi, mutta todellisuudessa hän joutuu myymään seksuaalipalveluja.

On tärkeää muistaa, että alle 18-vuotiaita suojellaan erityisen vahvasti. Tästä syystä alle 18-vuotiaan ollessa uhrina tekoa pidetään ihmiskauppana, vaikka mitään moitittavia keinoja ei olisi käytetty. Asianomistajan alaikäisyys ja siitä johtuva haavoittuvuus ja erityinen alttius hyväksikäytölle on otettava huomioon silloinkin, kun asianomistaja on ollut alaikäinen vain osan tekoajasta (ks. myös Koivukari ym., 2022).

Ihmiskaupan tunnusmerkistön täyttymistä arvioitaessa tulee tarkastella tunnusmerkistön kaikkia kolmea osatekijää erikseen, mutta myös niiden välistä yhteyttä sekä tilanteen ja olosuhteiden kokonaisuutta. Tämä johtuu siitä, että ihmiskauppasäännöksen tunnusmerkistön osatekijät ja niiden soveltamiseen

vaikuttavat tosiseikat ovat osin päällekkäisiä. Esimerkiksi osin samat seikat voivat samassa rikosasiassa olla olennaisia arvioitaessa riippuvaisen aseman tai turvattoman tilan hyväksikäyttämistä (keinot), määräysvaltaan ottamista (teko-tapa) ja pakkotyöhön saattamista (teon tarkoitus).

Korkeimman oikeuden ennakkoratkaisu (KKO 2022:2) ohjaa lisäksi ottamaan tutkinnassa huomioon kaikki teossa mahdollisesti täyttyvät ihmiskauppatun-
nusmerkistön keinot, tekotavat ja tarkoitukset. Tällä on merkitystä ainakin ran-
gaistuksen mittaamisessa.

Rikoslain muutokset vuonna 2015

On tärkeää havaita, että ihmiskauppaa koskevaa sääntelyä muutettiin vuonna 2015. Tarkoituksena oli lähinnä selventää paritusta ja ihmiskauppaa koskevien säännösten rajanvetoa ja saada lainsäädäntö paremmin vastaamaan kansain-
välisiä velvoitteita. Lainmuutoksiin vaikutti kansallisena ihmiskaupparaportoi-
jana toimivan yhdenvertaisuusvaltuutetun (silloin vähemmistövaltuutetun)
vuoden 2010 Eduskunnalle antamassaan kertomuksessa tekemät havainnot
rikoslain soveltamisesta sekä havaintoihin perustuvat suositukset (K 17/2010
vp). Koska nämä muutokset näyttävät oikeuskirjallisuuden mukaan vaikutta-
neen oikeuskäytäntöön vielä vähän (Koivukari ym., 2022), käydään keskeisim-
mät muutokset nimenomaisesti läpi seuraavaksi.

- Paritusta (RL 20:10) koskevasta säännöksestä poistettiin tekotapa ”pai-
nostaa”, joka vastaavasti siirrettiin ihmiskauppaa (RL 25:3) koskevaan
säännökseen ihmiskaupan toteuttavaksi keinoksi ”toista painostamalla”.
- Törkeää paritusta (RL 20:11) koskevasta säännöksestä poistettiin kvali-
fiointiperuste ”aiheutetaan tahallisesti tai törkeällä huolimattomuudel-
la toiselle vaikea ruumiinvamma, vakava sairaus tai hengenvaarallinen
tila”. Vastaava kvalifiointiperuste on törkeää ihmiskauppaa koskevassa
säännöksessä.
- Ihmiskaupan tekotapa ”ottaa toisen valtaansa” muutettiin tekotavaksi
”ottaa toisen määräysvaltaansa”.

Lainmuutoksia koskevissa esitöissä ohjataan käsitteiden ”riippuvainen
asema” ja turvaton tila” tulkintaa edelleen selventämällä, että riippuvaisel-
la asemalla ja turvattomalla tilalla viitataan rikoksentekijän ja uhrin väliseen

epätasapainoiseen valta-asemaan ja uhrin haavoittuvuuden väärinkäyttöön. Käsitteenä riippuvainen asema liittyy rikosentekijän ja uhrin väliseen suhteeseen. Riippuvaisessa asemassa on kyse vallan väärinkäytöstä, jossa tekijä käyttää väärin omaa (auktoriteetti- tai valta-) asemaansa ja saa sitä kautta uhrissa aikaan riippuvuussuhteen, joka vaikeuttaa hyväksikäytöltä suojautumista ja estää irtaantumisen ihmiskauppaa tarkoittavasta toiminnasta. Turvaton tila puolestaan liittyy uhriin itseensä. Jokin uhrin elämän olosuhde tai ominaisuus tekee hänet haavoittuvaiseksi ja altistaa hänet normaalia enemmän hyväksikäytölle. Tekijä käyttää tätä uhrin haavoittuvaista asemaa hyväkseen (HE 103/2014 vp).

On myös tärkeää havaita, että lakivaliokunta ohjasi ihmiskauppasäännösten tulkintaa toteamalla, että ihmiskauppaan syyllistyvät käyttävät hienovaraisia ja usein psyykkisiä keinoja saadakseen uhrin alistumaan seksuaalisen hyväksikäytön kohteeksi (LaVM15/2014 vp). Valiokunta ei pitänyt enää tarpeellisena korostaa aikaisemmin toteamaansa ihmiskauppasäännöksen avoimien käsitteiden suppeaa tulkintaa, joka oli oikeuskäytännössä nostanut ihmiskauppasäännösten soveltamiskynnyksen korkealle. Käytännössä luopuminen suppean tulkinnan rajauksesta on omiaan johtamaan ihmiskauppasäännösten aikaisempaa laajempaan soveltamiseen.

Valtaan ottaminen puolestaan muutettiin määräysvaltaan ottamiseksi, millä lainsäätäjä pyrki korostamaan, ettei vapauden menettäminen ole ratkaisevaa, vaan pikemmin merkitystä on sillä, että uhri on menettänyt mahdollisuuden toimia haluamallaan tavalla. Määräysvaltaan ottaminen on alistamista, joka ilmenee monitahoisena ja usein ulkoisesti vaikeasti havaittavana psyykkisenä painostamisena tai pakottamisena, jolloin uhri ei kykene toimimaan tahtonsa mukaisesti (kts. esim. Roth, 2011; Roth, 2012). Tämä lainmuutos näkyy oikeuskäytännössä siten, ettei määräysvaltaan ottamiselta edellytetä yhtä voimakasta kontrollia kuin aikaisemmalta valtaan ottamiselta (Koivukari ym., 2022).

Huomioon on oikeuskäytännössä määräysvaltaan ottamista arvioitaessa otettu esimerkiksi asianomistajan velkaantuminen vastaajalle ja asuminen vastaajan luona, asianomistajan nuori ikä sekä se, että vastaaja on rajoittanut asianomistajan sosiaalisia kontakteja ja asianomistaja on joutunut luovuttamaan matkustusasiakirjansa vastaajalle. Lisäksi huomioon on otettu käyttövarojen puute, asianomistajan perustarpeiden tyydyttämättä jättäminen ja hänen ulkonäkönsä muuttaminen (hiusten värjääminen) sekä se, etteivät asianomistajat ole

voineet vaikuttaa seksuaalisen hyväksikäytön tilanteessa tarjoamiinsa palveluihin tai niiden hintoihin. Myös asianomistajan vahva tunneside vastaajaan sekä sen hyväksikäyttäminen on otettu arvioinnissa huomioon (Koivukari ym., 2022).

Huomionarvoista lisäksi on, että esitöissä pyrittiin selventämään pakkotyötarkoituksessa tehdyn ihmiskaupan ja kiskonnantapaisen työsyryjinnän välistä rajanvetoa. Esitöissä muun muassa todetaan, että kiskonnantapainen työsyryjintä on tarkoitettu sovellettavaksi ennen muuta palkanmaksua ja työaikojen noudattamista koskevilla tilanteilla (HE 103/2014 vp).

Oikeuskirjallisuudessa on esitetty, että kiskonnantapaisista työsyryjintää koskevissa tuomioissa on kuitenkin tapauksia, joissa olisi saattanut täytyä ihmiskaupan tai ainakin törkeän kiskonnantapaisen tunnusmerkistö. Siksi esitutkinnassa tulisi työperäisen hyväksikäytön tapauksissa kiinnittää huomiota nykyistä useammin paitsi ihmiskaupan myös esimerkiksi törkeän kiskonnantapaisen viitteisiin. Tilanteisiin, joissa kiskonnantapainen työsyryjintä ei työsyryjintäperusteen puuttumisen vuoksi näyttäisi soveltuvan, tulisi soveltaa esimerkiksi törkeän kiskonnantapaisen tunnusmerkistöä, jos edellytykset muutoin täyttyvät. Törkeä kiskonta on kiskonnantapaisesta työsyryjintää ankarammin rangaistava rikos, ja sitä tulisi soveltaa esimerkiksi vakavissa alipalkkaustilanteissa ensisijaisesti suhteessa kiskonnantapaiseen työsyryjintään (Luoto ym., 2023).

Uhrin suostumuksen merkitys

Rikoslain lähtökohta on selvä: uhrin suostumus ei poista ihmiskaupparikoksen oikeudenvastaisuutta tai tee tekoa muuten rankaisemattomaksi, jos rikoksen tunnusmerkistökäijät täyttyvät. Jos teossa on käytetty säännöksessä mainittuja keinoja, ei uhrin suostumus voi yleensä olla pätevä, vaikka hän sinällään tietäisi, minkälaisen hyväksikäytön kohteeksi hän tulee joutumaan ja siitä huolimatta alistuisi siihen. Rikosoikeudellisesti pätevä suostumus edellyttäisi suostumuksen antamista vapaaehtoisesti ja sitä, että suostumus on annettu vakavasti tarkoittaen ja tietoisena kaikista asiaan olennaisista vaikuttavista seikoista (HE 103/2014 vp).

On tärkeä muistaa, että ihmiskaupparikos voi myös edetä vaiheittain siten, että alkuvaiheessa erehdytetylle uhrille vasta teon edetessä ilmenee, minkälaisiin olosuhteisiin ja minkälaisen hyväksikäytön kohteeksi hän joutuu. Esimerkiksi parituksena alkanut toiminta voi ihmiskaupan keinojen käytön myötä muuttua

ihmiskaupaksi, vaikka teon alkuvaiheessa ei uhria ole erehdytetty tulevan toiminnan luonteesta. Sen enempää värväysvaiheessa kuin teon myöhemmissäkään vaiheissa annettu suostumus ei siis tee tekoa rankaisemattomaksi (HE 34/2004 vp).

Koska ihmiskauppa on usein prosessinomainen rikos, jossa sinällään vapaaehtoisena alkanut toiminta muuttuu vähittäin hyväksikäytöksi, on jokaisen ihmiskauppateon vaiheen osalta siten olennaista selvittää, onko uhrin tahdonmuodostukseen vaikutettu ihmiskauppasäännöksen tarkoittamilla keinoilla. Esimerkiksi riippuvaisen aseman tai turvattoman tilan hyväksikäyttäminen voi rajat ylittävässä ihmiskaupassa tulla kyseeseen maahan tultua ja työn tai seksuaalipalvelujen myynnin jo alettua, jos rikoksenteijä on käyttänyt ihmiskauppasäännöksessä tarkoitettuja keinoja alistaakseen uhrin jatkamaan hyväksikäytön kohteena tai tekemään asioita, joita hän ei olisi halunnut maahan tultua tai prostituutiotoiminnan tai työnteon jatkuessa enää tehdä.

Esimerkiksi sellaiset tilanteet, joissa uhri ei olekaan (enää) saanut itse päättää tai vaikuttaa siihen, kenelle ja kuinka usein päivässä, mihin kellonaikaan tai millaisia seksuaalipalveluja ja mihin hintaan hän niitä myy, saattavat myös ilmentää uhrin alisteista asemaa suhteessa rikoksenteijään, vaikka seksuaalipalvelujen myynnistä sinällään olisikin ollut alun perin yhteisymmärrys uhrin ja tekijän välillä. Tällöin kyseeseen voivat keinoina tulla esimerkiksi riippuvaisen aseman tai turvattoman tilan hyväksikäyttäminen tai erehdyttäminen. Myös se seikka, että tekijä on erehdyttänyt uhria Suomessa aiheutuneista elämisen kustannuksista tai muista, esimerkiksi seksuaalipalvelujen markkinoinnin, kuluista, tulisi arvioinnissa ottaa huomioon.

Riippuvaisen aseman tai turvattoman tilan hyväksikäyttäminen sekä määräysvaltaan ottaminen

Tässä käsitellään seuraavia ihmiskaupan keinoja ja tekotapoja: riippuvaisen aseman tai turvattoman tilan hyväksikäyttäminen sekä määräysvaltaan ottaminen. Tämä johtuu siitä, että näiden osatekijöiden soveltaminen on oikeuskäytännössä osoittautunut erityisen haastavaksi.

Ihmiskaupan kohteen riippuvainen asema tai turvaton tila voi lain esitöiden mukaan (HE 34/2004 vp) johtua esimerkiksi:

Taulukko 2. Riippuvainen asema ja turvaton tila

Riippuvainen asema	Turvaton tila
perhe- tai sukulaisuussuhteesta uhrin ja tekijän välillä	vaikeasta taloudellisesta tilanteesta
työsuhteesta uhrin ja tekijän välillä	asunnottomuudesta
vuokra- tai velkasuhteesta uhrin ja tekijän välillä	vakavasta sairaudesta
uhrin oleskelusta jossain laitoksessa	päihteiden käytöstä
Uhrin riippuvuudesta huumausaineen toimittajasta	nuoresta iästä
Uhkauksesta paljastaa viranomaiselle uhrin tekemät rikokset tai se, että hän oleskelee maassa luvottomasti	pakolaisuudesta
Uhrin passin tai muun tärkeän asiakirjan luovuttaminen tekijälle	lähiomaisen vakavasta sairaudesta tai päihteiden käytöstä
	henkilön aikaisemmasta prostituutiosta tai muusta syystä johtuvasta vaikeasta sosiaalisesta asemasta
	henkilön psyykkiseen tilaan vaikuttavista kokemuksista esimerkiksi seksuaalisesta tai muusta väkivallasta
	lapsena koetusta seksuaalisesta hyväksikäytöstä tai laiminlyödyksi tulemisesta

Riippuvaisen aseman tai turvattoman tilan hyväksikäyttäminen edellyttää, että rikosentekijä on tiennyt uhrin riippuvaisuutta tai turvattomuutta aiheuttavista seikoista ja on käyttänyt niitä hyväkseen. On kuitenkin tärkeä huomata, ettei säännöksessä edellytetä sitä, että tekijä olisi omilla toimillaan aiheuttanut uhrin turvattoman tilan tai riippuvaisen aseman (ks. myös Koivukari ym., 2022). Olennaista on, että riippuvaisen aseman tai turvattoman tilan aiheuttamista seikoista osataan kysyä uhrilta tutkinnan aikana ja että niihin kiinnitetään esitutkinnassa muutoinkin huomiota.

Soveltamiskäytäntö riippuvaisen aseman tai turvattoman tilan hyväksikäyttämisestä ei ole täysin selvä tai yhtenäinen, vaan tuomioissa käsitteille riippuvainen asema ja turvaton tila on annettu erilainen painoarvo ja merkitys. Soveltamiskäytännöstä myös näkee, että riippuvaisen aseman ja turvattoman tilan hyväksikäyttämistä on arvioitu osin samojen seikkojen perusteella ja osin erittelemättä, minkä seikkojen kohdalla on arvioitu yhtäältä riippuvaista asemaa ja toisaalta turvattonta tilaa (Koivukari ym., 2022).

Soveltamiskäytännössä riippuvainen asema on pakkotyöhön liittyvissä tapauksissa voinut täytyä muun muassa silloin, kun asianomistaja on oleskellut vieraassa maassa osaamatta siellä käytettyjä kieliä, on ollut varaton, elänyt ilman sosiaalipalveluja, toimeentuloa tai terveydenhuoltoa, joutunut luovuttamaan passinsa tai muun matkustusasiakirjansa vastaajalle tai asianomistajan ravinnoisaantia samoin kuin yhteydenpitoa ympäröivään yhteiskuntaan tai sukulaisiin on rajoitettu. Huomioon on oikeuskäytännössä otettu myös se, että asianomistaja on ollut taloudellisesti riippuvainen vastaajasta. Epätasapainoinen valtasuhde on saattanut liittyä asianomistajan asemaan työsuhteessa sekä velkasuhteeseen ja velan kerryttämiseen erilaisia kuluja perimällä (Koivukari ym., 2022).

Turvaton tilaa koskeva edellytys on voinut puolestaan täytyä muun muassa tilanteissa, joissa asianomistaja on ollut kielitaidoton tai luku- ja kirjoitustaidoton. Myös asianomistajan nuori ikä sekä asianomistajan sairaudet tai kehitysviiveet on otettu huomioon turvattoman tilan hyväksikäyttämistä arvioitaessa (Koivukari ym., 2022).

Rajat ylittävään seksuaaliseen hyväksikäyttöön liittyvässä oikeuskäytännössä on usein arvioitu sitä, onko asianomistaja ollut jo lähtömaassa turvattomassa tilassa tai riippuvaisessa asemassa ja onko tilanne tältä osin muuttunut Suomessa. Esimerkiksi asianomistajan oleskelun vieraassa maassa, elintasoeron, rahan tarpeen, matkasta aiheutuneen velan, riippuvuuden vastaajan järjestämästä majoituksesta sekä sen, että asianomistaja ei ollut saanut itselleen ansaitsemiaan rahoja, on katsottu voivan täyttää riippuvaisen aseman tai turvattoman tilan hyväksikäyttämistä koskevan edellytyksen (Koivukari ym., 2022).

Näyttö ja pakkokeinot

Jotta ihmiskaupan tunnusmerkistö täytyisi, tulisi useimmiten pystyä näyttämään, että asianomistaja on ollut heikossa ja vastaajaan nähden alisteisessa asemassa. Keskeinen osa ihmiskauppatapauksissa esitettävää näyttöä on henkilötodistelua, jossa asianomistaja kertoo seikkoja, joiden perusteella hän on ollut haavoittuvassa asemassa ja kyvytön toimimaan haluamallaan tavalla. Oikeuskirjallisuuden mukaan tunnusmerkistön täytyminen on jäänyt näyttämättä esimerkiksi sellaisissa tilanteissa, joissa ei ole pystytty näyttämään väitetysti tehtyjä työtunteja tai sitä että palkkaa ei ole maksettu tai maksettu palkka ei ole ollut asianomistajan käytössä (Koivukari ym., 2022). Jos esimerkiksi

työaikakirjanpitoa pidetään epäluotettavana, tulisi tästä epäluotettavuudesta kyetä tarjoamaan jotakin näyttöä osoituksena todellisista työtunneista.

Seksuaaliseen hyväksikäyttöön liittyvissä ihmiskauppajutuissa haasteena on oikeuskirjallisuuden mukaan ollut se, ettei asianomistajan riippuvaisuutta, turvattomuutta tai määräysvaltaan joutumista ole onnistuttu näyttämään. Keskeinen näyttökysymys on ollut asianomistajan asema ja terveydentila sekä se, olisiko vastaajan pitänyt asianomistajan haavoittuvuus tietää tai huomata (Koivukari ym., 2022).

Tapauksissa, joissa kyse on väitetysti ollut ihmisarvoa loukkaaviin olosuhteisiin saattamisesta, on keskeinen näyttökysymys ollut teon tarkoituksen osoittaminen eli se, ovatko olosuhteet loukanneet ihmisarvoa ja onko vastaaja tarkoittanut saattaa asianomistajan tällaisiin olosuhteisiin. Haasteena on ollut väkivallan tai kaltoinkohtelun osoittaminen, kun tilanne on saattanut jatkua pitkäänkin, asianomistaja ei ole kertonut tilanteesta kenellekään tai hakenut ulkopuolista apua. Ihmisarvoa loukkaavien olosuhteiden näyttäminen parisuhteeseen liittyvissä ihmiskauppatapauksissa on ollut erityisen haastavaa, jos asianomistajan kertomusta tukevaa muuta näyttöä ei ole ollut saatavilla (Koivukari ym., 2022).

Riittämätön näyttö ihmiskauppajutuissa johtaa muutoinkin usein ihmiskauppasyytteiden hylkäämiseen. Ihmiskaupan tutkinnassa on käytettävissä laaja valikoima pakkokeinoja, ja lainmukaisten edellytysten täyttyessä niitä tulisi näytön hankkimiseksi myös käyttää. Näin tulisi tehdä, jotta asianosaisten kertomukset eivät jäisi ainoaksi näytöksi. Esimerkiksi telepakkokeinoja, peitetointia ja tarkkailua tulisi nykyistä useammin hyödyntää näytön hankkimisessa, jotta näyttöä saataisiin ennen kaikkea asianomistajan haavoittuvasta ja alisteisesta asemasta suhteessa vastaajaan (ks. myös Koivukari ym., 2022). Myös esimerkiksi työsuojeluviranomaisen asiantuntijuutta näyttöhaasteiden ratkaisemisessa pakkotyötapauksissa tulee hyödyntää.

Esitutkintaviranomaisen tulisi tehdä esitutkintalain mukainen ennakoilmoitus syyttäjälle esitutinnan varhaisessa vaiheessa (ETL 5:1 §). Esitutkintayhteistyön tarkoituksena on varmistaa syyttäjän riittävä ja tarpeellinen tietoisuus esitutkinnasta ja esitutkintatoimenpiteistä. Syyttäjän oikeudellinen asiantuntemus on tärkeää saada esitutkintaviranomaisten käyttöön ihmiskaupassa, koska tunnusmerkistö koetaan haastavaksi ja syytteet usein näytön puutteen vuoksi hylätään ja koska soveltamiskäytäntöä ihmiskauppaa koskevista säännöksistä on edelleen vähän.

Muistilista

- Ihmiskaupassa vastaaja käyttää hyväkseen toisen heikkoa tai haavoittuvaa asemaa saadakseen taloudellista tai muuta hyötyä. Vastaaja kontrolloi asianomistajaa usein psyykkisesti ja vaikuttaa näin hänen tahdonmuodostukseensa.
- Jos ihmiskaupassa on käytetty väkivaltaa tai sen uhkaa, tulisi tekoa lähtökohtaisesti tutkia törkeänä ihmiskauppana. Ylipäätään tutkinnassa tulisi lähteä törkeimmästä rikoksesta.
- Keskeisintä esitutkinnassa on saada näyttöä keinoista, joilla vastaaja on kontrolloinut (yleensä psyykkisesti) asianomistajaa ja vaikuttanut tämän tahdonmuodostukseen.
- Ihmiskaupan keinoista olennaisimmat ovat ”riippuvainen asema” ja ”turvaton tila”. Riippuvainen asema viittaa asianomistajan ja vastaajan suhteeseen. Turvaton tila viittaa asianomistajan olosuhteisiin tai ominaisuuksiin.
- Tekotavassa ”määräysvaltaan ottaminen” on kyse siitä, että asianomistaja on menettänyt mahdollisuuden toimia haluamallaan tavalla. Määräysvaltaan ottaminen on alistamista, joka ilmenee monitahoisena ja usein ulkoisesti vaikeasti havaittavana psyykkisenä painostamisena tai pakottamisena, jolloin uhri ei kykene toimimaan tahtonsa mukaisesti.
- Ihmiskauppa on ensisijainen rikosnimike myös esimerkiksi törkeään paritukseen nähden, jos käytetyt keinot ja tekotavat ovat olemassa.
- Asianomistajan alaikäisyys on otettava tutkinnassa huomioon, vaikka hän olisi ollut alaikäinen vain osan tekoajasta.
- Kiskonnantapainen työsyryntä soveltuu lähinnä palkanmaksua ja työaikojen noudattamista koskeviin tilanteisiin.
- Kiskontasäännösten soveltuminen tapaukseen on lisäksi otettava tutkinnassa huomioon, kun kyse on työelämässä tapahtuvasta hyväksikäytöstä.
- Kaikki teossa käytetyt keinot, tekotavat ja tarkoitukset on tutkittava, jotta niihin voidaan ottaa kantaa syytteessä ja tuomiossa.

- Tutkinnassa tulee ottaa huomioon, että esimerkiksi vapaaehtoisena työntekona tai prostituutiona alkanut toiminta voi muuttua missä tahansa teon vaiheessa ihmiskaupaksi.
- Seksuaaliseen hyväksikäyttöön liittyvien ihmiskaupparikosasioiden yhteydessä on tutkittava myös muut seksuaalirikokset, kuten seksikaupan kohteena olevan henkilön hyväksikäyttö (RL 20:8) (kts. myös Melander, 2022).
- Ennakoilmoitus syyttäjälle tulee tehdä esitutkinnan varhaisessa vaiheessa, kun edellytykset täyttyvät.
- Näytön hankinnassa myös pakkokeinoja tulisi edellytysten täytyessä käyttää, jotta asianosaisten kertomukset eivät jäisi ainoaksi näytöksi.
- Työsuojeluviranomaiselle on varattava tilaisuus tulla kuulluksi esimerkiksi työperäiseen ihmiskauppaan, (törkeään) kiskontaan ja kiskontapaiseen työsyryntään liittyvissä esitutkinnoissa (kts. TSVaL 44/2006:50 §).
- Tuomioistuin voi määrätä muullekin paritusrikoksen kohteena olleelle henkilölle kuin asianomistajalle oikeudenkäyntiavustajan esitutkintaa varten, jollei sitä erityisestä syystä pidetä tarpeettomana. Samoin se voi määrätä tällaiselle henkilölle tukihenkilön esitutkintaa ja oikeudenkäyntiä varten, jos rikoksen kohteena ollut henkilöä kuullaan henkilökohtaisesti asian selvittämiseksi ja jos hänen voidaan olettaa tarvitsevan tukea (ROL 2 luku 3 a §). Avustajan määräämistä tulee esitöiden mukaan pitää lähtökohtana. Tavoitteena on edistää asian selvittämistä ja ihmiskaupan tunnistamista rikosprosessissa (HE 103/2014 vp).
- Esitutkinnassa videotallenteeseen tai siihen rinnastettavaan muuhun kuva- ja äänitallenteeseen tallennettua kuulustelua voidaan käyttää todisteena oikeudenkäynnissä, kun tutkitaan seksikaupan kohteena olevan henkilön hyväksikäyttöä, seksuaalipalveluiden ostamista nuorelta, paritusta ja ihmiskauppaa (ETL 9:4 §; Oikeudenkäymiskaari 17:24 §). Rikoksesta epäillylle on varattava mahdollisuus esittää kysymyksiä kuulusteltavalle kaikista asian selvittämisen kannalta merkityksellisistä seikoista. Jos rikoksesta epäilty niin pyytää, hänen kysymyksensä saa esittää myös asiamies tai avustaja. Kuulustelija voi kuitenkin määrätä, että kysymykset on esitettävä kuulustelijan välityksellä kuulusteltavalle.

- Tutkinnassa tulee selvittää myös oikeushenkilön rangaistusvastuuseen sekä rikoshiötyyn liittyvät seikat, koska ihmiskauppa on rikos, joka usein tehdään taloudellisen hyödyn tavoittelemiseksi.
- Liiketoimintakieltoa tulisi huomata vaatia tilanteissa, joissa edellytykset sen määrittämiseen täyttyvät.

Esimerkitapaukset

Tapaus 1: Ihmiskauppa seksuaalista hyväksikäyttöä varten

Syytteen mukaan vastaaja oli yhdessä ainakin kahden henkilön kanssa käyttämällä hyväksi asianomistajien (6) taloudellisesta tilanteesta ja muutoin riippuvaista asemaa ja turvatonta tilaa sekä erehdyttämällä asianomistajia prostituutiosta saatavan korvauksen ja kuluja suuruudesta ja tätä erehdyttä hyväksikäyttämällä ottanut asianomistajat määräysvaltaansa ja värvännyt asianomistajat lähtemään toisesta Euroopan maasta Suomeen, kuljettanut heidät Suomeen sekä majoittanut heidät Suomessa ja matkalla Suomeen saattaakseen heidät seksuaaliseen hyväksikäyttöön liittyvän ihmiskaupan kohteiksi. Turvattoman tilan hyväksikäyttäminen johtui asianomistajien nuoresta iästä, kouluttamattomuudesta, vaikeasta taloudellisesta tilanteesta ja yhden asianomistajan kohdalla myös sairaudesta ja toisen kielitaidottomuudesta. Vastaaja myönsi syyllistyneensä paritukseen. (Helsingin hovioikeus R 19/1411.)

Tuomioistuim arvioi tunnusmerkistössä tarkoitettuja keinoja riippuvaisen aseman ja turvattoman tilan hyväksikäyttämisestä sekä toisen erehdyttämisestä tai erehdyksen hyväksikäyttämisestä. Tekotapoina tuomioistuim arvioi toisen määräysvaltaan ottamista, värväämistä, kuljettamista ja majoittamista. Teon tarkoituksena se arvioi henkilön saattamista seksuaalisen hyväksikäytön kohteeksi rikoslain 20 luvun 9 §:ssä tarkoitettulla tavalla.

Seuraavaksi analysoidaan hovioikeuden ratkaisun perusteluja haastavimpien ihmiskaupparikosten osatekijöiden osalta. Tässä eri seikkoja on ryhmitelty otsikoiden ”riippuvainen asema” ja ”turvaton tila” alle ottaen huomioon ihmiskauppasäännösten esityöt. Todellisuudessa tuomiossa arviointi siitä, onko kyse riippuvaisen aseman vai turvattoman tilan hyväksikäytöstä, vaihtelee eri asianomistajien kohdalla. Osa huomioonotetuista seikoista on koskenut vain osaa asianomistajista.

Punnitessaan sitä, oliko kyseessä ihmiskauppa- vai paritusrikos, tuomioistuimien viittasi vuoden 2015 lainmuutosten taustalla oleviin esitöihin ja totesi, että lainmuutosten myötä ihmiskaupparikoksen piiriin kuuluvat sellaiset uhrin kontrolloimista osoittavat teot, joiden aikaisemmin katsottiin kuuluvan paritusrikokseen. Tuomioistuin lisäksi totesi, että ihmiskauppasäännös on ensisijainen paritukseen nähden ja että ihmiskaupan tunnusmerkistö voi täyttyä, vaikka henkilö on tullut vapaaehtoisesti maahan harjoittamaan prostituutiota, jos tekijä estää henkilöä lopettamasta sitä tai hänet saadaan jatkamaan toimintaa.

Huomionarvoista asiassa on mm. se, että tuomioistuin katsoi riippuvaisen aseman ja turvattoman tilan hyväksikäyttämisen jatkuneen, vaikka osa asianomistajista oli palannut välillä takaisin lähtömaahansa ja tullut takaisin Suomeen. Tämä johtui siitä, että vastaaja oli vaikuttanut asianomistajien tahtoon erilaisin psyykkisin keinoin, kuten lupaamalla maksaa korvauksen sekä antamalla asianomistajan olettaa olleensa tämän kanssa parisuhteessa tai muutoin luottamuksellisissa väleissä.

Taulukko 3. Riippuvainen asema ja turvaton tila

Riippuvainen asema	Turvaton tila
<p>Asianomistajan oli riippuvainen vastaajan järjestämästä asunnosta ja ruuasta</p> <p>Asianomistaja oli joutunut myymään seksuaalipalveluja, koska hänellä ei olisi muutoin ollut rahaa oleskella Suomessa tai palata takaisin lähtömaahan</p> <p>Vastaaja oli ottanut prostituutiolla ansaitut rahat itselleen. Asianomistaja oli päässyt palaamaan lähtömaahan vasta pystyttyään ansaitsemaan rahaa itselleen</p> <p>Asianomistaja oli ollut vastaajalle velkaa esim. lentolipuista ja Suomessa aiheutuneista kuluista ja joutunut myymään seksuaalipalveluja, jotta oli voinut maksaa velkansa vastaajalle takaisin. Vastaaja ei ollut maksanut asianomistajalle, vaan oli painostanut tämän myymään seksuaalipalveluja tähän velkasuhteeseen perustuen</p> <p>Asianomistaja ei ollut tuntenut Suomessa ketään (turvaverkottomuus)</p>	<p>Asianomistajilla ei ollut ollut muuta vaihtoehtoa kuin alistua hyväksikäyttöön. Huomioon oli otettu mm.:</p> <p>Köyhät kotiolo ja perheen, ml. asianomistajien alaikäisten lasten, tarve saada asianomistajalta rahaa jokapäiväiseen elämiseen</p> <p>Varattomuus Suomessa</p> <p>Kielitaidottomuus, koska asianomistajat olivat osanneet vain äidinkieltään ja muita kieliä vain vähän</p> <p>Nuori ikä, koska kaikki asianomistajat olivat olleet 18-21-vuotiaita</p> <p>Asianomistajat olivat kouluttamattomia</p> <p>Asianomistajalla oli sairautta</p>

Tuomioistuin katsoi, että asianomistajat olivat tulleet Suomeen tarkoituksenaan harjoittaa prostituutiota. Se kuitenkin katsoi vastaajan lisäksi erehdyttäneen asianomistajia prostituution olosuhteiden ja seksuaalipalvelujen myymisestä saatavan korvauksen määrän suhteen. Tuomioistuin kiinnitti huomiota myös siihen, ettei vastaaja ollut kertonut asianomistajille esimerkiksi palvelujen markkinoinnista aiheutuvista kuluista ja oli myös valehdellut asianomistajille näiden kulujen tosiasiallisesta suuruudesta. Tämä oli johtanut siihen, että asianomistajat olivat joutuneet myymään seksuaalipalveluja luultua useammalle asiakkaalle päivässä ja viikon jokaisena päivänä, ja tähän vastaaja oli asianomistajia myös painostanut. Tuomioistuin katsoi, että kulujen ja tulojen todellisesta määrästä erehdyttäminen oli ollut kokonaisuuden kannalta olennaista. Jos asianomistajat olisivat tienneet toiminnasta aiheutuvien kulujen ja

siitä saatavien tulojen todellisen määrän, he olisivat tuomioistuimen mukaan kyenneet kyseenalaistamaan heille luvuttujen ansioiden määrän ja arvioimaan myös mahdollisuuksiaan myydä seksuaalipalveluja itsenäisesti oikeiden tietojen pohjalta.

Tuomioistuin arvioi määräysvaltaan ottamista jälleen vuonna 2015 voimaan tulleiden lainmuutosten ja niiden esitöiden perusteella siten, että määräysvalta oli tapauksessa luotu kontrolloimalla asianomistajia psyykkisesti. Huomioon tuomioistuin otti sen, että vastaaja oli jättänyt lupaamansa korvauksen joko kokonaan tai osin maksamatta, pitänyt asianomistajat epä tietoisina toiminnan tuotoista, erehdyttänyt heitä kustannusten määrästä, saanut asianomistajat uskomaan heidän olevan vastaajalle velkaa sekä estänyt heitä ryhtymästä myymään seksuaalipalveluja itsenäisesti. Tuomioistuin otti määräysvaltaan ottamista arvioidessaan huomioon myös sen, että vastaaja oli vaatinut asianomistajilta jatkuvan selvityksen saapuvista asiakkaista ja heidän vaatimistaan seksuaalipalveluista sekä sen, että vastaaja oli vaatinut asianomistajia vaihtamaan asuntoa muutaman päivän välein. Tuomioistuin arvioi, että vastaaja oli näillä tavoin kontrolloinut asianomistajien ajankäyttöä ja toiminnasta saatavaa kokonaistuottoa. Lisäksi vastaaja oli psyykkisesti vaikuttanut yhteen asianomistajaan saamalla hänet uskomaan olevansa vastaajan luottohenkilö Suomessa ja toiseen saamalla tämän virheellisesti uskomaan olevansa vastaajan kanssa parisuhteessa. Hovioikeus määräsi vastaajaa korvaamaan ihmiskaupparikoksen asianomistajille kärsimyskorvausten lisäksi taloudellisena vahinkona yhteensä 125 000 euroa.

Yhden asianomistajan osalta tuomioistuin tuomitsi vastaajan parituksesta (Helsingin kärjäoikeus R 18/11537). Tältä osin analyysi perustuu vain kärjäoikeuden tuomioon. Tuomioistuin arvioi, ettei asianomistaja ollut ollut turvattomassa tilassa tai riippuvaisessa asemassa suhteessa vastaajaan, koska hän oli muita asianomistajia vanhempi, hänellä oli koulutus, työkokemusta ja kielitaitoa. Lisäksi hän oli terve, hänellä oli perhe sekä asuinpaikka siskonsa luona. Asianomistaja oli saanut korvauksen seksuaalipalvelujen myymisestä, ja hän oli kertonut, että olisi voinut lähteä pois milloin tahansa ja saanut tarvittaessa rahaa siskoltaan. Näillä perusteilla tuomioistuin katsoi, että asianomistajalla olisi ollut mahdollisuus toimia toisin.

Tapaus 2: ihmiskauppa pakkotyöhön

Syytteen mukaan vastaaja oli palkannut toisen asianomistajan ravintolatyöntekijäksi noin puoleltoista vuoden ajaksi omistamaansa ravintolaan, toisen noin puoleksi vuodeksi. Syytteen teonkuvauksen mukaan vastaaja oli käyttämällä hyväkseen asianomistajien riippuvaista asemaa ja turvatonta tilaa sekä erehdyttämällä heitä ja heidän erehdystään hyväksikäyttämällä värvännyt ja majoittanut heidät asunnossaan sekä ottanut heidät määräysvaltaansa saattaakseen asianomistajat pakkotyöhön. Toista asianomistajaa vastaaja oli lisäksi pahoinpidellyt. Syyttäjän mukaan toinen asianomistaja oli työskennellyt 7 päivänä viikossa 12-15,5 tuntia päivässä. Koko työssäoloajalta toiselle asianomistajalle oli maksettu palkkaa noin 6200 euroa, toiselle noin 1000 euroa, eikä heille ollut maksettu erillisiä korvauksia. Asianomistajilla ei ollut palkallista lomaa tai vapaapäiviä. Tämän lisäksi asianomistajat olivat joutuneet tekemään koti-työtä vastaajan asunnossa, jossa he olivat itsekin asuneet, ainakin 2-3 päivänä viikossa. Syyttäjän mukaan toiselta asianomistajalta oli koko työssäoloajalta jäänyt saamatta noin 116 000 euroa (brutto) ja toiselta noin 35 000 euroa (brutto).

Vastaaja oli syyttäjän mukaan lisäksi ainakin kerran pahoinpidellyt toista asianomistajaa työsuhteen aikana tarkoituksenaan saada hänet allekirjoittamaan paperin, jolla asianomistaja olisi kuitannut kaikki palkkasaatavansa saaduiksi. Syyttäjä esitti, että vastaaja oli väkivaltaa käyttämällä ja sillä uhkamalla ottanut asianomistajan määräysvaltaansa niin, ettei asianomistaja voinut vaatia palkkasaataviaan ja lopettaa työskentelyä. Lisäksi syyttäjä vaati vastajalle rangaistusta toisen asianomistajan pahoinpitelystä.

Syyttäjä katsoi, että asianomistajat olivat riippuvaisessa asemassa ja turvatomassa tilassa kielitaidottomuutensa ja sosiaalisen turvaverkoston puutteen vuoksi sekä sen vuoksi, että he olivat kykenemättömiä hoitamaan käytännön asioitaan, työsuhteensa, asumisolosuhteidensa ja taloudellisen asemansa vuoksi. Syyttäjä katsoi, että näitä seikkoja hyväksikäyttäen vastaaja oli värvännyt asianomistajat työhön, ottanut heidät määräysvaltaansa ja pitänyt heidät työssä, jota he eivät voineet lopettaa.

Käräjäoikeus katsoi, ettei asiassa ollut kyse ihmiskaupasta, mutta hovioikeus tuomitsi vastaajan ihmiskaupasta ja pahoinpitelystä (Itä-Suomen hovioikeus R 21/771). Tuomio on lainvoimainen. Tässä asiaa käsitellään hovioikeuden

ratkaisun perusteella. Hovioikeus katsoi, että vastaaja oli erehdyttänyt asianomistajia tai käyttänyt heidän erehdystään hyväkseen. Tuomioistuimien katsoi, etteivät asianomistajien todelliset työajat olleet vastanneet työsopimusta tai työvuorolistaan merkittyjä työaikoja. Tuomioistuimen mukaan vastaaja oli jälkikäteen muun muassa muutellut työvuorolistoja vastaamaan työsopimuksia. Se otti arvioinnissaan huomioon asianomistajien ja todistajan kertoman sekä kuuli pääkäsittelyssä työsuojeluviranomaista todistajana. Todistelu tuki asianomistajan kertomaa siltä osin, etteivät työvuorolistat vastanneet todellisuutta tai vastaajan kertomaa. Kirjallisina todisteina oikeudessa esitettiin esim. työsuojeluviranomaisen tarkastuskertomuksia sekä tarkastuksessa otettuja valokuvia työvuorolistoista sekä kuvakaappauksia asianomistajien Facebook-sivuilta ja puhelimesta.

Molemmat asianomistajat olivat ottaneet kuvia vastaajan ruutuvihkosta, johon vastaaja oli kirjannut käteismaksunsa asianomistajille. Vastaaja kiisti, että ruutuvihkomerkinnot olisivat vastanneet todellisuutta, mutta tuomioistuimien piti asianomistajien kertomusten sekä yhtiön kirjanpidollisen liikevaihdon perusteella uskottavana, että merkinnöissä oli kyse tosiasiallisesta palkkakirjanpidosta ja palkoista tehdyistä vähennyksistä. Siten tuomioistuimien katsoi, että vastaaja ei ollut maksanut asianomistajille esittämiensä palkkakorttien mukaista palkkaa, vaan katsoi, että palkanlaskijan vastaajan ohjeiden mukaan laatimilla palkkakorteilla oli ollut tarkoitus antaa viranomaisille käsitys niiden mukaisesta palkanmaksusta. Tuomioistuimien katsoi, että vastaaja oli erehdyttänyt asianomistajia työajoista ja palkanmaksusta ja saanut heidät siten suostumaan työntekoon.

Tuomioistuimien katsoi, että vastaaja oli hyväksikäyttänyt asianomistajien riippuvaista asemaa ja turvatonta tilaa.

Tuomioistuimien otti turvatonta tilaa arvioidessaan huomioon seuraavat seikat:

- Asianomistajat olivat maassa ilman oleskelulupaa tai turvapaikkaa.
- Asianomistajien suomen- ja englanninkielen taito oli huono.

Riippuvainen asema toteutui seuraavien seikkojen kautta:

- Asianomistajat olivat solmineet työsuhteen vastaajan kanssa.
- Vastaaja oli majoittanut asianomistajat luokseen.

Määräysvaltaan ottamisen osalta tuomioistuin lausui, että käytetyt ihmis-kaupan keinot tukivat päätelmää siitä, että vastaaja oli ottanut asianomistajat määräysvaltaansa. Vastaaja oli lisäksi yksipuolisesti määrännyt, paljonko asianomistajilla oli käteisvaroja käytössään ja paljonko heillä oli vapaa-aikaa. Vastaaja oli myös rajoittanut puhelimien ja sosiaalisen median käyttöä. Väkivalan käytön ja sen uhkan tuomioistuin otti huomioon osana määräysvaltaan ottamista. Asianomistajien uskottavaksi arvioidun kertomuksen lisäksi tuomioistuin otti pahoinpitelyjä tukevana näyttönä huomioon esimerkiksi lääkärinlausunnot ja valokuvat vammoista.

Tuomioistuin katsoi, että asiassa oli kyse pakkotyöstä ja viittasi Kansainvälisen työjärjestö ILO:n pakkotyöosoittimiin, joita on selostettu myös hallituksen esityksessä HE 103/2014. Tuomioistuin katsoi, että pakkotyö asiassa täyttyi seuraavilla perusteilla:

- Vastaaja ei ollut pitänyt kiinni sovituista palkasta ja työajoista, vaan työsopimukset ja työvuorolistat oli laadittu Suomen viranomaisia varten. Vastaaja oli pyrkinyt järjestämään työehdot ulkonaisesti Suomen lakien ja työehtosopimusten mukaisesti samalla, kun vastaaja oli yksipuolisesti päättänyt asianomistajien palkoista ja työajoista.
- Sovittujen palkkasaatavien maksamatta jättäminen oli ollut keino pitää asianomistajat määräysvallassa. Palkkarästit ja niiden osittainen maksaminen olivat olleet keino sitoa asianomistajat työpaikkaan odottaen saataviensa edes osittaista maksamista.
- Asianomistajat olivat työskennelleet ilman oleskelulupaa. Vastaaja oli luonut hyväksikäytölle otolliset olosuhteet ja jatkanut työn teettämistä, vaikka oli tiennyt, ettei kykene työnantajana täyttämään edellytyksiä, joiden perusteella asianomistaja olisi saanut työntekijän oleskeluluvan.
- Palkattoman työn teettäminen oli toisen asianomistajan kohdalla päätynyt vasta siihen, kun tämä oli paennut työpaikaltaan.

Tuomioistuin ei kuitenkaan katsonut teon olleen törkeä, koska vastaaja oli pyrkinyt auttamaan toista asianomistajaa saamaan työntekijän oleskeluluvan. Tuomioistuin katsoi myös, ettei vastaaja ollut sitonut asianomistajia työntekoon näennäisillä tai todellisilla velkasuhteilla. Hän ei ollut myöskään vähentänyt vuokratuloja palkasta, eikä vedonnut ilmaiseen asumiseen tai ruokaan pitääkseen asianomistajat työssä. Tuomioistuin vähensi ruoka- ja asumiskulut

vastaajan korvausvelvollisuudesta asianomistajille. Se määräsi asianomistajille maksettavaksi myös kärsimyskorvauksia, korvauksia tilapäisestä haitasta sekä kivusta ja särystä.

Lähteet ja lisätietoja

Esitutkintalaki 22.7.2011/805.

Euroopan unionin neuvoston puitepäätös ihmiskaupan torjunnasta 2002/629/YOS. Euroopan unionin virallinen lehti, 01.02.2002. <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/FI/TXT/?uri=CELEX:32012L0029>.

Frände, D., Hyttinen, T., Kallio, H., Korkka-Knuts, H., Matikkala, J., Tapani, J., Tolvanen, M., Viljanen, P., & Wahlberg, M. (2023). Keskeiset rikokset, 5.painos. Helsinki: Edita Publishing.

Helsingin hovioikeuden päätös R 19/1411 (6.7.2021).

Helsingin käräjäoikeuden päätös R 18/11537 (1.3.2019).

Itä-Suomen hovioikeus R 21/771 (26.8.2022).

Kansainvälisen järjestäytyneen rikollisuuden vastaisen Yhdistyneiden Kansakuntien yleissopimuksen lisäpöytäkirja ihmiskaupan, erityisesti naisten ja lasten kaupan ehkäisemisestä, torjumisesta ja rankaisemisesta 71/2006.

Kansallisen ihmiskaupparaportoinnin kertomus 2010. (2010). Ihmiskauppa ja siihen liittyvät ilmiöt sekä ihmiskaupan uhrin oikeuksien toteutuminen Suomessa. Julkaisusarja 7, K 17/2010 vp, 101-102. Helsinki: Vähemmistövaltuutettu.

KKO 2022:2.

Koivukari, K., Korkka-Knuts, H., Mahmood, V., & Melander, S. (2022). Ihmiskauppa ja sen lähirikokset. Säännösten soveltamiskäytäntö. Valtioneuvoston tutkimus- ja selvitystoiminnan julkaisusarja 2022:18.

Laki työsuojelun valvonnasta ja työpaikan työsuojeluyhteistoiminnasta 44/2006.

Lakivaliokunnan mietintö 15/2014 vp - HE 103/2014 vp. Hallituksen esitys eduskunnalle laiksi rikoslain muuttamisesta ja eräksi siihen liittyviksi laeiksi.

Luoto, L., Turunen, T., Vatjus-Anttila, J., Hannonen, J., Hyttinen, T., & Ollus, N. (2023). Vakavaan alipalkkaukseen perustuva työntekijöiden hyväksikäyttö ja siihen reagointi. Rikosoikeudellinen selvitys. Oikeusministeriön julkaisusarja 2023:19. Helsinki: Oikeusministeriö.

Melander, S., & Mahmood, V. (2022). Seksikaupan kohteen hyväksikäyttö. Säännöksen soveltamiskäytäntö. Oikeusministeriön julkaisuja, Selvityksiä ja ohjeita 2022:4. Helsinki: Oikeusministeriö.

Oikeudenkäymiskaari 1.1.1734/4.

Rikoslaki 19.12.1889/39.

Roth, V. (2011). Näkymättömät uhrin: seksuaaliseen hyväksikäyttöön liittyvän ihmiskaupan tunnistaminen. *Lakimies* 5/2011, 975-999.

Roth, V. (2012). *Defining Human Trafficking and Identifying Its Victims. A Study on the Impact and Future Challenges of International, European and Finnish Legal Responses to Prostitution-Related Trafficking in Human Beings.* Martinus Nijhoff Publishers.

SopS 71/2006. Kansainvälisen järjestäytyneen rikollisuuden vastaisen Yhdistyneiden Kansakuntien yleissopimuksen lisäpöytäkirja ihmiskaupan, erityisesti naisten ja lasten kaupan ehkäisemisestä, torjumisesta ja rankaisemisesta.

SopS 44/2012. Euroopan neuvoston yleissopimus ihmiskaupan vastaisesta toiminnasta.

2 Ihmiskaupan ilmenemismuotoja

Ihmiskaupassa on kyse vakavasta rikoksesta, jossa tekijä saattaa uhrinsa eri tavoin hyväksikäytön kohteeksi, usein taloudellisessa hyötymistarkoituksessa. Ihmiskaupassa voi olla kyse kansainvälisestä, rajat ylittävästä rikollisuudesta, mutta ihmiskauppa voi tapahtua alusta loppuun myös Suomessa. Toiminta voi olla ammattimaista ja järjestäytyntä, mutta ihmiskauppa tapahtuu myös perheiden sisällä tai muissa läheisissä ihmissuhteissa. Hyväksikäyttö ei näy useinkaan ulospäin, minkä vuoksi ihmiskauppa on mitä suurimaassa määrin piilorikollisuutta.

Tietoisuus ihmiskauppa- ja lähirikollisten kirjosta, eri ilmenemismuodoista ja indikaattoreista on keskeistä, jotta kaikki nämä toimijat pystyvät tunnistamaan ihmiskaupan asianomistajan hänet kohdatessaan. Ihmiskauppa ilmenee seksuaalisen ja työperäisen hyväksikäytön lisäksi muun muassa lapsiin kohdistuvana hyväksikäyttönä, pakkoavioliittona, verkossa tapahtuvina rikoksina, rikolliseen toimintaan pakottamisena, orjuuden kaltaisina käytäntöinä tai hyväksikäyttönä kaupallisen seksin alalla.

Ihmiskaupan piirteitä on hankkeen edetessä noussut tietoisuuteen enenevässä määrin. Käsikirjassa esitellään ilmenemismuotoja tutkimuskirjallisuuteen pohjautuen, tiedostaen se, että ilmenemismuodot kehittyvät ja muuttuvat ajan myötä. Ilmenemismuotojen erityispiirteitä on pyritty muissa luvuissa tarkastelemaan tarkemmin.

Oikeusministeriössä on käynnissä (2023–2025) Tehoa ihmiskaupan vastaiseen työhön -hanke, jossa tehdään valtakunnallinen ohjeistus ihmiskaupan uhrien tunnistamisen ja avunsaannin takaamiseksi. Hankkeen tulevissa materiaaleissa tuotetaan myös lisätietoa ihmiskaupan ilmenemismuodoista sekä tarjotaan koulutusta ohjeistuksen tueksi syksystä 2024 lähtien⁴.

⁴ Lisätietoa Tehoa ihmiskaupan vastaiseen työhön -hankkeesta antaa hankepäällikkö Anna Nuotio (anna.nuotio@gov.fi).

Luvun sisältö ja rakenne

Tässä luvussa tarkastellaan ihmiskaupan ilmenemismuotoja tiivistetysti useasta eri näkökulmasta. Käsikirjan toimittajat kuvaavat aluksi lyhyesti työperäistä ja seksuaalista hyväksikäyttöä sekä lapsiin kohdistuvaa hyväksikäyttöä ihmiskaupan muotona. Tämän jälkeen kuvataan pakkoavioliittoja ihmiskaupan ilmenemismuotona. Hannu Kortelainen Helsingin poliisilaitoksesta nostaa luvussaan puolestaan esiin tutkinnanjohtajan näkökulmia pakkoavioliittojen esitutkintaan.

Saara Pihlaja Rikosuhripäivystyksessä avaa rikolliseen toimintaan pakottamista ihmiskaupan muotona ja Emilia Hämäläinen Sisäministeriöstä hatkanuoriin liittyviä kysymyksiä poliisin näkökulmasta. Samalla teemalla jatkaa Sami Isoniemi Helsingin poliisilaitoksesta tuomalla tutkinnanjohtajan näkökulman lastensuojelun luvattomiin poissaoloihin. Noora Halmeenlaakso Keskusrikospoliisista puolestaan avaa verkossa ilmenevää ihmiskauppaa ja Elle Baran Pakolaisneuvonta ry:stä kolmansista maista tuleviin paperittomiin ihmiskaupan uhreihin liittyviä piirteitä. Käsikirjaa kirjoitettaessa on tiedostettu, että ihmiskauppaan liittyy tapauksia, esimerkiksi ns. lahkojutut, jotka eivät selkeästi ole mitään tunnistettua ihmiskaupan ilmenemismuotoa. Nämä aiheet on rajattu tästä käsikirjan versiosta pois, koska saatavilla ei ole ollut tutkimuksellista tietoa. Lopuksi käsikirjan toimittajat kuvailevat lyhyesti muita ihmiskaupan muotoja.

2.1 Työperäinen hyväksikäyttö

Minna Willman-Koistinen

tutkija, rikosylikomisario
Itä-Suomen poliisilaitos

Iina Sahramäki

tutkijatohtori
Poliisiammattikorkeakoulu, Kriminologian ja oikeuspolitiikan instituutti

Terhi Kankaanranta

erikoistutkija
Poliisiammattikorkeakoulu

Työperäinen hyväksikäyttö ihmiskaupan muotona viittaa taloudellisen hyödyn tavoitteluun työntekijää tai työntekijöitä hyväksikäyttämällä. Työntekijällä tulee olla oikeus vapaasti valita työnsä, mutta myös vapaus lopettaa työsuhte. Rikoksen tunnusmerkistötekijöiden täytyessä lähtökohta rikoslaissa on selkeä. Ihmiskaupparikoksen oikeudenvastaisuutta ei poista uhrin suostumus eikä se tee tekoa muuten rankaisemattomaksi. Käytettäessä säännöksessä mainittuja keinoja ei uhrin suostumus voi yleensä olla pätevä, vaikka uhri tietäisi minkälaisen hyväksikäytön kohteeksi hän joutuu ja tästä huolimatta siihen alistuisi. (HE 103/2014 vp.) Esimerkiksi kun työtarjoukseen on liittynyt harhaanjohtamista tai pettämistä, ei suostumusta voida pitää tietoisena tai vapaaehtoisena. (ILO, 2009, 12-13; Ylinen ym., 2020, 12).

Pakkotyö on ihmiskaupan hyväksikäyttömuoto, mutta sitä ei ole rikoslaissa erikseen määritelty. Pakkotyön määritelmän osalta lain esitöissä viitataan Kansainvälisen työjärjestö ILO:n pakkotyötä koskevaan vuoden 1930 yleissopimukseen (SopS 44/1935) sekä ILO:n sopimukseen vuodelta 1957 pakkotyön poistamisesta (SopS 17/1960). Pakkotyön kolmeksi keskeiseksi elementiksi voidaan nimetä työn tekeminen, työntekijään kohdistuva rangaistuksen uhka ja vapaaehtoisuuden puuttuminen (Luoto ym. 2023, 20-21).

Tarkasteltaessa pakkotyön ”pakkoa” on olennaista huomioida ne hienovaraiset kontrollointikeinot, kuten taloudellinen riippuvuus työnantajasta, tai tietämättömyydestä ja vaihtoehtomuudesta johtuva haavoittuva asema, joiden vuoksi työntekijä ei kykene irrottautumaan työsuhteesta. Pakkotyö ei vaadi äärimmäistä työntekijän pakottamista, väkivaltaa ja kontrollointia, sen sijaan

hyvin huomaamattomat seikat voivat estää uhria lähtemästä. Esteinä avun hakemiselle voivat olla kielitaidon, paikallistuntemuksen tai kulkuvälineiden puute, tietämättömyys omista oikeuksista sekä suomalaisesta yhteiskunnasta. (Ylinen ym., 2020, 12.)⁵

Työperäistä hyväksikäyttöä voidaan kuvata jatkumona, johon mahtuu vakavuusasteiltaan erityyppisiä tekoja. Lietonen ja Ollus (2018, 8) ovat kuvanneet jatkumoa ihmisarvoisesta työstä ihmiskauppaan:

- A.** Kunnollisissa työolosuhteissa työskentelevät työntekijät, jotka työskentelevät yleisesti hyvissä olosuhteissa, ja joilla on hyvät asuinolosuhteet ja oikeudenmukaiset palkat.
- B.** Työntekijät, jotka tietävät, millaiseen työhön heitä ollaan palkkaamassa, mutta joutuvat työskentelemään suhteellisen huonoissa olosuhteissa ja saavat matalaa palkkaa - silti kansallisten työehtojen ja kansainvälisten standardien puitteissa.
- C.** Työntekijät, jotka tietävät, millaiseen työhön heitä ollaan palkkaamassa, mutta joilla ei ole tarvittavaa tietoa tai kokemusta ymmärtääkseen, että he todellisuudessa päätyvät epäoikeudenmukaisiin työolosuhteisiin.
- D.** Työntekijät, joita on petetty, painostettu ja johdettu harhaan rekrytoinnin aikana, ja jotka päätyvät hyväksikäyttöä sisältävään työsuhteeseen, ja joutuvat uhkauksien takia jäämään työsuhteeseen sekä kestäämään väärinkäytöksiä ja hyväksikäyttöä.
- E.** Työntekijät, joita on pakotettu ja vakavasti käytetty hyväksi, mukaan lukien henkilöt, jotka on painostettu tilanteeseen, joiden vapautta on riistetty ja/tai jotka ovat kokeneet fyysistä ja/tai seksuaalista väkivaltaa.

Työperäisen hyväksikäytön liiketoimintamallissa kuvataan moninaisia voitontekemisen keinoja. Kustannuksia vähennetään alipalkkauksella, pitkällä työpäivillä, työturvallisuussäädösten noudattamatta jättämisellä, veropetoksilla ja työnantajamaksujen maksamatta jättämisellä. Toisaalta kuluja kerrytetään välitysmaksujen keräämisellä koulutuksen tai palkkaamisen yhteydessä tai kulujen, kuten asumisen, ruoan ja vaatteiden ylihinnoittelulla. (Jokinen ja Ollus, 2019, 17.)

⁵ Katso riippuvaisesta asemasta ja turvattomasta tilasta pakkotyöhön liittyvissä tapauksissa lisää tämän käsikirjan luvusta 1.

Ihmiskaupasta on kyse vain vakavimmissa työperäisen hyväksikäytön tapauksissa. Työperäiselle hyväksikäytölle on tyypillistä, että riippuvuusuhde perustuu olemassa olevaan sukulaisuus-, perhe-, tai velkasuhteeseen. Hyväksikäytön muodot ovat moninaisia, mutta niissä esiintyy yleensä alipalkkausta jossain muodossa. (Luoto ym. 2023, 18, 23, 38.)

Ihmiskaupparikoksen ja muiden työperäistä hyväksikäyttöä torjuvien rikosnimikkeiden välillä on useita olennaisia eroavaisuuksia. Kiskonnantapainen työsyryntä (RL 47:3a) on kriminalisoitu suojaamaan juuri haavoittuvassa asemassa olevia ulkomaalaisia työntekijöitä. Tunnusmerkistö rakentuu kuitenkin työsyryntän pohjalle; jos työsyryntä ei tapauksessa sovellu, ei myöskään kiskonnantapainen työsyryntä siihen sovellu. Vaatimus syryntäperusteesta on muodostunut pulmalliseksi tilanteissa, joissa alipalkkaa on maksettu tasapuolisesti kaikille ulkomaalaisille työntekijöille. Mikäli tapauksissa ei ole kyetty osoittamaan kelvollista vertailuryhmää asianomistajan tilanteelle, on syyte voitu hylätä. Käytännön ongelmaksi näyttäisi muodostuvan, ettei muiden mahdollisten tunnusmerkistöjen soveltumista tunnisteta niissä tilanteissa, joissa tekoa ei voida pitää työsyryntänä tai kiskonnantapaisena työsyryntänä. Kiskonta (RL 36:6) on työsyryntää ankarammin rangaistu rikos ja lainkonkurrenssin näkökulmasta ensisijaisesti sovellettava tunnusmerkistö suhteessa työsyryntään. Jo lain esitöiden perusteella törkeää kiskontaa (RL 36:7) tulee soveltaa kiskonnantapaisen työsyryntän asemasta silloin, kun työperäinen hyväksikäyttö on vakavaa. (Luoto ym. 2023, 195-196).

Lähteet ja lisätietoja

ILO (2009). International Labour Office and Sectoral Activities Programme: Workshop to promotion ratification of the Private Employment Agencies Convention, 1997 (No.181), 12-13. Geneva: ILO.

Jokinen, A., & Ollus, N. (toim.) (2019). Likainen vyyhti. Työperäisen hyväksikäytön liiketoimintamalli. Publication Series No. 92b. Helsinki: HEUNI.

Lietonen, A., & Ollus, N. (2018). Opas yrityksille ja työnantajille riskienhallintaan erityisesti alihankintaketjuissa - Työvoiman hyväksikäytön ja ihmiskaupan ennaltaehkäisy Suomessa. HEUNI Publication Series No. 88a. Helsinki: HEUNI.

Luoto, L., Turunen, T., Vatjus-Anttila J., Hannonen J., Hyttinen T. & Ollus, N. (2023). Vakavaan alipalkkaukseen perustuva työntekijöiden hyväksikäyttö ja siihen reagointi - Rikosoikeudellinen selvitys. Oikeusministeriön julkaisuja 2023:19.

Rikoslaki 19.12.1889/39.

SopS 44/1935. Pakollista työtä koskeva sopimus, jonka kansainvälinen työkonferenssi on hyväksynyt vuonna 1930.

SopS 17/1960. Asetus Kansainvälisen työkonferenssin vuonna 1957 hyväksymän, pakkotyön poistamista koskevan sopimuksen voimaansaattamista.

Ylinen, P., Jokinen, A., Pekkarinen, A-G., Ollus, N., Jenu, K-P., & Skur, T. (2020). Työperäisen ihmiskaupan paljastaminen. Tutkintaopas esitutkintaviranomaisille ja tarkistuslista työsuojeluviranomaisille. Publication Series No. 95b. Helsinki: HEUNI.

2.2 Seksuaalinen hyväksikäyttö

Minna Willman-Koistinen

tutkija, rikosylikomisario
Itä-Suomen poliisilaitos

Iina Sahramäki

tutkijatohtori
Poliisiammattikorkeakoulu, Kriminologian ja oikeuspolitiikan instituutti

Terhi Kankaanranta

erikoistutkija
Poliisiammattikorkeakoulu

Seksuaaliseen hyväksikäyttöön liittyvässä ihmiskaupassa on kyse henkilön hyväksikäyttämisestä prostituutiossa tai muulla kaupallisen seksin alalla, muussa seksuaalisessa hyväksikäytössä ja seksiorjuudessa⁶. Seksuaalisella hyväksikäytöllä tarkoitetaan tekoja, jotka loukkaavat seksuaalista itsemääräämisoikeutta ja ruumiillista koskemattomuutta. Hyväksikäytölle on tyypillistä, että siihen liittyy vallankäyttöä, jota ulkopuoliset eivät välttämättä tunnista tai ymmärrä. Tekijät käyttävät usein monimutkaisia, vaikeasti havaittavia, hyvin hienovaraisiakin keinoja kontrolloidakseen uhrejaan. Tekijä pyrkii muodostamaan uhriin myönteisen siteen luomalla vaikutelman ystävyydestä, kumppanuudesta tai toimimisesta vanhemman korvikkeena. Tilanteissa, joissa uhri on parisuhteessa tekijään, voi olla kyse valta-asetelman ja toisen luottamuksen hyväksikäytöstä. Seksuaalipalveluiden myyminen on Suomessa laillista. Seksuaalinen hyväksikäyttö ihmiskaupan muotona viittaa yleisimmillään tilanteeseen, jossa tekijä saattaa asianomistajan prostituution kohteeksi (HE 103/2014 vp).

Seksuaalirikoksiin lukeutuvat paritus (RL 20:10 §) ja törkeä paritus (RL 20:11 §) ovat ihmiskaupan lähirikoksia. Tilanne muuttuu mahdolliseksi paritukseksi, kun toinen osapuoli hyötyy prostituutiosta tai ihmiskaupaksi, mikäli henkilöä hyväksikäytetään prostituutiotarkoituksessa. Seksuaalipalveluiden ostaminen on laitonta tilanteessa, jossa on syytä epäillä seksuaalipalveluita myyvän olevan parituksen kohde tai ihmiskaupan asianomistaja tai hän on alle 18-vuotias (Protukipiste, 2023). Prostituutioon liittyy yleensä jonkinlainen korvaus, mutta ellei korvausta makseta, kyse voi olla prostituutioon rinnastettavasta

⁶ Katso aiheesta lisää myös tämän käsikirjan luvusta 1.

seksuaalisesta hyväksikäytöstä. Olennaista on, että sukupuolilyhteys tai siihen rinnastettava seksuaalinen teko on toistuvaa ja tahdonvastaista. Seksuaalinen hyväksikäyttö kattaa myös henkilön käyttämisen pornografian tuotannossa tai pornografisissa esityksissä. (HE 103/2014 vp). Hyväksikäyttö voi siis olla ihmiskauppaa, vaikkei seksuaalisiin tekoihin liitykään taloudellista hyötyä tai aineellista korvausta (Kervinen ja Ollus 2019, 17).

Seksuaaliseen hyväksikäyttöön liittyy useita haavoittuvuustekijöitä, jotka ovat usein syntyneet pidemmän ajan kuluessa ja joista irtaantuminen on psykologisen kontrollin seurauksena vaikeaa, ellei mahdotonta. Haavoittuvuustekijöitä ovat muun muassa kunniaan liittyvä väkivallan uhka, yhteisön painostus, maassaoloon liittyvät epävarmuustekijät, nuori ikä, tietämättömyys omista oikeuksista, Suomen kielen taidon puute, aiemmat hyväksikäyttökokemukset, mielenterveyden haasteet, päihderiippuvuus ja taloudellinen riippuvuus. (Pihlaja ja Piipponen, 2023, 20-21.) Uhrin ollessa ulkomaalainen myös maassaoloon liittyvät epävarmuustekijät ja kielitaidottomuus lisäävät haavoittuvuutta. Samankaltaiset syyt saattavat myös estää uhreja hakemasta apua. Yksi keskeinen haavoittuvuustekijä on myös pelko lasten menettämisestä (Pihlaja ja Piipponen, 2023, 24-25).

Valtaosa Suomessa tunnistetuista ihmiskaupan uhreista on ollut tilapäisesti maassa oleskelleita ulkomaalaisia tai henkilöitä, jotka ovat joutuneet ihmiskaupan uhreiksi ja aikaisemmin jossakin muussa EU:n jäsenmaassa. Suomessa on kuitenkin tunnistettu myös suomalaistaustaisia ihmiskaupan uhreja, jotka ovat joutuneet seksuaalisen hyväksikäytön uhreiksi joko Suomessa tai ulkomailla. (Roth, 2011, 976; Rinne 2021, 8).

Seksuaalinen hyväksikäyttö tapahtuu hyvin piilossa. Ulkomaalaisten uhrien rekrytointi tapahtuu pääasiassa tietoverkossa. Työmahdollisuuksia seksialalta etsiviä rekrytoidaan väärillä lupauksilla, jolloin saavuttuaan vieraaseen maahan ilman rahaa ja paikallisia kontakteja, heitä odottaa sovittua huonommat olosuhteet ja joutuminen hyväksikäytön uhreiksi on helpompaa. Myös tietoverkossa tapahtuva hyväksikäyttö on yhä yleisempää; ilmoitusten julkaisualusta on usein sama, missä seksipalveluja myyvät henkilöt ilmoittavat palveluista, jolloin ihmiskaupan elementtejä sisältävien ilmoitusten havaitseminen on huomattavan työlästä. Ongelmia ilmenee myös seksuaalista materiaalia sisältävissä suorissa verkkolähetyksissä, koska on hyvin vaikea selvittää, esiintyykö henkilö niissä vapaaehtoisesti. (Pekkarinen ja Jokinen, 2023, 81.)

Lähteet ja lisätietoja

HE 103/2014 vp. Hallituksen esitys eduskunnalle laiksi rikoslain muuttamisesta ja eräksi siihen liittyviksi laeiksi. <https://finlex.fi/fi/esitykset/he/2014/20140103>.

Kervinen, E., & Ollus, N. (2019). Lapsiin ja nuoriin kohdistuva ihmiskauppa Suomessa. HEUNI Publication Series No. 89. Helsinki: HEUNI.

Pekkarinen, A-G., & Jokinen, A. (2023). Hyväksikäytön kirjo. Policy brief ihmiskaupan viimeisimmistä trendeistä ja toimintatavoista. Euroopan kriminaalipoliitiikan instituutti (HEUNI). <https://heuni.fi/-/hyvaksikayton-kirjo-policy-brief>.

Pihlaja, S., & Piipponen, J. (2023). Selvitys Rikosuhripäivystyksen asiakkuudessa olevien seksuaaliväkivaltaa kokeneiden ihmiskaupan uhrien tapauksista ja tilanteista. Oikeusministeriön julkaisuja, Selvityksiä ja ohjeita, 2023:23, 20-1, 24-25. Helsinki: Oikeusministeriö.

Pro-tukipiste (2023). Tunnista ihmiskauppa. <https://protukipiste.fi/ihmiskauppa/tunnista-ihmiskauppa/>.

Rinne, K. (2021). Ihmiskauppa seksuaalisessa hyväksikäyttö tarkoituksessa – tutkimus kriminalisoinnin tunnusmerkistötekijöihin. OTM-tutkielma. Helsingin yliopisto. Oikeustieteellinen tiedekunta; Rikosoikeus.

Roth, V. (2011). Näkymättömät uhrin; seksuaaliseen hyväksikäyttöön liittyvän ihmiskaupan tunnistaminen. Lakimies 5/2011.

Rikoslaki 19.12.1889/39.

2.3 Lapsiin kohdistuva hyväksikäyttö

Minna Willman-Koistinen

tutkija, rikosylikomisario
Itä-Suomen poliisilaitos

Terhi Kankaanranta

erikoistutkija
Poliisiammattikorkeakoulu

Ihmiskauppa voidaan tiettyjen kvalifiointiperusteiden nojalla luokitella törkeäksi esimerkiksi silloin, jos teko on kohdistunut alle 18-vuotiaaseen lapseen tai sellaiseen henkilöön, jonka kyky puolustaa itseään on olennaisesti heikentynyt ja teko on lisäksi kokonaisuutena arvostellen törkeä (RL 25:3 a §). On kuitenkin huomattava, että lasten kohdalla ihmiskauppasäännöksen mukaisten keinojen käyttämisestä ei tarvitse näyttää toteen, vaan tunnusmerkistö täyttyy, kun joku tekee ihmiskauppasäännöksen mukaisen teon säännöksen mukaisessa tarkoituksessa (kts. lisää esim. tämän käsikirjan luvusta 1, sekä Mäkipää ym., 2024, 18, 48, 52-53)⁷.

Monet tekijät lisäävät lasten ja nuorten riskiä joutua ihmiskaupan uhriksi. Maahanmuuttajat ovat erityisesti vaarassa, mikäli matkustavat ilman vanhempiaan tai sukulaisiaan tai täysin yksin. On lisäksi huomattava, että mukana matkustava aikuinen ei välttämättä olekaan heidän vanhempansa, sukulainen tai huoltaja. (Obertova ja Cattaneo, 2017.)

Lapsilla tai nuorilla ihmiskaupan uhreilla ei useinkaan ole ollut mahdollisuutta vaikuttaa siihen joutuvatko he muuttamaan toiseen maahan, tai tietoa mihin maahan joutuvat muuttamaan (Gearon, 2019). Myös perheenjäsen voi olla lapsen tai nuoren seksuaalinen hyväksikäyttäjä (Sprang ja Cole, 2018; Gearon, 2019). Hyväksikäyttäjät voivat esimerkiksi ostaa uhreilleen lahjoja ja imarrella heitä (romancing), jotta saavat asianomistajan pakotettua prostituutioon (Reid, 2016).

Lapsiin ja nuoriin kohdistuva ihmiskauppa voi ilmetä monella, useasti toisiinsa linkittyvällä tavalla. Suomessa tapahtunut lasten ja nuorten hyväksikäyttö on

⁷ Katso lisää Korkman, J. (2024): Lapsen oikeuspsykologisen kuulustelun käsikirja epäiltyjen ihmiskauppatapausten tutkinnassa, Itämeren valtioiden neuvosto 2024.

yleisimmin ollut seksuaalista hyväksikäyttöä. Tällöin lapsia ja nuoria on esimerkiksi pakotettu prostituutioon, tai heitä on kaupallisesti käytetty seksuaalisesti hyväksi. Seksuaalinen hyväksikäyttö on voinut alkaa internetin välityksellä tai tapahtunut internetissä. Lapsia ja nuoria voidaan myös pakottaa avioliittoon tai tekemään rikoksia. (Kervinen ja Ollus, 2019.) Pihlajan ja Piipposen (2023) tekemän selvityksen perusteella alaikäisiä henkilöitä oli esimerkiksi painostettu käyttämään huumeaineita ja muita päihteitä ensimmäistä kertaa elämässään. Erityisesti lastensuojelulaitoksessa asuvien, niin sanottujen hatkanuorten havaittiin pakotettuna joutuneen tekemään esim. huumeaineriikoksia tai varkauksia. (Pihlaja ja Piipponen, 2023.) Lisäksi laiton adoptio hyväksikäyttö-tarkoituksessa, ihmiskauppa elinten poistamistarkoituksessa ja lapsisotilaaksi pakottaminen ovat ihmiskaupan erityismuotoja (Kervinen ja Ollus, 2019).

Useiden tekijöiden on havaittu estävän hyväksikäyttötilanteesta irtautumista. Tekijän psykologinen kontrolli ja uhkailu sekä tilanteen paljastumisen seuraukset voivat vaikeuttaa irtautumista, kuten myös häpeän tunne siitä, että on joutunut kyseiseen tilanteeseen. Lisäksi asianomistaja ei välttämättä tiedosta tilannettaan, tai hän on solidaarinen hyväksikäyttäjää tai hyväksikäyttävää kaveriporukkaa kohtaan. Etenkin alaikäisten asianomistajien osalta on tutkimuksissa havaittu, että he eivät välttämättä tiedostaneet joutuneensa vakavan hyväksikäytön asianomistajaksi vielä ihmiskauppatilanteen päätyttyäkään. (Pihlaja ja Piipponen, 2023.) Sprang ja Cole (2018) toivat tutkimuksessaan esille, että yli 50 % lapsista, jotka olivat joutuneet seksuaalisen hyväksikäytön uhriksi ja ihmiskaupan kohteeksi, olivat yrittäneet itsemurhaa. Ihmiskauppatapauksissa yleisestikin, ei pelkästään lasten kohdalla, olisi tärkeää pystyä katkaisemaan tunnepitoinen side (trauma bond) hyväksikäyttäjän ja asianomistajan välillä, koska siteen katkaiseminen on olennainen tekijä paranemisprosessissa. Tunnesiteen seurauksena uhri jää hyväksikäyttötilanteeseen ja siten suojelee hyväksikäyttäjää paljastumasta. (Casassa ym., 2022.)

Lapsiin kohdistuvan ihmiskaupan yleisyyttä Suomessa on vaikea arvioida, koska ihmiskauppa on luonteeltaan piilorikollisuutta eikä uhreja aina tunnisteta. Ihmiskauppatapaukset eivät välttämättä tule viranomaisten tietoon ja ihmiskauppaan viittaavaa tapausta voidaan esitutkinnassa tutkia myös muulla rikosnimikkeellä kuin ihmiskauppa. (Kervinen ja Ollus, 2019.) On raportoitu myös tapauksista, joissa hyväksikäyttö on voitu tunnistaa ihmiskaupaksi, mutta tuomiossa ei välttämättä ole annettu merkitystä sille, että asianomistaja oli

alaikäinen teon alkaessa tai juuri ennen syytteessä määritellyn tekoajan alkamista (Koivukari ym., 2022).

Obertova ja Cattaneo (2018, 47) viittaavat tutkimuksessaan raportteihin, joiden perusteella lasten ihmiskauppa on todettu olevan usein läheisesti kytköksissä muuhun rikollisuuteen, kuten esim. talousrikoksiin, petoksiin, omaisuusrikoksiin, dokumenttien väärentämiseen, maahanmuuttajien salakuljetukseen, huumeiden kuljetukseen ja lasten pornografiaan. Lisäksi hyväksikäyttöön voi viitata asianomistajan liikkuminen maasta toiseen tai myös maan sisällä.

Lähteet ja lisätietoja

Casassa, K., Knight, L., & Mengo, C. (2022). Trauma bonding perspectives from service providers and survivors of sex trafficking: A scoping review. *Trauma, violence, & abuse*, 23(3), 969-984.

Fagerlund, M. & Toivonen, V-M. (2021). Rikosprosessin kesto lapsiin kohdistuvissa seksuaalirikoksissa. Valtioneuvoston selvitys- ja tutkimustoiminnan julkaisusarja 2021:3. Helsinki: Valtioneuvoston kanslia.

Fraley, H. E., & Aronowitz, T. (2021). Obtaining exposure and depth of field: School nurses “seeing” youth vulnerability to trafficking. *Journal of interpersonal violence*, 36(15-16), 7547-7573.

Gearon, A. (2019). Child Trafficking: Young people’s experiences of front-line services in England. *The British Journal of Criminology*, 59(2), 481-500.

Greenbaum, V. J., Yun, K. & Todres, J. (2018). Child trafficking: Issues for policy and practice. *The journal of Law, Medicine & Ethics*, 46(1), 159-163.

Kervinen, E., & Ollus, N. (2019). Lapsiin ja nuoriin kohdistuva ihmiskauppa Suomessa. HEUNI Publication Series No. 89. Helsinki: HEUNI.

Koivukari, K., Korkka-Knuts, H., Mahmood, V., & Melander, S. (2022). Ihmiskauppa ja sen lähirikokset. Säännösten soveltamiskäytäntö. Valtioneuvoston selvitys- ja tutkimustoiminnan julkaisusarja 2022:18. Helsinki: Valtioneuvoston kanslia.

Letsie, N. C., Lul, B., & Roe-Sepowitz, D. (2021). An eight-year analysis of child labor trafficking cases in the United States: Exploring characteristics, and patterns of child labor trafficking. *Child Abuse & Neglect*, 121, 107-265.

Mäkipää, L., Helenius, D., Hietanen, A., Hong, T., Koivuniemi, L., Latvala, J., Pakarinen, M., Sibeliuss, H., Viuhko, M., & Yli-Hemminki, E. (2024). Avioliittoon pakottamisen rangaistavuuden selkeyttäminen. Työryhmän mietintöjä ja lausuntoja 2024:7. Luettavissa: [Avioliittoon pakottamisen rangaistavuuden selkeyttäminen : Työryhmän mietintö \(valtioneuvosto.fi\)](#). Luettu 4.3.2024.

Obertová, Z., & Cattaneo, C. (2018). Child trafficking and the European migration crisis: The role of forensic practitioners. *Forensic science international*, 282, 46-59.

Pihlaja, S., & Piipponen, J. (2023). Selvitys Rikosuhripäivystyksen asiakkuudessa olevien seksuaaliväkivaltaa kokeneiden ihmiskaupan uhrien tapauksista ja tilanteista. Oikeusministeriön julkaisuja, Selvityksiä ja ohjeita, 2023:23. Helsinki: Oikeusministeriö.

Reid, J. A. (2016). Entrapment and enmeshment schemes used by sex traffickers. *Sexual Abuse*, 28(6), 491-511.

Rikoslaki 19.12.1889/39.

Sprang, G., & Cole, J. (2018). Familial sex trafficking of minors: Trafficking conditions, clinical presentation, and system involvement. *Journal of family violence*, 33, 185-195.

2.4 Pakkoavioliitto

Minna Willman-Koistinen

tutkija, rikosylikomisario
Itä-Suomen poliisilaitos

Terhi Kankaanranta

erikoistutkija
Poliisiammattikorkeakoulu

Voimassa olevassa rikoslaissa ei ole rikosnimikettä pakkoavioliitto. Henkilön pakottaminen avioliittoon voi tulla rangaistavaksi muun muassa ihmiskauppana, (RL 25:3 §), törkeänä ihmiskauppana (RL 25:3 a §) tai pakottamisena (RL 25:8 §). Lisäksi rikoslain 25 luvun 7§:n laitonta uhkausta koskeva rangaistusäännös voi soveltua avioliittoon pakottamiseen. Lainsäädännön esitöiden mukaisesti avioliittoon pakottaminen ja pakkoavioliittoon saattaminen on rangaistavaa ihmiskauppana ihmisarvoa loukkaaviin olosuhteisiin saattamista koskevan tarkoituksen mukaisesti. Pakkoavioliitto voi kohdistua kaikkiin sukupuoliin. Kansainvälisesti yhdenmukaista määritelmää ei pakkoavioliitolle ole, mutta sillä tarkoitetaan avioliittoa, jossa toinen tai kumpikaan puolisoista ei ole voinut itse vaikuttaa avioliiton solmimiseen tai puolison valintaan pelkäämättä uhkaa tai painostusta perheen tai suvun taholta. Sillä tarkoitetaan myös tapauksia, joissa puoliso on suostunut avioliittoon painostuksen alaisena. (Kervinen ja Ollus, 2019, 19.) Lapsiavioliitto on pakkoavioliiton muoto, sillä lasten voidaan nähdä olevan lähtökohtaisesti kykenemättömiä antamaan lupaansa avioliiton solmimiselle tai kieltäytymään avioliitosta (Viuhko ym., 2016, 17).

Ihmiskauppaa ja törkeää ihmiskauppaa koskevat säännökset kattavat laajan joukon avioliittoon pakottamisen keinoja ja tekotapoja, ja niiden mukaan rangaistavaa on myös esimerkiksi teko, jossa rikos tehdään käyttämällä hyväksi toisen riippuvaista asemaa tai toista erehdyttämällä, jolloin vakavampaa toisen henkilön tahdonmuodostukseen vaikuttavaa pakottamista ei edellytetä. Ihmiskaupan tunnusmerkistön luonteen vuoksi rikos voi täyttyä usealla tavalla ja eri vaiheissa. (Mäkipää ym. 2024.) Puoliso on voitu painostaa tai pakottaa liittoon esimerkiksi kiristämällä, uhkailemalla, väkivalloin, tai hänen haavoittuvaa asemaansa esimerkiksi alaikäisenä, yhteisöstä riippuvaisena tai vammaisena henkilönä on käytetty hyväksi. Avioliittoon pakottamisessa voidaan käyttää erilaisia keinoja suoranaisestä väkivallasta ja sillä uhkaamisesta lähtien, mutta monesti on kyse hienovaraisesta painostamisesta, joka voi olla pitkäaikaistakin.

(Mäkipää ym. 2024, 46.) Väkivallan tai sen uhan käyttäminen viittaa ihmiskau-
pan törkeään tekemuotoon (25:3a §) Tekijä ei välttämättä ole puoliso, painos-
taminen tai pakottaminen voi tapahtua myös ulkopuolisten toimijoiden, esi-
merkiksi perheen toimesta ja kohdistua jopa molempiin osapuoliin. Kieltäyty-
minen pakkoavioliitosta voi tarkoittaa suvun tai yhteisön hylkäystä, kunniaan
liittyvän väkivallan uhkaa, lasten menettämistä, ja jopa kuolemaa. Taustalla ei
kuitenkaan aina ole suku, kulttuuriset tai uskonnolliset seikat. Henkilö voidaan
pakottaa avioitumaan myös kolmannen valtion kansalaisen kanssa oleskeluo-
ikeuden saamiseksi. Avioliittoon voi liittyä jatkuvaa alistamista ja rajoittamista
sekä seksuaalista, taloudellista ja muuta väkivaltaa tai tilanne, jossa alun perin
suostumukseen perustuvasta avioliitosta ei päästä edellä mainituista syistä
irtautumaan. Uhria voidaan uhkailla myös oleskeluluvan tai yhteisten lasten
huoltajuuden menettämisellä, aiheettomilla rikosoikeudellisilla seuraamuksilla,
yksityisyyttä loukkaavan materiaalin levittämisellä tai maineen tahraamisella
esimerkiksi kotimaassa.

Suomessa havaituissa pakkoavioliitoissa on yleisimmin kyse siitä, että avioliit-
to on solmittu ulkomailla ja se jatkuu perheen muutettua Suomeen. Liitto on
voitu solmia myös Suomessa virallisesti tai epävirallisesti menoin tai puoliso on
haettu ulkomailta Suomeen Suomessa asuvan henkilön puolisoiksi. Enenevässä
määrin tunnistetaan myös tapauksia, joissa maahanmuuttajataustainen tyttö,
joka on Suomessa asuva ja mahdollisesti Suomen kansalainen, lähetetään ul-
komaille ja naitetaan ulkomailla asuvan miehen kanssa. Ilmiö ei liity vain maa-
hanmuuttoon, pakkoavioliittoja tai sen kaltaista pakottamista voi liittyä myös
suomalaisten vähemmistöjen keskuudessa. (Ihmiskauppa.fi, 2023.)

Suomalaisessa yhteiskunnassa avioliitolla tarkoitetaan lähtökohtaisesti juridi-
sesti pätevää avioliittoa. Suomessa on kuitenkin tullut esiin sellaisia avioliittoon
pakottamisen tapauksia, jossa henkilö on pakotettu niin sanottuun uskonnol-
liseen tai muuhun yhteisölliseen avioliittoon, joka ei ole juridisesti pätevä. Täl-
laiseen liittoon pakotettu ei ole yleensä voinut vaikuttaa siihen, että liitto ei ole
viranomaisen toimesta virallistettu, rekisteröity tai muuten juridisesti pätevä.
Oikeusministeriön (Mäkipää ym. 2024, 48) mietinnön mukaan voidaan pitää
perusteltuna, että avioliittoon pakottamisen rangaistavuus kattaa juridisesti pä-
tevien avioliittojen ohella myös liitot, jotka ovat rinnastettavissa juridisesti pä-
tevään avioliittoon.

Uhrien tunnistaminen voi olla hyvin haastavaa. Viranomaisten tietoon yksittäinen tapaus voi tulla esimerkiksi lähisuhdeväkivaltaan puututtaessa. Pakkoavioliittoon viittaavat piirteet voivat jäädä havaitsematta, jos uhri ei kohtaamistilanteessa uskalla tai saa mahdollisuutta kertoa tilanteestaan rauhassa ja ilman pelkoa. Uhreja kohdattaessa on hyvä huomioida, että uhriin kohdistuva painostus voi olla hyvin kokonaisvaltaista: henkistä, hengellistä, fyysistä, taloudellista, sosiaalista tai kaikkia näitä yhdessä. Kynnys rikosilmoituksen tekemiseen omista sukulaisistaan tai yhteisöstä voi olla erittäin korkea⁸.

Lähteet ja lisätietoja

Ihmiskauppa.fi (2023). Ihmiskaupan muodot. <https://ihmiskauppa.fi/ihmiskauppa/ihmiskaupan-muodot/>. Luettu 17.10.2023.

Kervinen, E., & Ollus, N. (2019). Lapsiin ja nuoriin kohdistuva ihmiskauppa Suomessa. HEUNI Publication Series No. 89. Helsinki: HEUNI.

Mäkipää, L., Helenius, D., Hietanen, A., Hong, T., Koivuniemi, L., Latvala, J., Pakarinen, M., Sibelius H., Viuhko, M. Yli-Hemminki, E. (2024). Avioliittoon pakottamisen rangaistavuuden selkeyttäminen: Työryhmän mietintö. Oikeusministeriö.2024:7. Luettavissa: [Avioliittoon pakottamisen rangaistavuuden selkeyttäminen : Työryhmän mietintö \(valtioneuvosto.fi\)](https://www.valtioneuvosto.fi/avioliittoon-pakottamisen-rangaistavuuden-selkeyttaminen). Luettu 10.5.2024.

Rikoslaki 19.12.1889/39.

Viuhko, M., Lietonen, A., Jokinen A., & Joutsen, M. (2016). Exploitative sham marriages: exploring the links between human trafficking and sham marriages in Estonia, Ireland, Latvia, Lithuania and Slovakia. Publication Series No. 82. Helsinki: HEUNI.

⁸ Oikeusministeriö asetti 28. päivänä syyskuuta 2023 työryhmän, jonka tehtävänä on ollut valmistella ehdotus avioliittoon pakottamisen rangaistavuuden selkiyttämiseksi rikoslaissa. Työryhmä ehdottaa, että rikoslain ihmiskauppaa koskevaan säännökseen lisättäisiin ihmiskaupan tarkoitukseksi pakkoavioliittoon saattaminen. Esityksen mukaisesti pakkoavioliittoon saattamista koskeva sääntely kattaisi juridisesti pätevän avioliiton ohella sellaiseen rinnastettavan liiton. Mietintö on luovutettu 4.3.2024 oikeusministeriölle.

2.4.1 Pakkoavioliitto -epäilyn tutkinnasta

Hannu Kortelainen

rikosylikomisario

Ihmiskaupparikostutkinta

Helsingin poliisilaitos

Suomen rikoslaissa avioliittoon pakottamiseen on sovellettavissa esimerkiksi ihmiskauppa, törkeä ihmiskauppa tai pakottaminen rikosnimikkeitä. Oikeusministeriö on syyskuun lopussa 2023 asettanut työryhmän, jonka tehtävänä on valmistella lakiehdotus avioliittoon pakottamisen rangaistavuuden selkeyttämiseksi.

Pakkoavioliitto ihmiskaupparikostunnusmerkistön näkökulmasta ei ole pelkkä yksittäinen tapahtuma, kuten lähtömaan uskonto- ja tapakulttuuriin perustuvan esimerkiksi islamilaisen avioliiton solmiminen alaikäisen kanssa, vaan joukko tekoja ja olosuhteita, jotka ovat voineet jatkua jopa useita vuosia.

Jos pakkoavioliittoepäilyä tutkitaan ihmiskaupparikoksen näkökulmasta tilanne voi ilmetä esimerkiksi siten, että tekijä on käyttänyt hyväkseen uhrin riippuvaista asemaa tai turvatonta tilaa (alaikäisyys, köyhyys), painostanut uhria ja värvännyt (houkutellut) uhrin avioliittoon, ottanut uhrin määräysvaltaansa, kuljettanut tai majoittanut uhria hänen saattamiseen ihmisarvoa loukkaaviin olosuhteisiin, mikä voi ilmetä esimerkiksi elämisenä parisuhteessa täysin alistetussa asemassa puolison taloudellisen ja muun kontrollin alaisuudessa ja väkivallan kohteena.

Pakkoavioliittoon liittyvän ihmiskaupan tutkiminen ja tunnistaminen on haastavaa, koska asianomistaja ei usein itsekään miellä tilanteeseen sisältyvän ihmiskaupparikosta. Ihmiskauppa terminä on jo yleensä uhrille tuntematon ja myös lähtömaan perinteisiin ja kulttuuriin pohjautuva käsitys avioliittoinstituutiosta on hyvin erilainen länsimaisiin yhteiskuntiin verrattuna. Pakkoavioliitoksi länsimaisissa yhteiskunnissa tulkittava parisuhde liittyy usein lähtömaan kulttuurillisiin ja yhteiskunnallisiin elementteihin, länsimaista poikkeavaan perhekesitykseen, perheen ja suvun kunniakysymyksiin ja naisen velvoitteisiin suvun ja perheen mainetta kohtaan. Ikiaikaisiin perinteisiin ja vahvasti naisen asemaa kontrolloiviin uskonnollisiin sääntöihin perustuvan avioliiton solmimiseen liittyvät sitoumukset koetaan usein uhrin taholta niin itsestään selvinä, ettei niitä

osata asettaa kyseenalaiseksi tai pohtia olisiko tilanteessa ollut edes mahdollisuutta toimia toisin.

Länsimaisen oikeusvaltion esitutkintaprosessissa käytetään usein terminologiaa, joka voi olla täysin vierasta täysin erilaisesta kulttuurista ja lähtökohdista tulevalle ihmiselle. Oma todellinen mahdollisuus vaikuttaa avioliiton solmimiseen, suostumus avioliittoon ja vapaus valita aviopuoliso voivat olla täysin vieraita käsitteitä nuorelle naiselle, joka hahmottaa oman tahtonsa perheen ja suvun toiveiden pohjalta. Uhrin äiti, isoäiti ja kaikki edeltävät sukupolvet ovat avioituneet vanhempien valitsemien puolisoitten kanssa ja alistuneet kulttuuristen ehtojen mukaisen avioliiton toimintamalleihin toteuttaakseen omat velvoitteensa sukua kohtaan. Tälle historialliselle toimintamallille ei uhrin oman yhteisön maailmankuvassa ole koskaan ollut mitään vaihtoehtoa. Tämä asetelma luo erityisen haasteen pakkoavioliittoon liittyvän ihmiskaupan tunnistamiselle ja asianomistajan kuulustelemiselle.

2.5 Toimintaympäristöstä esiin nousevia ihmiskaupan muotoja

Ihmiskaupan ilmenemismuodot lisääntyvät kaiken aikaa. Tässä luvussa tarkastellaan neljää toimintaympäristöstä esiin nousevaa ilmenemismuotoa. Ihmiskaupan uhreja voidaan pakottaa rikolliseen toimintaan, kuten esimerkiksi omaisuus-, huumausaine-, väkivalta- tai muunlaisten rikosten tekoon tai seksuaalisen hyväksikäytön uhreiksi. Uhreiksi voivat päätyä ns. hatka-nuoret eli lastensuojelulaitoksesta luvattomasti poistuneet nuoret, tai kolmansista maista tulevat paperittomat henkilöt. Yhteiskunnan teknologisen kehityksen seurauksena myös ihmiskauppatapaukset voivat kytkeytyä tietoverkoissa tapahtuvaan rikollisuuteen.

Luvun asiantuntijakirjoituksissa käsitellään lisäksi aihetta toimintaympäristöstä esiin nousevien ihmiskaupan muotojen, kuten hatka-lasten/nuorten, verkkorikollisuuden, paperittomien, sekä vailla oleskelulupaa olevien kolmansien maiden ihmiskaupan uhrien näkökulmista. Jengirikollisuuden mahdolliset liittymäpinnat ihmiskauppaan sekä identiteettivarkauksiin ja etuuspetoksiin liittyvä ihmiskauppa eli benefit fraud⁹ on tiedostettu, mutta aiheista ei vielä saatu tieteellisesti tutkittuun tietoon pohjautuvaa asiantuntijakirjoitusta käsikirjaan.

⁹ Etuuspetosten ollessa kyseessä hyväksikäyttäjä ottaa haltuun ihmiskaupan uhrille kuuluvat etuudet, palkat tai muut tulomuodot tai uhrin nimiin otetaan esimerkiksi lainoja ja pikavippejä. Taloudellinen hyöty hyväksikäyttäjälle voi olla merkittävä. Katso aiheesta tarkemmin: Sisäministeriö, (2021): Laittoman maahantulon ja maassa oleskelun vastainen toimintaohjelma vuosille 2021-2024 – pois varjo yhteiskunnasta 2021.

2.5.1 Rikolliseen toimintaan pakottaminen

Saara Pihlaja

erityisasiantuntija (ihmiskaupan uhrien auttamistyö)

Rikosuhripäivystys

Rikolliseen toimintaan pakottaminen on yksi ihmiskaupan muodoista ja teon tarkoituksista. Suomessa on tullut viranomaisten tietoon tapauksia, joissa henkilö on pakotettu tai painostettu omaisuus-, huumausaine-, väkivalta- tai muunlaisten rikosten tekoon, tai on painostuksen alaisena saattanut muita henkilöitä hyväksikäyttäväksi samaan kokonaisuuteen, jossa itse on uhrina. Näin uhria on siis käytetty ikään kuin rikoksenteon välineenä. Sama henkilö on voinut syyllistyä osaan teoista oma-aloitteisesti ja osaan teoista pakotettuna, mikä on voinut vaikeuttaa tilanteen tunnistamista. Toiminnassa hyväksikäytetty uhri ei itse yleensä hyödy tekemistään rikoksista, vaan ulkopuolinen taho kerää saavutetun hyödyn.

Varsinaista oikeuskäytäntöä tai virallista tilastotietoa rikollisessa toiminnassa hyväksikäytön tapauksista ei vielä juurikaan Suomessa ole. Yhtenä syynä voidaan pitää sitä, että uhrien kynnys kertoa tilanteestaan viranomaisille on seurausten pelosta johtuen korkea ja tapausten tunnistaminen on haastavaa. Kansainvälisesti huomiota on herättänyt esimerkiksi Euroopan Ihmisoikeustuomioistuimen (EIT) ratkaisu, jossa Yhdistyneen Kuningaskunnan hallituksen katsottiin epäonnistuneen alaikäisten ihmiskaupan uhrien suojelussa. Teon taustalla olevaa ihmiskauppaa ei oltu tunnistettu ja alaikäiset henkilöt oli rankaisemattomuusperiaatetta soveltamatta tuomittu huumausainerikoksesta, joiden tekoon heidät oli pakotettu.

Ihmiskaupan tunnusmerkit voivat täytyä, kun lainvastaiseen tekoon pakotettu henkilö on otettu määräysvaltaan käyttäen tavallisesti psykologista ja joskus myös fyysistä kontrollia. Kontrolloinnissa on hyödynnetty esimerkiksi henkilön turvatonta tilaa tai riippuvaista asemaa, kuten päihderiippuvuutta, mielen-terveyden ongelmia, sosiaalista huono-osaisuutta, omien rajojen asettamisen haasteita tai todellista tai keksittyä velkaa.

Alaikäinen on voitu pakottaa tai houkutellessa tekemään rikoksia myös siksi, että alle 15-vuotiaita ei voida asettaa rikosoikeudelliseen vastuuseen. Erityisesti nuorten tekemiä rikoksia tutkittaessa tulisi arvioida, paljonko painoarvoa

voidaan antaa kehittyvässä iässä olevan nuoren oma-aloitteisuudelle hakeutua mukaan rikolliseen toimintaan ja omalle tahdolle syyllistyä rikoksiin tilanteissa, joissa häntä on houkuteltu tai painostettu siihen tai joissa rikosten teolla pyritään ansaitsemaan muilta arvostusta. Mikäli lapsen huoltaja tai muu aikuinen, johon lapsi on riippuvuussuhteessa, vaatii lasta tekemään rikoksia, ei lapsella saata olla mahdollisuutta kieltäytyä. Lapsi voi nähdä toiminnan myös normaalinä ja hyväksyttävänä.

Taustalla voi olla myös velkasuhde, joka sitoo hyväksikäyttäjään. Esimerkiksi päihdepiireissä on tyypillistä, että uhria uhataan väkivallalla ja pakotetaan tekemään rikoksia velkasaatavien kattamiseksi. Uhri voidaan saada toimimaan halutulla tavalla myös uhkaamalla hänen läheisiään.

Mikäli rikolliseen tekoon johtanutta pakottamista ei tunnisteta, eivät teon taustalla olevat henkilöt joudu vastuuseen vaan voivat jatkaa rikollista toimintaansa järjestelmällisesti. Näin tekoon pakotetun henkilön hyväksikäytön jatkuminen mahdollistetaan ja siten rikosten uusimisen riski kasvaa. Riskinä on myös se, että yhä useampia henkilöitä, mukaan lukien alaikäisiä, pakotetaan tekemään rikoksia.

Tapaus tulee tunnistaa myös siksi, että siihen on tarvittaessa mahdollista soveltaa rankaisemattomuusperiaatetta ja jotta myös muut uhrin oikeudet toteutuvat lainsäädännön ja kansainvälisen oikeuden mukaisesti. Ilman tietoa teon taustalla olevasta kontrollista ja dynamiikasta ei uhria myöskään kyetä tukemaan tilanteesta irtautumisessa ja esitutkintaviranomaisten kanssa yhteistyön tekemisessä kokonaisvaltaisella tavalla.

Lähteet ja lisätietoja

Hannonen, J., & Kainulainen, H. (2022). Ihmiskaupan uhrien rankaisemattomuusperiaate. Oikeusministeriön julkaisuja, selvityksiä ja ohjeita 2022:8. Helsinki: Oikeusministeriö.

V.C.L and A.N. v. Yhdistynyt kuningaskunta (2021). [https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22itemid%22:\[%22001-207927%22\]}](https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22itemid%22:[%22001-207927%22]}).

2.5.2 Poliisi ja hatkanuoret

Emilia Hämäläinen

erityisasiantuntija

Sisäministeriö

Poliisi antaa virka-apua lastensuojeluviranomaisille noin 4000 kertaa vuodessa. Luku ei pidä sisällään yksinomaan hatkassa olevia (eli sijoituspaikasta karanneita) nuoria, mutta antaa suuntaa myös tästä. Vuosina 2020-2022 poliisi kirjasi etsintäkuulutuksia lapsista ja nuorista vuosittain 2500-4000. Näistä oletettavasti suuri osa oli sijaishuollosta kadonneiksi kirjattuja lapsia ja nuoria.

Poliisi kohtaa nuoria säännöllisesti hatkojen aikana rikollisuuteen liittyen; uhreina tai tekijöinä, erilaisten kotihälytysten yhteydessä sekä saapuneiden vinkkien perusteella. Poliisin tiedossa on tiettyjen, usein jo itsenäistyneiden laitosten nuorten majoittavan hatkassa olevia nuoria säännöllisesti. Yhdessä asunnossa saattaa olla kerrallaan useita laitoksista tai muista sijoituspaikoista karanneita nuoria.

Hatkassa-hankkeen raportin mukaan selvityksessä haastatelluista nuorista 38% oli tehnyt rikoksia, 26% kohdannut tai käyttänyt väkivaltaa ja 18% kertoi seksin tai seksuaalisten tekojen vaihtamisesta hatkojen aikana. Ongelmallista on se, että nuoret itse eivät edes tunnista kaikkia hyväksikäytön muotoja. Jos nuori ei tunnista mahdollista hyväksikäyttöä, on viranomaisen vaikeaa saada tietoa tapauksesta ja saada asia selvitettyä.

Huomioitavaa hatka-nuorten kanssa toimittaessa

Seksin tai seksuaalisten tekojen vaihtaminen päihteisiin ei itsessään ole ihmiskauppaa vaan saattaa täyttää muita rikoslain 20 luvun tunnusmerkistöjä, mutta tämäkin mahdollisuus tulee huomioida jo ensipartion toimenpiteissä sekä tutkinnan alkuvaiheessa. Tilanne saattaa muuttua, jos mukaan tulee kolmas osapuoli tai osapuolia, jotka vastikkeellisesti tai vastikkeetta käyttävät lasta tai nuorta hyväkseen esimerkiksi asunnossa, josta nuorelle on tarjottu majapaikka. Majapaikoissa on monesti tarjolla myös erilaisia päihteitä, joiden avulla nuoria saatetaan houkutella tarjoamaan vastikkeeksi esimerkiksi seksuaalipalveluita. On myös mahdollista, että nuori huumataan ja hänelle tehdään seksuaalisia tekoja ilman hänen suostumustaan.

Nuorten osalta ihmiskauppaan liittyen on otettava huomioon myös pakottaminen rikolliseen toimintaan. Se, että nuori pakotetaan uhkailemalla, kiristämällä tai muin keinoin esimerkiksi myymään huumeita tai anastamaan omaisuutta, saattaa täyttää ihmiskaupan tunnusmerkit. Tämä voi toteutua myös esimerkiksi katujengeihin liittyen. Nuoret voivat itse tarjoutua tekemään jengiläisten puolesta rikoksia, mutta tekoja voidaan velvoittaa tekemään esimerkiksi velkoihin liittyen tai väkivallalla uhkaamalla.

Nuori harvemmin itse kertoo spontaanisti tapahtumista hatkojen jälkeen. On tärkeää, että nuoren kanssa toimivat tahot (poliisi, sosiaalitoimi sekä laitoksen tai muun sijoituspaikan henkilökunta) osaavat esittää nuorelle mahdollisimman avoimia kysymyksiä selvittääkseen mitä hatkojen aikana on todellisuudessa tapahtunut. Nuorta ei kuitenkaan tule painostaa vaan antaa mahdollisuus kertomiseen sitten kun nuori itse haluaa puhua. Sijoituspaikan henkilökunnan tulisi olla myös koulutettua tunnistamaan mm. rikoksia, joiden kohteeksi nuoret voivat joutua; mukaan lukien ihmiskauppaa.

Poliisin kannalta nämä ovat tutkinnallisesti ja näyttökysymysten osalta haastavia tapauksia, sillä nuoret eivät välttämättä itse miellä joutuneensa rikoksen uhriksi tai muusta syyistä vaikenevat asiasta. Nuoren kertomus voi olla etenkin tutkinnan alkuvaiheessa ainoa näyttö myös mahdollisissa ihmiskauppatapauksissa. Nuoren puhelimeen on mahdollista tehdä laite-etsintä (Pakkokeinolaki 8:20 §) tai käyttää muita tilanteen mahdollistamia pakkokeinoja, mutta mikäli tietoa ei ole löydettävissä on tehtävä hyvin hankala tai jopa mahdoton. Yhteistyö eri toimijoiden kesken helpottaa asioiden selvittämistä. Sijoituspaikan henkilökunta voi esimerkiksi konsultoida poliisia nuoren kertomista seikoista ja yhdessä voidaan pohtia mikä olisi paras etenemistapa asiassa.

Lähteet ja lisätietoja

Haapala, M., Kaijanen, M., Minkkinen, M., & Westlund, O. (2023). Hatkassa Suomessa. Kohti kansallista tilannekuvaa lastensuojelun sijaishuollosta kadonneista lapsista. Pesäpuu ry. [HatkassaSuomessa-raportti.pdf \(pesapuu.fi\)](#). Kokemustarinoita, tietoa ja oma-apua verkkotyökalun muodossa [hatkassa.fi](#)-nettisivustolta.

Pakkokeinolaki 22.7.2011/806.

2.5.3 Lastensuojelun luvattomat poissaolot. Tutkimustietoa ja havaintoja vuosilta 2013-2014 ja 2020

Sami Isoniemi

rikostarkastaja, HTT

Ihmiskaupparikostutkinta

Helsingin poliisilaitos

Lastensuojelun luvattomat poissaolot ovat poliisitoiminnan ja lastensuojelun rajapinnalla tapahtuva rakenteellinen ja yhteiskunnallinen haaste. Kyse ei ole ilmiöstä vaan pikemminkin rakenteellisesta yhteiskunnallisesta ongelmasta, jota voitaisiin helpottaa tiiviimmällä sektorirajat ylittävällä yhteistyöllä aivan kuten ihmiskaupan torjunnassakin tulisi toimia. Yhteistyön keskiössä ovat lastensuojeluviranomainen, sijaishuoltopaikka, poliisi, lapsen lähipiiri, lapsi itse ja muu yksilöllisesti valikoituva toimijoiden piiri, kuten esimerkiksi koulu ja järjestösektorin toimijat.

Luvattomia poissaoloja on vertailukelpoisesti tutkittu kolmena eri vuonna: 2013, 2014 ja 2020 (Isoniemi, 2019; Isoniemi, 2023). Tutkimusta ja tilastointia rasittaa virka-apuilmoitusten kirjausten puutteellisuus. Virka-apuilmoituksia kirjataan sekä lastensuojeluviranomaiselle että sosiaaliviranomaiselle. Näiden virka-apuilmoitusten perusteella luvattomia poissaoloja on ollut vähintään 4 759 vuonna 2020. Luvattomia poissaoloja tapahtui vuonna 2020 enemmän kuin vuonna 2013 tai 2014 ja luvattomien poissaolojen keskipituus vuonna 2020 oli pidempi kuin vuonna 2013 tai 2014. Vuonna 2020 yhden poissaolon keskipituudeksi tuli 18,9 vuorokautta. Karkeasti katsottuna noin kolmasosa poissaoloista päättyy samana tai seuraavana päivänä, toinen kolmasosa viikon kuluessa ja kolmasosa poissaoloista kestää yli viikon.

Luvattomassa poissaolossa poliisin näkökulmasta kyse on perinteisesti lastensuojelutehtävästä, jossa poliisi antaa pyynnöstä virka-apua lastensuojeluviranomaiselle. Empiirisen tutkimuksen perusteella luvattomien poissaolojen joukossa on runsaasti tapauksia, joita tulisi kohdella virka-aputehtävän sijasta kadonneen henkilön etsintänä. Virka-apuilmoitukset sisältävätkin usein konkreettisen vaaran indikaattoreita. Näiden indikaattorien perusteella lapsi voi olla vaaraksi itselleen tai muille luvattoman poissaolon aikana. Yhteistyössä eri tahojen kesken tulisikin laatia riskiarviolomake luvattomien poissaolojen muodostaman riskin arvioimiseen. Vain sitä kautta voidaan arvioida käytettävissä

oleva keinovalikoima ja priorisoida tai olla priorisoimatta poissaoloa. Suomalaiset luvattomat poissaolot voidaan jakaa kolmeen kategoriaan:

1. Lyhyet luvattomat poissaolot
2. Luvattomien poissaolojen riskiryhmä ja
3. Luvattoman poissaolon myötä itsenäistyvät nuoret.

Ensimmäinen ryhmä on normaalia teini-ikään kuuluvaa karkailua tai myöhästelyä. Toiseen ryhmään kuuluu tunnistettuja riskitekijöitä. Kolmannessa ryhmässä ensisijaisesti lastensuojelun tehtävänä olisi arvioida, vaatiiko lapsen tilanne edelleen huostaanottopäätöksen voimassaoloa ja poliisille esitettyä virka-apupyyntöä, sillä usein vastaavissa tapauksissa jää vaikutelma, että lasta ei edes pyritä tavoittamaan.

Tunnistettuja riskiä kohottavia tekijöitä ovat muun muassa toistuvat tai pitkät poissaolot, poissaolijat, joilla on vaara rikoksen tai kaikenlaisen hyväksikäytön uhriksi ajautumisesta, luvattomasti poissaolevat, joilla on taipumus rikolliseen käyttäytymiseen sekä erilaiset sairaudet tai lääkityksen puute. Hyväksikäytön tai rikoksen uhriksi joutumisen riskiä korostavat muun muassa kielitaidottomuus, vieras ympäristö ja varattomuus. Rikollisen toiminnan ja rikoksen uhriksi joutumisen osalta luvattoman poissaolon aikana tapahtuu koko rikosnimikkeiden kirjo lievistä omaisuusrikoksista aina henkirikoksiin. Tältä osin luvaton poissaolo on vaarallinen asiointi, jossa esitiedot ja paluuhetki tulisi ottaa erityiseen huomioon. Lisäksi ensimmäinen luvaton poissaolo indikoi toistuvuutta, mutta vain 8-10 prosenttia sijoitetuista lapsista poistuu luvattomasti.

Rikollisen toiminnan ja erityisesti luvattomaan poissaolon liittyvään hyväksikäyttöön liittyen poliisilla tulisikin olla valmiuksia luvattoman poissaolon päättämisen yhteydessä osallistua lapsen turvallisuuden varmistavan puheeksi ottamistilaisuuteen. Tällaista systemaattista mallia ei kuitenkaan ole tätä kirjoitettaessa luotu.

Lähteet ja lisätietoja

Isoniemi, S. (2019). Sijaishuoltopaikasta luvatta poistuminen ja sinne palaamatta jääminen poliisin lastensuojeluviranomaiselle antaman virka-avun näkökulmasta. Acta Wasaensia 423. <https://urn.fi/URN:ISBN:978-952-476-865-8>.

Isoniemi, S. (2023). Luvaton poissaoleminen sijaishuoltopaikasta: Poliisin antama virka-apu lastensuojeluviranomaiselle vuonna 2020. Sosiaali- ja terveysministeriön julkaisuja 2023:20 <http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-00-8676-3>.

2.5.4 Verkossa ilmenevä ihmiskauppa

Noora Halmeenlaakso

rikosylikonstaapeli, HTM

Laiton maahanmuutto ja ihmiskauppa

Keskusrikospoliisi

Tämä teksti kokonaisuudessaan sisältää Laki viranomaisten toiminnan julkisuudesta (621/1999) 24 § 1 momentin kohdan 5 mukaisia salassa pidettäviä tietoja poliisin teknisistä ja taktisista menetelmistä. Salassa pidettäviä tietoja sisältävä osa tekstistä on poistettu tästä julkisesta versiosta ja sisällytetty vain viranomaisille tarkoitettuun versioon.

Ihmiskaupan verkkoon kytketyt muodot ja niiden yleistyminen

Tietoverkon, tässä yhteydessä internetin, ja sen kautta käytettävien palveluiden ilmeneminen on arkipäivää lähes kaikessa rikostutkinnassa ja myös ihmiskaupparikollisuuden osalta. Tässä yhteydessä verkossa ilmenevällä ihmiskaupalla viitataan kaikkeen sellaiseen ihmiskauppaan liittyvään hyväksikäyttöön, joka ilmenee jossain vaiheessa ainakin jossakin verkon kautta käytettävässä palvelussa (pikaviestisovellukset, sosiaalisen median palvelut, internet-sivustot, tiedostojen jakaminen vertaisverkossa jne.). Termiä verkko käytetään termin internet sijaan, jotta verkko toimintaympäristönä mielletäisiin internet-sivuja laajempänä kokonaisuutena.

Useat tekijät, kuten vuonna 2019 alkaneen koronapandemian (Covid-19) myötä määräytyt liikkumisvapauden rajoitukset, kotoa käsin tehtävän ansio- ja koulutyön lisääntyminen sekä yhteiskunnassa entistä laajemmalle levinneet taloudelliset vaikeudet ovat siirtäneet erityisesti seksuaaliseen hyväksikäyttöön liittyvää ihmiskauppaa ja työperäiseen hyväksikäyttöön rekrytoimista enenevissä määrin verkkoon. Lisäksi teknologinen kehitys, kuten laadukkailla kameroilla varustettujen matkapuhelinten hyvä saatavuus ja suhteellisen alhainen hinta sekä toimivien ja edullisten verkkoyhteyksien ulottuminen yhä useamman saataville ovat myös vauhdittaneet uusien ihmiskaupparikosten liiketoimintamallien kehittymistä ja yleistymistä. Esimerkkinä tällaisesta kehityksestä voidaan mainita seksuaalisten esitysten tai lapsiin kohdistuvaa seksuaaliväkivaltaa kuvaavien tilanteiden lähettäminen suoratoistona verkon välityksellä.

Verkkoon kytkeytyvien elementtien yleistyminen liittyy siis laajempaan yhteiskunnalliseen kehitykseen, mutta erityisesti ihmiskaupparikollisuuden kontekstissa erilaisten verkossa käytettävien sovellusten ja palveluiden käyttö voi kasvattaa toiminnan tuottavuutta huomattavasti rikoksen kaikissa vaiheissa:

- Uusien hyväksikäytettävien uhrien etsintä, heidän kanssaan asioiminen ja hyväksikäytön aikainen kontrollointi helpottuu,
- potentiaalisten asiakkaiden hankinta paritukseen liittyvässä ihmiskaupparikollisuudessa tehostuu,
- ihmiskaupparikollisuuteen liittyvä logistiikka, kuten toiminnassa tarvittavien tilojen tai huoneistojen vuokraaminen sekä rikoksen toteuttamisessa avustavien henkilöiden rekrytointi onnistuu tekijän sijainnista riippumatta,
- rikoksella saadun rahan kerääminen, siirtely ja rikollisen alkuperän häivyttäminen nopeutuu, kun hyödynnetään verkkopalveluiden tarjoamia mahdollisuuksia.

Sosiaalista mediaa ja pikaviestipalveluita voidaan käyttää myös ihmiskaupparikoksen jälkeen hyväksikäytöstä jo irtautuneen uhrin pelotteluun ja kontrollointiin.

Verkkoon kytkeytyvät elementit tulisikin huomioida aina, kun tutkitaan hyväksikäyttöä, johon liittyy ihmiskaupan piirteitä.

Ihmiskaupan ilmeneminen avoimessa verkossa

Suurin osa verkkoon kytkeytyvästä ihmiskaupparikollisuudesta ilmenee nimenomaisesti avoimen verkon palveluiden kautta. Pimeän verkon puolella tapahtuva hyväksikäyttö prostituutiossa tai muu kaupallistettu seksuaaliväkivalta liittyy lähinnä pienimpiin lapsiin. Esimerkiksi teini-ikäisten lasten hyväksikäyttöä prostituutiossa tapahtuu avoimen verkon palveluiden kautta, mutta uhrin on ilmoitettu olevan täysi-ikäinen tai ilmoitus/viestintä on laadittu näyttämään nuoren omalta ei-kaupallistetulta seuranhaulta, esimerkiksi sokerideittailulta (engl. sugar dating). Kyse on eräänlaisesta vaihtokaupasta tai kompromissista, joka lasta hyväksikäyttävän rikollisen on tehtävä toiminnan tuottojen maksimoimiseksi: avoimen verkon puolella mainonta tavoittaa mahdollisimman suuren yleisön ja myös sellaisia henkilöitä, jotka eivät ole edistyneitä tietotekniikan käyttäjiä.

Samasta syystä myöskään kryptovaluuttoja ei käytetä ihmiskaupparikollisuuden ilmi tulevan tason toiminnassa suurissa määrin, vaan rahaa siirretään yleisemmin käytössä olevien verkkopalveluiden välityksellä. On kuitenkin huomattava, että ihmiskaupparikollisuuteen voi liittyä myös esimerkiksi sellaisia yhteyksiä huumausainerikollisuuteen tai muuhun rikolliseen toimintaan, jonka johdosta myös aikuisiin kohdistuvista ihmiskaupparikoksista ilmenee elementtejä pimeässä verkossa. Myöskään kryptovaluuttojen käyttöä ihmiskaupparikosten yhteydessä ei voida poissulkea.

Ihmiskaupan verkkoon liittyvien elementtien tunnistaminen

On harvinaista, että ihmiskaupparikoksessa ei esiintyisi mitään verkossa ilmevä elementtiä. Kaikki verkon ja siihen kytkettyjen laitteiden käyttö missä tahansa vaiheessa rikosta voi tarjota esitutkintaa tekeväälle poliisille korvaamattomaa näyttöä.

Verkkoon liittyvien elementtien tunnistaminen edellyttää avointen lähteiden tiedustelun (OSINT) lisäksi usein laite-etsintöjä epäillyn ja asianomistajan käyttämille puhelimille ja tietokoneille. Näytön kerääminen voikin olla monimutkaisen, mutta palkitsevan palapelin kokoamista, jossa esimerkiksi perinteiset takautuvan televalvonnan sijaintitiedot ovat vain yksi palanen.

Kaikki verkkoon liittyvät elementit eivät ole olennaisia ihmiskaupparikoksen esitutkinnan kannalta eikä aina edes esitutkinnan käynnistäminen ole saatavilla olevin tiedoin mahdollista. Kaikki tieto, vähäinenkin, voi kuitenkin olla arvokasta, kun se yhdistetään muiden kansainvälisten PTR-viranomaisten tahtoillaan keräämään tai saamaan tiedustelu- ja vihjetietoon. Siksi tietoja ihmiskaupparikoksen eri vaiheissa käytetyistä sovelluksista, keskusteluryhmistä, verkkosivustoista, maksunvälityspalveluissa käytetyistä yhteystiedoista, ulkomailla oleilevista toimijoista ja heidän käyttämistään liittymänumeroista ja eri palveluissa olevien profiilien ID-tiedoista on syytä kirjata matalalla kynnyksellä Potiin.

KRP:n IHKA-LAMA-toiminto tarjoaa tarvittaessa konsultaatiota ihmiskaupan verkkoon kytkeytyvien elementtien tunnistamisessa ja mahdollisesti arvokkaan tiedustelutiedon tunnistamisessa. Toimintaa tehdään jatkuvassa kansainvälisessä yhteistyössä ja onkin hyvä pitää mielessä, että omassa tutkinnassa ylimääräiseksi osoittautunut tieto vaikkapa ulkomailla olevasta toimijasta tai muista mahdollisista uhreista, joita esitutkinnassa ei tavoitettu voi olla juuri se

palanen, jota toisen maan lainvalvontaviranomainen on kaivannut oman tutkintansa tueksi. IHKA-LAMA-toiminto tukee kaikessa ihmiskaupparikollisuu-teen liittyvässä kansainvälisessä yhteistyössä.

Lähteet ja lisätietoja

Campana, P. (2022). Online and technology-facilitated trafficking in human beings – Full report. Euroopan neuvosto, Group of Experts on Action against Trafficking in Human Beings (GRETA) 2022. [<https://rm.coe.int/online-and-technology-facilitated-trafficking-in-human-beings-full-rep/1680a73e49>]

Europol (2021). Serious and Organised Crime Threat Assessment (SOCTA) 2021. Europol 2021. [<https://www.europol.europa.eu/publications-events/main-reports/socta-report>]

Halmeenlaakso, N. (2023). Verkossa ilmenevä lapsiin kohdistuva seksuaaliväkivalta ihmiskaupan muotona – ilmiön tunnistaminen ja torjunta lainsäädännöllisenä ongelmana. Itä-Suomen yliopisto 2023. [<http://urn.fi/urn:nbn:fi:uef-20230611>]

OSCE (2020). Leveraging innovation to fight trafficking in human beings: A comprehensive analysis of technology tools. The Organization for Security and Co-operation in Europe (OSCE) 2020. [<https://www.osce.org/cthb/455206>]

OSCE (2022). Policy responses to technology-facilitated trafficking in human beings: Analysis of current approaches and considerations for moving forward. The Organization for Security and Co-operation in Europe (OSCE) 2022. [<https://www.osce.org/cthb/514141>]

Pekkarinen, A-G. & Jokinen, A. (2023). Hyväksikäytön kirjo. Policy brief ihmiskaupan viimeisimmistä trendeistä ja toimintatavoista. Euroopan kriminaalipolitiikan instituutti (HEUNI) 2023. [<https://heuni.fi/-/hyvaksikayton-kirjo-policy-brief>].

2.5.5 Kolmansista maista tulevat paperittomat ihmiskaupan uhreina

Elle Baran

luvan saanut oikeudenkäyntiavustaja, OTM
Pakolaisneuvonta ry

Paperittoman asemasta yhteiskunnassa

Paperittomiksi ymmärretään yleensä ilman laillista oleskeluoikeutta maassa oleskelevat ulkomaalaiset, mutta mitään yhtä, virallista määritelmää paperittomuudesta ei ole olemassa. Paperittomuuden taustalla saattaa olla monia eri syitä, esimerkiksi kielteinen oleskelulupaprosessi tai viisumin tai oleskeluluvan voimassaolon ylittyminen. Yleisesti ottaen paperittomat ovat oikeutettuja ainoastaan välttämättömiin terveys- ja sosiaalipalveluihin, maksuttomaan oikeusapuun, perusopetukseen ja kouluterveydenhuoltoon sekä lastensuojelun palveluihin. Käytännössä sitä, mitä palveluja voidaan pitää välttämättöminä, ei ole laissa määritelty, ja käytännöt saattavat vaihdella huomattavasti eri kuntien välillä.

Paperittomien ihmiskaupan uhrien tilanteeseen liittyy joitakin erityispiirteitä, jotka viranomaisen tulisi huomioida esitutinnan aikana. Useat Suomessa paperittomana oleskelevat ihmiskaupan uhrit eivät hae apua, joko seuraamusten pelon vuoksi tai siksi, että he eivät välttämättä edes miellä olevansa rikoksen uhreja. Myös tutinnan aikana haasteeksi voi tulla se, että asianomistaja ei tiedä oikeuksistaan riittävästi, tai uskalla tai halua kertoa kokemuksistaan erilaisten seuraamusten pelossa.

Paperittomat kolmansista maista tulevat ovat alttiita joutumaan esimerkiksi työperäisen ihmiskaupan tai muun työperäisen hyväksikäytön uhriksi. Eräs olennainen seikka, joka erottaa paperittomat ihmiskaupan uhrit muista, on se, että paperittomilla ei ole Suomessa työnteko-oikeutta. Paperittoman kynnys ilmoittaa työperäisestä ihmiskaupasta viranomaisille on siten vielä tavanomaista korkeampi. Pelko seuraamuksista, kuten ilman työnteko-oikeutta työskentelyä seuraavista sanktioista ja mahdollisesta käännyttämisestä, saattaa aiheuttaa sen, että paperiton pysyy ihmiskauppatilanteessa pitkään ennen avun hakemista. Paperittomana työskennelleellä on myöskään harvoin tietoa Suomen työkuultuurista ja lainsäädännöstä, saati siitä, että ihmiskaupan uhriksi joutuminen on itsenäinen oleskelulupaperuste. Sen sijaan työnantaja saattaa pitää uhria otteessaan lupailemalla hänelle, että oleskelulupa järjestyy nimenomaan työn kautta, usein työnantajalle suoritettavasta lisämaksusta.

Toinen suuri ryhmä ihmiskaupan uhreista Suomessa koostuu pakkoavioliiton uhreista. Esimerkiksi kotimaassaan pakkoavioliittoon joutuneet henkilöt, jotka saapuvat Suomeen viisumilla hakeakseen oleskelulupaa, eivät lähtökohtaisesti ole paperittomia. Tätä ihmisryhmää uhkaa kuitenkin käytännössä usein paperittomaksi joutuminen ja karkottaminen, mikäli Suomessa oleskelun perustana oleva perheside eli avioliitto päättyy. Käytännössä pakkoavioliiton uhrin ovat naisia, joiden kulttuurissa avioero saatetaan nähdä tahrana naisen suvun kunnialle. Näin ollen pakkoavioliitosta lähtevät ovat usein liiton päättyessä kunnia-aväkivallan vaarassa puolisonsa ja tämän suvun ja lisäksi oman sukunsa taholta. Monissa kulttuureissa avioerotilanteesta myös perheen lasten huoltajuus määrätään lasten isälle ja eronnut nainen suljetaan yhteisön ulkopuolelle. Rikosilmoituksen teon kynnystä nostaa karkotusriskin lisäksi aiheellinen huoli omasta ja perheen turvallisuudesta. Tyypillisesti pakkoavioliitossa olevaa myös konkreettisesti uhkaillaan karkottamisella ja kunniaaväkivallalla, mikäli hän yrittää lähteä liitosta tai tuoda asian viranomaisien tietoon. Uhrilla ei välttämättä ole ollut pääsyä lääkärille tai muualle kodin ulkopuolelle ilman puolisoaan, ja hänen olemistaan on rajoitettu monella tavoin koko Suomessa oleskelun ajan. Tällöin uhrin kertomuksen tueksi on usein vaikea löytää todisteita. Näissä tilanteissa epäilty kertoo usein uhrin huijanneen hänet avioliittoon vain oleskeluluvan saadakseen ja Suomeen päästäkseen.

Paperittoman kuulemisesta esitutkinnassa

Paperittoman uhrin kuulustelutilanteesta on huomattava, että toisesta kulttuurista tulevien tapa kertoa kokemuksistaan saattaa poiketa huomattavasti suomalaisesta. Lisäksi uhrin ovat usein traumatisoituneita, mikä saattaa aiheuttaa sen, että kokemuksista ei yksinkertaisesti pysty kertomaan. Oikeuspsykologisessa tutkimuksessa on traumataustasta todettu, että käytännössä etenkin vakavaan ja pitkäkestoiseen traumatisoitumiseen liittyy usein vaikeuksia palauttaa tahdonalaisesti mieleen keskeisiä osia traumaattisesta tapahtumasta ja kertoa niistä suullisessa muodossa. Traumatisoituneiden henkilöiden kertomus traumaattisista kokemuksistaan myös muuttuu ajan kuluessa herkemmin kuin ei-traumatisoituneiden henkilöiden kertomukset, ja vaikeuksia on usein tapahtumien kronologisen järjestyksen muistamisessa sekä tapahtumien sijoittamisessa tiettyyn aikaan ja paikkaan. Edelleen on todettu, että ei-tahdonalaisten muistojen aktivaatio saattaa aiheuttaa traumatisoituneelle äärimmäistä ahdistusta ja pelkoa, ja häpeän tai syyllisyyden tunteet puolestaan laskea henkilön halukkuutta kertoa tapahtuneesta kenellekään.

Paperittoman kolmannesta maasta tulevan asianomistajan kohdalla on huomioitava hänen kasvaneen erilaisessa yhteiskunnassa, jossa tapa kuvailla ja muistaa asioita voi olla hyvinkin erilainen. Uhrille ei välttämättä ole ollenkaan selvää, mitä asioita hänen tulisi nostaa esille tai mikä on epäolennaista tutkinnan kannalta. Lisäksi näytön hankkiminen on huomattavan vaikeaa etenkin, jos kuulustelu järjestetään kuukausia tai vuosia rikoksen tapahtumahetken jälkeen. Osalla paperittomista ei ole esimerkiksi luku- tai kirjoitustaitoa, ja esitutkinnan kysymykset tulisi aina kyetä suhteuttamaan uhrin tieto- ja koulutustaustaan. Esimerkiksi kysymys siitä, maksoiko työnantaja hänen palkastaan veroja tai työeläkemaksuja, ei todennäköisesti ole uhrille helposti ymmärrettävä.

Kolmansista maista tulleita ihmiskaupan uhreja kuultaessa on erityisen tärkeää, että kuulemisessa asianomistajalla on mahdollisuus vaikuttaa esimerkiksi kuulustelijan, tulkin ja avustajan sukupuoleen. Naispuolisen uhrin kuuleminen olisi aina hoidettava vain naispuolisten henkilöiden läsnä ollessa, jos hän sitä toivoo. Myös tulkkauksen laatuun, tulkin esteellisyyteen ja kaikkien asianosaisten salassapitovelvollisuuteen on tärkeää kiinnittää erityistä huomiota kuulustelutilanteessa. Etenkin pienissä kielivähemmistöissä on vaarana, että esimerkiksi tulkki ja epäilty tuntevat toisensa entuudestaan tai ovat jopa sukua toisilleen.

Esitutkinnassa on tärkeä ymmärtää, että paperittomat ihmiskaupan uhrin ovat erityisen haavoittuvassa ja hädänalaisessa asemassa. Usein epäilty on edelleen prosessin eri vaiheissa yhteydessä uhuriin tai hänen läheisiinsä ja vaikuttaa uhrin halukkuuteen kertoa tapahtumista. Epäilty saattaa kertoa uhrille, että hän ymmärtää Suomen käytännöt paremmin ja järjestää oikeusteitse uhrin karkotuksen Suomesta, mikäli tämä edistää rikostutkintaa. Uhrilla saattaa olla myös jo kotimaasta peräisin se kokemus tai ajatus, että viranomainen ei suhtaudu vakavasti tämän tyyppisiin rikoksiin, eikä viranomainen voi tai halua suojella häntä esimerkiksi hänen sukupuolensa, kansalaisuutensa tai oleskelulupastuksensa vuoksi. Esitutkinnan venyminen kohtuuttoman pitkäksi ja tiedottamisen puute prosessin etenemisestä eivät ainakaan lisää uhrin luottamusta siihen, että oikeusjärjestelmä on hänen puolellaan.

Edellä kuvatuista haasteista huolimatta esitutkintaviranomaisen tulisi kyetä selvittämään asiaa rauhallisesti ja hermostumatta. Esimerkiksi asianomistajan fyysistä ja psyykkistä terveydentilaa sekä turvaamistoimien tarvetta olisi

tärkeää selvittää jo varhain esitutinnan aikana. Viranomaisen tulisi myös aina antaa avustajalle mahdollisuus loppulausunnon antamiseen, jolloin asiantuntevalla avustajalla on mahdollisuus selvittää epäselviksi jääneitä seikkoja.

Lähteet ja lisätietoja

Herlihy, J., & Turner, S. W. (2007). Asylum claims and memory of trauma: sharing our knowledge. *The British Journal of Psychiatry*, Vol 191(1) 2007, s. 3-4.

Häkkinen-Nyholm, H., & Häkli, E. (2019). Oikeusviranomaisten ja psykoterapeuttien näkemykset traumatisoitumisesta ja sen vaikutuksesta henkilötodisteluun. *Defensor Legis* 6.

Lisätietoja saatavilla: ihmiskauppa@pakolaisneuvonta.fi

2.6 Muut ihmiskaupan muodot

Minna Willman-Koistinen

tutkija, rikosylikomisario
Itä-Suomen poliisilaitos

Terhi Kankaanranta

erikoistutkija
Poliisiammattikorkeakoulu

Ihmiskauppa elinten poistamistarkoituksessa

Ihmiskaupan kohteena olevan henkilön elimien tai kudoksien poistaminen taloudellisessa hyötymistarkoituksessa mainitaan rikoslaissa yhtenä ihmiskaupparikoksen hyväksikäytön muotona. Ihmiskaupaksi tulkitaan tilanne, jossa henkilö pakotetaan luovuttamaan elimiään niin, että joku toinen hyötyy siitä taloudellisesti. Lisäksi lapsen oikeuksien yleissopimuksen valinnainen pöytäkirja velvoittaa ehkäisemään lasten myynnin yhteydessä lapsen tarjoamisen, luovuttamisen tai vastaanottamisen lapsen elinten siirtämiseksi taloudellisessa hyötymistarkoituksessa (HE 34/2004 vp, 98/l).

Elinkaupalla tarkoitetaan laitonta elinten ja kudosten poistamista, myymistä ja ostamista. Laitonta elimillä ja kudoksilla käytävää kauppaa ylläpitävät erityisesti laillisten siirtoelinten vähäinen määrä suhteessa elinsiirtoa odottaviin potilaisiin ja elinsiirtojen pitkät odotusajat. Elinkauppaa ei ole toistaiseksi ilmennyt Suomessa. (Ihmiskauppa.fi, 2023.)

Lapsisotilaaksi pakottaminen

Jos lapsi pakotetaan sotimaan aseellisessa konfliktissa, kyseessä voi olla ihmiskauppatapaus. Suomen rikoslaissa ei ole erikseen säädetty lapsisotilaaksi pakottamisesta. Suomi on kuitenkin hyväksynyt lapsen oikeuksien sopimuksen pöytäkirjan, joka kieltää alle 18-vuotiaiden pakottamisen asevoimiin ja taisteluihin. (Kervinen ja Ollus, 2019, 21.)

Kerjäämiseen pakottaminen

Rikoslaisissa ei ole erikseen mainittu kerjäämisessä sekä rikollisessa toiminnassa hyväksikäyttöä. Teot ovat kuitenkin rangaistavia rikoslain mukaisina ihmisarvoa loukkaavina olosuhteina. (Hannonen ja Kainulainen, 2022, 57.) Uhriksi joutu- neet henkilöt ovat usein jollain tavoin riippuvaisessa ja turvattomassa asemassa hyväksikäyttäjäänsä nähden. Kerjäämiseen pakottaminen voidaan ymmär- tää ihmiskaupaksi silloin, kun uhria käytetään hyväksi jonkun muun hyötyessä tilanteesta taloudellisesti. (HE 34/2004 vp, 97/II, Kervinen ja Ollus, 2019, 20.)

Hyväksikäytetyt eivät kerjää vapaaehtoisesti, vaan heidät on pakotettu tai painostettu siihen väkivallalla tai heitteillejätöllä uhkaamalla, tai muutoin hyväk- sikäyttämällä heidän haavoittuvuuttaan. Uhrin ei yleensä saa itse pitää ker- jäämällä ansaitsemiaan rahoja, vaan joutuvat luovuttamaan ne osittain tai ko- konaan hyväksikäyttäjille. Kohdattaessa lapsikerjäläinen tulee pitää mielessä mahdollisuus, että lapsi voi olla hyväksikäytön kohteena tai muutoin lapselle sopimattomissa olosuhteissa. Tilanteissa, joissa pakottamiseen liittyy väkivaltaa tai sen uhkaa, voi kyseessä olla ihmiskaupan törkeä tekemuoto¹⁰.

Tämän ihmiskaupan muodon tunnistaminen voi olla hyvin haastavaa, koska ri- kollinen toiminta pyritään pitämään salassa. Uhrin osalta kynnystä hakea apua nostaa pelko tehtyjen rikosten ilmitulosta ja pelko kustosta, mikäli tilanteesta kerrotaan viranomaisille.

Aiheesta lisää osioissa 2.5.2 Poliisi ja hatka-nuoret ja 7.9 Rankaisemattomuus- periaate: keskeisiä näkökohtia.

Laiton adoptio hyväksikäyttötarkoituksessa

Rikoslaisissa laitton lapseksi ottaminen tuomitaan ihmiskauppana, jos holhooja, joko maksua vastaan tai ilman luovuttaa alle 18-vuotiaan lapsen seksuaali- sen hyväksikäytön tai pakkotyön kohteeksi (HE 103/2014 vp, 9). Tällä tarkoitetaan laitonta adoptiota, jossa lapsi saatetaan myydä, ostaa tai kidnapata. Laiton adoptio saatetaan tehdä ilman biologisten vanhempien lupaa, erehdyttämäl- lä, kertomalla lapsen syntyneen kuolleena tai kuolleen pian syntymän jälkeen,

¹⁰ Katso lisää riippuvaisesta asemasta, turvattomasta tilasta ja törkeästä tekemuodosta tämän käsikirjan luvusta 1.

kiristämällä tai painostamalla vanhempia adoptioon. Toimintaan liittyy usein myös asiakirjojen, kuten syntymätodistuksen ja biologisen äidin henkilötodistuksen väärentämistä, korruptiota ja taloudellisen hyödyn saamista itse adoptioprosessista. (United Nations General Assembly, 2016; Kervinen ja Ollus, 2019, 110.)

Lähteet ja lisätietoja

Hannonen, J. & Kainulainen, H. (2022). Ihmiskaupan uhrien rankaisemattomuusperiaate, Oikeusministeriön julkaisuja, selvityksiä ja ohjeita, 2022:8. Ladattavissa: <http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-400-386-5>. Luettu 13.5.2024.

HE 34/2004 vp. Hallituksen esitys eduskunnalle laiksi rikoslain muuttamisesta ja eräksi siihen liittyviksi laeiksi. <https://finlex.fi/fi/esitykset/he/2004/20040034>.

HE 103/2014 vp. Hallituksen esitys eduskunnalle laiksi rikoslain muuttamisesta ja eräksi siihen liittyviksi laeiksi. <https://finlex.fi/fi/esitykset/he/2014/20140103>.

Ihmiskauppa.fi (2023). Ihmiskaupan muodot. <https://ihmiskauppa.fi/ihmiskauppa/ihmiskaupan-muodot/>. Luettu 17.10.2023.

Kervinen, E., & Ollus, N. (2019). Lapsiin ja nuoriin kohdistuva ihmiskauppa Suomessa. HEUNI Publication Series No. 89. Helsinki: HEUNI.

Rikoslaki 19.12.1889/39.

United nations General Assembly (2016). Report of the Special Rapporteur on the sale of children, child prostitution and child pornography. [https://documents-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/G16\(440/24/PDF/G1644024.pdf?OpenElement](https://documents-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/G16(440/24/PDF/G1644024.pdf?OpenElement). Luettu 17.10.2023.

3 Esitutkintaa alustavat toimenpiteet ja esitutkintayhteistyö

Ihmiskaupparikollisuus voi tulla esitutkintaviranomaisen tietoon useiden eri kanavien kautta. Rikostiedustelu tuottaa vihjeitä mahdollisista ihmiskauppatapauksista tai asiakkaat itse voivat tehdä poliisille rikosilmoituksen. Myös muita rikostapauksia tutkittaessa tai kenttätyön osana voidaan havaita merkkejä ihmiskauppatapauksista. Lisäksi muut viranomaiset tai kolmas sektori voivat ilmoittaa rikosepäilyistään poliisille.

Esikäsittelyn tietoisuus ihmiskaupparikosten tunnusmerkistöstä ja ilmiön eri muodoista on olennaista, jotta ilmoitukset ohjautuvat oikea-aikaisesti ihmiskauppaan liittyvään hyväksikäyttöön pe-rehtyneisiin yksiköihin.

Poliisin sisäinen yhteistyö yksiköiden välillä tukee toimialueiden rajat ylittäviä tutkintoja. Edelleen kansainvälisiä ulottuvuuksia sisältävissä tutkinnoissa Keskusrikospoliisin kansainväliset yhteydet ja verkostot ovat hyödyllisiä ja tutkintaa mahdollisesti edistäviä yhteistyön muotoja. Viranomaisrekistereistä saatava tieto on olennaista myös ihmiskaupparikosten tutkinnassa. Monipuolinen ja avarakatseinen suhtautuminen eri rekistereiden tarjoaman tiedon mahdollisuuksiin tarjoaa taustatietoa jo esitutkintaa suunnatessa.

Poliisin valtakunnallinen tutkintaryhmä tukee tarvittaessa paikallispoliisia ihmiskaupparikosten tutkinnassa. Ryhmällä on kokemusta ja tietoa ihmiskaupan muotojen menettelytavoista (modus operandista) ja hyviksi havaituista tutkinnallisista ratkaisuksista. Edelleen myös kollegiaalisen tuen hyödyntäminen esimerkiksi ihmiskaupparikostutkinnan verkoston kautta on mahdollista ja suositeltavaa.

Kuvio 4. Alustavat toimenpiteet ja yhteistyö

Luvun sisältö ja rakenne

Tässä luvussa kootaan toimenpiteitä, jotka pääsääntöisesti keskittyvät esitutinnan alkuun – ja kulkevat osana työkalupakkia koko esitutinnan läpi. Lisäksi luku korostaa syyttäjän ja poliisin sekä poliisin sisäisen yhteistyön merkitystä ihmiskaupparikosten esitutinnan toteuttamisessa.

Luvun ensimmäiset kappaleet luovat näkökulmia tiedusteluun ja ilmituloon. Ensimmäisessä luvussa esiteltävät paljastavan toiminnan käytänteet ja esimerkit ovat kuitenkin salassa pidettäviä ja luettavissa vain viranomaisille tarkoitetussa versiossa. Nils Majewski Helsingin poliisilaitoksesta taustoittaa toiminnasta tarkastuskäynneillä ilman rikosepäilyä sekä rikosepäilyn pohjalta. Noora Halmeenlaakso Keskusrikospoliisista kokoaa kirjoituksessaan toimintamallin anonyymiin puhuttamiseen.

Seuraavat luvut keskittyvät yhteistyöhön poliisihallinnon sisällä ja syyttäjän kanssa. Heidi Savurinne Syyttäjälaitoksesta ja syyttäjälaitoksen osaamis sektorin erikoissyyttäjryhmä korostavat tekstissään poliisin ja syyttäjän välisen yhteistyön keskeisyyttä ja kokoaa hyviä käytänteitä. Juho Partanen Keskusrikospoliisista puolestaan esittelee ihmiskaupan ja maahanmuuttorikollisuuden torjuntatoiminnon. Hannu Kortelainen Helsingin poliisilaitoksesta avaa valtakunnallisen ihka-ryhmän tehtäviä ja toimintaa.

Rekisterit muodostavat keskeisen tiedon lähteen esitutkinnassa. Juho Partanen Keskusrikospoliisista kokoaa yleisimmin käytetyt tietojärjestelmät ja niistä saatavat tiedot esitutkintaa varten sekä esittelee kansainvälisiä tieto- ja tiedonvaihtojärjestelmiä viranomaisille tarkoitetussa versiossa.

Luvun viimeisenä kokonaisuutena perehdytään tutkinnan suunnitteluun ja dokumentointiin. Juha Nuortama Poliisiammattikorkeakoulusta kokoaa ohjeita ilmoitusten kirjaamiseen ja esikäsittelyyn sekä tutkintasuunnitelman luomiseen. Sari Malinen Itä-Uudenmaan poliisilaitoksesta tarjoaa esimerkin työperäisen ihmiskaupan tutkintasuunnitelmaan, joka on luettavissa käsikirjan salassa pidettävästä viranomaisversiosta. Niinikään Jari Kiiskisen Hämeen poliisilaitoksesta kuvaama esimerkki projektinhallintamallista on saatavilla vain viranomaisversiosta.

3.1 Paljastavan toiminnan käytänteistä

Tämä teksti kokonaisuudessaan sisältää Laki viranomaisten toiminnan julkisuudesta (621/1999) 24 § 1 momentin kohdan 5 mukaisia salassa pidettäviä tietoja poliisin teknisistä ja taktisista menetelmistä. Salassa pidettäviä tietoja sisältävä osa tekstistä on poistettu tästä julkisesta versiosta ja sisällytetty vain viranomaisille tarkoitettuun versioon.

Paljastava toiminta poliisissa pitää sisällään laajan keinovalikoiman ja on erittäin tärkeää ihmiskaupparikollisuuden torjunnassa. Perustekomuotoisen ihmiskaupan rangaistusasteikon ollessa vankeutta vähintään neljä kuukautta ja enintään kuusi vuotta ja törkeän tekemuodon vähintään kaksi ja enintään 10 vuotta voidaan ihmiskaupparikosten tutkinnassa käyttää laajaa joukkoa pakkokeinolaissa tarkoitettuja pakkokeinoja. Salaisten pakkokeinojen käytölle on kuitenkin esitettävä painavat perusteet ja niiden käytöllä on voitava olettaa saata- van rikoksen tutkinnassa hankittavan näytön kannalta merkityksellistä tietoa.

Salaisista pakkokeinoista (PKL 10) voidaan yleisten ja erityisten edellytysten täytyessä käyttää esimerkiksi telekuuntelua (PKL 10:3), tietojen hankkimista telekuuntelun sijasta (PKL 10:4§), televalvontaa (PKL 10:6), televalvontaa teleosoitteen tai telepäätelaitteen haltijan suostumuksella (PKL10:7), tukiasematietojen hankkiminen (PKL10:10), suunnitelmallinen tarkkailu (PKL 10:12), peitety tiedonhankinta (PKL10:14), tekninen kuuntelu (PKL 10:16), tekninen katselu (PKL 10:19), tekninen katselu kotirauhan suojaamassa paikassa tai kohdistetuna vapautensa menettäneeseen (PKL 10:19,3), tekninen seuranta (PKL10:21), tekninen laitetarkkailu (PKL 10:23), teleosoitteen tai telepäätelaitteen sijaintitietojen hankkiminen (PKL 10:25), peitetoiminta (PKL 10:27), valeosto (PKL 10:34), tietolähdetoiminta (PKL 10:39) ja tietolähteen ohjattu käyttö (PKL 10:39,2). Lisäksi asuntokuuntelua (PKL 10:17) voidaan käyttää törkeän ihmiskaupan tutkinnassa. (Koivukari ym. 2022.) Poliisilain 5 luvussa käsitellään poliisin salaisia tiedonhankintakeinoja, joita on mahdollista käyttää edellytysten täytyessä rikosten estämiseen ja paljastamiseen. On myös hyvä huomioda poliisilain 4 luvun 3 pykälään kirjattu poliisin tiedonsaantioikeus, jota hyödynnetään laajasti paljastavassa toiminnassa.

IHMEMALLI-tutkimushankkeen poliiseille järjestetyissä ryhmäkeskusteluissa ja -haastatteluissa nousi esille asianosaisten kuulusteluille annettu painoarvo esitutkinnassa ja haasteet lisänäytön hankkimisesta pakkokeinoja hyödyntämällä.

Koivukarin ym. (2022) selvityksessä ihmiskauppa ja sen lähirikokset tuotiin myös esille tutkimuksen aineiston osoittaneen, että melko useassa tapauksessa ihmiskauppaa koskeva syyte oli hylätty näytön riittämättömyyteen liittyvästä syystä. Jos tällöin oli kysymys asiasta, jossa näyttö oli keskeisesti perustunut asianosaisten kertomuksiin, oli ajateltavissa, että lisänäyttöä olisi saattanut olla saatavilla erilaisia pakkokeinoja, kuten telepakkokeinoja, peitetoimintaa ja tarkkailua hyödyntämällä.

Lähteet ja lisätietoja

Koivukari, K., Korkka-Knuts, H., Mahmood, V., & Melander, S. (2022). Ihmiskauppa ja sen lähirikokset. Säännösten soveltamiskäytäntö. Valtioneuvoston tutkimus- ja selvitystoiminnan julkaisusarja 2022:18

3.1.1 Salainen tiedonhankinta ihmiskaupparikoksissa

Pekka Ylinen

rikosylikonstaapeli

Sisä-Suomen poliisilaitos

Tämä teksti kokonaisuudessaan sisältää Laki viranomaisten toiminnan julkisuudesta (621/1999) 24 § 1 momentin kohdan 5 mukaisia salassa pidettäviä tietoja poliisin teknisistä ja taktisista menetelmistä. Salassa pidettäviä tietoja sisältävä osa tekstistä on poistettu tästä julkisesta versiosta ja sisällytetty vain viranomaisille tarkoitettuun versioon.

Ihmiskaupan viitekehyksessä salaisen tiedonhankinnan keinot ovat aina tarkoin perusteltuja. Ennen päätöksen tekoa suoritetaan huolellinen punninta pakkokeinojen kautta saatavilla olevan hyödyn ja tiedonhankintaan käytettävien panosten välisestä suhteesta. Missään vaiheessa salainen tiedonhankinta ei ole itsetarkoitus.

3.1.2 Kommentti paljastavan toiminnan käytänteistä paritusrikoksissa

Hannu Kortelainen

rikosylikomisario

Ihmiskaupparikostutkinta

Helsingin poliisilaitos

Tämä teksti kokonaisuudessaan sisältää Laki viranomaisten toiminnan julkisuudesta (621/1999) 24 § 1 momentin kohdan 5 mukaisia salassa pidettäviä tietoja poliisin teknisistä ja taktisista menetelmistä. Salassa pidettäviä tietoja sisältävä osa tekstistä on poistettu tästä julkisesta versiosta ja sisällytetty vain viranomaisille tarkoitettuun versioon.

Paritusrikollisuus yhtenä ihmiskaupan ilmenemismuotona on mitä suurimmassa määrin piilorikollisuutta, ja sen esiin saaminen on sidottu pitkälle poliisin paljastavaan toimintaan. Tiedonvaihto paikallispoliisin ja Helsingin poliisilaitoksen ihmiskaupparyhmän välillä esitutkinnan mahdollisimman varhaisessa vaiheessa on tärkeässä roolissa laajojen tapausten tutkinnassa.

3.2 Tarkastuskäynti ilman rikosepäilyä ja rikosepäilyn pohjalta

Nils Majewski

rikoskomisario

alueellinen työperäinen ihmiskaupparikostutkinta

Helsingin poliisilaitos

Tämä teksti kokonaisuudessaan sisältää Laki viranomaisten toiminnan julkisuudesta (621/1999) 24 § 1 momentin kohdan 5 mukaisia salassa pidettäviä tietoja poliisin teknisistä ja taktisista menetelmistä. Salassa pidettäviä tietoja sisältävä osa tekstistä on poistettu tästä julkisesta versiosta ja sisällytetty vain viranomaisille tarkoitettuun versioon.

Poliisin lähtiessä suorittamaan tarkastusta ilman rikosepäilyä työsuojeluviranomaisen kanssa, suorittavat molemmat viranomaiset tarkastuksen omalla toimivallallaan. Kohde voi olla joko työsuojeluviranomaisen oma tarkastuskohde, jonne poliisi tulee mukaan suorittamaan samalla ulkomaalaisvalvontaa (Ulkomaalaislaki 129 a § ja 129 b §) tai kohde on poliisin oma kohde ja työsuojeluviranomainen suorittaa oman tarkastuksen kohteeseen samalla. On myös mahdollista, että työsuojeluviranomainen on pyytänyt poliisin mukaan tarkastukselle antamaan virka-apua. Näin toimitaan, jos kohteessa on mahdollisia turvallisuusriskejä.

Poliisin suorittaman tarkastuksen kohteeksi valikoituu esimerkiksi yritys, josta on saatu vihje mahdollisesta työperäisestä hyväksikäytöstä, mutta vihjeen tiedot eivät ole ylittäneet syytä epäillä -kynnystä (Esitutkintalaki 3:3 §). Kohteeseen tehtävällä yhteistarkastuksella voidaan joko saada vahvistus rikosepäilylle tai todeta, ettei asiassa ole syytä epäillä rikosta. Vihje voi olla esimerkiksi nimetön sähköposti, jossa väitetään tietyn yrityksen maksavan vain osan tehtävistä työtunneista.

Tarkastus ilman rikosepäilyä

Ilman rikosepäilyä tehtävällä tarkastuksella poliisi menee ensin tarkastettavaan tilaan ja ottaa tilan haltuun varmistaen sen turvallisuuden (Ulkomaalaislaki 129 b 1 mom. 2 kohta), ja vasta turvallisuuden varmistamisen jälkeen työsuojeluviranomainen seuraa perässä. Perusteena menettelylle on, ettei

työsuojeluviranomainen siviilihenkilönä joutu vaaraan, jos joku tarkastettava tilassa pyrkii pakoon tai reagoi viranomaisten paikalle saapumiseen aggressiivisesti.

Tarkastus etenee siten, että työsuojeluviranomainen puhuttaa yrityksen työntekijät tarvittaessa puhelin- tai läsnäolotulokkausta hyödyntäen ilman työnantajan läsnäoloa, kysellen heiltä työsopimuksista, työajoista, palkoista ja työvuorolistoista. Työntekijöiltä tulee tiedustella myös asumisesta ja siitä, onko työpaikan saamisesta jouduttu maksamaan. Ainoastaan työnantajalla on velvollisuus asioida työsuojelutarkastajan kanssa, mutta työntekijöillä ei tällaista velvollisuutta ole. Työntekijöiden keskustelu AVIn työsuojelutarkastajan kanssa perustuu siis vapaaehtoisuuteen.

Poliisi kysyy työntekijöiltä lisäksi maassa oleskeluun ja työnteko-oikeuteen liittyvät tiedot, kuten henkilötodistuksen ja oleskeluluvan tai viisumin (Ulkomaalaislaki 129 b 1 mom. 1 kohta). Työntekijöiden yhteystiedot on hyvä kirjata ylös samalla kertaa. Työnantajalta poliisilla on oikeus pyytää tarkastusta varten tämän palveluksessa olevien ulkomaalaisten tiedot ja heidän työnteko-oikeutensa perusteista (Ulkomaalaislaki 129 b 1 mom. 4 kohta). Menettely on koettu toimivaksi, kun ainakin yksi poliisi on mukana työsuojeluviranomaisen kanssa puhuttamassa työntekijöitä. Näin poliisilla on mahdollisuus kysyä välittömästi tarkentavia kysymyksiä ja tehdä kirjaukset saamistaan tiedoista. Työsuojeluviranomainen kirjaa tarkastuksen jälkeen oman tarkastuskertomuksensa ja poliisi on jo vihjeen saatuaan kirjannut ilmoituksen aloittamastaan esiselvityksestä, kun se on todennut vihjeen aiheuttavan tarpeen yhteistarkastukselle. Mikäli tarkastuksessa havaitaan kaiken olevan kunnossa, päättää poliisin tutkinnanjohtaja esiselvityksen ei syytä epäillä rikosta päätöksellä (Esitutkintalaki 3:3 §).

Rikosepäily kesken tarkastuksen

Mikäli kohteessa havaitaan jotain, minkä vuoksi on syytä epäillä rikosta, pysäytetään toiminta ja otetaan yhteys tarkastusta suorittavien poliisien esihenkilöön (päällystöön kuuluva), joka päättää suoritettavista pakkokeinoista, kuten paikanetsinnästä (Pakkokeinolaki 8:1 §). Tällainen tilanne voi tulla eteen esimerkiksi työntekijän kertoessa, ettei työnantaja maksa kaikista työtunneista palkkaa tai perii osan palkasta takaisin käteisellä. Poliisin tulee huolehtia siitä, että myös työsuojeluviranomaiselle välittyy välittömästi tieto, että tapauksessa on syytä epäillä rikosta. Työsuojeluviranomaisen ei tule jatkaa epäillyn työnantajan

puhuttamista, ennen kuin hänelle on kerrottu rikoksesta epäillyn oikeuksista ja velvollisuuksista.

Päätöksen jälkeen käynnistyy toiminta pakkokeinolain perusteella. Aiempia puhutustietoja ei voida käyttää todisteina, vain esitutkintaa suuntaavina tietoina, koska puhutetuille henkilöille ei ole kerrottu heidän oikeuksiaan ja velvollisuuksiaan (Esitutkintalaki 7:20 §). Myös puhutettujen henkilöiden itsekriminointisuoja on otettava huomioon. Niitä tietoja, joita henkilö on antanut, ennen kuin hänelle on kerrottu asemansa mukaiset oikeudet ja velvollisuudet, ei voida käyttää todisteena myöhemmin rikosprosessissa häntä itseään vastaan. Sitä vastoin esimerkiksi asianomistajan kertomaa työsuojelutarkastajalle voidaan käyttää todisteena rikosprosessissa, ellei kyse ole tiedoista, joista asianomistaja saisi kieltäytyä todistamasta (esim. Oikeudenkäymiskaari 17:17 §), jolloin tuomioistuin voi määrätä kertoman hyödyntämiskieltoon. Poliisin tehtävänä on huolehtia siitä, että epäillylle henkilölle (käytännössä usein työnantajan edustajat) kerrotaan heidän oikeutensa. Epäillylle tulee kertoa, että myös työsuojelutarkastajalle kerrotut ja annetut tiedot voidaan pyynnöstä luovuttaa poliisille.

Työsuojeluviranomaisen rooli paikanetsintää suoritettaessa on toimia poliisin apuna työsuojelun asiantuntijana (Pakkokeinolaki 8:5 §) ja / tai hän voi samalla jatkaa oman tarkastuksen suorittamistaan. Työsuojelun tarkastajan asiantuntijuudesta on paikanetsinnällä hyötyä erityisesti sen osalta, mitä asiakirjoja kannattaa dokumentoida tai ottaa takavarikkoon. Jos työsuojelun tarkastaja jatkaa omaa tarkastustaan, ei hänen puhutuksissaan työntekijän tai työnantajan kertomaa voida edelleenkaan käyttää suoraan todisteena esitutkinnassa. Poliisilla on kuitenkin myöhemmin mahdollisuus tilata tarkastuskertomus (Poliisilaki 4:2 §) ja saada puhutustietoja, joita voidaan käyttää esitutkinnan suuntaamiseen. Poliisilla on myös oikeus saada päällystään kuuluvan pyynnöstä haltuunsa kaikki työnantajan ja työntekijän tarkastuksen yhteydessä tai sen jälkeen työsuojeluviranomaiselle toimittama aineisto (Poliisilaki 4:2 §). Tarkastajaa on myös mahdollista kuulla esitutkinnassa ja oikeudessa todistajana. Kuulustelemalla asianomistajat voidaan heidän kuulusteluissa kertomia tietojaan käyttää todisteena rikosprosessissa, koska heille on kuulustelun aluksi kerrottu oikeudet ja velvollisuudet.

Tarkastus rikosepäilyllä

Mikäli tarkastukselle lähdetään suoraan rikosepäilyn pohjalta syytä epäillä -kynnyksen ollessa jo ylitetty, suoritetaan paikanetsintä alusta lähtien pakkokeinolain perusteella (Pakkokeinolaki 8:1 §) ja työsuojeluviranomainen on alusta lähtien mukana avustamassa poliisia etsinnällä asiantuntijana (Pakkokeinolaki 8:5 §) eikä suorittamassa omaa tarkastustaan. Jos tarkastaja katsoo tarpeelliseksi samalla suorittaa omaa tarkastustaan, tulee tarkastuksen kohteille tehdä selväksi, että työsuojeluviranomainen suorittaa omaa hallinnollista tarkastustaan ja poliisit esitutkintaan liittyviä toimenpiteitä omilla toimivaltuuksillaan. Oikeudet ja velvollisuudet kerrotaan tarkastuksen kohteille siten, ettei erehdyksen mahdollisuutta pääse syntymään.

Jos tarkastuskohteessa on etukäteistiedon perusteella mahdollisia asianomistajia, on mahdollisuuksien mukaan pyrittävä saamaan Rikosuhripäivystyksen tai Ihmiskaupan uhrien auttamisjärjestelmän työntekijöitä kertomaan heidän tarjoamastaan avusta (Esitutkintalaki 4:10 § 3 mom.) Poliisin suorittaessa puhutuksia tulee asianomistajia kohdella uhrisensitiivisesti, huomioiden mahdolliset traumaattiset kokemukset, joilla voi olla vaikutusta asianomistajien kykyyn kertoa tilanteestaan.

Esimerkki edellä kuvatun tyyppisestä tarkastuksesta oli hierontastudio, jonne tehtiin yhteistarkastus työsuojeluviranomaisen kanssa vihjeen perusteella. Tarkastuksen aikana työntekijät kertoivat, että heille maksettiin palkkaa vain toteutuneista asiakaskäynneistä, vaikka he joutuivat olemaan työpaikalla kello 08–20. Työntekijöiden kertoman mukaan liiketilassa täytyi esiintyä siviilivaatteissa ja työvaatteet vaihdettiin päälle vasta, kun asiakas saapuu hierontaan. Työnantaja oli opastanut, että työsuojeluviranomaisen tai poliisin tarkastuksella on kerrottava vain viettävänsä vapaa-aikaa liiketilassa eikä olevansa töissä. Näiden tietojen selvittyä, tarkastus vaihtui paikanetsintään ja paikalle saapunut työnantaja otettiin kiinni rikoksesta epäiltynä. Työnantaja oli yrittänyt puhelimitse vaikuttaa asianomistajiin, etteivät he kertoisi mitään poliisille. Liiketilasta takavarikoitiin tietokoneiden lisäksi myös kassakone, kirjausten muuttamisen estämiseksi.

Esitutinnan edetessä työnantaja päästettiin pidätysajan puitteissa vapaaksi, jolloin hän pyrki välittömästi vaikuttamaan viestein ja puheluin asianomistajiin ja teki muutoksia ajanvarauskalenteriin etäyhteydellä omalta tietokoneeltaan,

koska varauskalenteri oli pilvipalvelussa. Kun tieto työnantajan vaikuttamisyri-tyksistä asianomistajiin tuli poliisin tietoon, hänet pidätettiin ja myöhemmin vangittiin, jolloin hän ei enää päässyt vaikeuttamaan esitutkintaa. Hänen tekemänsä muutoksen ajanvarausjärjestelmään saatiin myöhemmin näytetty toteen, mutta selvittäminen vaati huomattavan paljon työtä. Edellä kuvatun perusteella voidaankin todeta perusteellisen todisteiden talteenoton heti esitutkinnan alkuvaiheesta lähtien olevan erittäin tärkeää.

Lähteet ja lisätietoja

Esitutkintalaki 22.7.2011/805.

Pakkokeinolaki 22.7.2011/806.

Poliisilaki 22.7.2011/872.

Ulkomaalaislaki 30.4.2004/301.

3.3 Anonyymi puhuttaminen

Noora Halmeenlaakso

rikosylikonstaapeli, HTM

Laiton maahanmuutto ja ihmiskauppa

Keskusrikospoliisi

Tämä teksti kokonaisuudessaan sisältää Laki viranomaisten toiminnan julkisuudesta (621/1999) 24 § 1 momentin kohdan 5 mukaisia salassa pidettäviä tietoja poliisin teknisistä ja taktisista menetelmistä. Salassa pidettäviä tietoja sisältävä osa tekstistä on poistettu tästä julkisesta versiosta ja sisällytetty vain viranomaisille tarkoitettuun versioon.

Anonyymi puhutus on toimintamalli, jolla on mahdollista parantaa ihmiskaupan liittyvän hyväksikäytön esitutinnan edellytyksiä. Toimintamallia koskevaa erillissäätelyä ei toistaiseksi ole, mutta puhutustilanne vertautuu poliisin viranomaisena antamaan neuvontaan. Koska puhutus toteutetaan yhteistyössä toisen viranomaisen tai kolmannen sektorin toimijan kanssa, toimintamallin edellytyksenä on poliisin sitoutuminen alueelliseen sidosryhmäyhteistyöhön.

Anonyymeistä puhutuksista on saatu erittäin hyviä kokemuksia. Erityisesti puhutuksessa kohdatut uhrin ovat kertoneet tunteneensa tilanteen turvalliseksi ja tulleen kohdatuksi tavalla, joka ei ole vaikeuttanut hyväksikäyttökokemuksesta toipumista. Anonyymien puhutusten kautta poliisin tietoon tulleet ja rikosprosessissa edenneet ihmiskauppa- ja lähirikokset ovat koskeneet tapauksia, joista poliisilla ei olisi ollut edellytyksiä saada esitutkintaan johtavaa tietoa muuta kautta. Yleisimmin kyse on ollut tapauksista, joissa hyväksikäyttöön liittyvä kontrolli vaikuttaa uhrin elämään vielä sen jälkeen, kun tämä on jo päässyt irtaantumaan akuutista hyväksikäyttösuhteesta.

Koska anonyymiä puhutusta ei järjestetä poliisin aloitteesta, on toimintamalli jalkautettava paikallisten yhteistyötahojen kanssa. Anonyymejä puhutuksia on järjestänyt pisimpään Rikosuhripäivystyksen ihmiskaupan uhrien erityistukipalvelu, mutta poliisi voi jalkauttaa toimintamallia alueellisesti myös muille toimijoille, esim. ammattiliitoille, turvakodeille tai SERI-tukikeskuksiin. Usein on kuitenkin havaittu luontevimmaksi, että poliisi kertoo Rikosuhripäivystyksen toiminnasta ja anonyymien puhuttamisen konseptista tehdessään normaalia alueellista yhteistyötä eri järjestöjen ja viranomaisten kanssa. Tämä tukee

minkä tahansa rikosten uhriksi joutuneiden henkilöiden saattamista tarvitse-
mansa avun piiriin – mahdolliset ihmiskaupan uhrit heidän joukossaan.

Rikosuhripäivystyksen ihmiskaupan uhrien erityistukipalvelun henkilöstöllä on pitkä kokemus hyvin erityyppisissä tilanteissa hyväksikäytettyjen ihmisten kohtaamisesta ja heidän tukemisestaan rikosprosessin eri vaiheissa. Olennainen osa tätä työtä on antaa asiakkaille tietoa suomalaisista viranomaisista, rikosprosessin etenemisestä, ohjata palveluiden piiriin ja tarjota apua avustajan hankkimisessa sekä rikosilmoituksen tekemisessä. Vastaavasti niiden asiakkaiden tunnistaminen, jotka eivät tulisi ilmoittamaan tapahtuneesta ihmiskaupparikoksesta ilman anonyymiä puhutusta, on myös osa Rikosuhripäivystyksen työntekijöiden ammattitaitoa.

Anonyymi puhutus soveltuu huonosti tilanteisiin, joissa uhri on yhä alaikäinen, sillä viranomaisilla on näissä tilanteissa usein toimintavelvollisuus, jota ei voi sivuuttaa. Täysi-ikäisten henkilöiden osalta ei kuitenkaan ole merkitystä, vaikka rikos olisi tapahtunut tämän ollessa vielä alaikäinen.

Työvaiheet

Anonyymien puhutuksen käytännön vaiheet on kuvattu seuraavaksi. Toiminnan suunnittelussa on hyvä huomioida, että asiakkaan tapaavat tutkijat ovat saaneet riittävän koulutuksen erityisen haavoittuvaisessa asemassa olevien ja traumatisoituneiden uhrien kohtaamiseen. On tavoiteltavaa, että asiakkaan anonyymissä puhutustilanteessa kohtaavalla poliisilla on mahdollisuus myös kuulustella asiakas, mikäli asia etenee esitutkintaan.

- 1) Yhteistyötaho tunnistaa hyväksikäytön uhrin, joka ei kuitenkaan ole valmis tekemään rikosilmoitusta.
 - On tavallista, että ihmiskaupan uhri ei ole heti valmis tekemään rikosilmoitusta ja usein nämä tilanteet ratkeavat yhteistyötahon tavallisessa työskentelyssä. Mikäli asiakas on kuitenkin erityisen traumatisoitunut,

pelokas, epäluuloinen viranomaisia kohtaan tai esim. huolissaan siitä, miten hallitsemattomalta vaikuttava rikosprosessi voisi hänen tapauksessaan edetä, voi anonymi puhutus sopia tilanteeseen.

- Yhteistyötahojen työntekijät tekevät tiivistä yhteistyötä poliisin kanssa ja voivat tarvittaessa konsultoida poliisia alustavasti ja nimettömästi asiakkaan puolesta.
- Poliisin tapaaminen on ihmiskaupan uhrille todennäköisesti hyvin stressaava tilanne, joten myös yhteistyötahon on hyvä kertoa asiakkaalleen tapaamisen pelisäännöt (ks. kohta 3) jo ennen tapaamista. Erityisesti on korostettava poliisin velvollisuuksia viranomaisena, mikäli poliisi saa tiedon siitä, että joku on edelleen vakavassa hengen tai terveyden vaarassa tai jokin muu vakava rikos on tekeillä.

2) Yhteistyötaho ottaa yhteyttä poliisiin ja sopii tapaamisen.

- Tapaaminen sovitaan paikkaan, joka on asiakkaalle mielekäs ja turvallinen.
- Poliisi ei pyydä tai kerää taustatietoja asiakkaasta, mutta on hyvä kysyä etukäteen yleisellä tasolla, minkä tyyppisestä hyväksikäytöstä on kyse.

3) Tapaaminen.

- Poliisi kertoo tapaamisen alussa pelisäännöt:
 - Asiakkaalla on itsekriminointisuoja. Mahdollisen rikosprosessin asianomistajana tällä on kuitenkin myös totuudessa pysymisen velvollisuus. Mikäli taustatiedoista on käynyt ilmi, että ihmiskaupan uhri on itse tehnyt rikoksia pakotettuna, voidaan keskustella tarkemmin myös rankaisemattomuusperiaatteesta ja sen soveltamisesta.
 - Poliisi on paikalla vastaamassa kysymyksiin ja keskustelemassa mahdollisesta rikosprosessista. Tapaaminen ei velvoita asiakasta tekemään rikosilmoitusta tai kertomaan poliisille yksityiskohtia tapahtuneesta rikoksesta.
- Poliisi ei tarkista asiakkaan henkilöllisyyttä tai esimerkiksi tämän maasaolon edellytyksiä, vaan etusijalla on häneen kohdistuneen rikosasian selvittäminen. Mikäli asiakas päättää antaa henkilötietonsa rikosilmoituksen kirjaamiseksi, tarkistetaan kuitenkin mm. mahdolliset etsintäkuulutukset.

- Mikäli asiakas päättää aloittaa rikosprosessin, tulee tämän henkilöllisyys epäillyn tietoon. Tehtyä rikosilmoitusta ei voi perua myöhemmin eikä poliisi voi lopettaa tutkintaa asiakkaan pyynnöstä.
- Poliisilla on velvollisuus toimia, mikäli keskustelussa käy ilmi, että joku on edelleen vakavassa hengen tai terveyden vaarassa tai jokin muu vakava rikos on tekeillä. Lisäksi poliisilla on velvollisuus tehdä lastensuojeluilmoitus, mikäli käy ilmi, että tilanteeseen liittyvän alakäisen lapsen elinolosuhteita tulisi selvittää.

Heti tapaamisen alussa on hyvä varmistaa asiakkaalta, sopiiko hänelle, että poliisi kirjaa muistiinpanoja tapaamisesta oman (ajatus)työnsä tueksi. Joissakin tilanteissa asiakas voi olla hyvin pelokas ja haluaa keskustella ensin pitkäänkin siitä, miten tekijä on kertonut tuntevansa kaikki alueen viranomaiset tai haluavansa tietää kuka ja milloin saa tietää puhutuksesta. Puhutuksessa tulee edetä asiakkaan ehdoilla.

Puhutuksessa voidaan pitää taukoja asiakkaan tarpeen mukaan ja myös puhutusta suorittava poliisi voi pyytää taukoa esimerkiksi konsultoidakseen esihenkilöään. On ensiarvoisen tärkeää varmistaa, että asiakas ymmärtää, mitä asioita ja mistä syystä poliisi esihenkilölleen kertoo. Tavallisimpia syitä konsultoinnille ovat esimerkiksi tarve keskustella tapauksen tai mahdollisten pakkokeinojen käyttöön liittyvästä aikataulutuksesta tai muista tutkintajärjestelyistä, jotta poliisin velvollisuuksista ja toisaalta myös mahdollisuuksista saadaan välitettyä asiakkaalle realistinen kuva.

Mikäli asiakas haluaa anonyymien puhutustilanteen päätteeksi edistää asiaansa rikosprosessissa ja päätetään, että asiasta kirjataan rikosilmoitus, on hyvä pitää tauko. Poliisi voi käyttää tauon konsultoidakseen esihenkilöään tai kerrotakseen, onko hänellä kaikki ilmoituksen kirjaamiseksi ja tutkinnan käynnistämiseksi tarpeelliset tiedot. On tärkeää, että tauon aikana yhteistyötaho vielä varmistaa asiakkaansa kanssa ilman poliisin läsnäoloa, että asiakas on ymmärtänyt poliisin kertomat asiat: rikosilmoitusta ei voi enää myöhemmin perua eikä poliisi voi lopettaa tutkintaa asiakkaan pyynnöstä, epäilty saa tiedon tapahtuneesta ja asiakkaan nimi sekä hänen kertomansa asiat tulevat lopulta epäillyn tietoon.

Erityistä huomioitavaa puhutustilanteessa

Anonyymissä puhutustilanteessa poliisin ainoana tavoitteena on vastata asiakkaan kysymyksiin ja mahdollisiin huoliin, jotta tämä voi tehdä tietoisien päätöksen siitä, onko hän valmis käynnistämään pitkän rikosprosessin. Keskeisimpiä huomioitavia asioita poliisin näkökulmasta ovat:

Mikä on rikoksen todellinen tekoaika? Ovatko jotkin liitännäisrikokset, esim. väkivalta- tai seksuaalirikokset vanhentuneet?

Minkälaista näyttöä tapahtumista on vielä saatavilla? Mikäli juttu on vaarassa jäädä sana sanaan vastaan -tapaukseksi, on siitä tärkeää kertoa asiakkaalle rehellisesti.

Onko asiakkaalla tieto siitä, että joku on yhä sellaisessa hengen tai terveyden vaarassa, joka edellyttää poliisilta välittömiä toimenpiteitä?

Onko asiakkaan vointi sellainen, että häntä voidaan kuulustella? Kykeneekö hän kertomaan tarinansa vielä ainakin kerran?

Poliisin on lisäksi huolehdittava siitä, että asiakkaalla on realistinen kuva rikosprosessista:

Vaikka rikosilmoitus kirjattaisiin ja poliisi tutkisi asiaa, prosessi voi siitä huolimatta johtaa syyttämättäjättämispäätökseen. Kukaan ei voi luvata, että tekijä saa tuomion.

Ihmiskauppaan liittyvän hyväksikäytön esitutkinta voi kestää pitkään. Vaikka tapahtunut on asiakkaalle ymmärrettävästi tärkeä, poliisi joutuu toisinaan priorisoimaan myös muiden vakavien rikosten tutkintaa ja asiakkaan tapauksen tutkinta voi myös tästä syystä viivästyä.

Asiakkaalle tulee kertoa rehellisesti syyteharkinnan kestosta ja siitä, että valituksineen rikosprosessi kestää todennäköisesti useita vuosia.

Mikäli tekijällä ei ole varoja tai tämä on onnistunut kätkemään niitä, uhri ei saa korvauksia välttämättä vielä rikosprosessin päätyttyäkään.

Poliisi, rikosuhripäivystys ja Ihmiskaupan uhrien auttamisjärjestelmä auttavat asiakasta, jotta tämä saa käyttöönsä ammattitaitoisen oikeusavustajan ja muuta tarvitsemaansa tukea esitutkinnan ja rikosprosessin ajaksi.

Anonyymien puhutuksen jälkeen

Esitutkintajärjestelyiden osalta on tärkeää huomioida esitutkintalain 7 luvun 21 § säännökset erityisen suojelun tarpeessa olevan asianomistajan kuulustelusta. Hyvin sujuneen anonyymien puhutustilanteen jälkeen on yleensä luontevinta, että sama poliisi suorittaa kaikki asianomistajan kuulustelut. Tämä käytäntö on myös ETL 7:21 § edellytysten mukainen.

On tavallista, että asiakas tukeutuu anonyymissä puhutustilanteessa kohtaamaansa poliisiin myös tapaamisen jälkeen. Tästä syystä on erityisen tärkeä varmistaa, että anonyymiä puhutusta suorittavalla poliisilla on realistinen kuva ryhmänsä tutkintatilanteesta, jolloin hän pystyy kertomaan myös asianomistajalle mahdollisen tutkinnan etenemisen aikataulusta. Tutkijalle on järjestettävä myös riittävä tuki tapauksen tutkintaan: vaikka sama poliisi suorittaisi kaikki asianomistajan kuulustelut, voi tapauksen päätutkijana olla toinen poliisi. Vastaavasti, vaikka tapauksen tutkintavastuu siirtyisi toiseen ryhmään tai toiselle poliisilaitokselle, on hyvä pohtia anonyymien puhutuksen suorittaneen poliisin jatkamista asianomistajan kuulustelijana. Mikäli puhutuksen suorittanut poliisi joutuu syystä tai toisesta jättäytymään eroon tapauksen tutkinnasta ja esimerkiksi koko tutkinta joudutaan siirtämään toiselle poliisilaitokselle, on tämä hoidettava erityistä huolellisuutta noudattaen, jotta asiakkaalle syntynyt luottamus ei rikkoudu.

Lähteet ja lisätietoja

Esitutkintalaki 22.7.2011/805.

Pihlaja, S., & Piiipponen, J. (2023). Selvitys Rikosuhripäivystyksen asiakkuudessa olevien seksuaaliväkivaltaa kokeneiden ihmiskaupan uhrien tapauksista ja tilanteista. Helsinki: Oikeusministeriö. Saatavilla: <http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-400-771-9>

3.4 Esitutkintayhteistyö ihmiskaupparikoksissa

Heidi Savurinne

valtiosyyttäjä

Syyttäjälaitos

Henkilöihin kohdistuvien rikosten osaamissektorin erikoissyyttäjäryhmä

Syyttäjälaitos

Ennakoilmoitus

Ihmiskaupparikoksesta on tärkeää tehdä esitutkintalain (ETL 5:1 §) mukainen ennakoilmoitus syyttäjän määräämiseksi mahdollisimman aikaisessa vaiheessa. Ennakoilmoitus tulee tehdä syyttäjälaitoksen ohjeen: Syyttäjälle ilmoitettavat rikosasiat, ilmoitusmenettely ja syyttäjän toimenpiteet (Dnro SY/2523/2023) mukaan tutkittavista rikosasioista.

Tällä hetkellä voimassa olevan valtakunnansyyttäjän yleisen ohjeen perusteella ennakoilmoittaminen ihmiskaupparikoksissa ja sen lähirikoksissa voi perustua esimerkiksi seuraaviin seikkoihin ¹¹:

Esitutkintalain 5 luvun 1 §:n mukainen ilmoitus tulee tehdä seuraavista tutkittavista rikosasioista.

5. Tutkittavan rikoksen vähimmäisrangaistus on neljä kuukautta vankeutta tai enemmän ja kun jotakuta on syytä epäillä kyseisestä rikoksesta, jolle ilmoittamiselle tätä aikaisemmin ole muuta erityistä tarvetta.

6. Tutkittavaan rikokseen tulee todennäköisesti liittymään epäillyn vangitseminen, matkustuskielto tai vakuustakavarikko taikka takavarikkoa koskevan syytteen nostamisen määräaika on päättymässä pian (yhden kuukauden sisällä tai aikaisemmin) sen jälkeen, kun asia on siirretty syyttäjälle.

7. Lisäksi mikäli tutkittavana olevan muun kuin vähäisen rikosasian takavarikkoon liittyy harkinnanvaraisia oikeuskysymyksiä kuten tulkinnanvarainen valinta takavarikon tai vakuustakavarikon välillä tai esimerkiksi epävarmuus jäljennöksen riittävytydestä todistelun kannalta, on ilmoitus tehtävä.

¹¹ Ennakoilmoitettavat rikosasiat on esitelty ohjeen numeroinnin mukaisesti.

9. Tutkittavaan rikokseen liittyy lapsen kohdistunut vähäistä vakavampi väkivaltarikos, seksuaalirikos tai muun lapsen oikeuksia merkittävästi loukkaava rikos.

10. Tutkittava rikoskokonaisuus sisältää lukuisia eri asianomistajiin kohdistuneita tekoja tai useita eri rikoksesta epäiltyjä (esim. omaisuus- tai petosrikossarjat) ja niiden yhdessä käsittely syyteharkinnassa ja tuomioistuimessa voi edistää asian selvittämistä tai yhteisen rangaistuksen määräämistä taikka esitutkintayhteistyö on tarpeen tutkintatoimenpiteiden tai esitutkinta-aineiston yhdenmukaisuuden varmistamiseksi.

11. Lisäksi ilmoitus on tehtävä myös, jos saman rikoksesta epäillyn yksittäisiä rikoksia tutkitaan samassa tai eri tutkintayksikössä ja on tarpeen arvioida, tulisiko nämä saattaa syyteharkintaan yhtenä kokonaisuutena.

12. Tutkittavassa rikoskokonaisuudessa on syytä esitutkinnan osittaiseen rajoittamiseen tai sellaiseen rajaamiseen, jolla voi olla merkitystä syyteharkintaan siirrettävää asiaa ratkaistaessa, ellei jäljelle jäävä tutkittava rikos ole käsiteltävissä nopeasti käsiteltävien rikosasioiden prosessissa.

14. Tutkittava rikos on osa järjestäytynyttä rikollisuutta.

15. Tutkittava rikos on tyypiltään uusi tai harvinainen taikka siihen liittyy harkinnanvaraisia oikeudellisia kysymyksiä, tai oikeuskysymys, jolla saattaa olla merkitystä ennakkotapauksena.

16. Tutkittavan rikoksen oikeuspaikka on epäselvä tai harkinnanvarainen.

19. Tutkittava rikos saattaa herättää yhteiskunnallista mielenkiintoa, tai kysymys on yhteiskunnan kannalta merkittävästä rikosasiasta. Tällaisia ovat muun muassa:

- rikos, joka on aiheuttanut poikkeuksellisen suuren henkilö-, ympäristö-, tai varallisuusvahingon tai vahingonvaaran;
- merkittävässä asemassa olevan virka- tai luottamusmiehen virkarikos;

- virkamieheen tai merkittävässä julkisessa luottamustehtävässä olevaan henkilöön tämän virka- tai luottamustoimen taikka -aseman takia kohdistunut tavanomaisesta poikkeava käytös (esim. oikeudenhoitoon kohdistunut rikos);
- merkittävässä yhteiskunnallisessa asemassa olevan henkilön tekemäksi epäilty rikos, jos asiassa on piirteitä, jotka saattavat horjuttaa luottamusta kansalaisten yhdenvertaisuuteen tai rikosoikeudellisen järjestelmän toimintaan;
- esitutkinta- tai oikeusviranomaisten toimintaan kohdistuneet vaikuttamisyrietykset.

21. Tutkittavana olevaan rikokseen liittyy eurooppalainen tutkintamääräys, kansainvälinen pidätysmääräys tai muu kansainvälinen oikeusapupyynnö tai muu kansainvälistä tutkintayhteistyötä edellyttävä liityntä, tai kun rikos on tehty ulkomailla ja esitutkinnan aloittaminen edellyttää syyttäjän päättöstä, tai kun asia kuuluu Euroopan syyttäjänviraston toimivaltaan

22. Tutkittavan rikoksen esitutkintaan sisältyy pääkäsittelyä korvaavia toimenpiteitä.

23. Asiassa on tullut ilmi varteenotettava mahdollisuus sille, että esitutkinnassa hankittua näyttöä voi rasittaa oikeudenkäymiskaaren 17 luvun 25 §:ssä säädetty hyödyntämiskielto.

24. Tutkinnanjohtaja pitää ilmoitusta muusta syystä tarpeellisena huomioiden esitutkintalain 5 luvun 3 §:n yhteistyövelvollisuus. (Huomioi erityisesti tämän mahdollisuudet)

25. Kyseessä on sellainen asia, joista syyttäjälue on erikseen pyytänyt ilmoittamaan.

Lista on esimerkinomainen, paikallisesti on voitu sopia nimenomaisesti ennakoilmoittamisesta ihmiskaupparikoksista. Ennakoilmoituksessa syyttäjälle tulee mainita perusteet ilmoituksen tekemiselle. Ilmoitukseen on hyvä lisätä myös maininta siitä, mitä toimenpiteitä esitutkinnassa on tehty, mitä

suunnitellaan tehtäväksi ja odotetaanko syyttäjältä nopeaa yhteydenottoa tai linjausta ehdotetuista toimenpiteistä. Liitteenä ennakoilmoituksessa voi olla laadittu tutkintasuunnitelma tai tutkinnan tueksi laadittu listaus toimenpiteistä.

Esitutinnan alkutoimenpiteenä tehty ennakoilmoitus tarjoaa syyttäjälle aidon mahdollisuuden osallistua esitutinnan suunnitteluun, ottaa kantaa esimerkiksi haastaviin tunnusmerkistötekijöihin tai siihen, kuinka näyttö näistä seikoista saadaan hankittua.

Tutkintasuunnitelman laatiminen

Tutkintasuunnitelman muodosta riippumatta on tärkeää sopia syyttäjän kanssa ainakin tutkintatoimenpiteiden järjestyksestä ja pääpiirteissään niiden sisällöstä. Huomioitavia asioita ovat muun muassa:

- RL 25:3 a § 4-kohdan JR-elementin huomioiminen osana tutkintaa; usein ihmiskaupparikoksen tekijöinä on useampi yhdessä toimiva henkilö eri rooleissa
- vaihtoehtoisten rikosnimikkeiden ja niiden tunnusmerkistötekijöiden huomioiminen
- yhteistyö työsuojeluviranomaisen ja mahdollisesti ammattiliittojen kanssa (työehtosopimukset, palkkalaskenta).

Ajantasaisen tiedon tarjoaminen

Syyttäjän kannanottoja varten esitutkinnasta saatavan tiedon tulisi olla ajantasaista (mielellään etupainotteista) ja ns. valmiiksi pureskeltua. Tutkinnanjohtajan tulisi pystyä nostamaan esiin olennaiset asiakokonaisuudet, koska nykyisin syyttäjällä ei ole mahdollisuutta perehtyä laajoihin, jäsentämättömiin materiaaliin.

Pakkokeinoista keskusteleminen syyttäjän kanssa

Henkilöön kohdistuvat pakkokeinot, etsinnät, takavarikot sekä niiden keskeinen suhde toisiinsa ja optimaalinen toteuttamisjärjestys tulee huomioida näytön

turvaamiseksi. Erityisesti vakuustakavarikon käyttömahdollisuus tulisi optimoida rikosvastuun tehokkaaksi toteuttamiseksi ja huomioida pakkokeinolain 1.10.2023 voimaan tullut uudistus, jonka mukaan 6 luvun mukaisesta vakuustakavarikosta on jatkossa ennen vaatimuksen tekemistä ilmoitettava syyttäjälle, jollei tätä ole pidettävä ilmeisen tarpeettomana. Syyttäjä voi ottaa päätettäväkseen kysymyksen vaatimuksen tekemisestä. Säännöksen tarkoitus on parantaa esitutkintayhteistyötä ja varmistaa, että kyseistä pakkokeinoa käytetään tarkoituksenmukaisesti. Samalla tulee miettiä mahdollisuus myös kansainvälisten instrumenttien käyttöön.

Lakiuudistuksen myötä myös pakkokeinolain 11 lukuun lisättiin uusi 2 a §, jossa säädetään, että sen lisäksi, mitä muualla tässä laissa asiasta säädetään, esitutkintaviranomaisen tulee asian laadun ja kyseessä olevan pakkokeinon edellyttämällä tavalla tarvittaessa ilmoittaa syyttäjälle pakkokeinon käytöstä. Säännöksen tarkoitus on täydentää esitutkintalain 5 luvun 3 §:n 1 momentin säännöstä. Pykälän sanamuoto mahdollistaa esitutkintaviranomaiselle harkintaa ilmoitusvelvollisuuden täyttämässä. Lain esitöiden mukaan salaisten pakkokeinojen käyttämisestä tulisi lähtökohtaisesti ilmoittaa, koska niitä käytetään tyyppillisesti vakavan rikollisuuden tutkinnassa eikä kyse ole rutiininomaisesta menettelystä.

Avustajien ja puolustajien sekä mahdollisimman ammattitaitoisten tulkkien käyttäminen.

Mahdollisuuksien mukaan tulee huomioida ihmiskaupparikoksiin erikoistuneiden tai niissä jo kokeneiden avustajien käyttäminen. Lisäksi tulisi huomioida erityisen haavoittuvien asemassa olevien henkilöiden murteeseen, kieleen ja sukupuoleen liittyviä seikkoja. Tulkkauksessa tulisi mahdollisuuksien mukaan käyttää oikeustulkkeja.

Kuulustelujen tallentaminen

1.10.2023 lukien ihmiskaupan uhrien tallennekuulustelujen hyödyntäminen todisteena samoin kuin seksuaalirikosten uhrien osalta.

Seuraavien esitutkinnassa videotallenteeseen tai siihen rinnastettavaan muuhun kuva- ja äänitallenteeseen tallennettua kuulustelua voidaan kuitenkin

käyttää todisteena, jos syytetylle on varattu asianmukainen mahdollisuus esittää kuulusteltavalle kysymyksiä:

- 1) henkilö, joka ei ole täyttänyt 15 vuotta tai jonka henkinen toiminta on häiriintynyt;
 - 2) 15–17-vuotias asianomistaja, joka on erityisen suojelun tarpeessa ottaen huomioon etenkin hänen henkilökohtaiset olosuhteensa ja rikoksen laatu;
 - 3) rikoslain 20 luvun 1–5 tai 8–16 §:ssä tarkoitetun seksuaalirikoksen tai rikoslain 25 luvun 3 tai 3 a §:ssä tarkoitetun ihmiskaupan tai törkeän ihmiskaupan 15–17-vuotias asianomistaja, joka ei halua tulla oikeudenkäyntiin kuultavaksi;
 - 4) rikoslain 20 luvun 1–5 tai 8–16 §:ssä tarkoitetun seksuaalirikoksen tai rikoslain 25 luvun 3 tai 3 a §:ssä tarkoitetun ihmiskaupan tai törkeän ihmiskaupan 18 vuotta täyttänyt asianomistaja, jos kuuleminen oikeudenkäynnissä vaarantaisi hänen terveytensä tai aiheuttaisi muuta vastaavaa merkittävää haittaa.
- aikuisten uhrien osalta lääkärinlausuntojen hankkimisen tarpeen arviointi; tallenteen hyödyntäminen mahdollista, jos kuuleminen oikeudenkäynnissä vaarantaisi hänen terveytensä tai aiheuttaisi muuta vastaavaa merkittävää haittaa.
 - vastakuulustelumahdollisuus esitutkinnassa rikoksesta epäilylle ja hänen avustajalleen

Loppulausuntomenettelyn käyttäminen

Ennen esitutkinta-aineiston lähettämistä asianosaisille tulisi syyttäjää kuulla loppulausuntopyynnön tarpeellisuudesta ja sisällöstä (Esitutkintalaki 10 luvun 1 §). Syyttäjän kannanotolla esitutkinta-aineiston riittävydestä, näytön arvioinnista, oikeuskysymyksistä tai muista asian käsittelyn kannalta tärkeistä asioista on parhaimmillaan esitutkinnan päättämistä sujuvoittava vaikutus. Syyttäjän kanssa on mahdollista myös sopia täsmäkysymyksistä, joilla loppulausunnossa saadaan asianosaisten kannanotot yksittäiseen rikosasiaan liittyviin, edellä mainittuihin seikkoihin. Syyttäjää tulee informoida myös saatujen loppulausuntojen osalta, antavatko lausunnot aiheutta esitutkinnan täydentämiseen.

Edellä kuvattujen asioiden osalta on huomattava esitutkintayhteistyön olevan jokaisella kerralla ainutkertaista liittyen jo siihen, että ihmiskaupparikosten nimikkeiden alla on hyvin erilaisia tapauksia ja rikoskokonaisuuksia. Rikosasiat ja tapauksiin liittyvät yksityiskohdat eroavat toisistaan. Syyttäjät tekevät itsenäisesti linjauksia heille määrätyissä asioissa, rikosasioiden yksilöllisyyden huomioiden.

Lähteet ja lisätietoja

Esitutkintalaki 22.7.2011/805.

Laki pakkokeinolain muuttamisesta 452/2023.

Oikeudenkäymiskaari 1.1.1734/4.

Rikoslaki 19.12.1889/39.

Valtakunnan syyttäjän yleinen ohje 2023:3. Syyttäjälle ilmoitettavat rikosasiat, ilmoitusmenettely ja syyttäjän toimenpiteet. Dnro SY/2523/2023

3.5 Ihmiskauppa- ja maahanmuuttorikollisuuden torjuntatoiminto

Juho Partanen

tutkija, strateginen analyytikko

Laiton maahanmuutto ja ihmiskauppa

Keskusrikospoliisi

Tämä teksti kokonaisuudessaan sisältää Laki viranomaisten toiminnan julkisuudesta (621/1999) 24 § 1 momentin kohdan 5 mukaisia salassa pidettäviä tietoja poliisin teknisistä ja taktisista menetelmistä. Salassa pidettäviä tietoja sisältävä osa tekstistä on poistettu tästä julkisesta versiosta ja sisällytetty vain viranomaisille tarkoitettuun versioon.

Keskusrikospoliisin tiedusteluosastolla ihmiskauppa- ja maahanmuuttorikollisuuden torjunta -toiminto luo ja ylläpitää kansallista tilannekuvaa sekä tekee rikosanalyysitoimintaa ihmiskauppa- ja lähirikollisuudesta.

3.6 Valtakunnallisen IHKA-ryhmän toiminta ja tuki

Hannu Kortelainen

rikosylikomisario

Ihmiskaupparikostutkinta

Helsingin poliisilaitos

Valtakunnallinen ihmiskaupparikosten tutkintaryhmä keskittyy valtakunnalliseen, usean poliisilaitoksen alueelliset rajat ylittävään, järjestäytyneeseen, organisoituun, ammattimaiseen tai muutoin laajamittaiseen ihmiskaupparikollisuuteen. Valtakunnallisen tutkintaryhmän toiminnassa torjutaan ihmiskaupparikollisuutta ilmiönä eli rikoslain mukaisen ihmiskaupparikosten lisäksi tutkitaan myös ihmiskaupan lähirikoksia kuten paritusta, törkeää paritusta, kiskontantapaista työsyryntää, kiskontaa ja törkeää kiskontaa. Valtaosa tutkintaan tulevista ja tutkinnassa olevista jutuista on lähirikoksia.

Tutkintaryhmän perustamispäätöksessä (POL-2020-70929) tutkintaryhmän tehtäväksi on määritelty myös huolehtia riittävän osaamisen ja tietotason kehittamisestä sekä tuen, ohjeistuksen ja neuvonnan tarjoamisesta aluevastuuperiaatteella tutkittaviin juttuihin. Ryhmä voi osallistua myös yhteisiin tutkintaryhmiin aluevastuussa olevien poliisilaitosten kanssa.

Ryhmä tutkii myös ulkomailla tapahtuneita ihmiskaupparikoksia, joissa kaikki asianosaiset eivät ole Suomessa, silloin kun tapauksissa tultaisiin todennäköisesti antamaan syytemääräys Suomessa. Näistä tapauksista tehty rautalanka-ohjeistus on jaettu IHKA –asiantuntijaverkoston kautta kaikkiin poliisilaitoksiin.

Yhteistyö työperäisissä ihmiskaupparikoksissa

Työperäiseen ihmiskaupparikollisuuteen liittyvät tapaukset ovat useimmiten paikallisia, tietyn poliisilaitoksen alueella tapahtuvia rikoksia, joissa ihmiskaupparikollisuuteen liittyvä toiminta tapahtuu ja osalliset oleskelevat poliisilaitoksen hallinnollisella toimialueella. Tällaisen tapauksen esitutkinta on kustannustehokkaimmin ja logistisesti käytännöllisimminkin hoidettavissa parhaiten paikallispoliisissa.

Ihmiskaupparikollisuuteen liittyvän jutun tutkinnassa on tärkeää tehdä hyvä etukäteissuunnitelma, että oikeat asiat tulevat riittävässä määrin huomioiduksi

ja esitutinnan onnistumisen kannalta olennaiset seikat turvataan. Rikosepäilyn tullessa paikallispoliisin tietoon konsultointiapua voi ja kannattaa pyytää jo alkuvaiheessa siitä, mitä asioita toiminnan suunnittelussa ja toteutuksessa on hyvä huomioida. Lisäksi esimerkiksi ihmiskaupparikoksen tunnusmerkistön kannalta olennaisia teemoja käsittäviä kuulustelupohjia ihmiskaupparikosten uhrien kuulemiseksi on saatavissa, mikä helpottaa tunnusmerkistön kannalta olennaisten seikkojen selvittämistä.

Tapauksen laajuudesta ja esimerkiksi osallisten lukumäärästä riippuen valtakunnallinen tutkintaryhmä voi tilanteen mukaan tarjota myös henkilöresurs-siapua ja teknistä/ taktista apua paikan päälle esimerkiksi kuulustelujen ja eri pakkokeinojen toteuttamiseksi. Näistä tapauksista sovitaan paikallispoliisin ja valtakunnallisen tutkintaryhmän työjohdon kesken. Lähtökohtana on, että paikallispoliisin tutkijat ja tutkinnanjohto ottavat kuitenkin vastuun esitutinnan varsinaisesta toteuttamisesta ja jutun syyteharkintaan saattamisesta, vaikka valtakunnallinen ryhmä osallistuisi esitutinnan operatiiviseen toimintaan.

Yhteistyö seksuaaliseen hyväksikäyttöön perustuvissa ihmiskaupparikoksissa

Seksuaaliseen hyväksikäyttöön perustuvissa ihmiskaupparikoksissa valtaosa tutkintaan tulevista jutuista liittyy paritusrikoksiin ja nämä tapaukset ovat pääosin ulkomailta käsin operoituja ja ulkomaisten tahojen toteuttamia ammat-timaisesti organisoituja rikoskokonaisuuksia, jotka ulottuvat lähes kaikkialle Suomeen. Näiden osalta tutkintavastuu on lähtökohtaisesti valtakunnallisella tutkintaryhmällä. Mikäli epäilyy tällaisesta toiminnasta tulee paikallispoliisin tietoon, niin ensivaiheen ohje on konsultoida valtakunnallista tutkintaryhmää.

Thai-hierontapaikkojen kautta pyöritettävä paritustoiminta tai romanialaisten harjoittama perinteinen paritusrikollisuus, jossa parittaja on prostituutiossa toimi-van mukana kohdemaassa, ovat seksuaalisen hyväksikäytön ihmiskauppa-rikollisuuden muotoja, joissa esitutkinta voidaan toimittaa kokonaisuudessaan paikallispoliisin voimin. Aiheeseen liittyvää tiedustelu- tarkkailu ja muuta ma-teriaalia löytyy valtakunnalliselta SharePoint -sivustolta, jonne on lukuoikeudet jokaisen poliisilaitoksen ihmiskaupparikollisuutta tutkivilla henkilöillä. Sivuston luku- ja käyttöoikeuksia lisätään tarpeen ja pyyntöjen mukaan. Myös näissä ju-tuissa on mahdollista ja suositellaankin konsultointia valtakunnalliseen tutkin-taryhmään ennen operatiivisen toiminnan aloittamista.

Yhteistyö pakkoavioliittotapauksissa

Pakkoavioliitolla tarkoitetaan avioliittoa tai sen kaltaista suhdetta, jossa toinen tai kumpikaan puolisoista ei ole voinut vaikuttaa avioliiton solmimiseen. Suomessa ei ole erillistä rikosnimikettä pakkoavioliitolle, mutta avioliittoon pakottaminen on kriminalisoitu erilaisissa Suomea sitovissa kansainvälisissä sopimuksissa. Suomen rikoslaisissa avioliittoon pakottamiseen on sovellettavissa esimerkiksi ihmiskauppa, törkeä ihmiskauppa tai pakottaminen rikosnimikkeitä.

Pakkoavioliittotapaukset eivät yleensä ole ammattimaista, organisoitua tai laajamittaista rikollisuutta, vaan yksittäisiä parisuhteisiin kytkeytyviä tapauksia, jotka tulevat useimmiten poliisin tietoon lähisuhdeväkivaltatapauksen yhteydessä. Sen vuoksi tapauksen tutkinta on luontevinta ja tarkoituksenmukaisinta suorittaa paikallispoliisin rikostutkintayksiköissä. Silti tapauksissa voi ja on hyväkin konsultoida valtakunnallista tutkintaryhmää mm. asianomistajan kuultelupohjiin ja erityisiin aihealueeseen liittyviin teemoihin liittyen.

Jokainen pakkoavioliitto-/ ihmiskauppajuttu on aina omalla tavallaan uniikki, joten tyhjentävää sabluunaa kuultelulukysymyksistä on mahdoton antaa. Jos tutkinnan lähtökohtana pidetään ihmiskaupparikosepäilyä, niin rikoksen tunnusmerkistö antaa selvitettävälle asioille kehyksen, jonka sisälle on hyvä rakentaa myös kuultelun teemat.

Valtakunnallisen tutkintaryhmän yhteystiedot: ihmiskauppa@poliisi.fi tai 0295 475 042.

Lähteet ja lisätietoja

Poliisihallituksen päätös. POL-2020-70929.

3.7 Tietoa rekistereistä

Juho Partanen

tutkija, strateginen analyytikko
Laiton maahanmuutto ja ihmiskauppa
Keskusrikospoliisi

Tämä teksti kokonaisuudessaan sisältää Laki viranomaisten toiminnan julkisuudesta (621/1999) 24 § 1 momentin kohdan 4 mukaisia salassa pidettäviä tietoja poliisin ja muun esitutkintaviranomaisen rikosten ehkäisemistä tai niiden selvittämistä varten ylläpitämistä rekistereistä. Osio on sisällytetty vain viranomaisille tarkoitettuun versioon.

3.8 Kansainväliset tieto- ja tiedonvaihtojärjestelmät

Juho Partanen

tutkija, strateginen analyytikko
Laiton maahanmuutto ja ihmiskauppa
Keskusrikospoliisi

Tämä teksti kokonaisuudessaan sisältää Laki viranomaisten toiminnan julkisuudesta (621/1999) 24 § 1 momentin kohdan 4 mukaisia salassa pidettäviä tietoja poliisin ja muun esitutkintaviranomaisen rikosten ehkäisemistä tai niiden selvittämistä varten ylläpitämistä rekistereistä, sekä kohdan 5 mukaisia salassa pidettäviä tietoja poliisin teknisistä ja taktisista menetelmistä. Osa tekstistä on poistettu tästä julkisesta versiosta ja sisällytetty kokonaisuudessaan vain viranomaisille tarkoitettuun versioon.

Kansainvälisen tiedonvaihdon kautta voi saada esitutkinnan aloittamista edeltäen tiedustelutietoja, esitutkinnan aikana tietoa rikoksen selvittämiseksi sekä antaa määräyksiä muille jäsenmaille.

Lähteet ja lisätietoja

Ulkomailla toimivat poliisiyhdyshenkilöt. Saatavilla Poliisin intranetistä kohdasta Kansainvälinen toiminta.

3.9 Tutkinnan suunnittelu ja dokumentointi

Esitutkintaprosessin eri vaiheissa tehdyt toimenpiteet tulee kirjata tietojärjestelmiin huolellisesti. PATJA-kirjaukset tehdään valtakunnallisen ohjeistuksen mukaan, mikä on tärkeää niin laillisuusvalvonnan kuin tiedustelun näkökulmasta. Tutkinnan suunnittelu ja dokumentointi, esimerkiksi projektinhallinnan menetelmien tai tutkintasuunnitelman kautta, on tärkeää ja tarkoituksen mukaista. Dokumentointi turvaa esitutkinnan jatkuvuuden ja läpinäkyvyyden myös henkilöstövaihdoksissa.

Myös IHKA-LAMA-toiminnolla tulee olla käytössään vertailukelpoista tietoa ja tilastoja tilannekuvan ylläpitämiseksi, mikä edellyttää yhdenvertaisia ja laadukkaita kirjauksia poliisin tietojärjestelmiin.

Tässä luvussa tarkastellaan rikosilmoitusten esikäsittelyä ja kirjaamiskäytäntöjä Patjaan, sekä tutkintasuunnitelman laadintaa. Lisäksi esitellään projektinhallintamalleja, joiden avulla laajaa, esitutkinnassa syntyvää tietomassaa voidaan yrittää hallita.

3.9.1 Ilmoitusten kirjaaminen ja esikäsittely

Juha Nuortama

ylikomisario

Poliisiammattikorkeakoulu

Ihmiskauppa- ja lähirikoksiin liittyviä ilmoituksia toimitetaan esitutkintaviranomaisille usealla eri tavalla. Ilmoitus voi tulla esitutkintaviranomaisen tietoon esimerkiksi kirjallisena tutkintapyyntönä, sähköisenä ilmoituksena, puhelimitse, sähköpostitse tai kirjepostina. Epäilty rikosasia voi tulla tietoon myös esitutkintaviranomaisen oman selvitystyön tai muun tapauksen tutkinnan yhteydessä.

Esitutkintalain (3:1§) mukaan, esitutkintaviranomaiselle tullut asia, jota ilmoittaja pitää rikoksena, tulee kirjata. Kirjaaminen tulee tapahtua viivytyksettä (muutamana päivänä sisällä) PATJA-järjestelmään ilmoitustavasta riippumatta. Ilmoituksen kirjaamisessa noudatetaan Poliisihallituksen ohjetta 2020/2023/120671 tietojen kirjaamisesta poliisiasiain tietojärjestelmään. Esitutkintaviranomaista sitoo velvollisuus esitutkintapakosta, kun suoritettujen toimenpiteiden perusteella tulee ilmi rikosepäilyjä.

Ilmoituksen kirjaamisessa on noudatettava PATJAn kirjausohjeita. Tiivistelmään on kirjattava aina lyhyt kuvaus tapahtuneesta ja siitä on lyhyesti ilmentävä teko sekä tekotapa ja -paikka. Tiivistelmän jälkeen selostusosaan kirjataan ilmoitustiedot, asianosasten ja todistajien alustavat kertomukset tiivistetysti ja heille tehdyt ilmoitukset, tapahtumienkulku ja teon tunnusmerkistökijät. Kirjaamisessa tulee pyrkiä johdonmukaiseen kerrontaan. Selostus suoritetuista tutkintatoimenpiteistä on erotettava itse ilmoituksesta väliotsikolla tai sijoitettava erilliseen johdanto-osaan.

Tehty ilmoitus tulee esikäsitellä välittömästi, jotta selviää, onko asiassa tekijöitä, joka esitutkintalain mukaan on hoidettava muita juttua kiireellisemmin. Poliisihallitus on antanut asiasta ohjeen Esitutkinnan priorisointi ja päätöksenteko, POL-2023-68548. Esitutkinnan priorisointi on jaettu 1) kiireellisenä toimitettavaksi säädettyjen esitutkintojen, 2) viivytyksettä/välittömästi aloitettavien esitutkintatoimenpiteiden sekä 3) muiden priorisointiperusteiden/tutkinnan loppuun saattamisen perusteella. Ohjeessa ihmiskaupparikosten katsotaan kuuluvan viivytyksettä/välittömästi aloitettavia tutkintatoimenpiteitä vaativiin

rikoksiin. Ohje selkeyttää esitutkinnassa suoritettavaa päätöksentekoa myös esitutkinnan toimittamisen ja esitutkinnan edellytysten selvittämisen osalta.

Esikäsittelytoiminnon tehtävänä kyseessä olevan ohjeen mukaan ovat:

- rikos- ja sekalaisilmoitusten seulominen ja tarkastaminen lukuun ottamatta tutkintaryhmille suoraan ohjattavia ilmoituksia
- rikoksen tekoajan, asianosaisten ja syyteoikeuden alustava selvittäminen sekä tutkinnan kiireellisuuden arvioiminen
- rikoksen tekopaikan selvittäminen ja asian siirtäminen tutkintavastuussa olevalle yksikölle (tutkivan yksikön sopiminen ja päättäminen)
- esitutkinnan edellytysten selvittäminen ja ratkaisu esitutkinnan toimittamisesta, kun asiassa on syytä epäillä rikosta, tai toimittamatta jättämisestä, kun asiassa ei ole syytä epäillä rikosta (ETL 3:3.1 §)
- tarvittaessa ennen esitutkinnan aloittamista rikosepäilyyn liittyvien seikkojen selvittäminen (ETL 3:3.2 § esiselvitys)
- tiedusteluiden, rekisteritarkastusten, lisäselvitysten ja alustavan sarjoituksen tekeminen sekä ilmoitusten täydentäminen, jotta tutkintaa ja tutkivaa yksikköä/ryhmää koskevat päätökset voidaan tehdä
- tutkintaryhmän päättäminen ja asioiden jakaminen tutkintaryhmille yksikön työjärjestyksessä määriteltyjen tehtävävastuiden mukaisesti
- rikosasioiden alkuvaiheen priorisointi ja tutkinnan kiireelliset alku- ja turvaamistoimet tutkintaryhmien kanssa sovitulla tavalla
- esitutkinnan toimittamatta jättäminen tai lopettaminen vähäisissä rikoksissa, jos asianomistajalla ei ole asiassa vaatimuksia (ETL 3:9 §)
- esitutkinnan rajoitusesitysten tekeminen syyttäjälle esikäsittelyyn jäävien rikosasioiden osalta (ETL 3:10 §, 3:10 a §)
- esitutkinnan keskeyttäminen, kun rikoksesta ei epäillä ketään eikä asiaan vaikuttavaa selitystä ole saatavissa (ETL 3:13 §)
- sovittelualoitteiden tekeminen.

Ilmoitusten yhdenmukainen sekä laadukkaan esikäsittelyn edellytysten toteuttaminen on koottu ohjeistukseen Rikosten esikäsittelytoiminta poliisissa (POL-2023-37804).

Ihmiskauppaan liittyvät ilmoitukset saattavat olla sisällöllisesti haasteellisia. Poliisissa on tunnistettu tätä varten käsité vaativa esikäsittely, jonka tekemiseen pyritään sijoittamaan juridista osaamista. Vaativaan esikäsittelyyn ohjataan tutkintapyyntö tai ilmoitus, joka vaatii perustutkinnan rikosasioita selvästi enemmän perehtymistä ja oikeudellista arviointia. Lisäksi tutkinnanjohtaja voi kaivata tukea esitutkintaan siirrettävän jutun tutkintasuunnitelman tekemiseen ja tuen antamista esitutkinnan aikana.

Lähteet ja lisätietoja

Esitutkintalaki 22.7.2011/805.

Poliisihallituksen ohje. Esitutkinnan priorisointi ja päätöksenteko. POL-2023-68548 (1.11.2023 - 31.10.2028).

Poliisihallituksen ohje. Tietojen kirjaaminen poliisiasiain tietojärjestelmään (PATJA). POL-2019/2013/5231 (17.12.2013).

Poliisihallituksen ohje. Rikosten esikäsittelytoiminta poliisissa. POL-2023-37804 (1.1.2024-31.12.2028).

3.9.2 Tutkintasuunnitelma

Juha Nuortama

ylikomisario

Poliisiammattikorkeakoulu

Esitutkintaviranomaisen tavoitteena on totuuden selvittäminen objektiivisesti, laadukkaasti, oikeusvarmasti ja joutuisasti. Tutkinnan alkuvaiheessa laadittavalla tutkintasuunnitelmalla pyritään varmistamaan esitutkinnan, ja myöhemmin koko rikosprosessin edellä mainittuja tavoitteita tukeva eteneminen. Tutkintasuunnitelma on dokumentaatiota siitä, mitä toimia tutkittavana olevassa asiassa tulee tehdä, jotta sen hetkisillä tiedoilla saavutetaan tavoiteltavana oleva tulos. Suunnitelmaa voidaan ajatella myös rikosprosessin käsikirjoituksena. Projektitutkinnoissa asian kokonaiskuva saattaa jäädä yksittäiselle toimijalle epäselväksi, ja tätä haastetta hyvin tehty tutkintasuunnitelma vähentää.

Tutkintasuunnitelma ei ole itsetarkoitus, vaan se toimii eräänlaisena tarkistuslistana siitä mitä pitää tehdä ja missä järjestyksessä. Suunnitelmaa päivitetään sen mukaan, miten selvinneet asiat sitä ohjaavat.

Tapauksen tilannekuva käy ilmi reaaliaikaisesti päivitetystä tutkintasuunnitelmasta. Sen tiedoilla kuka tahansa kykenee muodostamaan kuvan tutkinnan vaiheesta, selvitettävistä asioista ja kykenee jatkamaan tutkintaa. Kirjallisena dokumentaationa se varmentaa mahdollisimman yksiselitteisen tilannekuvan ja tutkinnan tavoitteen. Suuri vaihtuvuus henkilöstössä aiheuttaa runsaasti uudelleen tehtävää työtä, jota hyvin tehdyllä tutkintasuunnitelmalla kyetään vähentämään. Myös henkilöstön sitouttaminen, tutkijasta syyttäjään, onnistuu kun tehtävät ja tavoitteet ovat tiedossa.

Esitutkinta on työtä, joka vaatii johtamista. Esitutkintalaki määrittelee esitutkinnan johtajaksi tutkinnanjohtajan. Lisäksi se antaa syyttäjälle toimivaltaa pyytää esitutkintaviranomaiselta tarvittavia tutkintatoimia. Lisäksi tutkinnanjohtajalle kuuluu esimies- ja laillisuusvalvonta, jonka toteuttamista helpottaa, kun on määritelty tehtävät, toteuttaja ja aikataulut. Tehtävien vastuuttamiseen kuuluu myös päättäjän nimeäminen sekä nk. juttuväepelin tehtävien jakaminen. Tutkinnanjohtajan tulee määritellä kuka tutkintasuunnitelmaa pitää ajan tasalla. Kokonaisvastuu tutkintasuunnitelmasta kuuluu luonnollisesti tutkinnanjohtajalle.

Valtakunnallisesti ei juurikaan ole käytettävissä teknisesti hyvin palvelevaa tutkintasuunnitelmapohjaa. Onnistuneesti toteutettuna tutkintasuunnitelma helpottaa kuulusteluihin valmistautumisessa ja johdannon tekemisessä. Tärkeintä tutkintasuunnitelman tekemisessä ei ole muoto, jonka mukaiseksi se tehdään vaan se, että toteutus palvelee tehtäväänsä parhaiten. Sen tulee olla mahdollisimman helppokäyttöinen, selkeä, eikä se saa olla liian massiivinen. Kannattaa myös huomioida, että tutkinnan alkuvaiheessa (esim. esiselvitystä tehtäessä) tietojen määrä on vähäisempää ja niiden merkitys epäselvempää kuin myöhemmin.

Teema-ajattelun hyödyntäminen mahdollistaa esitutkinnassa oikeisiin asioihin keskittymisen. Se helpottaa prosessiin liittyvän henkilöstön ajankäytön hallintaa antamalla paremman mahdollisuuden tehdä oikeita asioita oikeassa järjestyksessä. Teema-ajattelua hyödyntämällä kyetään helpommin havaitsemaan mitä todistelusta puuttuu ja mihin näin ollen tulee keskittyä. Muodostamalla havainnoista tutkintakysymys, kyetään etsimään sille parhaat mahdolliset keinot toteennäyttää asia joko syyllisyyden tai syyttömyyden osalta.

Teema-ajattelu poikkeaa perinteisestä tavasta tehdä esitutkintaa, jossa lähtökohtaisesti mietitään keinoja, joilla todistelua tehdään. Teema-ajatuksen idea puolestaan on miettiä, mitä pitää selvittää (esim. tahallisuus) ja vasta sen jälkeen miettiä soveltuvia keinoja tämän näyttämiseksi. Koska samaa asiaa voidaan näyttää toteen monin eri tavoin, tulee tutkinnanjohtajan tehdä ratkaisuja siitä, miten keinot priorisoidaan ko. tapauksessa ja mikä on riittävää.

Tutkintasuunnitelma on salassa pidettävä esitutkinnan aikana. Se ei ole edes asianosaisjulkinen, sisältäessään informaatiota, joka julkituotaessa vaarantaa esitutkinnan välittömästi. Ennen esitutkinnan päättämistä tulee tutkintamuis-tiosta poistaa kaikki tarpeettomaksi katsottu tieto. Kaiken olennaisen tiedon tulee päätösvaiheessa olla jo siirrettynä esitutkintapöytäkirjaan. Tiedustelu-luonteiset tiedot tulee siirtää niille kuuluvaan järjestelmään.

Tutkinnanjohtajan esimerkki työperäisen ihmiskaupan tutkintasuunnitelmasta

Sari Malinen

rikostarkastaja

Itä-Uudenmaan poliisilaitos

Tämä teksti kokonaisuudessaan sisältää Laki viranomaisten toiminnan julkisuudesta (621/1999) 24 § 1 momentin kohdan 5 mukaisia salassa pidettäviä tietoja poliisin teknisistä ja taktisista menetelmistä. Salassa pidettäviä tietoja sisältävä osa tekstistä on poistettu tästä julkisesta versiosta ja sisällytetty vain viranomaisille tarkoitettuun versioon.

Työperäiseen hyväksikäyttöön liittyvien rikosten esitutkinnan kulku on hyvin moninaista. Esikäsittely ja todistelun hankkiminen poikkeavat suuresti paljastavan tutkinnan ja viranomaisen tarkastushavaintojen pohjalta laaditun rikosilmoituksen välillä. Alkutoimien yhteydessä hankitaan mahdollisimman paljon asiakirjatodistelua, jota voidaan tehdä tutkintaa vaarantamatta. Lisäksi salaisien pakkokeinojen ja tiedonhankintakeinojen huomioiminen ja hyödynnettävyys tulee arvioida tapauskohtaisesti yhteistyössä asialle määrätyn syyttäjän kanssa. Asianomistajan kuuleminen ennen varsinaista tutkintasuunnitelman laadintaa on useasti tarkoituksenmukaista todistelun kartoittamiseksi, maasta poistumisen mahdollisuuden selvittämiseksi sekä tutkintatoimien suuntaamiseksi. Tutkinnassa on huomioitava tasapuolisuus, oikeudenmukaisuus sekä eettinen hyväksyttävyys kaikkien asianosaisten kohdalla.

3.9.3 Projektinhallintamalleja

Jari Kiiskinen

rikoskomisario/tutkinnanjohtaja

Hämeen poliisilaitos

Laki viranomaisten toiminnan julkisuudesta (621/1999) 24 § 1 momentin kohdan 5 mukaisia salassa pidettäviä tietoja poliisin teknisistä ja taktisista menetelmistä. Salassa pidettäviä tietoja sisältävä osa tekstistä on poistettu tästä julkisesta versiosta ja sisällytetty vain viranomaisille tarkoitettuun versioon.

Ihmiskaupan esitutkinta on pitkäkestoista, laajaa ja vaativaa esitutkintaa. Ihmiskaupan tunnusmerkkitekijöiden selvittäminen edellyttää esitutkintaviranomaisilta ihmisen elämiseen liittyvien seikkojen selvittämistä (vapaus, koskemattomuus, seksuaalinen itsemääräämisoikeus, elinolosuhteet, palkkaus jne.) ja tiivistä esitutkintayhteistyötä syyttäjän kanssa.

Esitutkinnan tiedonhallinta ja siihen kiinteästi liittyvä tutkintasuunnitelma mahdollistaa esitutkinnan tavoitteiden toteutumisen. Ne myös auttavat esitutkintayhteistyössä syyttäjää ja nopeuttavat esitutkinta- ja syyteharkinta-aikaa.

Tutkintasuunnitelman perustana toimii tiedonhallinta, joka tarkastelee esitutkintaa siinä esiin tulleiden henkilöiden, tapahtumapaikkojen ja kirjallisten todisteiden näkökulmasta. Tähän tekstiin on koottu esimerkkejä keskeisistä tiedonhallintaan liittyvistä osa-alueista hyödynnettäväksi.

(621/1999) 24 § 1 momentin 5 kohdan mukaisia salassa pidettäviä tietoja poliisin taktisista menetelmistä ja on kokonaisuudessaan sisällytetty vain viranomaisille tarkoitettuun käsikirjaversioon.

4 Esitutkinnan aikaiset toimenpiteet

Esitutkinnan tarkoituksena on selvityksen hankkiminen siitä, onko riittävää aihetta syytteen nostamiseen. Suoritettavien selvitysten laajuus määräytyy tapauskohtaisesti. Tietoa tapahtuneesta hankitaan esitutkinnan aikana monin eri tavoin.

Tarkasteltaessa esitutkinnassa suoritettavia toimenpiteitä on huolellisesti suunnitelluilla ja toteutetuilla kuulusteluilla kaikkien asianosaisten osalta tärkeä merkitys. Tulkkaus kytkeytyy olennaisena osana esitutkinnan aikaisiin toimenpiteisiin ja onnistuneen tulkkauksen sekä litterointien merkitys on huomattavan suuri lopputuloksen ja prosessin kannalta.

Ihmiskaupparikosten paljastamisessa ja tutkinnassa on mahdollista käyttää edellytysten täytyessä varsin laajastikin erilaisia pakkokeinoja sekä myös salaisia tiedonhankintakeinoja. Pakkokeinoista erityisesti salaisia pakkokeinoja käytetään vielä verrattain harvoin ihmiskaupparikosten tutkinnassa (Koivukari ym. 2022, 290). Laajat reaaliaikaiset ihmiskaupparikostutkinnat ovat kuitenkin osoittaneet, että niiden hyödyntäminen voisi olla mahdollista ja tarkoituksenmukaista useamminkin.

Esitutkinnan aikana selvitetään myös mm. henkilön maassaolon edellytykset ja työnteko-oikeus, sekä maastapoiston vireyttäminen. Lisäksi liiketoimintakiellon edellytykset ja oikeushenkilön rangaistusvastuuseen liittyvät seikat voivat tulla selvitettäväksi osassa tapauksista. Rikoshyödyn laskeminen ihmiskaupan eri ilmenemismuodoissa on usein haasteellista ja sen osalta esimerkiksi työmarkkinajärjestöjen laskelmista saa taustatukea.

Kuvio 5. Toimenpiteet esitutkinnan aikana

Luvun sisältö ja rakenne

Tässä luvun aluksi keskitytään kuulusteluun ja tulkkaukseen. Pia Marttila Rikosuhripäivystyksestä tuo esille kuulustelutilanteen järjestämiseen liittyviä näkökohtia uhrin näkökulmasta. Jani Hannonen Turun yliopistosta ja Miia Lehtinen Poliisihallituksesta pureutuvat videokuulustelun hyödyntämiseen ja vastaanotusmahdollisuuden järjestämiseen. Tämän jälkeen teemoitellaan kuulustelupohjia, jotka ovat luettavissa käsikirjan salassa pidettävästä viranomaisversiosta.

Anna-Riina Korteniemi Poliisihallituksesta ja Ruta Rannat Keskusrikospoliisista avaavat keskeisiltä osin poliisin käytössä oleviin tulkkaus- ja käännöspalveluihin liittyvää ohjeistusta sekä kokoaa käytännön ohjeita ja parhaita käytänteitä tulkkaustilanteen järjestämiseen.

Matti Pitkänen Itä-Suomen poliisilaitoksesta ja Sami Isoniemi Helsingin poliisilaitoksesta avaavat maassaolon edellytyksiä, työnteko-oikeutta ja näiden oikeuden tarkistamista. Tekstissään he selventävät edelleen maastapoistoasian vireyttäminen liittyviä kysymyksiä ja ihmiskaupan uhrin oleskeluoikeuteen ja harkinta-aikaan liittyviä teemoja. Fanny Söderman Maahanmuuttovirastosta jatkaa teemaa syventymällä ihmiskaupan uhrien lupiin ja ihmiskauppaviitteiden huomioimiseen Maahanmuuttoviraston lupaprosessissa.

Luvun loppuosa koostuu muista esitutinnan aikana suoritettavista moninaisista toimenpiteistä. Pekka Hätönen käy läpi keskeisiä pakkokeinoja ihmiskaupparikostutkinnassa ja kuvaa esimerkin kautta, kuinka tutkinta etenee optimoitaessa pakkokeinojen käyttö ja ajoitus. Keskusrikospoliisin rikoshyötykoordinoinnin ja liiketoimintakiello asioiden asiantuntijat avaavat rikoshyödyn jäljittämiseen ja poisottamiseen liittyviä näkökohtia sekä liiketoimintakieltolakiin ja määräämisen edellytysten tutkintaan liittyviä huomioita. Minna Willman-Koistinen Itä-Suomen poliisilaitokselta on koostanut toiselle poliisiyksikölle tehtävän tutkinta-apupyynnön keskeiset ohjeet. Luvun päätteeksi Satu Rantaeskola Poliisiammattikorkeakoulusta selkeyttää oikeushenkilön rangaistusvastuuseen liittyviä seikkoja.

4.1 Kuulustelu ja tulkkaus

Ihmiskaupparikoksille on ominaista tilanne, jossa viranomaisen näkökulmasta ihmiskaupparikoksen asianomistaja ei itse koe itseään uhriksi. Koska esimerkiksi asianomistajan menneisyyteen saattaa kuulua kokemuksia, joiden vuoksi hän ei luota poliisiin, kuulustelutilanteesta tulee tehdä mahdollisimman turvallisen tuntuinen.

Kuulustelua varten valitaan neutraali tila ja hyödynnetään mahdollisuuksien mukaan esimerkiksi lasten kuulusteluja varten varusteltuja kuulusteluhuoneita. Kuulustelun aikana kuulustelijan tulee varmistaa asianomistajan olosuhteet koko kuulustelun keston. Esimerkiksi asianmukaisten taukojen, veden ja ruoan varmistaminen kuuluvat uhrilähtöiseen toimintaan. Lisäksi kuulustelun eri vaiheista ja arvioidusta kestosta kertominen edesauttaa luottamusta eri osapuolten välillä ja helpottaa asianomistajan tilannetta. Ihmiskaupparikoksen asianomistajan kuulemisessa on mahdollista hyödyntää myös videokuulemistä. Videokuulemisessa olennaista on varmistaa asianmukainen vastakuulustelumahdollisuus.

Tulkkaukseen liittyvät haasteet eivät saa näyttäytyä asianomistajalle luottamusta heikentävänä tekijä. Kuulustelijan tulee tarkkailla tulkin ja asianomistajan välistä vuorovaikutusta, ja tarvittaessa varmistaa tulkin sopivuus asianomistajan näkökulmasta ja keskeyttää kuuleminen, mikäli on tulkki vaikuttaa asianomistajasta epäluotettavalta tai asiattomalta. Kuulustelijan tulee esittää kysymykset suoraan asianomistajalle tulkin sijaan. Esimerkiksi katsekontaktin ylläpitämistä tulkkiin asianomistajan sijaan pitää välttää, vaikka yhteistä kieltä asianomistajan kanssa ei olisikaan.

4.1.1 Asianomistajan kuulustelutilanteen valmistelut

Pia Marttila

koordinoiva erityisasiantuntija

Rikosuhripäivystys

Kuulustelutilanne on asianomistajalle yleensä stressaava tai jopa pelottava tilanne. On tärkeää myös huomioida, että itse rikosasian lisäksi ulkomaalaistaustaista asianomistajaa voi pelottaa mahdollinen epävarma oleskelustatus Suomessa ja stressata se, että hän ei ole välttämättä tottunut luottamaan viranomaisiin lähtömaassaan tai Suomessa. Siten luottamuksen rakentamiseen on tärkeää kiinnittää erityistä huomiota. Ensimmäinen kohtaaminen esitutkintaviranomaisen kanssa voi vaikuttaa vahvasti siihen, miten asianomistaja on valmis tekemään yhteistyötä viranomaisten kanssa rikosprosessin aikana sekä hänen luottamukseensa viranomaisiin ja yhteiskuntaan yleensäkin, riippumatta siitä mikä prosessin lopputulos on.

Ennen kuulemistä huomioitava asiat

- Riittävän pitkän ajan varaaminen kuulemiselle. Tapahtumien selvittely on ihmiskaupparikoksissa useimmiten aikaa vievää ja tilanne on hyvä suunnitella rauhalliseksi, jotta asianomistaja voi vastata kysymyksiin ilman muistiin ja ulosantiin vaikuttavaa kiireen tuntua. Etenkin tulkin kanssa työskennellessä on kuulustelulle tärkeää varata tavallista enemmän aikaa. Esimerkiksi tunnissa saa juuri ja juuri käytyä läpi asianomistajan henkilötiedot sekä oikeudet ja velvollisuudet, ja harvoin ehdittään päästä ollenkaan itse kuulusteluun.
- Asianomistajan tarvitessa tulkin, on tärkeää varmistaa, että varattava tulkki puhuu sellaista murretta, jota kuultava varmasti ymmärtää. Joissain kielissä, esimerkiksi arabian kielessä, murteet saattavat erota toisistaan niin paljon, etteivät eri murteita puhuvat ymmärrä toisiaan. Mikäli tulkattavaa kieltä puhuvien ryhmä Suomessa ei ole suuri, epäilty kuuluu samaan kieliyhteisöön tai kuulustelun teema on luonteeltaan arkaluontoinen, voi kuulustelun onnistumiseksi pyrkiä varmistamaan asianomistajalta tai tämän avustajalta, ettei asiakas tunne tulkkia tai koe epäluottamusta varattavaa tulkkia kohtaan. Äärimmäisessä tilanteessa jo asianomistajan nimen kertominen tulkkille varauksen yhteydessä jääviyden tarkistamiseksi on voinut johtaa tiedon välittymiseen epäillylle rikosepäilystä ja kyseisen asianomistajan kuulustelusta ennen poliisin yhteydenottoa.

- Kysymysrunгон suunnittelu tilanteeseen sopivaksi. Esimerkiksi, jos rekrytointi ja hyväksikäyttö on tapahtunut kokonaisuudessaan asianomistajan ollessa jo Suomessa, eikä siihen liity millään tavalla uhrin maahantulo, uhrin Suomeen tuloreitin läpikäyminen voi aiheuttaa hämmennystä ja saada uhrin pohtimaan, kyseenalaistaako poliisi hänen maassaolonsa sen sijaan, että pyrkisi tutkimaan häneen kohdistunutta rikosta.

Kuulusteluajan sopiminen

- Ennen yhteyden ottamista asianomistajaan kuulusteluajan sopimiseksi, on hyvä pohtia mahdollisia turvallisuusriskejä: onko hyväksikäyttötillanne vielä käynnissä? Ovatko UMA:an ilmoitetut yhteystiedot hänelle itselleen vai voivatko yhteydenotot välittyä epäilylle? Onko pelkoa, että puhelin on jonkun muun hallussa tai joku ulkopuolinen näkee hänen puhelimeensa lähetetyt tekstiviestit? Voiko hän puhua puhelimesta ja mihin aikaan? Mitä kieltä hän ymmärtää? Onko hän pelokas ja voiko hän säikähtää, jos hänelle tulee tuntemattomasta numerosta viesti, jota ei ymmärrä? Tällaista taustatietoa asianomistajasta voi kysyä ennen ensiyhteydenottoa esimerkiksi uhrin avustajalta, tämän kanssa työskentelevästä järjestöstä tai Ihmiskaupan uhrien auttamisjärjestelmästä, mikäli hänellä tiedetään olevan asiakkuus johonkin näistä.
- Mikäli asiakkaalla on jo avustaja ja/tai tukihenkilö, on kuulustelu-aikaa sovittaessa hyvä pyrkiä mahdollisuuksien mukaan ottamaan huomioon heidän aikataulunsa, etenkin avustajan osalta. Asianomistaja saattaa olettaa, että avustajalle ja tukihenkilölle on mennyt tieto kuulusteluajasta, eikä hän välttämättä ymmärrä olla itse heihin yhteydessä, mikäli kuulustelu-aika sovitaan suoraan poliisin kanssa.
- On tärkeää huomioida, että mikäli asianomistajalla on jo avustaja, ei hänelle tule poliisin toimesta hankkia toista avustajaa. ROL:n mukainen avustajamääräys on annettu käräjäoikeuden toimesta, eikä sitä voi edes asianomistaja itse vaihtaa toiselle pyytämättä käräjäoikeudelta uutta määräystä. Myös oikeusaputapauksissa voi asianomistaja jo olla sopinut toimeksiannosta tietyn avustajan kanssa ja tämä on voinut hakea oikeusapua, jolloin mahdollisesta avustajanvaihdoksesta tulee sopia avustajan kanssa.
- Tilanteissa, joissa asianomistajalla ei vielä ole avustajaa tai tukihenkilöä, on hyvä selvittää, haluaako hän avustajan tai tukihenkilön mukaan kuulusteluun, etenkin jos kyseessä on ensimmäinen kuuleminen.

Mikäli hän haluaa avustajan ja/tai tukihenkilön, on tärkeää olla yhteydessä mahdollisiin avustajiin ja esimerkiksi Rikosuhripäivystykseen mahdollisimman pian, jotta näiden mukana olo järjestyisi ja he mahdollisesti ehtisivät tavata asianomistajaa jo ennen kuulemista. Useimmat asianomistajat haluavat ainakin avustajan kuulusteluun ja mikäli tutkinta koskee ihmiskauppaa tai esimerkiksi seksuaalirikosta (ROL), tai mikäli asianomistaja on tuloton (oikeusapu), on hänellä yleensä mahdollisuus käyttää avustajaa maksutta.

- Mikäli mahdollista, asianomistajalle voi toimittaa asianomistajan oikeudet ja velvollisuudet hänen ymmärtämällään kielellä jo ennen kuulustelua, jolloin hän on ehtinyt tutustua niihin etukäteen ja niiden läpi käyminen itse kuulustelutilanteessa voi olla tehokkaampaa.

Kuulusteluympäristö

- Etenkin ensimmäiselle kuulemiselle on tärkeää pyrkiä järjestämään mahdollisimman turvallinen ympäristö. Mikäli on tietoa tai asianomistajan voi olettaa olevan peloissaan, voi esimerkiksi harkita ensimmäisen kuulemisen järjestämistä asianomistajalle tutussa ympäristössä, kuten turvakodissa tai hänelle tutun järjestön tiloissa.
- Mikäli kuulustelu järjestetään poliisiasemalla, on hyvä huomioida kuulusteluun tulevien henkilöiden määrä ja pyrkiä varaamaan sellainen kuulusteluhuone, jonne kaikki (asianomistajan lisäksi esimerkiksi tulkki, avustaja ja tukihenkilö) mahtuvat.
- Kuulustelijan ja myös tulkin sukupuolella voi joissain tapauksissa olla suuri merkitys, ja asianomistaja voi kokea mahdottomaksi kertoa epäilellisiksi koetuista asioista etenkin samasta kulttuuritaustasta tulevan toista sukupuolta olevan henkilön kuullen.
- Kuulustelutilaan on hyvä varata esimerkiksi nenäliinoja ja vettä.

Luottamuksen herättäminen kuulustelun aluksi

- On tärkeää huomioida, että asianomistaja voi olla todella hermostunut ja että hän voi olla mahdollisesti pitkänkin prosessin seurauksena nyt vihdoin rohkaistunut puhumaan hyväksikäytöstä viranomaisille. Hän saattaa myös kokea joko epäillyn tekijän, sukunsa tai mahdollisen laajemman yhteisön taholta painostusta kertoa tapahtuneesta epäillylle tekijälle edullisella tavalla tai olla puhumatta viranomaisille lainkaan.

Tällöin hän voi reagoida hyvinkin vahvasti esimerkiksi epäystävälliseksi tai vähätteleväksi kokemaansa äänensävyyn tai ilmeisiin. On tärkeää pyrkiä kysymään kunnioittavaan ja ystävälliseen sävyyn myös sellaiset kysymykset, jotka uhri voi kokea hänen kertomustaan kyseenalaistavina. Muussa tapauksessa hän saattaa epäillä, ettei poliisi ole hänen asiassaan puolueeton eikä halua auttaa häntä selvittämään tapahtunutta. Tämän seurauksena hän saattaa vetäytyä, mikä voi vaikuttaa koko kuulemisen onnistumiseen.

- Mikäli epäilty tekijä ei vielä tiedä häneen kohdistuvasta rikosepäilystä, voi pelkäävien asianomistajien kohdalla olla hyvä keskustella jo kuulustelun aluksi siitä, missä vaiheessa epäilty saa tiedon häneen kohdistuvasta rikosepäilystä ja siitä, voiko poliisi ”varoittaa” asianomistajaa tästä etukäteen.
- On tärkeää kertoa, että poliisin on muistutettava kaikkia asianomistajana kuultavia totuudessapysymisvelvoitteesta, eikä kyse ole siitä, että poliisi lähtökohtaisesti epäilisi kuulusteltavan valehtelevan.
- Asianomistajalle on hyvä kertoa kuulustelun aluksi mahdollisuudesta pitää wc- tai hengähdystaukoja, mikäli hän sellaisia tarvitsee.
- Jos poliisi haluaa kuulla häntä asianomistajan aseman lisäksi myös todistajana tai epäiltynä, on tärkeää selittää asialliseen sävyyn, miksi näin joutuu tekemään ja mahdollisuuksien mukaan myös kertoa lyhyesti siitä, mitä tämän kautta pyritään selvittämään.
- Tulkin tehtävänä on tulkata asianomistajalle kaikki huoneessa käytävä keskustelu. Esimerkiksi tulkin kanssa käytävä keskustelu asianomistajan ”ohi” voi saada hänet kyseenalaistamaan tulkin puolueettomuuden.

4.1.2 Rikoksesta epäillyn kuulustelutilanteen valmistelut

Tom Pakkanen

oikeuspsykologi, FT

Turun yliopisto

Kuulustelun lähtökohdat ja tavoite

Kuulusteluista on maailmalla hyvin paljon tieteellistä tutkimusta ja kehittämiskokemusta. Meillä on niiden perusteella hyvä käsitys siitä, mikä kuulusteluissa toimii ja mikä ei. Mitkä seikat luovat parhaat edellytykset niin asianomistajille, todistajille, kuin epäilyillekin kertoa tietämästään mahdollisimman paljon. Tämä paras tutkittu tieto yhdessä vankan tutkinnallisen kokemuksen kanssa on tiivistetty Mendezin periaatteisiin (Mendez ym., 2021). Periaatteet korostavat tutkitun tiedon lisäksi ihmisoikeuksia, lakia ja eettistä toimintaa. Ne ovat YK:n ratifioimia ja kirjoitushetkellä kansainvälinen Implemendez-hanke pyrki juurruttamaan Mendezin periaatteita käytäntöön maailmanlaajuisesti, myös Suomessa.

Tavoite rikoksesta epäillyn kuulustelussa on kerätä mahdollisimman paljon laadukasta tietoa rikosepäilyyn liittyen. Tunnustuksen saaminen saatetaan mieltää tavoitteeksi, mutta tähän liittyy useita ongelmia. Lähtökohtana rikoksesta epäillyn kuulustelulle se on syyttömyysolettaman vastainen ja lisää vahvistusvinouman riskiä rikostutkinnassa.

Vahvistusvinouma on rikostutkinnan suurimpia haasteita. Vahvistusvinoumalla tarkoitetaan sitä, että huomioidaan ennakkokäsityksiämme tukevia seikkoja samalla kun jätetään huomiotta asioita, jotka puhuvat niitä vastaan. Esimerkiksi kun on vahva syy epäillä henkilön syyllistyneen rikokseen, hänelle esitetään suorempia, syyllistävämpiä ja painostavampia kysymyksiä. Tämä puolestaan heikentää kuulustelun ja esitutkinnan laatua, koska saadaan vähemmän ja laadultaan heikompaa tietoa. Keskeinen työkalu vahvistusvinouman vaikutuksen vähentämiseksi on hypoteesiajattelu. Hypoteesiajattelu tarkoittaa käytännössä, että mieli pidetään avoimena sille, että ennakoajatukset ja olettamukset rikosepäilyn suhteen saattavat olla väärät. Onkin ensisijaisen tärkeää tutkia kaikkia realistisia selityksiä epäilylle ja näytölle samanaikaisesti, eli myös sitä vaihtoehtoa, että epäilty saattaa olla syytön rikokseen tai, että tietty näyttö selittyy muutoin, kuin rikosepäilyä tukevalla tavalla.

Kuulustelutilanne

Kuulusteluun valmistautuminen on tärkeää. Näyttö on kartoitettava ja arvioitava, ja kuulusteluun on laadittava runko, jossa jäsenetään miten ja missä järjestyksessä käsiteltävät teemat tuodaan esille. Mahdolliselle tulkkityöskentelylle on niin ikään varattava riittävästi aikaa. Tulkki on enemmän kuin kääntäjä: hän on kielen ja kulttuurin asiantuntija, jolle on annettava aikaa valmistautua, esimerkiksi kertomalla etukäteen kuulustelussa selvitettäviä teemoja. Rikoksesta epäillyn kuulustelussa tulee aina olla tämän avustaja läsnä. Epäillyn oikeuksia ja velvollisuuksia läpi käydessä on varmistuttava, että hän on ymmärtänyt nämä, esimerkiksi pyytämällä epäiltyä selittämään omin sanoin, mitä hän on ymmärtänyt itsekriminointisuoja tarkoittavan.

Kuulustelujen videoiminen on monesta syystä tärkeää. Sillä varmistetaan muun muassa sekä epäillyn, että kuulustelijan oikeusturva. Esimerkiksi jälkepäin esitetyt väitteet siitä, että kuulustelija on painostanut epäiltyä tai ettei hänen oikeuksiaan ja velvollisuuksiaan ole kerrottu hänelle, ovat jälkikäteen tarkistettavissa luotettavasti. Kuulustelun tallentaminen on myös tärkeää siitä näkökulmasta, että epäillyn kertoma on sanatarkasti todennettavissa jälkikäteen. Videoitaessa kuulustelua kuulustelija pystyy myös keskittymään kontaktin luomiseen ja ylläpitämiseen sekä aktiiviseen kuunteluun sen sijaan, että kuulustelijan huomio kiinnittyy kirjoittamiseen, mikä myös keskeyttää kuultavan muistelua ja kerrontaa.

Runsas tutkimusnäyttö ja käytännön kokemus osoittavat, että hyvään kontaktiin panostaminen on kaikissa tiedonkeruuseen tähtäävissä kuulusteluissa selvästi tehokkain tapa maksimoida laadukkaan tiedon saanti. Myös tapauksissa, joissa epäilty on vastahakoinen ja ilmoittaa, ettei hän halua asiasta keskustella kuulustelijan kanssa. Kohdeltaessa ihmistä inhimillisesti ja kunnioittavasti, osoittaen kiinnostusta ja ymmärrystä, hän kertoo asioistaan todennäköisemmin. Päinvastoin, kun ihmistä kovistelee, syyttää ja painostaa, hän vetäytyy kontaktista puolustuskannalle, jolloin kertomisen todennäköisyys vähenee. Pahimmassa tapauksessa painostava kuulustelutyö nostaa myös riskiä sille, että kuulusteltava tunnustaa teon, johon hän ei ole syyllistynyt.

Ymmärryksen osoittaminen kuulusteltavan tilanteelle, tunteille ja teoille ei kuitenkaan ole sama asia, kuin niiden hyväksyminen. On esimerkiksi hyvä pitää mielessä, että ihmiskaupparikoksissa monet tekijät ovat alun alkaen painostettu mukaan toimintaan ja ovat täten itsekkin uhreja. Kuulustelussa voi myös

esimerkiksi esittää ymmärrystä pakkokeinojen aiheuttamasta ahdingosta epäilylle. Ymmärryksen osoittaminen ei ole kuulusteltavan paapomista: välillä on tarve palauttaa fokusta käsiteltävään asiaan, asettaa kuulusteltavalle rajoja ja nostaa esille ristiriitaisuuksia hänen kertomassaan. Tämän voin kuitenkin tehdä monella tapaa ja onkin hyvä miettiä, miten vaikeampia asioita nostaa esille niin, ettei kuulusteltava tunne menettävänsä kasvojaan täysin. Tämä vaatii kuulustelijalta hyviä vuorovaikutustaitoja ja itsetuntemusta. Etenkin vakavien rikosten tutkinta herättää meissä negatiivisia tunteita, jotka tiedostamattomina vaikuttavat meidän kuulusteluihimme laatua heikentävästi.

Vuorovaikutukseen panostavista kuulustelumenetelmistä, eniten tutkittu on kognitiivinen haastattelu. Kognitiivisen haastattelun tekniikat, jotka ovat osittain lainattuja motivoivasta haastattelusta, toimivat niin asianomistajilla, todistajilla, kuin rikoksesta epäillyilläkin. Nämä menetelmät kuuluvat keskeisesti hyvän kuulustelijan työkalupakkiin ja niistä löytyy myös suomenkielistä kirjallisuutta (esim. Kuosmanen ja Mäkynen, 2019). Kontaktin luomisen lisäksi kognitiivisessa haastattelussa painotetaan avoimien kysymysten käyttöä. Kannustamalla kuulusteltavaa kertomaan omin sanoin rikosepäilystä ja siihen liittyvistä teemoista (esim. ”Kerro sun suhteesta asianomistajaan.”), saadaan enemmän tietoa kuin suljetuilla ja syyllistävillä kysymyksillä (esim. ”Pakotitko asianomistajaa lähtemään sun matkaan vastoin hänen tahtoaan?”). Suositeltavaa on edetä kuulustelussa suppilomaisesti avoimista, kertomista kannustavista kysymyksistä, tarkentaviin kysymyksiin kuulustelun loppua kohden, jättäen painostavimmat ja syyllistävimmät kysymykset kokonaan kysymättä.

Kerrotun luotettavuuden arviointi

Keskeistä epäillyn kuulustelussa on tarve arvioida tämän kertoman totuudenmukaisuutta. Yli sadan vuoden aikana kertynyt tutkimustieto osittaa, että toisen käyttäytymistä havaitsemalla ja tulkitsemalla emme kykene luotettavasti arvioimaan puhuuko hän totta. Näytön strateginen käyttö (eng. strategic use of evidence; Granhag ja Hartwig, 2014) on menetelmä, joka on kehitetty helpottamaan luotettavuuden arvioimista. Sadaksemme mahdollisimman paljon kertomaa kuulusteltavalta ja helpottaaksemme tuomioistuimen arviota sen luotettavuudesta, näyttö ja ristiriidat epäillyn kerronnassa esitetään vasta kuulustelun loppuvaiheessa sen jälkeen, kun häneltä ensin avoimesti on kysytty epäilyyn ja näyttöön liittyvistä teemoista. Esimerkiksi, jos näyttö liittyy asianomistajan kertomaan, on suositeltavaa ensin avoimesti selvittää teemoja rikoksesta epäillyn ja asianomistajan suhteeseen ja kertomuksen teemoihin liittyen,

tarkentaen epäilyn esille nostamia asioita. Vasta lopuksi nostetaan esille ristiriitoja epäilyn ja asianomistajan kertomusten välillä siten, että aloitetaan yleisemmällä kysymyksillä paljastamatta koko näyttöä kerralla (esim. ”Kerroit, ettet ole tavannut asianomistajaa aikaisemmin, mutta poliisilla on kuitenkin tiedossa, että olisitte olleet jonkin verran tekemisissä?”). Käyttämällä näyttöä tällä tavoin strategisesti, lisätään todennäköisyyttä ristiriitojen synnylle epäilyn kerroksessa, joka puolestaan helpottaa kerrotun luotettavuuden arviointia. Tärkeä on myös pitää mielessä, hypoteesiajattelun hengessä, että epäilyllä saattaa olla syyttömyyttä tukeva selitys esille nousseille ristiriidoille.

Lopuksi

Kuulusteleminen on vaativaa. Se perustuu taitoihin, jotka vaativat jatkuvaa koulutusta, harjoittelemista ja palautetta omasta suorituksesta kehittyäkseen. Yllä mainittuja perusteita avataan enemmän esimerkiksi Jasmin Kauniston kirjoittamassa kirjaluovussa Kuulustelopsykologia kirjassa Poliisityön psykologia (Kaunisto ym., 2021).

Lähteet ja lisätietoja

Granhag, P. A., & Hartwig, M. (2014). The strategic use of evidence technique: A conceptual overview. Teoksessa P. A. Granhag, A. Vrij, B. Verschuere (Toim.), Detecting deception: Current challenges and cognitive approaches (s. 231-251). Wiley-Blackwell.

Kaunisto, J. (2021). Kuulustelopsykologia. Teoksessa J. Kaunisto, J. Hyyti, M. Koskelainen, & A. Nieminen (Toim.), Poliisityön psykologia (s. 15-81). Saatavissa osoitteessa <https://urn.fi/URN:NBN:fi-fe2021121761678>

Kuosmanen, S., & Mäkynen, T. (2019). Kuvaus kognitiivisesta haastattelutekniikasta. PolAMK:n opinnäytetyö. Saatavissa osoitteessa <https://urn.fi/URN:NBN:fi:amk-201902152380>

Mendezin, J., ym. (2021). Principles on Effective Interviewing for Investigations and Information Gathering. Saatavissa osoitteessa <https://interviewingprinciples.com>

4.1.3 Videokuulustelu, vastakuulustelumahdollisuuden järjestäminen

Jani Hannonen

väitöskirjatutkija, OTM
Turun yliopisto

Miia Lehtinen

ylikomisario
Poliisihallitus

Videoitujen kuulustelujen ja videokuulustelujen avulla voidaan parantaa esitutkinnassa saadun näytön laatua, koska kuultavien muisti on luotettavampi esitutkinnassa kuin oikeudenkäyntivaiheessa. Videoinnilla voidaan suojella asianomistajia ja ratkaista käytännön ongelmia, jotka aiheutuvat vaikeuksista tavoittaa asianosaisia. Poliisi on keskeisessä roolissa kuulustelujen videoinnissa ja vastakuulustelumahdollisuuden turvaamisessa. Tallennettuja esitutkitakertomuksia ei voida käyttää todisteena oikeudenkäynnissä, jos poliisi ei ole huolehtinut asianmukaisesti vastakuulustelumahdollisuuden toteutumisesta esitutkinnassa.

Videoitu kuulustelu

Poliisilla on laaja oikeus videoida epäiltyjen, asianomistajien ja todistajien kuulusteluja, jolloin esitutkintatallenteeseen voidaan palata myöhemmin. Esitutkintalain (ETL 9:3 §) mukaan poliisi saa tallentaa kuulustelutilaisuuden ääni- ja kuvatallenteeseen, jos tallentamisesta ilmoitetaan etukäteen kuulusteltavalle. Saman säännöksen mukaan poliisilla on velvollisuus tallentaa kuulustelutilaisuus, jos siihen on asian laatuun tai kuulusteltavan henkilöön liittyvät seikat huomioon ottaen syytä kuulustelun suorittamistavan, kuulustelun aikaisten tapahtumien tai kuulusteltavan kertomuksen jälkikäteistä todentamista varten. Tallentaminen voidaan tehdä koko kuulustelutilaisuudesta tai osittain. Hallituksen esityksen (HE 222/2010 vp) mukaan tallentamista on syytä lisätä muissa kuin vähäisissä ja rutiiniluonteisissa rikosasioissa.

Videokuulustelu

Kuulustelutilaisuuden tallentamisesta todisteena käyttämistä varten on tarkasti säännelty esitutkintalaissa (ETL 9:4 §) ja oikeudenkäymiskaarissa (OK 17:24.3 §). Videokuulustelut ovat mahdollisia tiettyjen rikosten asianomistajien

kuulusteluissa, jolloin asianomistajaa ei kuulla oikeudenkäynnissä lainkaan. Videokuulusteluja käytetään etenkin alle 15-vuotiaisiin lapsiin kohdistuvissa rikoksissa ja seksuaalirikoksissa. 1.10.2023 lähtien videokuulusteluja on voinut käyttää myös ihmiskaupassa ja sen tietyissä lähirikoksissa. Hallituksen esityksessä (HE 217/2022 vp) korostetaan, että uusi säännös soveltuu seksuaalista hyväksikäyttöä kuvaavan ihmiskaupan lisäksi kaikkiin ihmiskaupan muotoihin, kuten työperäiseen ihmiskauppaan. Ihmiskauppaa ja sen lähirikoksia silmällä pitäen videokuulustelut ovat mahdollisia seuraavissa tapauksissa:

- Asianomistajat ja todistajat, joita ei voida tämän nuoren iän tai henkisen toiminnan häiriintyneisyyden vuoksi todennäköisesti kuulla henkilökohtaisesti aiheuttamatta haittaa kuulusteltavalle.
- 15–17-vuotiaat asianomistajat seuraavissa rikoksissa: ihmiskauppa (RL 25:3 §) ja törkeä ihmiskauppa (RL 25:3 a §), paritus (RL 20:10 §) ja törkeä paritus (RL 20:11 §) sekä korvauksen tarjoaminen nuoreen kohdistuvasta seksuaalisesta teosta (RL 20:9 §).
- 15–17-vuotiaat asianomistajat, jotka ovat erityisen suojelun tarpeessa ottaen huomioon etenkin henkilökohtaiset olosuhteet ja rikoksen laatu. Poliisin harkinnan mukaan säännöstä voitaisiin soveltaa esimerkiksi työperäisen ihmiskaupan lähirikoksiin, kuten kiskonnantapaiseen työsyryntään (RL 47:3 a §) ja kiskontaan (RL 36:6 §), sekä pakottamiseen (RL 25:8 §).
- Yli 18-vuotiaat asianomistajat seuraavissa rikoksissa: ihmiskauppa ja törkeä ihmiskauppa, paritus ja törkeä paritus, korvauksen tarjoaminen nuoreen kohdistuvasta seksuaalisesta teosta sekä seksikaupan kohteena olevan henkilön hyväksikäyttö (RL 20:8 §).

15–17-vuotiaiden ihmiskaupan tai lähirikosten asianomistajien osalta riittää, etteivät he halua tulla oikeudenkäyntiin kuultavaksi. Täysi-ikäisten asianomistajien osalta edellytetään kuitenkin sitä, että kuuleminen oikeudenkäynnissä vaarantaisi hänen terveytensä tai aiheuttaisi muuta vastaavaa merkittävää haittaa.

Videokuulustelun järjestämisessä voi soveltuvin osin tukeutua lapsiin kohdistuvien rikosten tutkinnasta tehtyyn käsikirjaan (2022), jossa on käsitelty lapsen kuulemista sekä vastakuulustelumahdollisuuden käyttöä.

Ääni- ja kuvatallenteen tarkastaminen

Sekä videokuulustelussa (ETL 9:4 §) että videoidussa kuulustelussa (ETL 9:3 §) kuulustellulle on varattava tilaisuus tutustua tallenteeseen ja tehdä tarpeelliset korjaukset ja lisäykset kuulustelupöytäkirjaan, jollei tämä ole kuulusteltavan nuori ikä tai hänen henkisen toimintansa häiriintyneisyys huomioon ottaen selvästi tarkoituksetonta (ETL 9:5 §).

Vastakuulustelu oikeus

Videokuulustelujen käyttö todisteena edellyttää sitä, että vastakuulustelu oikeuden toteutumisesta on asianmukaisesti huolehdittu esitutkinnassa (ETL 9:4.2 § ja OK 17:24.3 §) eli on annettu mahdollisuus vastakuulusteluun. Hallituksen esityksessä (HE 222/2010 vp) kiinnitetään huomiota siihen, että rikoksesta epäillyllä tulisi olla avustaja videokuulustelussa vastakuulustelu oikeuden turvaamiseksi.

Muistettavaa vastakuulustelumahdollisuudesta

- Vastakuulustelumahdollisuus tulee huomioida jo esitutinnan alkutoumissa ja sen toteuttamiseen tulee varata aikaa esitutinnan aikana
- Tee kuulustelun alussa asianomistajalle erityisen suojelutarpeen arviointi
- Merkitse kuulustelupöytäkirjaan:
 - vastakuulustelumahdollisuudesta on kerrottu epäillylle eli mahdollisuudesta tutustua asianomistajan kuulustelukertomuksen litterointiin sekä videoon ja esittää kysymyksiä
 - epäillylle on kerrottu, ettei kysymysten esittämiseen ole mahdollisuutta jälkikäteen, koska asianomistaja ei välttämättä ole paikalla tuomioistuinkäsittelyssä ja kuulustelutallenne toimii asianomistajan lausumana
 - epäilty on ymmärtänyt oikeutensa vastakuulusteluun ja kysymysten esittämiseen sekä sen, ettei siihen ole mahdollisuutta enää myöhemmin esitutinnan tai tuomioistuinkäsittelyn aikana.

Ohessa esimerkki kirjauksesta, joka tulee kirjata epäillyn kuulustelupöytäkirjaan avustajan läsnäollessa:

- “Epäillylle on ilmoitettu oikeudesta katsoa asianomistajan kuulustelutaltio. Epäillylle on ilmoitettu oikeudesta esittää kysymyksiä ja tehty selkoa kuulustelutaltion merkityksestä oikeudenkäynnin kannalta.”
- “Ymmärrän, että asianomistajaa ei haasteta oikeudenkäyntiin eikä minulla ole mahdollisuutta enää esittää kysymyksiä myöhemmin. Olen katsonut tässä kuulustelussa asianomistajan kuulustelutaltion.
- Minulla ei ole esittää asianomistajalle kysymyksiä. / En halua esittää kysymyksiä asianomistajalle TAI
- Haluan esittää asianomistajalle lisäkysymyksiä seuraavasti TAI
- Toimitan kysymykset avustajani välityksellä x.x.xxxx mennessä.

Lähteet ja lisätietoja

HE 222/2010 vp. Hallituksen esitys Eduskunnalle esitutkinta- ja pakkokeinolainsäädännön uudistamiseksi. <https://finlex.fi/fi/esitykset/he/2010/20100222>.

HE 217/2022 vp. Hallituksen esitys eduskunnalle laeiksi pakkokeinolain ja esitutkintalain muuttamisesta sekä niihin liittyviksi laeiksi. <https://finlex.fi/fi/esitykset/he/2022/20220217>.

Esitutkintalaki 22.7.2011/805.

Lehtinen, M., & Rossi, M. (toim.) (2022). Käsikirja lapsiin kohdistuvien väkivalta- ja seksuaalirikosten tutkintaan. Helsinki: Grano Oy. <https://poliisi.fi/seksuaalirikokset>.

Oikeudenkäymiskaari 1.1.1734/4.

4.1.4 Kuulusteluteemojen ja kysymysten hyödyntäminen

Noora Halmeenlaakso

rikosylikonstaapeli, HTM

Laiton maahanmuutto ja ihmiskauppa

Keskusrikospoliisi

Minna Willman-Koistinen

tutkija, rikosylikomisario

Itä-Suomen poliisilaitos

Tämä teksti kokonaisuudessaan sisältää Laki viranomaisten toiminnan julkisuudesta (621/1999) 24 § 1 momentin kohdan 5 mukaisia salassa pidettäviä tietoja poliisin teknisistä ja taktisista menetelmistä. Salassa pidettäviä tietoja sisältävä osa tekstistä on poistettu tästä julkisesta versiosta ja sisällytetty vain viranomaisille tarkoitettuun versioon.

Jokainen esitutkinta on erilainen ja esitutkinnassa suoritettavat kuulustelut hyvin usein yksityiskohdiltaan ainutkertaisia. Selkeällä teemoittelulla ja kattavilla kysymyspattereilla tulisi pyrkiä mahdollisimman laadukkaisiin, tapahtumia selkeästi ja tarkoituksenmukaisesti kuvaaviin sekä asianosaisten kertomuksia riittävän laajasti esille tuoviin kuulusteluihin.

Valmisteltaessa ihmiskaupparikoksiin liittyviä kuulusteluja on hyödyllistä rakentaa kuulustelurungot teemoittelun kautta. Tällöin ihmiskaupan tunnusmerkistön täytyminen tulee huomioiduksi mahdollisimman kattavasti vaiheittain etenevissä kysymyskokonaisuuksissa, tarkastellen tunnusmerkistön kaikkia kolmea osatekijää erikseen, mutta varmistaen myös niiden välisen yhteyden ja olosuhteita kuvaavan kokonaisuuden. Oman haasteensa muodostaa se tosiasia, että ihmiskaupparikoksen tunnusmerkistön osatekijät ja niiden soveltamiseen vaikuttavat tosiseikat ovat osin päällekkäisiä.

On kuitenkin todettava, että kuulustelutilanteeseen liittyvien tapahtumankulkujen eroavaisuudet (huomioiden myös videokuulustelut) johtavat usein siihen, ettei jaottelu selkeisiin teemoihin ja samansisältöisiin kysymyksiin ole mahdollista ennalta suunnitellulla tavalla. Näissä sosiaalisissa tilanteissa korostuu taito ymmärtää kuultavaa ja kyky nopeasti reagoida muuttuviin tilanteisiin. Kuultavan kyky ymmärtää, mistä asiassa on kysymys ja vaikeudet tuoda esille

asian kannalta olennaisia seikkoja voivat johtaa siihen, että kuulustelurunkoa on muokattava jokaista kuulustelua varten ja myös kuulustelun aikana. Kuulusteltaessa tarpeetonta toistoa on hyvä välttää, mutta joskus samasta esitutkinnallisesti merkittävästä asiasta voi kuitenkin olla paikallaan kysyä eri vaiheissa kuulustelua ja hieman eri näkökulmasta.

Huolimatta teemoittelusta ja mahdollisimman kattavista kuulustelurungoista tulisi tilannekohtaisesti kuultavalle kuitenkin antaa mahdollisuus kertoa tapahtumista vapaalla kerronnalla, mikäli se on kuulustelutilanne, ajankäyttö ja kuultavan kyky ilmaista itseään huomioon ottaen luontevaa. Tällöin kuulustelija pystyy seuraamaan teemakohtaisesti, saadaanko kuultavan kerronnalla vastauksia suunniteltuihin kysymyksiin.

Lisäksi laajoissa rikoskokonaisuuksissa suoritetaan usein jatkuu kuulusteluita, joissa aiemmin läpikäytyihin asiakokonaisuuksiin esitetään lisää tarkentavia ja syventäviä kysymyksiä, joiden osalta on usein haasteellista sitoa niitä yksittäisiin teemoihin. Myös syyttäjä-yhteistyön myötä on usein tarpeen esittää jatkokysymyksiä tarkentamaan aiempiin kuulustelukysymyksiin saatuja vastauksia.

Niin sanotut harha-askeleet teemojen välillä ovat hyödyllisiä, kunhan kuulustelija pystyy pitämään mielessään, mikä on niiden päämäärä. Ihmiskaupparikoksen tunnusmerkistö pitää myös sisällään melko käsitteellisiä elementtejä, kuten riippuvainen asema tai turvaton tila. Ymmärryksen syventämiseen kannattaa hyödyntää lain esitöitä, tuomioistuinten ratkaisuja ja esimerkiksi Koivukari ym. (2022) selvitystä Ihmiskaupan ja lähirikosten soveltamiskäytännöstä.

Ihmiskaupparikosten käsikirjan viranomaisversioon on koottu keskeisiä kuulusteluteemoja ja kysymyslistauksia ihmiskaupparikosten eri ilmenemismuotojen osalta. Tavoitteena on ollut esimerkkien kautta antaa suuntaa kuulustelujen suunnitteluun ja toteutukseen.

4.1.5 Tulkkaus- ja käännöspalvelut

Anna-Riina Korteniemi

poliisitarkastaja
Poliisihallitus

Ruta Rannat

ylitarkastaja
Keskusrikospoliisi

Tulkkauspalvelut poliisissa

Kielipalveluilla tarkoitetaan tulkkauspalveluja, käännöspalveluja, litterointipalveluja ja kielenhuoltopalveluja. Poliisin intranetistä (Sinetti) löytyvät erilliset ohjeet tulkkausta ([Tulkkaus \(tuve.fi\)](#)), käännöksiä ([Kääntäminen \(tuve.fi\)](#)) ja litterointia ([Litterointi \(tuve.fi\)](#)) tarvitseville.

Tulkkauspalvelut on kilpailutettu hankintalain mukaisesti. Tulkkauspalveluja tilattaessa on noudatettava valtakunnallisia hankintasopimuksia ja tulkkauspalvelujen käytöstä annettuja ohjeita.

Kielipalveluja käytettäessä on tärkeä tunnistaa, millaisia vaatimuksia Poliisihallitus on asettanut niitä palveluja tarjoaville. Kuka tahansa kieltä osaava henkilö ei voi toimia tulkkina tai kääntäjänä.

Rekisteröity oikeustulkki on oikeustulkeille tarkoitetun tulkkausalan tutkinnon suorittanut henkilö, joka on hakemuksesta Opetushallituksen ylläpitämään oikeustulkkierekisteriin. Oikeustulkkierekisteri on oikeustulkkausdirektiivin vaatimukseen perustuva julkinen rekisteri, jonka tarkoituksena on auttaa viranomaisia löytämään oikeudellisiin asioihin pätevän tulkin. Rekisteriin merkitsemistä päättää oikeustulkkierekisterilautakunta.

Poliisihallituksen, THL:n ja syyttäjälaitoksen yhteisvastuulla olevan Barnahus-hankkeen yhteydessä on rekisteröidyille oikeustulkeille järjestetty täydennyskoulutusta asianomistajan asemassa olevien lasten kuulemisesta oikeusprosessissa. Barnahus-koulutuksen saanut rekisteröity oikeustulkki on hyvä valinta myös tilanteisiin, jossa tulkkausta tarvitsee muu haavoittuvassa asemassa oleva henkilö kuin lapsi. Tiedot tulkkien osaamistasoista ja Barnahus-koulutuksesta löytyvät Sinetistä edellä mainitulta tulkkauspalvelujen käyttäjän ohjesivulta.

Tulkkaus haavoittuvassa asemassa olevan henkilön kuulustelussa

Haavoittuvassa asemassa olevan henkilön tulkkiavusteisessa kuulustelussa tulkkauksen laatuun eli tulkin koulutukseen ja ammattitaitoon on kiinnitettävä erityistä huomiota. Haavoittuvassa asemassa olevan henkilön kyky kertoa asioista selkeästi, jäsennellysti ja kohdennetusti voi olla rajallinen esimerkiksi koetun tapahtuman, vähäisen koulutuksen, kuulustelutilanteen aiheuttaman huolen ja jännittyneisyyden tai suomalaisessa oikeusjärjestelmässä orientoitumattomuuden vuoksi. Prosessiekonomisista syistä ja asianomistajille vähimmän haitan aiheuttamiseksi heidät pyritään kuulustelemaan mahdollisimman kattavasti heti ensimmäisellä kerralla. Usein kuulustelut tallennetaan. Jotkut asianomistajat saattavat olla jo poistuneet maasta, kun asiaa käsitellään oikeudessa. Siksi tulkkauksen laadun merkitys jo esitutkintavaiheessa on suuri.

Kun kyseessä on haavoittuvassa asemassa olevan henkilön kuulustelu, poliisiin on varattava ennen kuulustelutilaisuutta riittävästi aikaa tulkin perehdyttämiseen asiaan. Ennen kuulustelua on tulkilta hyvä selvittää, liittyykö tulkattavan henkilön kulttuuriin tutkittavan asian kannalta sellaisia piirteitä, joista tutkijan on hyvä olla tietoinen (esim. tiettyjen termien ja käsitteiden puuttuminen, ilmiön tunnistamattomuus toisessa kulttuurissa ym.). Tutkijan tulisi myös kuulustelun tauoilla kysyä tulkilta, onnistuuko viestinvälitys tulkkauksessa asiamukaisesti vai onko kommunikaatiossa jotain tulkinnanvaraista tai sellaista, joka saattoi vaikuttaa asian sisältöön.

Etätulkkauksesta

Puhelimitse tapahtuva etätulkkaus soveltuu haavoittuvassa asemassa olevan kuulustelemiseen vain harvoin, koska laadukas tulkkaus vaatii hyvän kuuluvuuden lisäksi sen, että tulkki myös näkee molemmat tulkattavat koko tulkkauksen ajan (kehonkielen merkitys tulkkauksessa).

Videoneuvotteluyhteydellä tapahtuvan etätulkkauksen käyttämistä haavoittuvassa asemassa olevan henkilön kuulustelemiseen on harkittava tapauskohtaisesti. Yhteyden tulee olla tietoturvallinen (esim. Tuve Meet). Etätulkkaus videoneuvottelulaitteilla saattaa tulla harkittavaksi vaihtoehdoksi silloin, kun rekisteröidyllä oikeustulkillla on kuulustelutilaisuuteen pitkä matka.

Riippumatta siitä, miten etätulkkaus teknisesti järjestetään, tilaajan tulee varmistua siitä, että asian käsittelyssä huomioidaan tietoturvan lisäksi salassapito-

määräykset. Tulkin tulisi suorittaa etätulkkaus asuinpaikkaansa lähimmän poliisilaitoksen tiloista.

Jos tulkkaus järjestetään etäyhteydellä, tulee huolehtia erityisesti äänen ja kuvan laadusta. Audiovisuaaliset häiriöt heikentävät tulkkauksen laatua ja lisäävät tulkin kognitiivista kuormitusta. Äänen laatu ei riipu vain käytettävästä tekniikasta, vaan myös puhujan artikulaatiosta ja äänenvoimakkuudesta.

Ohjeita poliisille tulkkiväestöön työskentelyyn haavoittuvassa asemassa olevan henkilön kuulustelussa

Jotta tulkkaus olisi laadukas, tulkin on oltava koulutettu ja ammattitaitoinen. Laadukas tulkkaus edellyttää myös, että tulkilla on mahdollisuus perehtyä toimeksiantoon. Tulkki voi valmistautua kuulusteluun esimerkiksi perehtymällä ennen kuulustelun alkua kuulustelijan laatimaan kuulustelurunkoon. On myös tärkeää, että kuulustelija antaa ennen kuulustelua tulkkille tutkittavasta asiasta sellaiset yleiset tiedot, jotka helpottavat tulkkausta ja vähentävät tulkin muistin kuormitusta (päivämäärät, kellonajat, ajoneuvojen merkit, mallit ja rekisterinumero, henkilöiden nimet, paikannimet, osoitteet, matkareitit, kulkuvälineet, puhelinnumerot jne.).

Tulkin tilaamisessa ja käytössä huomioitavaa

- Ennen tulkin tilaamista ota selvää, miltä kielialueelta tulkattava henkilö on kotoisin, mikä on hänen äidinkieltensä ja mitä muita kieliä henkilö osaa riittävästi asian käsittelyn kannalta. Muun kuin äidinkielen taidon arvioinnissa voi ottaa huomioon henkilön koulunkäyntikielen ja sen, minkä kielisessä yhteiskunnassa henkilö on oleskellut pidemmän aikaa, oleskelumaan viralliset kielet jne. Jos kielen murteet eroavat toisistaan olennaisesti, ja tulkattava ja tulkki puhuvat eri murteita, tulkkaus voi olla haastavaa. On kuitenkin huomioitava, että sekä suomi että ruotsi ovat maailman mittakaavassa harvinaisia kieliä, eikä Suomessa ole saatavilla kaikkien maailman kielten tai niiden murteiden ammattitulkkia. Sellaisessa tilanteessa on tulkattavan osaamista kielistä valittava toiseksi tai kolmanneksi paras vaihtoehto. Tulkattavan henkilön toiseksi ja kolmanneksi parhaiten ymmärtämä kieli tulee selvittää konsultoimalla tulkattavaa muistaen edellä mainitut olettamattaman mahdollisesti osaamista kielistä.

- Tilaa tulkki hyvissä ajoin. Tilausta tehdessä tulisi ilmoittaa tulkille rikosnimike ja mahdollinen tiedossa oleva erityistieto tulkattavasta asiakkaasta, esim. henkilön murretausta, puheen tuottamiseen vaikuttava sairaus tai vamma, etukäteen tiedossa oleva voimakas tunnetila tai muu vastaava seikka, joka voi vaikeuttaa tulkkausta ja vaikuttaa tulkin valmistautumiseen. Mikäli tulkki kokee olevansa tilauksen hoitamiseen epäsopiva, ehditään vielä etsiä tilalle toinen tulkki.
- Varsinkin Suomen näkökulmasta pienen kieliryhmän ollessa kyseessä on hyvä kertoa tulkille tulkattavan henkilön ja mahdollisesti muunkin asianosaisen nimi hyvissä ajoin ennen kuulustelua, jotta mahdollinen esteellisyys tulisi esiin jo toimeksiannon valmisteluvaiheessa. Samassa tarkoituksessa voidaan myös kuulusteltavalle ilmoittaa tulkin nimi etukäteen, jos se katsotaan tilanteeseen sopivaksi. On kuitenkin huomiotava, että kuulusteltavan tulee mahdollisesti esittämänsä jääviysväite perustella. Kuulusteltavalla ei ole perusteettomasti oikeutta vaatia tulkkia vaihdettavaksi.
- Tilaa tulkki paikalle hyvissä ajoin, jotta tulkattavaa asiaa ja tulkkausjärjestelyjä ehditään käsitellä ennen tulkkauksen aloittamista.
- Varaa tulkki riittävän pitkäksi ajaksi, jottei kuulustelua tarvitsisi keskeyttää varatun tulkkausajan päättymisen vuoksi.

Tulkin esitleminen haastateltavalle

- Kontaktin syntyminen kuulusteltavan ja tulkin välille on tärkeää. Anna tulkin esittäytyä kuulusteltavalle ja kuulustelussa mahdollisesti muille läsnä oleville. Kirjaa tulkin titteli (rekisteröity oikeustulkki, asioimistulkki, muu tulkkina käytettävä henkilö) kuulustelupöytäkirjaan.

Osallistujien sijoittelu

- Sovi tulkin kanssa etukäteen, missä kukin kuulustelun aikana istuu. Tulkin puolueettomuuden ja kuulustelijan ja kuulusteltavan välisen vuorovaikutuksen kannalta olisi hyvä, jos tulkki voisi istua yhtä kaukana sekä kuulustelijasta että kuulusteltavasta ja siten, että kuulustelija ja kuulusteltava ovat hieman lähempänä toisiaan kuin tulkkia. Tulkin työn kannalta on tärkeää, että tulkki näkee molemmat tulkattavat (kuulustelijan ja kuulusteltavan).

Puheenvuorojen tauottaminen

- Kuulusteluissa tulkkaus on konseptiivista (peräkkäistulkkaus). Jos yhtäjaksoinen puheenvuoro on kovin pitkä, tulkkauksen tarkkuus kärsii. Sovi tulkin kanssa etukäteen, miten kuulusteltavaa pyydetään keskeyttämään pitkälle venähtävä puheenvuoro, jotta tulkki pääsisi välissä tulkkaamaan. Tulkin on joskus pakko keskeyttää tulkattavan puheenvuoro, jotta hän voisi tuottaa väliin tulkkausta. Myös kuulustelijan kannalta on hyvä kuulla tulkkaus mieluummin lyhyinä kuin pitkinä jaksoina, jotta hän ehtii kirjaamaan kerrotun mahdollisimman tarkasti.
- Huomaa, että tulkkaukselle pitää jättää aikaa.

Puhetapa tulkkaustilanteessa

- Tulkkauksen ja asiakkaan ymmärryksen kannalta puheen on hyvä olla luonnollista suullista puhetta eikä kirjoitettua kieltä. Myös lakiteksti on hyvä muuttaa mahdollisimman selkeäksi vapaaksi kerronnaksi.
- Yritä esittää asia mahdollisimman selkeästi ja ytimekkäästi. Mitä pidempi ja polveilevämpi kysymys tai selostus, sen vaikeampaa sitä on tulkata selkeästi. Huolehdi myös siitä, ettei kysymyksesi sisällä kahta eri kysymystä, jolloin kuulusteltava yleensä muistaa vain jälkimmäisen ja vastaa vain siihen.
- Käytä yleis- ja erisnimiä hän-pronominin sijaan (esim. Matti, nainen ja yms.) niin tulkki pystyy välittämään viestisi tai kysymyksesi oikein. Monessa kielessä kieliopillisella сувulla on tärkeä merkitys.
- Tulkki tulkkaa kaiken aina minä-muodossa. Kuulustelussa kysytään siis esimerkiksi ”Mitä kautta tulit Vaasaan?” eikä ”Mitä kautta hän tuli Vaasaan?”
- Mikäli tulkkauksesta on huomautettavaa, ohjeet löytyvät poliisin intranetistä tulkkaussivustolta.

Huomioitavaa tulkkaustilanteessa

- Puhu aina suoraan kuulusteltavalle. Esitä kysymykset kuulusteltavalle, äläkä pidä katsekontaktia tulkkiin kysymystä esittäessäsi tai vastausta kuunnellessasi.
- Hyvä tulkki seuraa puhujaa ja kuulijaa: luota tulkkiin ja anna hänelle tilaa hoitaa työnsä kunnolla.

- Anna tulkin tulkata rauhassa myös tilanteissa, joissa ymmärrät kuulusteltavan puhumaa kieltä jossain määrin itsekin (esim. englanti, ruotsi, viro).
- Etätulkkauksessa on syytä huomioida, että kaikki taustaäänät häiritsevät tulkin keskittymistä (näppäimistöäänät ym.). Etätulkkauksessa on tärkeää huomioida myös, että kaikkien puhujien tulisi olla yhtä lähellä mikrofonia, jotta tulkki kuulisikaikkia mahdollisimman hyvin.

Tauot

- Huolehdi, että tulkki saa pitää riittävästi taukoja. Huomioi, että tulkki käsittelee koko ajan kahta kieltä samanaikaisesti ja puhuu yhtä paljon kuin kaikki muut kuulusteluun osallistuvat yhteensä, joten hän tarvitsee taukoa parhaan tuloksen varmistamiseksi.

Palautteen antaminen

- Voit antaa taukojen aikana tulkille palautetta ja tarkentaa ohjeita. Tulkki voi kertoa sinulle hyödyllisiä huomioita tulkattavan kielestä, kulttuuritaustasta jne. Tällä tarkoitetaan sitä, että kielessä ei ole jotain sanaa, mitä kuulustelukielessä siinä hetkessä käytetään tai jonkun yleisen asian selventämistä maasta, josta tulkattava on, esimerkiksi aiheista, joista ei yleensä puhuta lainkaan tai joista on mahdollista puhua vain saman sukupuolen edustajan kanssa.
- Taukojen aikana kuulustelija voi tiedustella tulkkauksen sujumisesta ja siitä, toivooko tulkki työskentelytapaan jotain muutoksia. On kuitenkin huomattava, että tulkki ei ole kulttuuri- tai kieliasiantuntija.
- Ellet ole tyytyväinen tulkkaukseen, pidä tauko ja kerro tulkille, mihin et ole tulkkauksessa tyytyväinen. Anna myös tulkille mahdollisuus kertoa, mitä itse voisit tehdä toisin, jotta tulkkaus saataisiin sujumaan.
- Palautteen antaminen tulkille tulkkauksen jälkeen on kehittämisen kannalta tärkeä. Tulkki voi kehittää omaa ammattitaitoaan ja toimintaansa, jos tulkin toiminnassa ilmenee sellaisia puutteita, jotka voivat vaikuttaa tulkkauksen laatuun tai vaarantaa kuulusteltavan tai kuulustelijan oikeusturvan. Ole valmis myös itse ottamaan tulkilta vastaan rakentavaa palautetta.

Tulkatun kuulustelun jälkeen

- Varaa aikaa tulkatun tilanteen läpikäymiseen tulkin kanssa.
- Selvitä, jäikö jokin kuulustelussa käsitelty asia epäselväksi tai monitulkintaiseksi (voidaanko esimerkiksi käytetyllä sanalla tarkoittaa toisessa kielessä useita eri asioita).
- Älä kysy tulkilta hänen mielipidettään kuulusteltavasta tai tämän sanomisista. Tulkki on vain viestin välittäjä. Tulkki voi opastaa sinua asiakkaan kieleen tai kulttuuriin liittyvissä asioissa.

Lähteet ja lisätietoja

Poliisihallinnon intranetistä löytyvät erilliset ohjeet tulkkausta, käännöstä ja litterointia tarvitseville.

4.2 Maassaolon edellytykset ja työnteko-oikeus

Matti Pitkänen

rikoskomisario
ulkomaalaistutkinta
Itä-Suomen poliisilaitos

Sami Isoniemi

rikostarkastaja, HTT
Ihmiskaupparikostutkinta
Helsingin poliisilaitos

Ihmiskaupparikosten tekijät voivat kontrolloida uhreja monin tavoin. Työperäisissä hyväksikäyttötapauksissa ulkomaalaisen uhrin kontrolli liittyy usein hänen maassa oleskelunsa edellytyksiin ja työnteko-oikeuteen. Tämän vuoksi on tärkeää, että tutkinnassa huomioidaan jokaisen asianosaisen ja todistajien maassa oleskelun ja työnteko-oikeuden edellytykset, niiden mahdollinen yhteys rikokseen sekä niiden vaikutus esitutkintatoimenpiteiden viivytyksettömyyteen. Esimerkiksi edellytysten päättyessä ulkomaalainen todistaja voi joutua poistumaan maasta kesken esitutinnan. Ulkomaalaisen maassa oleskelun edellytyksiin ja työntekoon liittyvää, esitutkinnassa näyttönä hyödynnettävää aineistoa, on saatavilla keskeisistä tietojärjestelmistä: ulkomaalaisasioiden asiakäsittelyjärjestelmästä (UMA) ja viisumirekisteristä (VIS).

Ulkomaalainen on henkilö, joka ei ole Suomen kansalainen. Ulkomaalaisella ei ole ehdotonta oikeutta oleskella maassa. Maassa oleskelun ja työnteko-oikeuden edellytyksistä ja perusteista säädetään ulkomaalaislaissa sekä muissa valtioneuvoston asetuksissa.

Ulkomaalaisen maassaolon edellytykset ja työnteko-oikeus eivät ole sama asia. Ulkomaalainen henkilö voi olla laillisesti maassa, mutta hänellä ei välttämättä ole oikeutta työntekoon. Yleensä ulkomaalaisen henkilön työnteko-oikeus perustuu oleskelulupaan, mutta tähän on kuitenkin lukuisia poikkeuksia.

4.2.1 Maassaolon edellytysten ja työnteon oikeuden tarkastaminen

Matti Pitkänen

rikoskomisario

ulkomaalaistutkinta

Itä-Suomen poliisilaitos

Sami Isoniemi

rikostarkastaja, HTT

Ihmiskaupparikostutkinta

Helsingin poliisilaitos

Tämä teksti kokonaisuudessaan sisältää Laki viranomaisten toiminnan julkisuudesta (621/1999) 24 § 1 momentin kohdan 5 mukaisia salassa pidettäviä tietoja poliisin teknisistä ja taktisista menetelmistä. Salassa pidettäviä tietoja sisältävä osa tekstistä on poistettu tästä julkisesta versiosta ja sisällytetty vain viranomaisille tarkoitettuun versioon.

Ulkomaalaisvalvonnassa huomioidaan poliisihallituksen ohje ulkomaalaisvalvonnasta (POL-2020-74261). Keskeiset ulkomaalaisen maassa oleskelun ja työnteon oikeuden tarkastamistoimenpiteet on kuvattu poliisin ulkomaalaisvalvonnan kenttämuistiossa. Kenttämuistio sisältää Julkisuuslain (621/1999) 24 § 5 kohdan mukaan salassa pidettävää tietoa. Lähtökohtana on selvittää asiakkaan kansalaisuus mm. matkustusasiakirjasta, rekistereistä ja puhuttaen. Lisäksi tarvittaessa henkilöllisyyden selvittämisessä tulee käyttää asianmukaisia biometriin tunnistuksiin ja henkilötuntemerkkeihin liittyviä järjestelmiä. Puuttuessa oikeudettoman ansiotyön tekemiseen (ulkomaalaisrikkomus) on vaikuttavuuden saamiseksi ensiarvoisen tärkeää puuttua työnantajan menettelyyn ja tutkia asia joko työnantajan ulkomaalaisrikkomuksena tai luvattoman ulkomaisen työvoiman käyttönä, ellei asiassa ole syytä epäillä vakavampia rikoksia.

Ulkomaalaisen maassa oleskelun ja työnteon oikeutta ohjaa ulkomaalaisen kansalaisuusryhmä tai mahdollinen kansainvälisen suojelunhakija -status. Nämä jaotellaan seuraavasti:

- Pohjoismaiden kansalainen (Ruotsi, Norja, Tanska, Islanti)
- EU-kansalainen tai siihen rinnastettava (ml. Liechtenstein, Sveitsi)

- Kolmannen maan kansalainen (muu kuin edellä mainittu)
- Kansainvälistä suojelua hakeva (turvapaikanhakija, tilapäistä suojelua hakeva).

Seuraavassa on kuvattu keskeiset huomioitavat seikat ulkomaalaisen maassa oleskeluun ja työntekoon. Listaus ei ole tyhjentävä. Todettakoon, että ulkomaalaisen maassa oleskelu ja työnteko-oikeus tulee arvioida tapauskohtaisesti ulkomaalaiseen liittyvät hallintomenettely ja -prosessit huomioiden. Erityisesti kolmannen maan kansalaisen ja kansainvälistä suojelua hakeneen henkilön oikeuteen oleskella maassa ja tehdä ansiotyötä tai harjoittaa elinkeinoa vaikuttavat henkilöllä vireillä olevat oleskelulupa- ja niihin mahdollisesti liittyvät valitusprosessit. Tapauskohtaista tulkinta-apua saa poliisilaitosten ulkomaalais-toiminnoista.

Pohjoismaiden kansalainen

- Ei tarvitse oleskeluun virallista matkustusasiakirjaa.
- Henkilöllisyys voitava tarvittaessa todistaa asianmukaisella henkilöllisyystodistuksella.
- Oleskeluoikeus rajoittamaton, muuttoilmoitus tarvittaessa.
- Rajoittamaton työnteko-oikeus.

EU-kansalainen ja siihen rinnastettava

- Vaadittava matkustusasiakirja: passi tai henkilökortti.
- Oleskeluoikeus.
- Yhtäjaksoisesti 3 kk, jonka jälkeen EU-rekisteröidyttävä maahanmuuttovirastossa.
- Kolmen kuukauden jälkeenkin saa oleskella rekisteröitymättä, jos hakee työtä.
- Rajoittamaton työnteko-oikeus.

Kolmannen maan kansalainen

- Vaadittava matkustusasiakirja: passi.
- Oleskeluoikeus.

- Määräytyy mahdollisen viisumin, viisumivapauden tai oleskeluluvan mukaan.
- Voi oleskella maassa hakemuksen käsittelyn ajan (oleskelulupa, kansainvälinen suojelu), ellei ole tehty täytäntöönpanokelpoista maastapoistopäätöstä.

Työnteko-oikeus ja oikeus harjoittaa elinkeinoa

- Suomen myöntämällä oleskeluluvalla työnteko-oikeus on joko rajoittamaton tai rajoitettu koskemaan yhtä tai useampaa ammattialaa. Oleskelulupa voi olla myönnetty myös elinkeino toiminnanharjoittamista varten.
- Oikeus aiemman oleskeluluvan mukaiseen työntekoon, jos jatko-oleskelulupahakemus on tehty aiemman oleskeluluvan voimassa ollessa, kunnes myönnetty oleskelulupa tai kielteinen päätös on tullut lainvoimaiseksi.
- Työnteko ja oikeus harjoittaa elinkeinoa ilman oleskelulupaa.
- Edellytykset ja listaus Ulkl 81 b §, mm. asiantuntijat, urheilijat. Enintään 90 päivän ajan minkä tahansa 180 päivän jakson aikana.
- Luonnonmarjojen poiminta.
- Viisumivelvollinen tai viisumivapaa kausityö (mm. kasvinviljely, festivaalityöt), tarkka listaus ammateista ns. kausityöasetus.
- Toisen Schengen-valtion oleskelulupa ei oikeuta työntekoon, pl. ilman oleskelulupaa tehtävä työ.¹²

¹² Ulkomaalaislain 81 b §:ssä on listattu tietyt tarkkaan rajatut erityisalat, joilla ulkomaalaisella on oikeus tehdä ansiotyötä ja harjoittaa elinkeinoa ilman oleskelulupaa. Tämän tarkkarajaisen sääntelyn lähtökohta on, että työnteko voi kestää enintään 90 päivää minkä tahansa 180 päivän jakson aikana. Tämän lisäksi ns. kausityölaissa (Laki kolmansien maiden kansalaisten maahantulon ja oleskelun edellytyksistä kausityöntekijöinä työskentelyä varten 907/2017) säädetään tiettyyn aikaan tietyillä aloilla tehtävästä työstä, jossa ulkomaalainen tulee tekemään kausityöhön oikeuttavalla luvalla (kausityötodistus, kausityöviisumi tai kausityöoleskelulupa) kausityötä Suomeen. Kausityötä koskevat ammattialat on listattuna Maahanmuuttoviraston internetsivuilla ([Mikä on kausityötä? | Maahanmuuttovirasto \(migri.fi\)](#)). Perinteisesti kausityön ja kausityölain ulkopuolelle on jäänyt luonnonmarjojen poiminta, joka ei perinteisesti ole tapahtunut työsuhteessa. Luonnonmarjojen poimintaan liittyvä sääntely on muutoksen keskellä, joten tarkistathan ajantasaisen tilanteen. Luonnonmarjojen poimintaa on mahdollista tehdä Schengen-viisumilla enintään 90 päivää 180 päivän jakson aikana. Suomeen luonnonmarjanpoimintaan tulevien viisumivelvollisten kolmansien maiden kansalaisten viisumihakemukset käsitellään yksilöllisesti, viisumisäännösten mukaisesti, kaikkien käytettävissä olevien tietojen perusteella. Viisumia haetaan Suomen edustustosta

Kansainvälistä suojelua hakeva

Turvapaikanhakija

- Oleskeluoikeus
 - Oleskeluoikeus, kun rekisteröity hakijaksi. Ei oleskeluoikeutta kielteisen päätöksen saaneella henkilöllä, kun maastapoistamispäätös on täytäntöönpanokelpoinen. Asiassa huomioitava mahdolliset vireillä olevat hakemukset ja näiden hallintoprosessien vaikutus täytäntöönpanoon.¹³
- Työnteko
 - Jos hakemuksen yhteydessä esittänyt vaadittavan matkustusasiakirjan, oikeus työntekoon 3kk:n kuluttua hakemuksen jättämisestä
 - Jos hakemus jätetty ilman matkustusasiakirjaa, oikeus työntekoon 6kk:n kuluttua
 - Ei työnteko-oikeutta kielteisen turvapaikkapäätöksen mukaisella henkilöllä, kun maastapoistamispäätös on täytäntöönpanokelpoinen.

Tilapäistä suojelua hakeva

- Oleskeluoikeus
 - Oleskeluoikeus, kun rekisteröity hakijaksi. Ei oleskeluoikeutta kielteisen päätöksen mukaisella henkilöllä, kun maastapoistamispäätös on täytäntöönpanokelpoinen.

Työnteko

- Rajoittamaton työnteko ja elinkeinonharjoittamisoikeus, kun rekisteröity hakijaksi
 - Ei työnteko-oikeutta kielteisen päätöksen mukaisella henkilöllä, kun maastapoistamispäätös on täytäntöönpanokelpoinen.

Ulkomaalaisella ei ole lähtökohtaisesti maassa oleskeluoikeutta, jos hänet on määrätty Suomea tai Schengen aluetta koskevaan maahantulokieltoon.

¹³ Valvonnan kannalta tärkeää on huomioida, että laitton oleskelu ja laitton työnteko/elinkeinonharjoittaminen ovat kaksi eri tekoa.

Lähteet ja lisätietoja

Poliisihallituksen ohje. Ulkomaalaisvalvonta. POL-2020-74261 (1.11.2022-14.2.2026).

Ulkomaalaislaki 30.4.2004/301.

4.2.2 Maastapoistamisasian vireyttäminen

Matti Pitkänen

rikoskomisario

ulkomaalaistutkinta

Itä-Suomen poliisilaitos

Sami Isoniemi

rikostarkastaja, HTT

Ihmiskaupparikostutkinta

Helsingin poliisilaitos

Maastapoistamispäätöksessä on kyse henkilön käännättämisestä tai maasta karkottamisesta. Tietyin edellytyksin Schengenin ulkorajoilla voidaan myös evätä sellaisen henkilön pääsy maahan, jonka pääsy Suomeen tai Schengen-alueelle on evätty. Euroopan neuvoston ihmiskaupan vastaisen sopimuksen artiklan 10(2) mukaisesti maastapoistamistoimet on keskeytettävä tunnistamisprosessin loppuun saattamiseen saakka, kun on syytä epäillä, että henkilö on ihmiskaupan uhri.¹⁴

Maasta käännättäminen voi kohdistua henkilöön, joka on saapunut Suomeen ilman oleskelulupaa, tai jos hänelle ei ole sellaista myönnetty taikka jos hän ei ole Unionin kansalaisena rekisteröinyt oleskeluoikeuttaan Suomeen. Myös kolmannen maan kansalaisen maahantulon estäminen ulkorajalla on käännättämistä silloin, kun hän on saapumassa maahan yli kolmeksi kuukaudeksi myönnetyllä oleskeluluvalla ja hän saapuu maahan ensimmäistä kertaa luvan voimassaoloaikana. Jos henkilöllä on jo oleskelulupa tai oleskelulupaa ei enää myönnetä, on kyseessä maasta karkottaminen.

Myös maastapoistamisen osalta Pohjoismaan kansalaista, Euroopan Unionin kansalaista ja kolmannen maan kansalaista koskeissa käytännöissä on eroja.

Kun tutkitaan ulkomaalaisen henkilön edellytyksiä oleskella maassa, on kyse poliisilain nojalla suoritettavasta poliisitutkinnasta. Tutkinta voi johtaa maastapoistoasian vireillepanoon käännättämis-, karkottamisasiana tai vaatimuksena

¹⁴ Katso lisää HE 220/2022 vp.

siirtyä toiseen jäsenvaltioon. Päätöksenteossa toimivaltainen viranomainen on olosuhteista riippuen joko Maahanmuuttovirasto, poliisi tai rajatarkastusviranomainen. Esimerkiksi poliisi tai rajatarkastusviranomainen voi päättää henkilön käännättämisestä kolmen kuukauden kuluessa ulkomaalaisen maahantulosta. Poliisi tai rajatarkastusviranomainen ei kuitenkaan voi määrätä Unionin kansalaiselle maahantulokieltoa ja kolmannen maan kansalaisellekin poliisi tai rajatarkastusviranomainen voi määrätä maahantulokiellon korkeintaan kahdeksi vuodeksi. Näin ollen vakavimpien rikosepäilyjen tai -tuomioiden osalta päätöksenteko maastapoistamisasioissa on siirrettävä Maahanmuuttovirastolle.

On mahdollista, että ihmiskaupparikoksen uhrin tai todistajan menettely ja häneen liittyvät olosuhteet täyttävät käännättämisperusteet mm. kolmannen maan kansalaisen kyseessä ollessa tulojen hankkiminen epärehellisin keinoin, seksuaalipalveluiden myynnin tai väärien tietojen antamisen osalta. Tämän vuoksi kyseisessä hallintomenettelyssä on tärkeää tunnistaa ihmiskaupan uhri sekä hänen liitännäisyytensä ihmiskaupparikokseen, jotta hänen maassa oleskeluunsa liittyen voidaan tehdä kokonaisharkinnan kannalta perusteltu ratkaisu niin asiakkaan edun kuin ihmiskaupparikoksen esitutkinnan edun turvaamiseksi. Uhrin osalta voi tulla kyseeseen jäljempänä kuvattu harkinta-aika ja ihmiskaupan uhrin oleskelulupa.

Ihmiskaupparikoksesta epäiltyä tai tuomittua ulkomaalaista kohtaan vireydetään asiaan kuuluva maastapoistoprosessi.

Kolmannen maan kansalaisen käännättäminen

Käännättämisen perusteet on todettu ulkomaalaislain 148 §:ssä. Pykälässä on lueteltu useita eri tilanteita ulkomaalaisen käännättämiseksi. Tavanomaisimmin kyse on ns. rikosperusteisesta käännättämisestä. Tämä voi tulla kyseeseen, jos ulkomaalaisen voidaan tuomitua vankeusrangaistuksen perusteella tai muutoin perustellusta syystä epäillä syyllistyvän rikokseen, josta on Suomessa säädetty vankeusrangaistus, tai epäillä syyllistyvän toistuvasti rikoksiin. Tämän lisäksi käännättää voidaan ulkomaalainen, joka on tuomittu rikoksesta rangaistukseen Suomessa oleskelunsa aikana.

Euroopan Unionin kansalaisen käännättäminen

Euroopan Unionin kansalaisen maahantulon ja maassa oleskelun edellytyksenä on, että heidän ei katsota vaarantavan yleistä järjestystä tai yleistä

turvallisuutta. Maasta poistamisen yleisen järjestyksen tai yleisen turvallisuuden vuoksi tulee perustua yksinomaan yksilön omaan käyttäytymiseen, eikä perusteena voida pitää pelkästään aikaisempia rikostuomioita. Yksilön käyttäytymisen on muodostettava todellinen, välitön ja riittävän vakava uhka, joka vaikuttaa johonkin yhteiskunnan olennaiseen etuun. Perustelut, jotka eivät liity yksittäiseen tapaukseen tai jotka johtuvat yleistävistä näkökohdista, eivät ole hyväksyttäviä.

Maasta karkottaminen

Ulkomaalaislain mukaan maasta voidaan karkottaa oleskeluluvalla oleskellut tai Suomen kansalaisuuden menettänyt kolmannen maan kansalainen, jonka on todettu syyllistyneen rikokseen, josta on säädetty enimmäisrangaistuksena vähintään yksi vuosi vankeutta taikka jonka on todettu syyllistyneen toistuvasti rikoksiin. Vaihtoehtoisesti maasta voidaan karkottaa kolmannen maan kansalainen, joka on käyttäytymisellään osoittanut olevansa vaaraksi muiden turvallisuudelle.

Maasta karkottamisen osalta rikosepäily ei pääsääntöisesti riitä maastapoistamiseen, kuten käännyttämisen osalla riittää. Maahanmuuttovirasto on erikseen pyytänyt, että poliisilaitokset eivät tekisi karkottamisesitystä tilanteessa, jossa henkilöllä ei ole vielä yhtäkään rikostuomiota, eikä hän ole epäiltynä henkeen tai terveyteen kohdistuneeseen rikokseen tai ole muutoin osoittanut olevansa vaaraksi muiden turvallisuudelle.

Euroopan Unionin ja Pohjoismaan kansalainen voidaan karkottaa maasta, jos hänen katsotaan vaarantavan yleistä järjestystä tai yleistä turvallisuutta, kuitenkin sillä edellytyksellä, että Unionin tai Pohjoismaan kansalainen, joka on saanut pysyvän oleskeluoikeuden, voidaan karkottaa maasta ainoastaan yleiseen järjestykseen tai yleiseen turvallisuuteen liittyvistä vakavista syistä. Euroopan Unionin kansalainen tai Pohjoismaan kansalainen, joka on laillisesti oleskellut maassa edelliset kymmenen vuotta, voidaan karkottaa maasta ainoastaan yleiseen turvallisuuteen liittyvistä pakottavista syistä.

Lähteet ja lisätietoja

Ulkomaalaislaki 30.4.2004/301.

4.2.3 Ihmiskaupan uhrin oleskelu-oikeudesta ja harkinta-ajasta

Matti Pitkänen

rikoskomisario
ulkomaalaistutkinta
Itä-Suomen poliisilaitos

Sami Isoniemi

rikostarkastaja, HTT
Ihmiskaupparikostutkinta
Helsingin poliisilaitos

Ihmiskaupan uhri voi hakea oleskelulupaa uhriksi joutumisen perusteella. Myös työvoiman hyväksikäytön tai työnantajan kaltoinkohtelun kohteeksi joutuneelle on olemassa erilaisia oleskelulupatyyppejä.

Ilman lainmukaista oleskeluoikeutta maassa oleskelevalle ihmiskaupan uhrille voidaan antaa harkinta-aika, joka laillistaa hänen oleskelunsa Suomessa vähintään kolmeksi kymmeneksi päiväksi ja enintään kuudeksi kuukaudeksi. Harkinta-ajan antamisesta päättää poliisi tai rajatarkastusviranomainen. Harkinta-ajasta voi päättää myös Ihmiskaupan uhrien auttamisjärjestelmä.

Ihmiskaupan uhrille myönnetään tilapäinen oleskelulupa, jos ihmiskaupan uhrin oleskelu Suomessa on perusteltua ihmiskaupan esitutkinnan tai tuomioistuinkäsittelyn vuoksi ja ihmiskaupan uhri on valmis tekemään yhteistyötä viranomaisten kanssa ihmiskaupasta epäiltyjen kiinni saamiseksi sekä ihmiskaupan uhrilla ei ole enää siteitä ihmiskaupasta epäiltyihin.

Vaihtoehtoisesti myös Suomessa olevalle laittomasti työskennelleelle kolmannen maan kansalaiselle voidaan myöntää oleskelulupa, jos hän on työskentelynsä aikana oleskellut maassa laittomasti, ja hän on työtä tehdessään ollut alaikäinen tai hänen työntekoonsa liittyy erityistä hyväksikäyttöä osoittavat työolot, hänen oleskelunsa Suomessa on perusteltua esitutkinnan tai tuomioistuinkäsittelyn vuoksi, hän on valmis tekemään yhteistyötä viranomaisten kanssa epäiltyjen työnantajien kiinni saamiseksi sekä hänellä ei ole enää siteitä mahdollisiin rikoksesta epäiltyihin.

Lisäksi jatko-oleskelulupa voidaan myöntää työnantajan moitittavan menettelyn vuoksi. Lupa myönnetään tällöin uuden työn hakemista tai yritystoimintaa

varten, jos on perusteltua aihetta epäillä, että hänen työnantajansa on merkittävällä tavalla laiminlyönyt velvollisuuksiaan hänen työnantajanaan tai muulla tavalla hyväksikäyttänyt häntä. Ihmiskaupan uhrin aseman ja kansainvälisen suojeluasian välinen rajapinta ei ole aina yksiselitteinen. Lähtömaissa tapahtuneita tai uhkaavia oikeudenloukkauksia, esimerkiksi kunniaan liittyvää väkivaltaa tai sen uhkaa, ei ole useinkaan mahdollista tutkia Suomesta käsin. Kansainvälisen suojelun hakeminen ja Suomessa suoritettava rikosprosessi ihmiskaupan uhrille myönnettävine oleskelulupineen ovatkin tarkoitukseltaan erilaisia oleskeluperusteita.

4.2.4 Ihmiskaupan uhrin luvat sekä ihmiskauppaviitteiden huomioiminen lupaprosesseissa Maahanmuuttovirastossa

Fanny Söderman

erityisasiantuntija

oikeuspalvelu, Maahanmuuttovirasto

Lupaviranomaisena Maahanmuuttoviraston (Migri) tehtäviin kuuluu havaita ja tunnistaa ihmiskauppaa omien oleskelulupaprosessiensa yhteydessä, eli tunnistaa mahdollinen ihmiskaupan uhri mahdollista avuntarvetta varten (Ihmiskaupan uhrien auttamisjärjestelmään ohjaaminen), tunnistaa ihmiskaupan uhrin mahdollinen kansainvälisen suojelun tarve (turvapaikkaprosessi) taikka erityisen haavoittuva asema (oleskelulupa), sekä mahdollistaa ihmiskaupan tutkinta ja oikeuskäsittely myöntämällä ihmiskaupan uhrille näitä varten oleskelulupa.

Migrissä ihmiskaupan uhrin oleskeluluvan harkinta voi tulla lähtökohtaisesti vireille kahdella eri tavalla:

Lupa- ja kansalaisuusosastolla erillisestä maksullisesta hakemuksesta

- 1) Viran puolesta tutkittavaksi kansainvälisen suojelun hakemuksen yhteydessä, mikäli asiassa havaitaan viitteitä mahdollisesta ihmiskaupasta.
- 2) Ihmiskaupan uhrin oleskelulupa voidaan myöntää ulkomaalaislain (2004/301) mukaan joko tilapäisenä (52 a § 1 mom) taikka jatkuvana (52 a § 2 mom). Ihmiskaupan uhriksi joutuminen voi olla myös peruste saada kansainvälistä suojelua. Kansainvälisen suojelun edellytykset voivat täytyä esimerkiksi tilanteessa, jossa kotimaassaan ihmiskaupan uhriksi joutunut olisi vaarassa uudelleen uhriutua kotimaassaan. Jos ihmiskaupan uhri on hakenut turvapaikkaa eivätkä kansainvälisen suojelun edellytykset täyty, harkitaan oleskeluluvan myöntämistä ulkomaalaislain 52 a §:n perusteella

Lisäksi ulkomaalaislaki (UlkL) mahdollistaa muita keinoja puuttua työntäjän moitittavaan käytökseen tai katsoa työnantajan tai toimeksiantajan tarkoituksena olevan maahantulosäännösten kiertäminen. Säännösten yhtenä tavoitteena on kaventaa työvoiman hyväksikäytön mahdollisuuksia epämällä oleskelulupien myöntäminen vilpillisesti toimivien työnantajien palvelukseen.

Ihmiskauppapykälän harkinnassa arvioidaan tilapäinen lupa (52 a § 1 momentti), joka perustuu pitkälti tutkinnalliseen tai oikeuskäsittelyyn liittyviin seikkoihin. Kyseisen luvan harkinnan osalta, PATJasta löytyvät ajantasaiset tiedot ovat erittäin merkityksellisiä. Esitutkinta tulee olla kirjattuna ihmiskauppa nimikkeellä, jotta 52 a § 1 momentti voisi tulla sovellettavaksi. Jos PATJA-tiedoista käy ilmi, että asiaa käsitellään ihmiskauppa-nimikkeellä, niin tällöin Migri pyytää poliisilta lausunnon siitä, pidetäänkö oleskeluluvan myöntämistä perusteltu-¹⁵ na. Jos rajatarkastusviranomainen on suorittanut tutkintaa ja antanut harkinta-ajan, poliisi ottaa lain esitöiden mukaan lausunnossaan huomioon myös rajatarkastusviranomaisen näkemyksen.

Saman pykälän perusteella arvioidaan myös jatkuva lupa (52 a § 2 momentti), joka perustuu henkilön erityisen haavoittuvaan asemaan. Toisin kuin tilapäisen ihmiskaupan uhrin oleskeluluvan, jatkuvan oleskeluluvan myöntäminen ei edellytä luvan saajalta yhteistyötä viranomaisten kanssa eikä sitä, että luvan myöntäminen olisi tarpeen tutkinnallisista syistä tai tuomioistuinkäsittelyn takia. Edellytyksenä kuitenkin on, että ihmiskaupan uhrilla ei ole enää siteitä ihmiskaupasta epäiltyihin. Mikäli henkilöstä on esitutkinta vireillä, niin tällöinkin esitutkinnasta saatavat tiedot voivat olla osana haavoittuvuusarviointia.

Käytännössä esiintyy tilanteita, joissa ihmiskaupan uhriksi joutunut henkilö ei täytä 52 a §:n 1 momentin (tutkinnalliset edellytykset) eikä 2 momentin (erityisen haavoittuva asema) edellytyksiä. Silloin kun 52 a §:n 1 ja 2 momentin edellytykset eivät täyty, tarkastellaan, onko oleskeluluvan myöntämiselle yksilöllisestä inhimillisestä syystä edellytyksiä eli UlkL 52 §:n perusteella.

Ihmiskaupan uhrin oleskeluluvan lisäksi oleskelulupa voidaan myöntää UlkL 52 d §:n perusteella Suomessa olevalle kolmannen maan kansalaiselle, jos hän on työskentelynsä aikana oleskellut maassa laittomasti ja työtä tehdessään ollut alaikäinen tai hänen työntekoonsa liittyy erityistä hyväksikäyttöä osoittavat työolot, ja hänen oleskelunsa Suomessa on perusteltua esitutkinnan tai tuomioistuinkäsittelyn vuoksi. Luvan myöntäminen edellyttää myös, että hän on valmis tekemään yhteistyötä viranomaisten kanssa epäiltyjen työnantajien kiinnisaamiseksi, sekä hänellä ei ole enää siteitä mahdollisiin rikoksesta

¹⁵ Tätä kirjoittaessa Migriillä ja Poliisihallituksella on tekeillä yhteinen pohja lausuntojen pyytämistä varten, jonka tarkoituksena on helpottaa viranomaisyhteistyötä. Lausuntopohja on tarkoitus saada yhteiseen käyttöön mahdollisimman pian vuoden 2024 kevään aikana.

epäiltyihin. Olennaista on se, että viranomainen saa rikostorjunnan kannalta merkityksellisiä tietoja rikollisista, rikoksista ja rikosenteko-olosuhteista, ja että tietoa voidaan tehokkaasti hyödyntää rikostiedustelussa ja esitutkinnassa. Myös tämän luvan edellytysten arvioinnin tueksi Migri pyytää poliisilta lausunnon.

Rikosnimikkeen muutos voi vaikuttaa luvan myöntämiseen. Jos nimike vaihtuu hakemuksen käsittelyn yhteydessä ihmiskaupasta esimerkiksi kiskonnantapaiseksi työsyrynnäksi, luvan myöntämisen edellytykset Ulkl 52 a §:n 1 momentin nojalla eivät sovellu harkittavaksi. Tällöin voidaan harkita Ulkl 52 d §:n edellytyksiä. Mikäli henkilö on oleskellut maassa laittomasti ja sinä aikana joutunut työnantajan hyväksikäytön kohteeksi, voidaan oleskelulupaa harkita Ulkl 52 d §:n nojalla. Jos henkilö on oleskellut maassa laillisesti, edellä mainittu pykälä ei sovellu harkittavaksi.

Migrin prosesseissa havaittuja ihmiskauppa-tapauksia tai viitteitä ihmiskauppaan

Turvapaikkaprosessissa voi tulla esille moninaisia viitteitä ihmiskaupasta, joita selvitetään syväluotaavasti turvapaikkapuhuttelussa. Viitteitä nousee esiin usein jo henkilön jättäessä hakemusta poliisille tai Rajavartiolaitokselle (mukaan lukien ihmiskaupan kannalta tyypilliset matkareitit sekä profiilit, hakijan kertoma matkalla tapahtuneista ongelmista, itse turvapaikkaperusteet), jolloin ihmiskauppaviite on jo Migrin tiedossa hakijan tullessa puhutteluun. Rekisteröivä viranomainen myös lisää Ulkomaalaisasioiden asiankäsittelyjärjestelmä UMAan asiansanan, joka indikoi ihmiskauppaviitteellistä hakemusta, ja/tai kirjaa UMAan hakijan haavoittuvan aseman.

Vasta turvapaikkapuhutteluvaiheessa esiin nousevia tyypillisiä ihmiskauppaan liittyviä seikkoja ovat yleisimmin esim. matkareitillä uhriutumisen, perheväkivalta, pakkoavioliitto tai muut sellaiset seikat, joita hakija ei ole välttämättä esimerkiksi kulttuuritaustastaan johtuen ole kokenut relevanttina kertoa aiemmin. Puhuttelun suorittaa lähtökohtaisesti aina ihmiskauppa-asioihin sekä haavoittuvan aseman tunnistamiseen ja käsittelyyn koulutettu ylitarkastaja. Hakijaa esitetään tarvittaessa otettavaksi Ihmiskaupan uhrien auttamisjärjestelmään.

Mahdollisen ihmiskaupan uhriksi joutuminen voi olla myös kansainvälisen suojelun peruste, minkä lisäksi päätöksessä arvioidaan hakijan edellytykset

UlkL 52 a §:n luvan täyttymisen osalta, mikäli kansainvälisen suojelun edellytykset eivät ole täyttyneet.

Lupa- ja kansalaisuusosastossa käsitellään mm. työn, kausityön, opiskelun ja perhesiteen perusteella tehtyjä oleskelulupahakemuksia. Eri lupatyyppejä käsitellessä mahdolliset ihmiskauppaviitteet voivat tulla esille eri vaiheissa käsitelyä. Tyypillisiä viitteitä voivat olla huomiot palkanmaksussa, kohtuuttoman pitkät työajat ja työtunnit, vapaiden ja lomien puuttuminen, palkan maksamatta jättäminen tai huomattava alipalkkaus, palkan takaisinmaksu eli se, että palkka maksetaan tilille, mutta nostatetaan tilipäivänä takaisin työnantajalle sekä hakijan asuminen työnantajansa kanssa samassa osoitteessa. Työntekijän hyväksikäytöstä voi olla kysymys myös mm. silloin, kun työnantaja uhkaa työntekijän tai hänen läheistensä henkeä tai terveyttä, uhkailee peruuttaa työntekijän oleskeluluvan vaikuttamalla viranomaisiin tai poistaa työntekijän maasta. Työnantaja voi myös takavarikoida työntekijän henkilöasiakirjat tai hallita työntekijän pankkitiliä, verokorttia tai muita tärkeitä asiakirjoja kuten passia. Kyseen voi tulla myös esimerkiksi työntekijän sitominen työnantajaan velkaantuttamalla, hyväksikäyttämällä muuta alisteista asemaa, kielitaidottomuutta, matalaa koulutustasoa, tai laatimalla työsopimuksesta poikkeavat työehdot ja työolot. Myös työnantajan aikaisempi historia sekä työnantaja, joka käyttää hakijan Enter Finland -tiliä voivat olla viitteitä ihmiskaupasta.

Edellä mainitut eivät aina yksistään ole selviä osoituksia ihmiskaupasta, mutta voivat viestiä kontrollista ja mahdollisesta hyväksikäytöstä, muodostamatta kuitenkaan yksinään perustetta tehdä hakijalle kielteistä päätöstä tätä suojelukseen. Hakijaa voidaan kuulla suullisesti, ja jos ihmiskauppaepäily vahvistuu, voidaan tapauskohtaisesti harkita oleskeluluvan myöntämättä jättämistä sen perusteella, että on perusteltua aiheitta epäillä työnantajan tai toimeksiantajan tarkoituksena olevan maahantulosäännösten kiertäminen (UlkL 36:4 §) sekä harkita jatkolupaa työnantajan moitittavan menettelyn takia (UlkL 54 b §).

Luvan harkinnan tukena voidaan hyödyntää mahdollisia PATJA-merkintöjä, sekä olla yhteydessä mahdollista tutkintaa suorittavaan poliisiin. Jatkoluvan mahdollistaman pykälän tarkoituksena on suojata työperäisen hyväksikäytön uhria ja edistää hyväksikäytön ilmituloa. Lupa antaa uhrille mahdollisuuden päästä irti häntä hyväksikäyttävästä työnantajasta ilman pelkoa oleskeluoikeuden menettämisestä Suomessa.

UlkL 36 §:n 4 momentin säännöksen tarkoituksena on estää vilpillisin aikein toimivaa työnantajaa tai toimeksiantajaa rekrytoimasta ulkomaalaisia työntekijöitä oleskeluluvan nojalla. Työnantajan tarkoitusta arvioitaessa voidaan ottaa huomioon työnantajan aiempi tai ennakoitavissa oleva toiminta. Tämän vuoksi Migrille on erittäin tärkeää tietoa, jos työnantajaa epäillään esimerkiksi ihmis-kaupasta tai kiskonnan tapaisesta työsyrynnästä, koska tällöin oleskelulupa voidaan kokonaisharkinnan perusteella jättää myöntämättä kyseiseen yritykseen hakeville työntekijöille, jotta muut työntekijät eivät olisi vaarassa joutua hyväksikäytetyiksi. Olennaista tietoa Maahanmuuttovirastolle on se, että työnantajaa epäillään työntekijöiden hyväksikäytöstä. Merkitystä on nimenomaan toiminnalla, josta työnantajaa epäillään, ei niinkään rikosnimikkeellä. Työnantajasta voidaan tehdä erillisiä PATJA-hakuja ja sitä kautta saada päätösharkintaa tukevaa tietoa.

Havainnoista ilmoitetaan Migrin sisäiselle laittoman maahanmuuton asiantuntijalle, sekä tarvittaessa AVI:lle ja poliisille. Hallituksen esityksen eduskunnalle laiksi ulkomaalaislain muuttamisesta (HE 253/2020 vp)¹⁶ perustelujen mukaan Maahanmuuttoviraston tulisi myös ilmoittaa 54 b §:n mukaisten jatkolupien yhteydessä tekemänsä havainnot poliisille joko vinkkitietona tai tutkintapyyntönä.

Taulukko 4. Keskeiset lupatyypit ja PATJA-tietojen vaikutus luvan myöntämiseen

Lainkohta	Lupatyyppi	PATJA-tietojen merkitys lupaan/luvan myöntämiseen
UlkL 52 a § 1 momentti	Ihmiskaupan uhrin lupa	PATJA-tiedoilla ja rikosnimikkeellä vaikutusta oleskeluluvan myöntämiseen
UlkL 52 a § 2 momentti	Ihmiskaupan uhrin lupa	PATJA-tiedoilla ei suoraa vaikutusta

¹⁶ Katso tarkemmin Laki ulkomaalaislain muuttamisesta 544/2021.

Lainkohta	Lupatyyppe	PATJA-tietojen merkitys lupaan/ luvan myöntämiseen
UlkL 52 d §	Oleskelulu- van myöntämi- nen laittomasti maassa oleskel- leelle ja työsken- nelleelle kolman- nen maan kansa- laiselle	PATJA-tiedoilla vaikutus luvan myöntämiseen
UlkL 54 b §	Työnantajan moi- tittavan menette- lyn takia myön- nettävä jatkolupa	PATJA-tiedoilla voi olla vaikutusta

Mitkä PATJA-tiedot ovat erityisen tärkeitä edellä esitettyjen lupien harkinnassa?

- rikosnimike, onko kyseessä ihmiskauppa vai kiskonnantapainen työsyryntä? Myös muut työntekijään työnantajan taholta kohdistuvat rikosnimikkeet (kiskonta, petos, väkivaltarikokset) voivat vaikuttaa oleskelulupien päätösharkintaan, mutta tilapäinen oleskelulupa ihmiskaupan uhriksi joutumisen perusteella (52 a § 1 momentti) voidaan myöntää vain, mikäli rikosnimikkeenä on ihmiskauppa.
- työnantajiin kohdistuvat merkinnät PATJAssa ja esim. työnantajarekistereissä, jotta voidaan huomioida ne työperusteisissa lupaharkinnoissa.

Lähteet ja lisätietoja

Hallituksen esitys eduskunnalle laiksi ulkomaalaislain muuttamisesta HE 253/2020 vp.

Laki ulkomaalaislain muuttamisesta 544/2021.

Ulkomaalaislaki 30.4.2004/301.

Maahanmuuttoviraston omat soveltamisohjeet (osa löytyy osoitteesta [Soveltamisohjeet | Maahanmuuttovirasto \(migri.fi\)](#)) Huom. linkin takana toistaiseksi vain osa soveltamisohjeista, muita saa Migristä pyytämällä)

4.2.5 Ulkomaisen työvoiman ja muiden henkilöiden maahantuloon sekä maahantuloon oikeuttaviin asiakirjoihin liittyvät rikokset

Sami Isoniemi

rikostarkastaja, HTT

Ihmiskaupparikostutkinta

Helsingin poliisilaitos

Ihmiskauppaan ja sen lähirikoksiin liittyy enenevässä määrin laitton maahanmuutto laillisia maahantulokeinoja väärinkäyttäen. Tällöin viisumia tai oleskelulupaa haetaan perusteella, joka ei vastaa maahantulon todellista tarkoitusta. Sinällään laillinen maahantulotapa saadaan aikaan salaamalla tai erehdyttämällä viranomaista maahantulon todellinen tarkoitus ja antamalla asiaan liittyviä väärä tietoja mukaan lukien asiakirjaväärennykset¹⁷.

Erityisen houkuttelevia laillisten keinojen väärinkäyttötapoja ovat viisumisäänösten kiertämiset ja työntekijän sekä opiskelijan (toinen aste ja korkeakoulut) oleskelulupaprosessissa ilmenevät väärinkäytökset. Kolmansista maista tulevat henkilöt ovat valmiita maksamaan huomattavia summia siitä, että pääsevät Suomeen tai muualle Schengen-alueelle. Tähän laittoman maahantulon ilmiön rajapinnalla tapahtuvaan rikolliseen toimintaan ja kohdehenkilöiden tai viranomaisten erehdyttämiseen liittyy muutamia tunnistettuja teonkuvauksia.

Työsopimusten myynti vailla tarkoitusta työllistää ketään

Tällaisessa petollisessa toiminnassa työsopimus ja siihen mahdollisesti liittyvä Työnantajan työehdot - lomake myydään ulkomailla tai jo Suomessa oleville henkilöille maksua vastaan. Tosiasiallisesti teossa ei ole tarkoitustakaan työllistää henkilöä, eikä saada henkilöä Suomeen.

Työsopimuksen ostaneille henkilöille voi olla jäänyt käsitys maksua vastaan solmitun työsopimuksen johtamisesta työsuhteeseen ja/tai työntekijän oleskelulupaan. Työsopimuksen ostanut henkilö voi olla tämän johdosta myös vireyttänyt työntekijän oleskelulupahakemuksen, jolloin erehdyttämällä aiheutettu vahinko on työsopimuksen hinta ja oleskelulupahakemuksen hinta.

¹⁷ Ulkomaalaislakia koskeva hallituksen esitys (HE 28/2003 vp).

Tällaisessa teossa maksetut summat ovat olleet perusteettomia ja vastikkeettomia. Kyseeseen voi tulla petos/törkeä petos tai vaihtoehtoisesti kiskonta/törkeä kiskonta. Teossa työsopimuksen ostajaa erehdytetään maksamaan työsopimuksesta, vaikka työtä ei ole tarjolla.

Työnantajan nimissä vireytetään tämän tietämättä viisumi- tai oleskelulupahakemuksia

Vääriin tietoihin tai väärennettyihin asiakirjoihin liittyvää toimintaa tapahtuu sekä lähtömaissa suurlähetystöihin jätettävissä hakemuksissa että Suomessa Maahanmuuttovirastoon jätetyissä hakemuksissa. Viisumihakemusten osalta tällainen toiminta on hyvin järjestäytyntä ja lähtömaissa tapahtuvat asiakirjaväärennökset ovat yleisiä. Asiakirjaväärennös voi yleisellä tasolla koskea mitä tahansa asiakirjaa tai sen osaa, kuten opiskelutodistuksia, työsopimuksia, työtodistuksia, vakuutustodistuksia ja tiliotteita.

Työnantajan nimissä tehdyissä väärinkäytöksissä käytetään yritysten muissa hakemuksissa käyttämiä tietoja uudestaan jonkun toisen hakijan hakemus- tai liiteasiakirjoissa. Luvan tai viisumin hakijan kohdamaa voi olla Suomi tai joku muu maa.

Ulkomaalaisrekisterin osalta väärinkäytön mahdollisuus on vähenemässä, sillä työnantajalla on nykyisin mahdollisuus täyttää työnantajan osuus työnantajan Enter Finland - palvelussa. Edelleen paperisen työnantajan työehdot -lomakkeen täyttäminen on kuitenkin yhä mahdollista.

Teossa voi täytyä laittoman maahantulon järjestäminen tai sen yritys, väärennys ja ulkomaalaisrekisteriin jätettyjen tietojen osalta myös mahdollinen rekisterimerkintärikos. Rekisterimerkintärikoksen selvittämisen osalta Maahanmuuttoviraston oikeuspalvelu tarjoaa tarvittaessa tukea.

Työnantaja toimii ulkomaisen työvoiman sisäänheittoryhtyksenä

Tällaisessa teossa työnantajana esiintyvä taho rekrytoi ja näennäisesti työllistää ulkomaalaisia henkilöitä, jotka eivät työllisty kyseiseen yritykseen. Viranomaiset ovat tunnistaneeet sellaisia yrityksiä, jotka eivät tosiasiaassa ole maksaneet palkkaa yhdellekään ulkomailta tulleelle työntekijälle. Sisäänheittoryhtyksen kautta saaduilla oleskeluluvilla Schengen-alueelle päässeiden henkilöiden lopullinen kohdamaa voi olla Suomi tai joku muu maa.

Tätä tekotapaa tapahtuu sekä ensimmäisten työntekijöiden oleskeluluvan hakemusten että jatkolupahakemusten kanssa. Toiminnan tarkoituksena on esittää oleskelulupaharkintaa varten oleskeluluvan myöntämisen edellytykset täytävä työpaikka. Luvan saamisen jälkeen työtä ei tehdä tai työnantaja vaihtuu välittömästi luvan jälkeen. Tekotapana voi olla myös koko yritystoiminnan ”lainaaminen” oleskeluluvan saamiseksi. Sisäänheittoyritykseltä saatava työsopimus on maksullinen.

Taustalla on kynnysrahan tai muiden keinotekoisien kustannusten maksaminen. Ylimääräisiä ja keinotekoisia kustannuksia voidaan periä erilaisista kursseista, lomakkeiden täyttämistä, vakuutuksista ja muun muassa matkakuuluista. Maksua perivän tahon osalta on summasta riippuen kyse kiskonnasta tai törkeästä kiskonnasta. Osa yrityksistä on verhonnut sisäänheittotoimintansa sopimussakoiksi, joita työpaikan vaihtajilta peritään. Viranomaiselle esitettyjen väärin asiakirjojen osalta kyseeseen voi tulla laittoman maahantulon järjestäminen ja väärän todistuksen antaminen viranomaiselle.

Sisäänheittoyritysten löytämisessä ja tunnistamisessa edesauttaa tiivis poliisin, työsuojeluviranomainen ja Maahanmuuttoviraston sekä lähtömaiden suurlähetystöjen välinen yhteistyö. Epäilyttävien työnantajien palkanmaksuseurantaa on mahdollista suorittaa ja työpaikan vaihtajia kuulla sekä oleskelulupa- että tutkintaprosesseissa.

Kynnysrahatoiminnasta yleisesti

Kynnysrahan eli laittoman, perusteettoman ja määrältään kohtuuttoman maksun periminen on erittäin yleistä maahanmuuttoasioissa. Se ei rajoitu ainoastaan työperäiseen maahanmuuttoon vaan laillisten maahantulokeinojen väärinkäyttämistä esiintyy kaikissa oleskelulupa- ja viisumiasioissa. Maksua voi kuvaila sisäänpääsynä Schengen-alueelle.

Kynnysrahan määrä vaihtelee monien muuttajien mukaisesti muutamista tuhansista euroista useisiin kymmeneen tuhansiin euroihin. Kynnysrahan maksajalla ei useinkaan ole tietoa maksun lainvastaisuudesta eikä tehdyn sopimuksen sisältökään ole aina asian luonteen vuoksi selkeä. Kynnysraha voidaankin naamioida erilaisiin agentti- ja järjestelykuluihin, perehdytyskuluihin, hallinnollisiin maksuihin tai suoraviivaisemmin työsopimukseen ja siihen kytkeytyvään oleskelulupaan. Myös opiskelijan oleskelulupaprosesseihin liittyy

agenttien, järjestelijöiden ja välittäjien kuluja, jotka usein ovat kohtuuttomia ja perusteettomia.

Tällaiset maksut altistavat muulle hyväksikäytölle, sillä Suomeen saapuvalla henkilöllä on kohtuuttomien maksujen vuoksi velkaa Suomessa tai velkaa on jäänyt sukulaisille lähtömaissa. Velkasuhteen avulla hyväksikäyttö ja henkilöön vaikuttaminen on helppoa. Kynnysrahan perijä ei välttämättä ole työnantaja, mutta usein näissäkin tapauksissa kynnysrahan perijällä on kiinteä suhde tulevaan työnantajaan ja tätä kautta mahdollisuus vaikuttaa rekrytointeihin. Kynnysrahan takaisin maksaminen voi tapahtua rahana tai työnantajan lukuun tehtävällä palkattomalla ylimääräisellä työllä.

4.3 Muita toimenpiteitä esitutkinnan aikana

Ihmiskauppa- ja lähirikosten osalta tulee aina harkittavaksi, mitä pakkokeinoja ja millaisia menetelmiä hyödyntäen epäiltyä rikosta lähdetään selvittämään. Ihmiskaupparikosten tutkinnassa salaisia pakkokeinoja on käytetty vielä verrattain harvoin. Niiden hyödyntäminen saattaa kuitenkin olla mahdollista ja tarkoituksenmukaista useimminkin, kuten laajat reaaliaikaiset ihmiskaupparikostutkinnat ovat osoittaneet.

Ihmiskauppa- ja lähirikosten esitutkinnassa rikoshyödyn jäljittäminen ja poisottaminen on osa suoritettavaa esitutkintaa, ja siinä korostuu viranomaisten välinen tietojenvaihto. Tehtäväkenttä on monimutkainen ja vaativa, eikä mikään viranomainen pärjää siinä yksin. Rikoshyötyasioissa keskeisiä viranomaisyhteistyökumppaneita ovat syyttäjien ohella Verohallinto sekä Ulosottolaitos.

On myös tärkeää muistaa huolehtia liiketoimintakiellon edellytysten tutkinnasta, kun kyse on laki liiketoimintakieltolain 3:3 momentin mukaisesta niin sanotusta listarikoksesta, kuten esimerkiksi ihmiskaupparikoksesta. Myös oikeushenkilön rangaistusvastuun selvittäminen ihmiskaupparikoksissa on välttämätöntä, jos rikosasiassa tulee siihen liittyviä piirteitä esille.

Ihmiskaupparikosten esitutkinnassa tarvitaan usein tutkinta-apua toisilta poliisiyksiköiltä esimerkiksi kuulustelujen tai muiden toimenpiteiden, kuten kotietsintöjen suorittamiseksi. Tutkinnassa annettavaa työvoima-apua pyytävän viranomaisen vastuulla on huolehtia riittävien tietojen toimittamisesta, jotta tutkinta-apua antavat viranomaiset toisessa poliisiyksikössä kykenevät suorittamaan mahdollisimman laadukkaasti pyydetyt toimenpiteet.

4.3.1 Pakkokeinot ihmiskaupparikostutkinnassa – tuloksia tehokkaasti

Tämä teksti kokonaisuudessaan sisältää Laki viranomaisten toiminnan julkisuudesta (621/1999) 24 § 1 momentin kohdan 5 mukaisia salassa pidettäviä tietoja poliisin teknisistä ja taktisista menetelmistä. Salassa pidettäviä tietoja sisältävä osa tekstistä on poistettu tästä julkisesta versiosta ja sisällytetty vain viranomaisille tarkoitettuun versioon.

Pekka Hätönen

aluesyyttäjä

Länsi-Suomen syyttäjäalue

Ihmiskaupparikostutkinta on vaativaa rikostutkintaa, jossa onnistuminen edellyttää pakkokeinojen aktiivista ja tarkoituksenmukaista käyttöä. Pakkokeinojen käytön oikea-aikaisuudella on suuri merkitys niin rikoksesta epäillyn ja asianomistajien kanssakäymisen rajoittamisessa, esitutkinnassa hankittavan näytön turvaamisessa kuin myös uhrille haettavien korvauksien, rikoshyödyn sekä mahdollisten julkisoikeudellisten maksujen turvaamiseksi. Niiden käyttö ei kuitenkaan ole yksin tae onnistuneelle tutkinnalle, minkä vuoksi pakkokeinojen käytön tarpeellisuus ja soveltuvuus tulee aina harkita tapauskohtaisesti.

4.3.2 Rikoshyödyn jäljittäminen ja poisottaminen

Rikoshyötykoordinointi ja liiketoimintakieltoasiat

Keskusrikospoliisi

Rikoshyödyn poisottamista pidetään yhtenä tehokkaimmista keinoista rikollisuuden torjunnassa. Esitutkintalain (22.7.2011/805) 1:2 mukaan esitutkinnassa selvitetään muun muassa rikoksella aiheutettu vahinko ja siitä saatu hyöty sekä asianomistajan yksityisoikeudellinen vaatimus, jos hän on pyytänyt syyttäjää ajamaan vaatimustaan. Lisäksi esitutkinnassa selvitetään mahdollisuudet rikoksella saadun omaisuuden palauttamiseksi ja rikoksen johdosta tuomittavan menettämisseuraamuksen tai asianomistajalle tulevan vahingonkorvauksen täytäntöön panemiseksi. Puhekielessä rikoshyöty-termiä käytetään yleensä laajassa merkityksessä ja tällöin sillä viitataan vahingonkorvausintressin turvaamiseen, mutta myös varsinaiseen rikoksella saadun hyödyn menettämiseen valtiolle. Edellä esitetyn mukaisesti myös epäillyissä ihmiskaupparikoksissa on selvítettävä mahdollisen rikoksella aiheutetun vahingon sekä rikoksella saadun rikoshyödyn määrä sekä mahdollisuudet näiden turvaamiseen pakkokeinoin.

Rikoshyötytoimenpiteiden suorittaminen voidaan jäsentää karkeasti määrittelyvaiheeseen, jäljittämismvaiheeseen sekä poisottamismvaiheeseen. Määrittelyvaihe sisältää vahingon ja hyödyn suuruuden selvittämisen. Jäljittämismvaiheessa omaisuutta jäljitetään kotimaassa ja tarvittaessa ulkomailla. Poisottamismvaiheessa löytynyt omaisuus turvataan pakkokeinoin. Yleisesti rikoshyötytoimenpiteissä korostuu suunnitelmallisuus sekä kiinteä tutkinnanjohtajan ja syyttäjän välinen yhteistyö toimenpiteistä sopimiseksi. Myös epäiltyjen ihmiskaupparikosten vahingonkorvausten ja rikoshyödyn määrän selvittämiseen ja turvaamiseen liittyvistä linjauksista tulee sopia tarvittavassa laajuudessa syyttäjän kanssa. Syyttäjän lisäksi rikoshyötyasioissa keskeisiä viranomaisyhteistyökumppaneita ovat Verohallinto sekä Ulosottolaitos. Esimerkiksi Ulosottolaitos panee täytäntöön vakuustakavarikot ja Verohallinnolta on saatavissa verotustietojen lisäksi Harmaan ta

louden selvitysyksikön tuottamia organisaatioita ja organisaatiohenkilöitä koskevia veloitteidenhoitoselvityksiä.

Lähtökohtana on, että rikoshyötyä koskeva menettämisseuraamus ei saa olla rangaistuksen luonteinen. Korkeimman oikeuden ratkaisussa 2017:56 on käsitelty nettohyötyperusteista rikoshyödyn laskentatapaa. Nettohyötyperiaatteella tarkoitetaan rikoshyödyn laskemista siten, että rikoshyödyn määrästä vähennetään rikokseen liittyvät kulut, joita sellaisenaan ei voida pitää laittomina. Laskennassa otetaan huomioon kunkin tutkittavana olevan tapauksen erityispiirteet ja tarvittaessa laskennassa voidaan hyödyntää myös ekonomitarkastajien asiantuntemusta.

Tulosohjauksen mukaisesti viranomaistoiminnassa pyritään toiminnan vaikuttavuuteen ja rikoshyötyasioissa tuloksellisuutta mitataan seuraamalla vuosittain pakkokeinoin turvautun omaisuuden määrää. Tämän vuoksi tilanteissa, joissa laadukkaan ja järjestelmällisen esitutkinnan seurauksena omaisuutta onnistutaan turvaamaan, onnistumisten näkyväksi saattamiseksi tulokset tulee kirjata rikosilmoitusjärjestelmään.

Koska rikoshyötyteema on laaja ja siinä tapahtuu lainsäädäntö- sekä muita muutoksia, esitutkintaa suorittaville, esimerkiksi ihmiskaupparikoksia tutkiville viranomaisille suositellaan viranomaiskäyttöön tarkoitettun ohjeistuksen hyödyntämistä.

Lähteet ja lisätietoja

Esitutkintalaki 22.7.2011/805.

KKO 2017:56.

4.3.3 Liiketoimintakieltolaista ja määräämisen edellytysten tutkinnasta

Rikoshyötykoordinointi ja liiketoimintakieltoasiat

Keskusrikospoliisi

Liiketoimintakiellon tarkoitus

Liiketoimintakiellosta annetun lain (13.12.1985/1059) 1 §:n mukaan liiketoimintakiellon tarkoitus on sopimattoman ja vahingollisen liiketoiminnan estäminen sekä liiketoimintaan kohdistuvan luottamuksen ylläpitäminen. Tähän tavoitteeseen pyritään estämällä moitittavasti toiminutta henkilöä tosiasiallisesti harjoittamasta liiketoimintaa liiketoimintakiellon voimassaoloaikana.

Mikäli liiketoimintakiellon edellytyksiä tutkitaan esitutinnan yhteydessä, asiassa sovelletaan esitutkintalakia (22.7.2011/805). Jos asiassa ei ole syytä epäillä rikosta, mutta on perusteltu syy epäillä liiketoimintakiellon edellytysten täyttyvän, poliisi toimittaa tutkinnan poliisitutkintana, josta säädetään poliisilain (22.7.2011/872) 6 luvussa. Poliisitutkinnassa noudatetaan soveltuvin osin esitutkintalain säännöksiä.

Liiketoimintakiellon henkilöpiiri

Liiketoimintakieltoon voidaan määrätä liiketoimintakieltoain 2 §:n mukaan:

- yksityinen elinkeinonharjoittaja, jolla on kirjanpitolaissa säädetty kirjanpitovelvollisuus
- avoimen yhtiön yhtiömies, kommandiittiyhtiön vastuunalainen yhtiömies ja eurooppalaisen taloudellisen etuyhtymän henkilöjäsen
- se, joka on yhteisön hallituksen jäsenenä tai toimitusjohtajana taikka muussa siihen rinnastettavassa asemassa, samoin kuin se, joka tosiasiallisesti johtaa yhteisön tai säätiön taikka ulkomaisen sivuliikkeen toimintaa taikka hoitaa sen hallintoa.

Liiketoimintakieltoon määrämisen edellytykset

Liiketoimintakielto voidaan määrätä kolmen erilaisen menettelyn perusteella.

1. Laiminlyöntiperusteella, kun henkilö on muusta kuin maksukyvyttömyydestä johtuvasta syystä olennaisesti laiminlyönyt lakisääteisiä velvollisuuksia liiketoiminnassa. Laiminlyöntiperusteinen liiketoimintakielto ei edellytä syyllistymistä rikokseen (Laki liiketoimintakiellosta 3 §:n 1 mom., 1 k).
2. Rikosperusteiseen liiketoimintakieltoon voidaan määrätä henkilö, joka on syyllistynyt rikolliseen menettelyyn liiketoiminnassa, jota ei voida pitää vähäisenä (Laki liiketoimintakiellosta 3 § 1 mom., 2 k).
3. Erikseen säädettyihin eli niin sanottuihin listarikoksiin syyllistynyt henkilö voidaan määrätä liiketoimintakieltoon. Liiketoimintakielto ihmiskaupparikoksissa perustuu tähän lainkohtaan (Laki liiketoimintakiellosta 3 §:n 3 mom., kohdat 1-5). Tämän lainkohdan mukaisesti liiketoimintakielto on siten mahdollista määrätä esimerkiksi ihmis-kaupparikoksissa (4 k) tai kiskonnantapaisessa työsyrjinnässä (5 k)

Lisäksi on huomioitava, että rikoksen on täytynyt tapahtua nimenomaan liiketoiminnassa.

Liiketoimintakiellon määrääminen väliaikaisena

Henkilö voidaan syyttäjän vaatimuksesta määrätä väliaikaiseen liiketoimintakieltoon silloin, jos henkilö on epäiltynä tai syytteessä liiketoiminnassa tehdystä rikoksesta ja liiketoimintakiellon määräämistä voidaan pitää todennäköisenä. Lisäksi liiketoimintakiellon määräämisen on oltava tarpeen vahingolliseksi katsottavan liiketoiminnan tai liiketoimintakieltolain 3:3 momentissa tarkoitetun rikoksen estämiseksi (niin sanottu erityinen rikosperusteinen liiketoimintakielto).

Väliaikainen liiketoimintakielto voidaan määrätä enintään kuudeksi kuukaudeksi kerrallaan ja jollei syyttä ole nostettu vuoden kuluessa väliaikaisen kieltoin määräämisestä, niin kielto raukeaa (Laki liiketoimintakiellosta 11:2).

Rikosperusteinen edellytysten tutkinta ihmiskaupparikosepäilyssä

Kun tutkittavana on laki liiketoimintakieltolain 3:3 momentin mukainen niin sanottu listarikos, kuten esimerkiksi ihmiskaupparikos, liiketoimintakiellon edellytykset on aina tutkittava.

Erityisen rikosperusteisen liiketoimintakiellon edellytyksiä tutkittaessa ei arvioida teon mahdollista vähäisyyttä. Liiketoimintakiellon tutkinnan edellytykset täyttyvät, jos henkilön epäillään syyllistyneen liiketoiminnassa johonkin liiketoimintakieltolain 3:3 pykälässä mainittuun rikokseen, kuten esimerkiksi ihmiskaupparikokseen.

Poliisihallitus on ohjeistanut liiketoimintakielloasioista viranomaisia yksityiskohtaisemmin erikseen. Rikosperusteisen liiketoimintakiellon edellytysten tutkinnassa kertynyt aineisto liitetään rikosasiaa koskevaan esitutkintapöytäkirjaan.

Lähteet ja lisätietoja

Esitutkintalaki 22.7.2011/805.

Laki liiketoimintakiellosta 13.12.1985/1059.

Poliisilaki 22.7.2011/872.

4.3.4 Tutkinta-apupyyntö toiselle poliisiyksikölle

Minna Willman-Koistinen

tutkija, rikosylikomisario
Itä-Suomen poliisilaitos

Ihmiskauppa- ja lähirikosten esitutkinnan aikana tullaan usein tilanteeseen, jossa tutkinta-apua tarvitaan toisen poliisiyksikön alueelta esimerkiksi kuulustelujen tai etsintöjen suorittamiseksi. Laadukkaan esitutkinnan turvaamiseksi on suositeltavaa, että tapauksen tunteva tutkija huolehtii tutkinta-apuun liittyvästä yhteydenpidosta sekä tarvittavien asiakirjojen toimittamisesta.

Poliisiyksiköiden välisestä yhteistoiminnasta on säädetty Poliisihallituksen antamassa ohjeessa Poliisin operatiivinen virka-aputoiminta (POL-2020-42250, 12.9.2020). Pyydettyessä tutkinta-apua rikostutkinnassa tulee pyydetävät toimenpiteet kirjata Kameleon-lomakkeelle Tutkinta-apupyyntö. Lomake löytyy poliisin Kameleon-lomakkeiston asiakirjaluokan kohdasta virka-apupyynnöt.

Tutkinta-apupyyntöä valmisteltaessa on hyvä varmistua ajantasaisten ja riittävien henkilö- ja yhteystietojen kirjaamisesta, esimerkiksi kaikkien kuulusteltavien henkilöiden / pyydettyjen toimenpiteiden kohdehenkilöiden osalta. Pyydettyessä lapsen kuulustelua tutkinta-apuna tulee tapauksen vastuututkijan varmistua, että pyynnön vastaanottavalla lapsirikostutkinnan yksiköllä on riittävät tiedot kuulustelujen suorittamiseksi. Lasta koskevat tiedot, kaikkien lapsen virallisten huoltajien henkilö- ja yhteystiedot, asuinpaikka sekä mahdolliset lastensuojelun sijoitustiedot tulee selvittää etukäteen. Kuulusteltavan osalta on varmistuttava myös oikeudenkäyntiavustajan, tukihenkilön sekä tarvittaessa edunvalvojan hankkimisesta esitutkintaa varten. Tapauksen syyttäjän kanssa tulee keskustella tutkinta-avun käyttämisestä.

Pyydettyessä tutkinta-apuna suoritettavaksi esimerkiksi kotietsintöjä tai laite-etsintöjä, tulee suoritettavien toimenpiteiden ajankohdasta, pakkokeinojen laatimisesta, käynnistämisestä ja allekirjoittamisesta sopia etukäteen tutkinta-avun pyytäjän sekä suorittajien kesken, päätöksentekoon oikeutettu virkamiestasoo huomioiden.

Tutkinta-apupyynnön liitteinä tulee olla:

- muistio tai saatekirje, johon on kirjattu mahdollisimman tarkka kuvaus pyydetyistä toimenpiteistä
- päivitetty rikosilmoitusjäljennös
- pyydetessä kuulusteluapua kuulustelupohja, johon on merkitty kuulustelukysymykset mahdollisimman laaja-alaisesti rikosnimikkeittäin ja teemoittain
- tapauskohtaisen harkinnan mukaisesti ilmoittajan, rikoksesta epäillyn/ epäiltyjen tai todistajan/todistajien kuulusteluja
- muut tutkinta-avun suorittamisen kannalta oleelliset asiakirjat, jotka tulee esittää kuulustelujen yhteydessä tai joilla on merkitystä asian selvittämisessä.

Lähteet ja lisätietoja

Poliisihallituksen ohje. Poliisin operatiivinen virka-aputoiminta. POL-2020-42250 (12.6.2023).

4.3.5 Oikeushenkilön rangaistusvastuu

Satu Rantaeskola

rikosprosessioikeuden ja rikosoikeuden yliopettaja, OTT, dosentti
Poliisiammattikorkeakoulu

Oikeushenkilön rangaistusvastuusta säännellään rikoslaissa (39/1889) lain 9 luvussa (743/1995). Se voidaan menettelynä nähdä yhtenä erittäin vaikuttavana keinona puuttua ihmiskauppaa koskevaan rikosilmiöön. Siksi oikeushenkilön rangaistusvastuun selvittäminen ihmiskaupparikoksissa on välttämätöntä, jos rikosasiassa tulee siihen liittyviä piirteitä esille.

Ihmiskaupparikosten soveltamiskäytäntöä on tutkittu muun muassa oikeushenkilön yhteisösakon osalta.¹⁸ Oikeushenkilön rangaistusvastuusta on saatavissa samoin yleisen tason selvitys sen nykytilasta ja kehittämistarpeista.¹⁹ Näitä molempia selvityksiä on hyödynnetty tässä artikkelissa. Kaikkien oikeushenkilön rangaistusvastuun piiriin kuuluvien ja ihmiskaupan ilmiöön liittyvien tunnusmerkistöjen käsitteleminen ei ole tarpeen, koska tilanne konkretisoituu ihmiskaupan ja törkeän ihmiskaupan avulla ja nyt esitetyt periaatteet ovat sovellettavissa muihin tämän ilmiön ”alle” kuuluviin rikoksiin.²⁰ Tästä syystä artikkelissa käytetään käsitettä ihmiskaupparikokset, jolloin tarkoitetaan ihmiskaupan ja törkeän ihmiskaupan lisäksi niiden lähirikoksia²¹. Artikkelissa keskitytään esitutkintavaiheessa merkityksellisiin asioihin ja erityisesti ihmiskaupparikoksissa.²²

Yhteisösakko ja siihen liittyvien seikkojen selvittäminen on ajankohtaista, jos yhteisösakko on säädetty rikoksen seuraamukseksi, kuten tilanne on ihmiskaupan ja törkeän ihmiskaupan osalta (RL 25:10, 1129/2022). Yhteisösakko voidaan tuomita vain syyttäjän vaatimuksesta. Jotta syyttäjä voi vaatimuksen

¹⁸ Koivukari – Korkka-Knuts – Mahmood – Melander, *Ihmiskauppa ja sen lähirikokset: Säännösten soveltamiskäytäntö*, 2022.

¹⁹ Tapani 2020, *Oikeushenkilön rangaistusvastuu – nykytila ja kehittämistarpeet*.

²⁰ Selvityksen (Koivukari – Korkka-Knuts – Mahmood – Melander 2022) kohteena ovat ihmiskauppa ja sen lähirikokset.

²¹ Tätä samaa määrittelyä on käytetty myös luvussa 7.6 (Asianomistajan suojelutarpeen arviointi ja muut uhridirektiivin mukaiset suojelutoimet) sekä luvussa 8 (Poliisin ja syyttäjän päätökset - esitutkinnan aloittamatta jättäminen, päättäminen ja rajoittaminen).

²² Kiitän ylikomisario Mika Rankia erinomaisista kommentteista artikkelin sisällön täsmentämiseksi.

tehdä, asian selvittäminen yhteisösakon määräämiseksi tarvittavien seikkojen osalta esitutkinnassa on välttämätöntä. Yhteisösakkoa selvittäessä laajaa ja laadukasta esitutkintayhteistyötä voidaan pitää lähtökohtana, jotta syyttäjällä on kaikki tarvittavat tiedot käytössään yhteisösakon menestykselliseen hoitamiseen asian oikeudenkäynnissä. Esimerkiksi yleistä kotietsintää tulee hyödyntää yhteisösakon tuomitsemiseen liittyvien seikkojen selvittämiseksi, kun pakkokeinon muut edellytykset ovat käsillä.

Yhteisösakko voidaan tuomita, jos rikos on tehty yhteisön, säätiön tai muun oikeushenkilön (myöhemmin oikeushenkilö) toiminnassa. Ihmiskaupparikosta koskevan tapauksen yhteydessä tämä tarkoittaa, että esimerkiksi ihmiskauppaa harjoitetaan osakeyhtiön tai muun oikeushenkilön toiminnan kautta joko yksinomaisesti tai mahdollisen muun toiminnan ohella. Rikos katsotaan oikeushenkilön toiminnassa tehdyksi, jos sen tekijä on toiminut oikeushenkilön puolesta tai hyväksi ja hän edustaa oikeushenkilöä ratkaisevalla tavalla. Silloin tekijä kuuluu:

- oikeushenkilön johtoon tai
- on virka- tai työsuhteessa oikeushenkilöön taikka
- on toiminut oikeushenkilön edustajalta saamansa toimeksiannon perusteella.

Rikosvastuun kohdentamisessa ja oikeushenkilön rangaistusvastuun selvittämisessä on tärkeää selvittää yrityksen tosiasiallista määräysvaltaa käyttävä taho. Silloin erilaisten bulvaanijärjestelyjen selvittäminen esitutkinnassa mahdollisimman tarkasti on tärkeää.

Ihmiskaupparikoksesta epäilty voi harjoittaa liiketoimintaa esimerkiksi osakeyhtiön tai avoimen yhtiön kautta, mutta siten, että henkilö kuuluu yhtiön johtoon. Näissä tilanteissa oikeushenkilön rangaistusvastuuta pitäisi vaatia samastamisen perusteella (RL 9:2.1). Kaikissa mainitun selvityksen tutkimusaineistoon kuuluvissa samastamisvastuun tilanteissa oikeushenkilön rangaistusvastuuta ei ole tällä perusteella vaadittu. Lisäksi aineistossa olleista kaikkien tapausten teonkuvauksien perusteella ei ole voitu päätellä, millaisessa juridisessa muodossa liiketoimintaa on harjoitettu. Epäselvyys voi tarkoittaa sitä, ettei esitutkinnassa ja/tai syyteharkinnassa ole kiinnitetty riittävästi huomiota siihen, että liiketoiminnan muodolla voisi olla merkitystä rangaistusvastuun

toteutumisessa.²³ Oikeushenkilön rangaistusvastuun arviointi voi jäädä helposti taka-alalle, vaikka monissa rikostyypeissä voisi olla perusteltua kääntää asetelma toisin päin. Tämä olisi perusteltua siksi, että oikeushenkilön toiminnallinen rakenne, siellä vallitseva organisaatiokulttuuri ja noudatettavat käytänteet voivat olla tyypillisesti sellaisia, että ne mahdollistavat rikoksen tekemisen.²⁴ Ihmiskaupparikoksissa voidaan todeta tilanteen olevan juuri tällainen.

Oikeushenkilön rangaistusvastuun määrittämisessä on tärkeää kohdentaa rikosoikeudellinen yksilövastuu niihin henkilöihin, joiden teot tai laiminlyönnit ovat merkityksellisiä rikoksen tunnusmerkistön täyttymistä arvioitaessa. Potentiaalisten vastuuhenkilöiden joukko tulee rajata etukäteen riittävän selkeällä tavalla. Jos niin ei ole tapahtunut, näyttöä joudutaan esittämään usein lukuisen yhtiössä toimineiden henkilöiden asemasta, heidän tehtävistään, toimivaltuuksien laadusta ja laajuudesta sekä heidän osuudestaan lainvastaisen tilan syntyyn ja sen jatkumiseen.²⁵ Nämä haasteet olisivat vältettävissä ihmiskaupparikoksissa, kun rangaistusvastuun asettamista painotettaisiin oikeushenkilön suuntaan. Menettely on myös vaikuttavaa, kun sekä rikosepäilyyn liittyvän oikeushenkilö että luonnollisten henkilöiden rangaistusvastuu selvitetään.

Liiketoiminnan harjoittamiseen liittyvien seikkojen selvittäminen esitutkinnassa on lähtökohtana silloin, kun toimintaa harjoitetaan jonkinlaisen yritystoiminnan kautta. Näiden seikkojen selvittäminen kuuluu esitutkintayhteistyön piirissä käsiteltäviin asioihin.

Oikeushenkilölle asetettavan vastuun ja yhteisösakon tuomitsemisen lisäksi yksittäiset luonnolliset henkilöt voivat olla vastuussa omista tekemisistään oikeushenkilön ohella. On kuitenkin mahdollista, ettei rikosentekijänä ollut luonnollista henkilöä saada selville tai tätä ei muusta syystä tuomita rangaistukseen. Näissäkin tilanteissa yhteisösakon määrääminen oikeushenkilölle on mahdollista, ja siksi yhteisösakko on vaikuttavuudeltaan erittäin toimiva keino puuttua ihmiskauppaan ilmiönä.

Yhteisösakko tuomitaan määräeuroin. Alin yhteisösakon rahamäärä on 850 ja ylin 850 000 euroa. Yhteisösakon määrä ratkaistaan sillä perusteella, kuinka

²³ Koivukari – Korkka-Knuts – Mahmood – Melander 2022, s. 226 ja 229.

²⁴ Tapani 2020, s. 46.

²⁵ Tapani 2020, s. 45–46.

hyvin yhteisösakon mittaamiseen liittyvät seikat on saatu selvitettyä esitutkin-
nassa. Yhteisösakon rahamäärä vahvistetaan oikeushenkilön tekemäksi katso-
tun kokonaisuuden perusteella. Siihen vaikuttavat:

- laiminlyönnin laatu ja laajuus tai johdon osuus sekä
- oikeushenkilön taloudellinen asema.

Laiminlyönnin ja johdon osuuden merkitystä arvioitaessa otetaan huomioon
tehdyn rikoksen laji ja vakavuus, rikollisen toiminnan laajuus, tekijän asema oi-
keushenkilön toimitelmissä, sekä se, osoittaako oikeushenkilön velvollisuuksien
rikkominen piittaamattomuutta lain säännöksistä tai viranomaisten määräyk-
sistä. Lisäksi huomioon otetaan muualla laissa säädetyt rangaistuksen mittaa-
misperusteet.²⁶

Taloudellista asemaa arvioitaessa otetaan huomioon oikeushenkilön koko, va-
kavaraisuus, toiminnan taloudellinen tulos sekä muut oikeushenkilön talouden
arvioimiseen olennaisesti vaikuttavat seikat. Taloudellista asemaa arvioitaessa
huomioidaan oikeushenkilön taloudellinen kokonaisuus, johon kaikki edellä
mainitut perusteet osaltaan vaikuttavat. Esitutkinnessa on hyvä selvittää myös
yhtiön heikkoa taloudellista asemaa osoittavat seikat.

Oikeushenkilön rangaistusvastuun osalta selvitetään muun muassa yhtiön ta-
loudellista tilannetta ja sen kehitystä. Tämän rangaistusvastuun selvittämisen
ja sen perusteella määrättävän yhteisösakon ohella on esitutkinnessa selvitet-
tävä vielä erikseen rikoksella aiheutettu vahinko ja siitä saatu hyöty.

Ihmiskauppaa koskevan tutkimuksen tapausaineiston sisältämissä ratkaisuis-
sa tuomitut yhteisösakot ovat sijoittuneet rangaistusasteikon alapäähän. Ihmis-
kaupparikoksista tuomittujen yhteisösakojen määrät ovat vaihdelleet tutki-
musaineiston tapauksissa. Ne ovat olleet määrältään 15.000 euroa (yksi tapaus)
ja 25.000 euroa (yksi tapaus), kun yksi vaatimus (10.000 euroa) on jätetty tuo-
mitsematta kohtuullisuusperusteella ja yksi vaatimus (15.000) on hylätty. Ih-
miskaupparikoksissa tutkinnan kohteena olleet oikeushenkilöt ovat olleet kool-
taan pienehköjä ja niiden taloudellinen asema on ollut heikko. Nämä seikat
ovat alentaneet yhteisösakon määrää. Lisäksi tutkimusaineiston yhteisösakot

²⁶ Rikoksen johdosta määrättävää seuraamusta varten tarvittavat seikat kuuluvat esitutkinnessa
selvitettävien seikkojen piiriin (ETL 1:2).

ovat olleet määriltään linjassa tuomittujen yhteisösakkojen yleisen tason kanssa.²⁷ Yhteisösakon mittaamisharkinnassa on vaikeaa saada ennakoitavaa mittaamiskäytäntöä. Ainakin osaltaan tähän vaikuttaa se, ettei esitutkinnassa onnistuta hankkimaan riittävän kattavasti tietoa yhteisösakon mittaamisen kannalta relevanteista seikoista. Toisaalta yhteisösakkojen rahamäärien jääminen yleisellä tasolla alhaisiksi ei välttämättä ole perusteltua ottaen huomioon yhteisösakon maksimimäärä 850.000 euroa.²⁸

Ihmiskaupparikoksissa on siis perusteltua selvittää, liittyykö tapaukseen jokin oikeushenkilö. Sellaisen tultua ilmi oikeushenkilön taloudellinen tilanne pitäisi selvittää tarkasti. Vain siten pystytään riittävästi huomioimaan ja perustelemaan korkeamman yhteisösakko vaatimuksen tekeminen. Voidaan todeta, että ihmiskaupparikosten yhteisösakkojen rahamäärissä saattaa olla korotuspainetta. Niin on ainakin silloin, kun kyse on taloudellisesti kohtuullisen vakaasta yhtiöstä ja ihmiskaupparikos on liittynyt olennaisena osana yhtiön toimintaan ja on ollut pitkäkestoista.²⁹

Yhteisösakon suuruuteen vaikuttavat seikat on erityisesti yhteisösakon mittaamisen näkökulmasta selvitettävä tarkasti ihmiskaupparikoksissa. Lisäksi esitutkinnassa tulee selvittää riittävästi oikeushenkilön, sen johdon taikka oikeushenkilössä tosiasiallista päätösvaltaa käyttävän osuus. Jos tästä tehdään myöhemmin väite, syyttäjän on hankalaa tuoda asioita esille, jollei niihin ole kiinnitetty huomiota jo esitutkinnan aikana. Kysymys on mitä suuremmassa määrin esitutkintayhteistyön piiriin kuuluvasta asiasta, johon syyttäjän pitäisi kiinnittää huomiota.

Syyttäjä voi jättää rangaistusvaatimuksen oikeushenkilöä vastaan tekemättä tietyin edellytyksin (RL 9:7, 61/2003). Ensinnäkin oikeushenkilön laiminlyönnin vähäisyys tai sen johdon taikka oikeushenkilössä tosiasiallista päätösvaltaa käyttävän vähäinen osuus rikoksessa mahdollistavat rangaistusvaatimuksen esittämättä jättämisen. Toiseksi se on mahdollista, jos oikeushenkilön toiminnassa tehdystä rikoksesta ei ole aiheutunut muuta kuin vähäistä vahinkoa tai vaaraa. Näiden edellytysten lisäksi rangaistusvaatimuksen tekemättä

²⁷ Koivukari – Korkka-Knuts – Mahmood – Melander 2022, s. 226–228.

²⁸ Tapani 2020, s. 46–47 ja 53–54.

²⁹ Koivukari – Korkka-Knuts – Mahmood – Melander 2022, s. 228.

jättämisen edellytyksenä on vielä se, että oikeushenkilö on vapaaehtoisesti ryhtynyt tarpeellisiin toimiin uusien rikosten ehkäisemiseksi.

Oikeushenkilön rangaistusvastuun tutkintaa edistäisi se, että tutkinnanjohtajan tulisi erikseen dokumentoida tilanne ja perusteet, miksi oikeushenkilön rangaistusvastuuseen liittyviä seikkoja ei ole selvitetty. Niitä voisivat olla esimerkiksi lain soveltamisalaan liittyvät syyt, kuten esimerkiksi se, että toimintaa on harjoitettu toiminimellä eikä oikeushenkilönä. Syynä voisivat myös olla käytännölliset syyt, kuten esimerkiksi se, että selvityksen tekemiseen ei ole resursseja.³⁰ Tällainen menettely varmistaisi sen, että esitutkinnassa olisi ainakin huomioitu myös yhteisösakon tuomitsemiseen liittyvät seikat, eikä asia vain unohdu. Oikeushenkilölle määrättävä yhteisösakko voidaan kuitenkin nähdä erinomaisen vaikuttavaksi keinoksi puuttua ihmiskaupparikoksiin.

Rikosprosessin jokainen vaihe on olennainen niin rikosvastuun toteuttamisen kuin oikeusturvan takaamisen kannalta. Esitutkinnassa voi keskiössä olla edelleen yksilövastuun edellytysten tutkiminen, kun tämän ohella pitäisi tunnistaa oikeushenkilön rangaistusvastuu ja selvittää vastuuedellytykset myös tältä osin. Tätä voitaisiin kehittää tutkintasuunnitelmaan sisällytettävien muistilistojen avulla ja syyttäjälle tehtävällä ennakoilmoituksella.³¹ Lisäksi poliisin tulee vaatia syyttäjän osallistumista tämän tyyppisen rikosasian selvittämiseen siten kuin laadukas esitutkintayhteistyö edellyttää. Vain siten voidaan saavuttaa tilanne, että ihmiskaupparikoksissa sovelletaan oikeushenkilön rangaistusvastuuta mahdollisimman vaikuttavalla tavalla. Oikeushenkilön rangaistusvastuun toteutuminen on erityisen tärkeää ihmiskaupan uhrin näkökulmasta; se lisää uhrin mahdollisuuksia saada hänelle määrätyt korvaukset (etenkin palkkasäästävät) rikoksesta tuomitulta oikeushenkilöltä yhteisvastuullisesti luonnollisten henkilöiden kanssa esittämällä sellainen vaatimus kaikkia tahoja kohtaan.

³⁰ Koivukari – Korkka-Knuts – Mahmood – Melander 2022, s. 231.

³¹ Tapani 2020, s. 48.

Lähteet ja lisätietoja

Koivukari, K., Korkka-Knuts, H., Mahmood, V., Melander, S. (2022). Ihmiskauppa ja sen lähirikokset. Säännösten –soveltamiskäytäntö. Valtioneuvoston selvitys- ja tutkimustoiminnan julkaisusarja 2022:18. Valtioneuvoston kanslia, Helsinki 2022.

Tapani, J. (2020). Oikeushenkilön rangaistusvastuu – nykytila ja kehittämistarpeet. Oikeusministeriön julkaisuja, Selvityksiä ja ohjeita 2020:22.

5 Esitutkinnan päättämiseen liittyvät toimenpiteet

Esitutkinnassa kertyneestä aineistosta on laadittava esitutkintapöytäkirja, mikäli se on tarpeen asian jatkokäsittelyssä. Päättämiseen kuuluvia käytännön toimia ovat rikosilmoituksen päivittäminen ja loppulausuntomenettely. Esitutkinnan eri vaiheisiin kuuluvat poliisin ja syyttäjän päätökset ovat laajemmin kuvattu luvussa 8.

Konkreettisten, esitutkinnan päättämiseen liittyvien toimenpiteiden rinnalla erittäin suositeltava hyvä käytäntö on ilmoittaa asianomistajalle esitutkinnan päättymisestä ja tapauksen siirtymisestä syyteharkintaan. Laajemman viranomaiskentän tehtävänä on varmistaa, että asianomistajan tukipalvelut jatkuvat, joka toisaalta ennalta ehkäisee asianomistajan joutumista uudelleen ihmiskaupan tai muun hyväksikäytön asianomistajaksi ja toisaalta vahvistaa hänen mahdollisuuksiaan täysipainoiseen elämään.

Esitutkinnan päätyttyä on olennaista varmistaa yhteistyön jatkuminen luotujen yhteysuhteiden ja rakenteiden kautta, jolloin myös tuetaan oma-aloitteista tiedonvaihtoa, lisätään viranomaisten tietoisuutta toistensa vastuista, monipuolistetaan tulevia tutkintoja ja tuetaan ihmiskaupparikosten ilmituloa.

Luvun sisältö ja rakenne

Tässä luvussa tarkastellaan esitutkinnan päättämiseen liittyviä toimenpiteitä hyvin tiivistetysti, painotuksen ollessa esitutkintapöytäkirjan kokoamisessa, loppulausuntomenettelyn hyödyntämisessä sekä Patja-ilmoituksen päivittämisessä. Minna Willman-Koistinen kokoaa aluksi yhteen valtakunnallisen ohjeistuksen pohjalta, mitä vaiheita tulee huomioida esitutkintapöytäkirjaa kootessa, jotta esitutkintapöytäkirjoja laadittaisiin mahdollisimman yhdenmukaisesti eri

Kuvio 6. Esitutkinnan päättäminen

poliisilaitoksilla. Jukka Karhu puolestaan tarkastelee PATJA-ilmoituksen päivittämiseen liittyviä vaiheita ja Sanna Virtanen on koonnut päivittämisen tueksi keskeisistä seikoista muistuttavan listan.

5.1 Esitutkintapöytäkirjan kokoaminen, johdanto ja liitteet

Minna Willman-Koistinen

tutkija, rikosylikomisario
Itä-Suomen poliisilaitos

Ihmiskauppa- ja lähirikosten esitutkintapöytäkirjojen kokoamisessa noudatetaan samoja ohjeita kuin muidenkin rikoslajien esitutkintapöytäkirjojen kokoamisessa. Esitutkintalain (805/2011) 9 luvun 6 §:n mukaan esitutkinnan päätyttyä on siitä kertyneestä aineistosta laadittava pöytäkirja (*esitutkintapöytäkirja*), jos se tarvitaan asian jatkokäsittelyä varten. Tähän tekstiin on tiivistetysti koottu hyödyntäen Poliisihallituksen laatimaa Käsikirjaa esitutkintapöytäkirjan laadinnasta (POL-2023-126630), IHMEMALLI-tutkimushankkeen aikana ryhmäkeskusteluissa ja -haastatteluissa esiinnousseita esitutkintapöytäkirjan kokoamiseen liittyviä vaiheita, joiden huomioiminen esitutkintaa päätettäessä yhdenmukaistaisi esitutkintapöytäkirjojen laadintaa.

- Esitutkinta-aineisto tallennetaan mahdollisimman yksityiskohtaisesti esitutkintapöytäkirjaan. Esitutkintaan liittyvä aineisto lähtökohtaisesti hankitaan ja tuotetaan sähköisessä muodossa.
- Esitutkintapöytäkirjan osat täytetään Kameleonissa päivittyvien asiakirjapohjien mukaisesti ja esitutkintapöytäkirja kootaan Kameleonissa olevien asiakirjojen ja poliisin eri järjestelmistä saatavien asiakirjojen avulla.
- Esitutkinta-aineisto kootaan ja säilytetään esitutkinnan ajan tutkintaryhmän/yksikön projektikansiossa huomioiden aineistoa koskevat salassapitosäännökset.
- Kansilehti esittelee henkilöt, asiat ja asiayhteydet, joita käsitellään kyseisessä esitutkintapöytäkirjassa. Voimassaolevien pakkokeinojen päivämäärä on erityisesti huomioitava kirjata kansilehdelle.
- Selostuksen kirjaamisessa on noudatettava PATJAn kirjausohjeita (Ohje POL 2023/120671). Tiivistelmään kirjattavasta kuvauksesta on lyhyesti ilmentävä teko sekä tekotapa ja -paikka.
- Esitutkintapöytäkirjaan sisällytetään tutkintailmoituksen viimeisin versio. Se sijoitetaan esitutkintapöytäkirjaan kansilehden jälkeen, ennen johdantoa. Tiivistelmän jälkeen selostusosaan kirjataan ilmoitustiedot,

asianosaisten ja todistajien alustavat kertomukset tiivistetysti ja heille tehdyt ilmoitukset, tapahtumienkulku ja teon tunnusmerkistökijät. Tutkijan tehtävänä on viimeistellä tutkintailmoitus sellaiseen muotoon, että se palvelee syyteharkintaa.

- Tutkittavan asian laajuuden tai muun syyn sitä edellyttäessä laaditaan esitutkintapöytäkirjaan johdanto. Johdanto sijoitetaan tutkintailmoituksen jälkeen. Vaikka asiassa laaditaan erillinen johdanto, tulee tapahtuman keskeiset tiedot ja tutkintatoimenpiteet kirjata tiivistetysti myös ilmoituksen selostusosaan. Johdannossa on tuotava selkeästi, aikajärjestyksessä rikosnimikkeittäin ja tiivistetysti esille se, mitä esitutkinnassa on tutkittu ja mistä asiassa on ilmennyt, sisältäen teon tunnusmerkistön sekä tutkintatoimenpiteiden kuvailun. Johdannosta tulee ilmetä todistelua edellyttävät riidanalaiset tai epäselvät seikat, joita halutaan todistelulla selvittää, samoin kuin riidattomat seikat, joiden osalta todistelua ei tarvita. Johdannossa ei saa ilmaista poliisin taktisia ja teknisiä menetelmiä ja suunnitelmia koskevia tietoja, jos tiedon antaminen niistä vaarantaisi rikosten ehkäisemistä ja selvittämistä tai yleisen järjestyksen ja turvallisuuden (Laki viranomaisten toiminnan julkisuudesta (621/1999) 24 § 1 momentti 5 kohta). Pakkokeinoja koskevia ja muita esitutkintapöytäkirjan merkintäosaan merkittäviä tietoja ei pääsääntöisesti toisteta johdannossa.
- Kuulustelupöytäkirjat sijoitetaan esitutkintapöytäkirjaan järjestyksessä 1) asianomistaja, 2) rikoksesta epäilty, 3) alle 15-vuotias rikollisesta teosta epäilty ja 4) todistaja. Muussa asemassa kuulustellun henkilön kuulustelupöytäkirja sijoitetaan asian kannalta tarkoituksenmukaiseen kohtaan, esim. tietyn asianomistajan tai epäillyn kuulustelun perään. Videokuulustelun tai -kuulemisen litterointi sijoitetaan kuulustelupöytäkirjan kansilehden jälkeen kuulusteltavan aseman mukaiseen paikkaan.
- Esitutkintapöytäkirjaan on merkittävä esitutkinnassa kuulusteltujen henkilöiden kieli. (Esitutkintalaki 9 luku 6 § 3 momentti). Kuultaessa tai kuulusteltaessa asianosaista tulkin avustuksella, on ETL 4:13.1:ssä tarkoitettu olennainen asiakirja taikka asiakirjan osa tai asianosaiselle suullisesti käännetty yhteenveto asiakirjasta tai asianosaisen ilmoitus luopua oikeudestaan asiakirjan käännökseen merkittävä esitutkintapöytäkirjaan tai muuhun asiakirjaan.

- Esitutkintapöytäkirjaan on merkittävä tiedot esitutkinnassa käytetyistä pakkokeinoista, jollei kysymys ole pakkokeinosta, jonka käytöstä ei tarvitse ilmoittaa.
- Syyttäjää varten oikeudenkäynnin välittömyyden turvaamiseksi on syytä dokumentoida kaikki ne tiedossa olevat seikat, joiden perusteella voidaan olettaa epäillyn karttavan oikeudenkäyntiä.
- Pöytäkirjaan tehdään merkintä myös alle 15-vuotiaiden rikollisesta teosta epäiltyjen kuulusteluista ja sellaisista asiassa suoritetuista kuulusteluista ja tutkinnan yhteydessä valmistuneesta muusta aineistosta, joita ei katsota tarpeelliseksi sisällyttää pöytäkirjaan.
- Asianomistajan suojelutarpeen arviointilomaketta ei liitetä esitutkintapöytäkirjaan. Lomakkeen tiedoista merkitään esitutkintapöytäkirjaan kuitenkin joka tapauksessa esitetty toimenpide. (POL-2018-51266 Julkisuus käsikirja 170, Poliisihallituksen ohje POL-2018-41886 Rikoksen uhrin ohjaaminen ja rikosasioiden sovittelu, ja sisäministeriön julkaisu 14/2016; Rikoksen uhrin suojelutarpeen arviointimenettelyn käsikirja, kohta 1.4)
- Esitutkintapöytäkirjaan on liitettävä tutkinnassa kertyneet asiakirjat, tallenteet, valokuvat ja muu vastaava aineisto, jos niillä voidaan olettaa olevan merkitystä asiassa. Liitteet ovat osa esitutkintapöytäkirjaa ja ne sijoitetaan pöytäkirjaan viimeiseksi osaksi. Esitutkintapöytäkirjan liiteluettelo kirjataan merkintälehdelle tai erilliseen liiteluetteloon. Esitutkintapöytäkirjaan on liitettävä pöytäkirja ja tarvittaessa omaisuusluettelo sekä päätös voimassa olevasta takavarikosta, vakuustakavarikosta ja matkustuskiellosta. Kumotuista toimenpiteistä liitetään jäljennös esitutkintapöytäkirjaan vain, jos se on tarpeen asian jatkokäsittelyssä. Valokuvat liitetään esitutkintapöytäkirjaan erillisenä valokuvaliitteenä.
- Esitutkintalain 10 luvun 1 §:n mukaisesti ennen esitutkinnan päättämistä asianosaisille on varattava tilaisuus esittää esitutkintaviranomaiselle lausuntonsa esitutkinta-aineiston riittävydestä, näytön arvioinnista, oikeuskysymyksistä tai muista asian kannalta tärkeistä seikoista, jos se on omiaan jouduttamaan tai helpottamaan asian käsittelyä tuomioistuimessa, ottaen huomioon asian laatu ja laajuus. Tutkinnanjohtaja päättää loppulausunnon pyytämisestä ja sen mahdollisesti edellyttämistä toimenpiteistä. Syyttäjän kanssa on syytä neuvotella loppulausuntopyyntönsä sisällöstä kanssa ennen

sen lähettämistä asianosaisille. Ihmiskauppa- ja lähirikoksissa tulisi asianosaisille antaa mahdollisuus loppulausunnon antamiseen. Asianosaisia pyydetään lausunnoissa ottamaan kantaa erityisesti ilmi tulleisiin epäselviin ja riidanalaisiin seikkoihin. Kannanottoa tulisi tarvittaessa pyytää myös salassa pidettävän esitutkimateriaalin osalta. Loppulausunnon lähetetään siihen mennessä kertynyt esitutkiminta-aineisto tarvittavine salassapitomerkintöineen. Esitutkimintapöytäkirjan merkintälehdelle tehdään maininnat siitä, kenelle aineisto on lähetetty loppulausunnon. Palautetut loppulausunnot liitetään esitutkimintapöytäkirjaan liitteeksi.

- Laajoja esitutkimintapöytäkirjoissa sekä useita rikoksia tai rikoksesta epäiltyjä sisältävissä tapauksissa voidaan mainituista erillisissä rikoksista laatia tarvittaessa erilliset rikosilmoitukset ja esitutkimintapöytäkirjat kokonaisuuden käsittelyn helpottamiseksi. Alkuperäistä ilmoitusta ei mitätöidä, mutta ilmoituksessa olevat rikosnimikkeet poistetaan siltä osin, kuin ne käsitellään toisessa ilmoituksessa. Kuhunkin esitutkimintapöytäkirjaan sisällytetään jäljennös ilmoituksesta sekä ko. rikostapahtumaan liittyvät kuulustelut ja liitteet, joita ei ole liitetty alkuperäiseen pöytäkirjaan. Ilmoituksen selostusosaan tai pöytäkirjan johdanto-osaan tehdään merkintä siitä, miten ilmoituksessa mainittujen rikosten tutkinnassa on menetelty, ja voidaan viitata muihin laadittuihin pöytäkirjoihin.
- Suoritettaessa esitutkimintapöytäkirjan valmistumisen jälkeen samaan asiaan liittyviä lisätutkimuksia, laaditaan lisätutkimintapöytäkirja. Kun lisätutkiminta joudutaan suorittamaan ilmoitukseen, johon PATJAssa on jo tehty päätösmerkinnät syyteharkintaan lähettamisestä, lisätutkinnasta tehdään pääsääntöisesti uusi S-ilmoitus tarvittavassa laajuudessa nimikkeellä Lisätutkiminta. Jos lisätutkinnassa todetaan uusia asianosaisuuksia jo kirjattuihin rikoksiin tai samaan tapahtumaan liittyviä uusia tekoja, alkuperäinen ilmoitus otetaan uudelleen tutkintaan ja kirjaukset tehdään siihen. Lisätutkinnassa ilmi tulleiden täysin uusien tekojen johdosta asiasta kirjataan uusi rikosilmoitus ja laaditaan uusi pöytäkirja, jonka kansilehdellä viitataan alkuperäiseen pöytäkirjaan.
- Esitutkiminta-aineiston julkisuudesta on säädetty esitutkimintalaissa ja julkisuuslaissa. Asiakirjojen antamisesta on säädetty julkisuuslaissa. Esitutkinnan julkisuuskysymyksiä on käsitelty julkisuuskäsikirjassa.

- Poliisihallituksen määräyksessä POL-2020-69511 Tiedon turvallinen käsittely poliisissa kuvataan periaatteet, joilla tiedon lainmukainen ja turvallinen käsittely varmistetaan poliisissa. Määräys sisältää poliisin käyttöön hyväksytyt merkinnät ja käsittelymenetelmät salassa pidettäville tiedoille sekä henkilötiedoille.
- Asiakirjan sisällöstä annetaan tieto suullisesti taikka antamalla asiakirja viranomaisen luona nähtäväksi tai jäljennettäväksi tai kuunneltavaksi tai antamalla siitä kopio tai tuloste. Tieto asiakirjan julkisesta sisällöstä on annettava pyydetyllä tavalla, jollei pyynnön noudattaminen asiakirjojen suuren määrän tai asiakirjan kopioinnin vaikeuden tai muun niihin verrattavan syyn vuoksi aiheuta kohtuutonta haittaa virkatoiminnalle.

Lähteet ja lisätietoja

Julkisuuskäsikirja, POL-2018-51266. (Julkisuuskäsikirjaa ylläpidetään Poliisihallinnon intranetissä).

Poliisihallitus. Käsikirja esitutkintapöytäkirjan laadinnasta. POL-2023-126630.

Poliisihallituksen määräys. Tiedon turvallinen käsittely poliisissa POL-2020-69511.

Poliisihallituksen ohje POL-2018-41886, Rikoksen uhrin ohjaaminen ja rikosasioiden sovittelu.

Poliisihallinnon intranetistä löytyvät erilliset ohjeet tulkkausta, käännöstä ja litterointia tarvitseville.

Rikoksen uhrin suojelutarpeen arviointimenettelyn käsikirja. Sisäministeriön julkaisu 14/2016. (SM 2016:14).

5.2 PATJA-ilmoituksen päivittäminen esitutkinnan päättyessä

Jukka Karhu

erikoissuunnittelija, Poliisiasian tietojärjestelmä (PATJA), poliisitoiminnan asiantuntija
Poliisitoimintayksikkö, yhteiset toiminnot
Poliisihallitus

Poliisiasian tietojärjestelmä eli PATJA, on poliisin tutkinnan ja virka-apupyynnöiden hallinnan työkalusta laajentunut tietojärjestelmäkokonaisuus. PATJA ei ole sellaisenaan asianhallintajärjestelmä, vaikkakin siinä on näitä ominaisuuksia. PATJA on edelleen poliisitoiminnallisesti keskeinen tietovaranto, vaikka sen rinnalle on rakennettu muita operatiivisen tiedon tallennusalueita. PATJAn täydentämiseksi on saksusjärjestelmän uudistuessa luotu poliisin operatiiviset lomakkeet (POLO) -järjestelmä. POLO on muuttanut PATJAn käyttöä ja tekee näin myös tulevaisuudessa.

Poliisihallituksen ohjeessa (POL-2023-120671) Tietojen kirjaaminen poliisiasian tietojärjestelmään (PATJA) annetaan seuraava ohjaus tietojen kirjaamisesta: ”Ilmoituksen tietojen kirjaaminen mahdollisimman täydellisinä varmistaa eri tunnuslukujen luotettavuuden ja keskinäisen vertailukelpoisuuden sekä palvelee rikosten ja tapahtumien sarjoittamista ja analyysitoimintaa, vaikka itse yksittäinen teko tai tapahtuma olisikin ilmoitushetkellä vähäiseksi luokiteltava ja arvioitu jäävän selvittämättömäksi.”

Rikosilmoituksen sisältö

Rikostutkinta ei ole loogisena kokonaisuutena muuttunut vuosien saatossa, ainoastaan tekninen ja lainsäädännöllinen kehitys on muuttanut käytössä olevia keinoja ja menetelmiä - ihminen ja hänen käyttäytymisensä on säilynyt pääosin entisellään. Rikosilmoituksen tulee antaa vastaukset seuraaviin kysymyksiin ”kuka, mitä, missä, milloin, miten, millä ja miksi?”. PATJA-järjestelmä tarjoaa pääosin näihin erilliset kentät ja lomakkeet, mutta osin niihin tulee löytyä vastaus selostusosasta. Myös joidenkin kenttien osalta tietoja tulee täydentää selostusosassa. Erityisen tärkeää on kirjata ilmoitukseen epäillyn rikoksen tapahtuman kuvaus riittävällä laajuudella, ei ainoastaan rikosnimikettä tai sitä kuvaavaa tapahtumaa. Useamman rikosnimikkeen sisältävässä rikosilmoituksessa

voidaan rakentaa tekstiosio samoilla erottelunumerolla, joilla rikosnimikkeet on eritelty. Rikosilmoituksessa tulee selkeästi ilmetä, mistä kukin kirjattu tieto on peräisin, onko kyse poliisin omasta havainnosta, todistajan tai asianomistajan kertomuksesta tai todisteen tuomasta informaatiosta.

PATJA-ilmoituksen vapaan tekstin kentät

PATJA-ilmoituksen vapaan kirjoituksen kentät ovat tiivistelmä, selostusosa sekä tutkinnan aikana tutkintamuistio sekä tutkintapäiväkirja. Tiivistelmään on kirjattava aina lyhyt kuvaus tapahtuneesta. Kuvauksesta on lyhyesti ilmentävä teko sekä tekotapa ja -paikka. Tiivistelmän tiedot viedään vuorokausiraporttiin ja ilmoituksen poiston yhteydessä tutkinnan ja virka-avun arkistotietoihin. PATJAN arkistotiedot ovat paperiarkistojen hakemistona, ei aktiiviseen rikostutkintaan käytettäviä. Tiivistelmässä on syytä tarkentaa rikoksen tai tapahtuman osoitetietoja, jos esimerkiksi katuosoitteen perusteella tekopaikka ei selviä riittäväällä tarkkuudella. Selostusosassa kuvataan rikosta tai tapahtumaa siten, että se vastaa edellä esitettyihin kysymyksiin. Tapahtumapaikalla olevat rikoksella aiheutetut jäljet ja vahingot kirjataan siten, kuin ne ilmoituksen kirjaamishetkellä ovat tiedossa. Ihmiskaupparikoksen ilmoitukseen on kirjattava tapahtumapaikalla käyneen partion tai poliisimiehen tekemät havainnot rikospaikasta ja suoritetusta dokumentaatiosta tai heti paikan päällä kerrotuista tapahtumista. Ilmoitukseen ei tule kirjata poliisin käyttämiä, salassa pidettäviä taktisia tai teknisiä menetelmiä tai sellaisia yksityiskohtia, joiden esille tuominen saattaa vaarantaa esitutkinnan tarkoituksen. Rikosilmoitus ei ole poliisin tilanteessa toimimisen kirjaamisen alusta, tätä varten tehdään tehtävärekisteriin tai muuhun tallennusalueeseen tarvittavat muistiinpanot tai päiväkirjaukset. Tiivistelmään ja selostusosaan ei myöskään saa kirjata ilmoituksen kirjaajan, ilmoittajan tai muun henkilön johtopäätöksiä tai pohdintoja, vaan ne on tarvittavassa laajuudessa kirjattava tutkintamuistioon. Tutkinnan edistyessä ja viimeistään sen päättyessä tiivistelmä ja selostusosa päivitetään vastaamaan tutkinnan kulkua ja tutkintamuistion tiedot poistetaan. Selostukseen tehtävistä täydennys- tai muutostiedoista on aina ilmoitettava jutun tutkijalle.

Nykyisin isompien tutkintakokonaisuuksien yhteydessä tehdään erillinen johdanto, joka sisältää sellaista tietoa rikoksesta tai tapahtumasta, jotka kuuluisivat olennaisesti osaksi PATJA-järjestelmään kirjattavia tietoja. Erityisesti isompien juttujen, kuten ihmiskaupparikoksissa, johdannossa kuvattu lisäinformaatio rikosilmoituksen tietosisältöön tulisi lisätä myöhemmin ilmoituksen

selostekenttään tai PATJAn johdantolomakkeelle. Jos johdanto jätetään liittämättä PATJAan, ei poliisiorganisaatiolla ole käytettävissä jutun tutkinnassa selville saatuja tietoja eikä se ole ohjaamassa tutkinta- tai muuta poliisitoimintaa jatkossa. Rikosasian esitutkintaa koskevat tutkintatoimenpiteet kirjataan tutkintapäiväkirjaan ja priorisointilinjaukset sekä -päätökset tarvittaessa tutkintamuistioon ja tietoja päivitetään tutkintaa tehtäessä. Esitutinnan kulku ja suoritettut tutkintatoimenpiteet kirjataan tiivistetysti tutkintailmoituksen selostusosaan. Tällä helpotetaan avoimien asioiden seurantaa, rikosten sarjoittamista sekä syyteharkintaa.

PATJAn tietojen hyödyntäminen

PATJAn tietojen käyttäminen tapahtuu nykyisin monesti käyttäen RikiTrip-sovellusohjelmaa, joka on vanha, eikä sen avulla päästä tekemään kyselyjä kaikesta PATJAn sisältämästä informaatiosta. Kyselyt voidaan kohdistaa pääasiassa koskemaan luonnollisia henkilöitä, ajoneuvoja, selostusosan tiivistelmää, selostusosaa sekä muutamia muita kenttiä. Merkittävä haaste PATJA-tiedoissa on tutkijan sekä tutkinnanjohtajan omien juttujen hallinnan tilannekuvassa. PATJA ei tarjoa lukuisista raporteistaan huolimatta sellaisia työkaluja, joilla juttuja voidaan hallita ja priorisoida helposti.

Lähteet ja lisätietoja

Tietojen kirjaaminen poliisiasiaihin tietojärjestelmään (PATJA), POL-2023-120671, 1.1.2024.-31.12.2028

5.2.1 Muistilista PATJA-ilmoituksen päivittämisestä

Sanna Virtanen

ylikonstaapeli

Poliisiammattikorkeakoulu

Tämä teksti kokonaisuudessaan sisältää Laki viranomaisten toiminnan julkisuudesta (621/1999) 24 § 1 momentin kohdan 4 mukaisia salassa pidettäviä tietoja poliisin ja muun esitutkintaviranomaisen rikosten ehkäisemistä tai niiden selvittämistä varten ylläpitämistä rekistereistä. Osio on sisällytetty vain viranomaisille tarkoitettuun versioon.

PATJAn perustiedot

- Ilmoituksen paikka- ja aikatiedot
- Rikosnimike/ -nimikkeet
- Luonnollisten henkilöiden henkilö-, osoite- ja muut tiedot
- Oikeushenkilötiedot

PATJAn tiivistelmä

- PATJAn tiivistelmään mahtuu 250 merkkiä. Tiivistelmään on kirjattava lyhyt kuvaus tapahtuneesta. Kuvauksesta on lyhyesti ilmentävä **teko** (rikos/mitä on tapahtunut), **tekotapa** (miten rikos tehty) ja **tekopaikka** (missä/ millaisessa paikassa rikos on tehty).
- Esimerkki tiivistelmästä, josta löytyy teko, tekotapa, tekopaikka:
- X:n epäillään joutuneen työperäisen ihmiskaupan uhriksi työskennellessään Y:n ravintolan keittiössä kokkina 12 kuukautta 10-12 tuntia päivässä ilman palkkaa. Y on painostanut X:ä mm. työluvan menettämisellä ja karkottamisella.
- Tiivistelmän tilan säästämiseksi vältetään turhaa etunimien käyttöä, tai osoitteen toistamista. Ne käyvät ilmi vuorokausiraportista.

PATJAn selostus

- Selostus kirjataan loogisessa järjestyksessä siten, että asiaan perehtymättömän on helppo seurata tapahtumien kulkua.

- Selostukseen kirjataan kuvaus tapahtuneesta siten, että rikoksen tunnusmerkistö, tekotapa ja seuraukset käyvät selkeästi ilmi. Jos rikosnimikkeitä on paljon, on aiheellista avata selostukseen jokainen nimike erikseen (rikosnimikkeen järjestysnumerolla varustettuna).
- Selostuksessa ei viitata tutkintamuistioon.
- Selostukseen ei kirjata kenenkään perustelemattomia johtopäätöksiä tai arvailuja.
- Selostus päivitetään viimeistään tutkinnan päättyessä vastaamaan tutkinnan kulkua
- Suoria lainauksia käytetään vain välttämättömissä tilanteissa. Kokonaisten kappaleiden kirjoittamisen sijaan niillä voidaan tuoda ilmi esim. yksittäisiä sanoja tai pisimmillään yksittäinen lause.

Luokittelut

- Rikosnimikkeen lisäämisen yhteydessä lisätään tekotavan ko. rikokselle tilastollinen teontarckenne. Valittavia vaihtoehtoja ihmiskauppa-rikoksissa on viisi (työperäinen, seksuaalinen hyväksikäyttö, rikokseen pakottaminen, pakkoavioliitto, muu).
- Ihmiskaupparikoksissa tulee tehdä tekotavan ja tekopaikan luokittelut luokittelut-ikkunassa
- Vain PATJAlle syötetyt tilastointitiedot vaikuttavat toiminnanohjaukseen.

Merkintälehti

- PATJAn oma merkintälehti kulkee jutun mukana ja pysyy muokattavassa tilassa senkin jälkeen, kun jutun tutkinta on päätetty.
- Merkintälehdele kirjataan esitutkinnassa kuultujen henkilöiden kieli, tulkin käyttö kuulemisissa/kuulusteluissa, sekä muut merkintälehdele kuuluvat asianmukaiset merkinnät (POL-2023-126630).

Tutkintapäiväkirja

- Tutkintapäiväkirjaan kirjataan viralliset tutkintatoimenpiteet kuten tiedustelut, pyynnöt, viivästymät jne.

- Tutkintapäiväkirjamerkinnoilla turvataan luotettavan informaation saaminen tehdyistä esitutkintatoimenpiteistä mm. tilanteissa, joissa tapauksen tutkinta käynnistetään uudelleen.
- Tutkintapäiväkirja on asianosaisjulkinen.

Ennen esitutkinnan päättämistä ja PATJA-järjestelmään tehtäviä päätösmerkintöjä tehdyistä kirjauksista tulee tarkastaa myös rikesakkoihin ja rangaistusvaatimukseen, pakkokeinoihin, suoritettuun tekniseen tutkintaan, etsintäkuulutukseen sekä jutun salaukseen liittyvät merkinnät.

Lähteet ja lisätietoja

Poliisihallituksen ohje. Tietojen kirjaaminen poliisiasian tietojärjestelmään (PATJA). POL-2023-120671

Poliisihallituksen ohje. Käsikirja esitutkintapöytäkirjan laadinnasta. POL-2023-126630.

6 Monialainen yhteistyö ja eri toimijoilta kerättävä tieto

Ihmiskaupparikollisuus on moniulotteinen ilmiö, jonka torjunta edellyttää laajaa ja monialaista yhteistyötä yhteiskunnan eri tahojen välillä. Viranomais- ja järjestökentällä työskentelee lukematon määrä eri alojen asiantuntijoita, joilla useilla on substanssituntemusta ihmiskauppaan liittyvistä ilmiöistä. Viranomaisyhteistyörakenteiden ylläpitäminen ja hyödyntäminen on välttämätöntä. Substanssiosaamisen hyödyntäminen vaatii esitutkintaviranomaiselta laajaa ja avointa perspektiiviä toimijakenttään. Näiden toimijoiden tietojen ja asiantuntijuuden kartoittaminen voi auttaa jo esitutkintaa suunnatessa.

Kuvio 7. Ihmiskaupan uhri asianomistajana

Viranomaiskentän hyödyntäminen laajasti ja avarakatseisesti voi tuoda lisäarvoa moniulotteisen ilmiön eri ulottuvuuksien ja ihmiskaupparikosten tunnusmerkistön todisteluun. Oma-aloitteista tiedonvaihtoa tulee hyödyntää aktiivisesti lainmukaiset tiedonvaihtosäännökset huomioiden. MOVI-malli auttaa jäsentämään moniviranomaisyhteistyötä valvonnan osana.

Syyttäjyhteistyö on edellytys onnistuneelle ihmiskaupparikoksen tunnistamiselle ja tutkinnalle. Ihmiskaupparikoksentunnusmerkistön moniulotteisuus edellyttää vahvaa keskusteluyhteyttä eri osapuolien välillä. Syyttäjälle tulee tehdä välittömästi ilmoitus esitutkinnan alkamisesta. Syyttäjä ja esitutkintaviranomainen sopivat yhteistyön aloittamisesta molemmille osapuolille sopivalla tavalla. Hyvä käytäntö on lähettää syyttäjälle alustava suunnitelma tulevasta tutkinnasta, mikä voi tarkoittaa tilanteesta riippuen esimerkiksi kattavampaa tutkintasuunnitelmaa tai lyhyempää listausta sähköpostiviestillä.

Rajavartiolaitos hoitaa valtaosan laittomaan maahantuloon liittyvistä esitutkinnoista. Yhteistyön tekeminen ja tiedon jakaminen esitutkintaviranomaisten kesken tukee laaja-alaisten ihmiskauppatutkintojen suorittamista.

Ihmiskauppaan perehtyneet oikeusavustajat voivat tukea esitutkintaa monin tavoin aina asiantuntevasta asianomistajan avustamisesta esitutkintaviranomaista tukevaan substanssiosaamiseen. On myös huomioitava, että työsuojeluviranomaisella on oikeus lausua ihmiskaupasta.

Luvun sisältö ja rakenne

Tässä luvussa tarkastellaan monialaista yhteistyötä eri viranomaisten ja muiden tahojen kanssa. Ensimmäiseksi esitellään niiden toimijoiden tehtäviä ja rooleja ihmiskaupan vastaisessa työssä, jotka osallistuivat hankkeen ohjausryhmään ja/tai nostettiin esiin poliisin keskeisiksi yhteistyötahoiksi IHMEMALLI-hankkeessa järjestetyissä keskustelu- ja haastattelutilaisuuksissa. Kuukasjärvi, Kujanpää, Rikkilä ja Kankaanranta esittelevät yhteistoimintamallin, joka kehitettiin moniviranomaisyhteistyössä tehtävää riskiperusteista kohdevalvontaa varten. Kuukasjärvi, Rikkilä ja Kankaanranta tarkastelevat myös niiden viranomaisten tietojen vaihtamiseen ja luovuttamiseen liittyviä lakeja, jotka toimivat keskeisesti myös työperäisen maahanmuuton parissa. Kari Kettunen avaa rajavartiolaitoksen kanssa tehtävän yhteistyön sisältöä ja Panu Kovalainen kertoo ulosottolaitoksen roolista turvaamistoimien täytäntöönpanossa sekä ihmiskaupparikosten esitutkinnassa tehtävästä yhteistyöstä. Essi Thesslund valottaa yhteistyötä järjestöjen näkökulmasta. Työmarkkinajärjestöjen ja ammattiliittojen näkökulmaa käytännön yhteistyöhön avaavat Minna Ahtiainen STTK:n ja Maaret Pulliainen SAK:n näkökulmasta.

6.1 Viranomaistoimijat

Viranomaisyhteistyöllä on ihmiskauppa- ja lähirikosten torjunnassa keskeinen rooli. Seuraavaksi esitellään niiden toimijoiden tehtäviä ja rooleja ihmiskaupan vastaisessa työssä, jotka osallistuivat hankkeen ohjausryhmään ja/tai nostettiin esiin poliisin keskeisiksi yhteistyötahoiksi IHMEMALLI-hankkeessa järjestetyissä keskustelu- ja haastattelutilaisuuksissa. Viranomaistoimijoiden kuvaukset esitellään kunkin toimijan tuottaman materiaalin pohjalta pääosin aakkosjärjestyksessä. Keskeisten viranomaistoimijoiden yhteystiedot on koottu taulukoon 5.

Aluehallintovirasto, työsuojelun vastuualue

Työsuojelun vastuualueet ovat yksi aluehallintovirastojen (AVI) vastuualueista. Itsenäisiä työsuojelun vastuualueita on viidessä eri AVI:ssa: Etelä-Suomen, Lounais-Suomen, Itä-Suomen, Länsi- ja Sisä-Suomen sekä Pohjois-Suomen AVI:ssa. AVI:n työsuojelun vastuualueet (työsuojeluviranomainen) valvovat työlainsäädännön noudattamista. Vastuualueiden kirjaamojen osoitteet löytyvät työsuojeluhallinnon verkkopalvelusta. Kirjaamon kautta voi välittää yhteydenotopyynnön joko lakimiehelle esitutkinta-asiassa tai tarkastajalle valvonta-asiassa.

Työsuojeluviranomaisella on valvontalain mukaan oikeus päästä paikkaan, jossa tehdään työtä tai jossa perustellusti otaksutaan tehtävän työtä. Kotirauhan piiriin kuuluvissa tiloissa tarkastus voidaan tehdä, jos on perusteltua syytä epäillä, että tiloissa tehtävästä työstä tai työolosuhteista aiheutuu vaaraa työntekijän hengelle tai olennaista haittaa tai vaaraa hänen terveydelleen eikä valvontaa voida muutoin toteuttaa riittävästi. Tarkastuksen perusteella laaditaan tarkastuskertomus, johon kirjataan tarkastuksella tehdyt havainnot sekä työnantajalle mahdollisesti annettava ohjeistus. Työsuojelutarkastajaa kannattaa pyytää mukaan aina, kun esitutkintaviranomainen tekee valvontaa paikkaan, jossa epäillään tehtävän työtä. Työsuojeluviranomainen voi joko tehdä oman itsenäisen tarkastuksensa tai antaa esitutkintaviranomaiselle virka-apua.

Työsuojeluviranomaisen tietoon tulee paljon eriasteista työperäistä hyväksikäyttöä sekä tarkastuksilla että muualta tulleiden yhteydenottojen perusteella. Työsuojeluviranomaisella on oikeus saada salassa pidettävää tietoa muilta viranomaisilta, ja työsuojeluviranomaiselle toimitetaan paljon tietoa muun muassa maahanmuuttoviranomaisilta ja Rajavartiolaitokselta, jotka omassa

toiminnassaan ovat havainneet työperäiseen hyväksikäyttöön liittyviä merkkejä. Yhteistarkastuksia suunniteltaessa näitä tietoja kannattaa hyödyntää. Tutkittaessa työperäiseen hyväksikäyttöön liittyvää tapausta työsuojeluviranomaisen kirjaamoon kannattaa tehdä tietopyyntö, jossa pyydetään tiedoksi työnantajaan liittyvät tarkastuskertomukset. Poliisi- ja syyttäväviranomaisella on lisäksi oikeus saada työsuojeluviranomaiselta myös salassa pidettävät tiedot, kuten esimerkiksi työntekijän tekemä ilmoitus työpaikan epäkohdasta.

Jos on todennäköisiä perusteita epäillä, että on tehty työsuojeluviranomaisen valvottavana olevassa laissa tai rikoslain (39/1889) 25 luvun 3 tai 3 a §:ssä, 36 luvun 1, 2, 6 tai 7 §:ssä, 44 luvun 1 §:n 1 momentin 3 tai 8–10 kohdassa taikka 47 luvussa rangaistavaksi säädetty teko, työsuojeluviranomaisen on tehtävä siitä ilmoitus poliisille esitutkintaa varten. Ilmoitusvelvollisuus koskee rikoslain 25 luvun 3 ja 3 a §:ssä, 36 luvun 1, 2, 6 tai 7 §:ssä sekä 44 luvun 1 §:n 1 momentin 3 ja 9 kohdassa tarkoitettujen tekojen osalta vain sellaisia, joissa on menetelty työsuojeluviranomaisen valvottavana olevan lainsäädännön vastaisesti. Näitä ilmoitusvelvollisuuden piiriin kuuluvia tekoja koskevassa esitutkinnassa on työsuojeluviranomaiselle varattava tilaisuus tulla kuulluksi. Esitutkintaviranomainen voi tutkinnan aikana myös pyytää työsuojeluviranomaisen kannanottoa esim. soveltuvien nimikkeiden tai esitutkinnassa selvitettävien asioiden osalta. Syyttäjän on varattava työsuojeluviranomaiselle tilaisuus lausunnon antamiseen ennen syyteharkinnan päättämistä. Asiaa tuomioistuimessa suullisesti käsiteltäessä työsuojeluviranomaisella on läsnäolo- ja puheoikeus.

Työsuojeluviranomaisella on pääsääntöisesti oikeus tehdä valvontaa ainoastaan omalla alueellaan. Jokaisella työsuojelun vastuualueella on ulkomaisen työvoiman valvontaan keskittyneitä tarkastajia, jotka ovat käytännössä eniten tekemisissä epäiltyyn ihmiskauppaan liittyvien asioiden parissa.

Digi- ja väestötietovirasto

Digi- ja väestötietovirasto (DVV) tarjoaa useita eri palveluita henkilöasiakkaille sekä organisaatioille. Henkilöasiakkaille tarjoamat palvelut liittyvät esimerkiksi avioliittoon ja parisuhteeseen (esim. avioliiton solmiminen, erotilanteet), lapsen saamiseen ja adoptioon (esim. henkilötunnus, nimiasiat, vanhemmuuden vahvistaminen), muuttoon, nimiasioihin, ulkomailla tapahtuneisiin elämänmuutoksiin (esim. lapsi, avioliitto/parisuhde, ero, nimi, sukupuoli), todistuksiin (esim. asuinpaikka-, avioliitto-, syntymä- ja siviilisäätytodistukset),

ulkomaalaisiin (esim. ulkomaalaisen rekisteröinti, kotikunta, ohjeita ja oppaita) ja henkilötietoihin (esim. henkilötunnus, tietojen luovuttaminen, sukupuolen vahvistaminen, turvakielto).

Organisaatioasiakkaiden palveluihin kuuluu esimerkiksi varmenteet ja kortit, väestötietopalvelut, digiturvapalvelut, otteet rekistereistä, ohjeita hyvinvointialueille ja julkisen notaarin palvelut. DVV:n tehtäviin kuuluu myös keskitettyjen sähköisen asioinnin tukipalvelujen kehittäminen ja ylläpito. Sähköisen asioinnin tukipalveluihin kuuluu esimerkiksi Suomi.fi-verkkopalvelu, sähköiset viranomaisviestit (Suomi.fi-viestit) ja valtuuttaminen toisen puolesta asiointiin (Suomi.fi-valtuudet).

ELY-keskukset

ELY-keskukset ovat valtion alueellisia virastoja, joiden Elinkeino, työvoima ja osaaminen -vastuualueilla tehdään laajasti maahanmuuttoon liittyviä tehtäviä. Tehtävät on määritelty laissa kotoutumisen edistämisestä (681/2023) ja ne liittyvät mm. alueelliseen verkosto- ja kehittämistyöhön, palveluiden yhteensovittamiseen.

Valtakunnallisesti nykyisissä ELY-keskuksissa sekä vuonna 2026 aloittavissa elinvoimakeskustoissa työskentelee maahanmuuttoyhdyshenkilöitä, joihin voi ottaa yhteyttä ihmiskaupan ehkäisemiseen liittyvissä asioissa.

ELY-keskukset maksavat kunnille ja hyvinvointialueille korvauksia kansainvälistä suojelua saavien vastaanoton palveluiden järjestämisestä ja tehtävään kuuluu korvauksien maksaminen myös ihmiskaupan uhrien palveluista aiheutuneista kustannuksista.

Ihmiskaupan uhrien osalta keskeisin tehtävä on korvauksien maksaminen kunnille ja hyvinvointialueille. ELY-keskukset tekee myös laajaa verkosto- ja tiedotustyötä. Tällöin epäilyjä ja huomioita ihmiskaupan uhriksi joutumisesta on tullut ELY-keskusten tietoon ja tiedotustyötä on tehty yhteistyössä mm. työsuojeluviranomaisten kanssa (esim. ukrainalaisille suunnattu tiedotustyö Facebookissa). ELY-keskukset vastaavat myös alueellisista työpalalinjauksista ja niiden valmistelussa kuulemme tietoa mm. työsuojeluviranomaisten kautta havainnoista, jotka kertovat ulkomailta muuttaneiden henkilöiden tilanteesta ja mahdollisista väärinkäytöksistä työmarkkinoilla).

Liikenne- ja viestintävirasto Traficom

Traficom on palveleva lupa-, rekisteri- ja valvontaviranomainen. Traficom varmistaa toimivat ja turvalliset liikenteen ja viestinnän yhteydet ja palvelut Suomessa. Traficom koostuu neljästä osaamisalueesta (autoilijan palvelut, digitaaliset yhteydet, liikennejärjestelmäpalvelut ja kyberturvallisuuskeskus), yhteisistä palveluista (hallintopalvelut, viestintä, teknologia- ja tietopalvelut ja turvallisuus) sekä kahdesta vaikuttavuusverkostosta (datatalous ja kestävä ympäristö).

Traficom edistää tietoyhteiskunnan ja liikennejärjestelmän kehittymistä. Traficomin tutkimus- ja kehittämistoiminnan avulla ylläpidetään ja kehitetään suomalaista liikenneturvallisuus-, ympäristö-, liikennejärjestelmä- ja viestintäteknologiaosaamista. Tutkimusteemat käsittelevät niin liikennevälineitä ja ihmisiä kuin koko toimintaympäristöä sekä niiden välistä vuorovaikutusta. Traficomin ydintehtäviä ja yksi TK-toiminnan painopisteistä on turvallisuuden parantaminen kaikissa liikennemuodoissa.

Maahanmuuttovirasto

Maahanmuuttovirasto on sisäministeriön hallinnon alalla toimiva lupaviranomainen. Työvoiman maahanmuuton osalta virastoa tulohjaa sisäministeriön lisäksi työ- ja elinkeinoministeriö. Maahanmuuttovirasto tekee päätökset maahanmuutto-, turvapaikka-, pakolaisuus- ja kansalaisuusasioihin sekä ylläpitää Suomen vastaanottojärjestelmää. Maahanmuuttovirasto tuottaa asiantuntija- ja tietopalveluja poliittisen päätöksenteon tueksi sekä kansallista ja kansainvälistä yhteistyötä varten sekä osallistuu aktiivisesti yhteiskunnalliseen keskusteluun maahanmuutosta esittämällä kehittämistarpeita ja kehittämisehdotuksia. Joutsenon vastaanottokeskus on osa Maahanmuuttovirastoa ja se ylläpitää Ihmiskaupan uhrien auttamisjärjestelmää.

Ihmiskaupan uhrien auttamisjärjestelmä

Ihmiskaupan uhrien auttamisjärjestelmä kuuluu Sisäministeriön hallinnonalaan ja se on ihmiskaupan vastaiseen työhön ja uhrien auttamiseen erikoistunut valtakunnallinen viranomainen. Auttamisjärjestelmällä on keskeinen rooli uhrien tunnistamisessa ja auttamisessa, lisäksi se noudattaa lakisäätteistä

tehtävää toimia kansallisena asiantuntijaviranomaisena ihmiskauppaan ja sen vastaiseen työhön liittyvissä asioissa. Se antaa neuvontaa ihmiskaupan tunnistamiseksi ja uhrien auttamiseksi sekä laajemmin koko ilmiöstä. Auttamisjärjestelmä ei tee etsivää työtä, joten tarvitaan muita viranomaisia, sotepalveluita ja järjestöjä löytämään hyväksikäytön uhrin ja ohjaamaan heidät järjestelmän piiriin. Toiminnan ydintä on laaja sidosryhmäyhteistyö niin viranomaisten kuin kansalaisyhteiskunnankin kanssa. Auttamisjärjestelmän toiminta tukee ihmiskaupan ilmituloa ja talous- ja muiden rikosten paljastumista sekä harmaan talouden torjuntaa. Kotimaan työn lisäksi vahva kansainvälinen verkostoituminen on keskeinen osa toimintaa, jonka laajana tavoitteena on taistella ihmiskaup-pailmiötä vastaan. Toiminta kattaa koko maan ja asiakkaita on ympäri Suomea. Auttamisjärjestelmässä työskentelee moniammatillinen asiantuntijatiimi.

Ruokavirasto

Elintarvikeketjun viranomaisvalvontaa tehdään koko pelloilta pöytään -ketjussa; valvonta kohdistuu elintarvikkeiden ja niiden tuotantopanosten markkinoinnin valvontaan sekä esimerkiksi tukiehtojen noudattamisen valvontaan. Valvontaa suoritetaan erilaisissa tuotantolaitoksissa (elintarvikkeet, eläinten rehu, lannoitteet, sivutuotteet jne.), muissa tuotantotiloissa, tukku- ja vähittäiskaupoissa, ravintoloissa ja maataloilla (eläintuotanto ja kasvintuotanto). Ruokavirasto on elintarvikeketjun toimialaa koskevan viranomaisvalvonnan keskusviranomaisena, joka suorittaa itse viranomaisvalvontaa joissakin valvontakohteissa (teurastamot ja niiden yhteydessä olevat laitokset, kasvintuotanto osin, eläinperäisten tuotteiden tuonti EU:n ulkopuolelta jne.), mutta suuressa osassa valvontakohteita valvonta tehdään kunnallisista ympäristöterveysyksiköistä, työsuojeluviranomaisista tai ELY-keskuksista käsin. Nämä alueelliset ja paikalliset viranomaiset ovat keskeisessä roolissa moniviranomaisyhteistyön näkökulmasta, koska juuri ne valvovat suurinta osaa elintarvikeketjun valvontakohteista ja näin ollen myös tuntevat nämä elintarvikeketjun toimijat usein Ruokavirastoa paremmin.

Elintarvikeketjun valvontakohteissa on paljon työperäiselle hyväksikäytölle ja ihmiskaupalle alttiita toimialoja. Vaikka elintarvikeketjun valvontaviranomaiset eivät valvo työntekijän asemaan, oikeuksiin tai esimerkiksi työturvallisuuden suoranaisesti liittyvien lainsäädännön vaatimusten täyttymistä, he näkevät ja kuulevat oman valvontatyönsä ohessa paljon työperäiseen hyväksikäyttöön ja ihmiskauppaan viittaavia merkkejä. Myös esimerkiksi työnantajan tai

työntekijöiden käytös tarkastuksen aikana voi herättää epäilyksen työnteon luonteeseen liittyvistä epäkohdista. Näistä erilaisista havainnoista ei useinkaan tehdä merkintöjä tarkastuspöytäkirjoihin, koska tällaisten asioiden valvonta ei kuulu elintarvikeketjun valvontaviranomaisten lakisääteisiin tehtäviin. Muutoinkin havainnot ovat yleensä luonteeltaan sellaisia, että ne eivät sellaisenaan kuulu salassapitovelvollisuuden piiriin (hammasharjoja, patjoja oudoissa paikoissa). Vaikka tällaisten vinkkitietotyyppisten tietojen luovuttamiselle ei yleensä ole esteitä, on elintarvikeketjun valvontaviranomaisilla myös laissa säädetty oikeus oma-aloitteisesti luovuttaa tällaisia tietoja eteenpäin (Laki ruokahuollon tietovarannosta 560/2021 8 §).

Kunnallisten ympäristöterveysyksiköiden tehtäviin kuuluvaa terveydensuojelulain mukaista asumisterveysvalvontaa tekevät viranhaltijat ovat työperäiseen hyväksikäyttöön ja ihmiskauppaan keskittyvän moniviranomaisyhteistyön kannalta erityisen tärkeä yhteistyötaho. Asumiseen soveltumattomien tilojen käyttäminen asuintiloina voi olla työperäisen hyväksikäytön ja ihmiskaupan ulottuvuutena melko yleinen ja terveysrikoksen tunnusmerkistön täyttymisen myötä myös rikoshyötyä olisi mahdollista laskea merkittävässä määrin.

Syyttäjälaitos

Syyttäjälaitos koostuu keskushallintoyksikkönä toimivasta valtakunnansyyttäjän toimistosta ja viidestä syyttäjälalueesta: Etelä-Suomi, Länsi-Suomi, Pohjois-Suomi, Itä-Suomi ja Ahvenanmaa. Syyttäjälaitoksella on 30 toimipaikkaa eri puolilla Suomea.

Syyttäjälaitoksen keskeiset tehtävät ihmiskauppa-kontekstissa ovat ihmiskaupparikosten syyteharkinta, esitutkintayhteistyö ja kouluttaminen. Syyttäjälaitos toimittaa ihmiskaupparikoksiin ja sen liitännäisrikoksiin liittyvää tilastotietoa muun muassa käsitellyistä asioista, nostettujen syytteiden, syyttämättäjättämispäätösten ja muiden syyttäjän ratkaisujen lukumäärästä.

Paikallistasolla johtava aluesyyttäjä tai apulaispäälliköt koordinoivat syyttäjän määräämistä tietyille asialle. Seksuaalirikoksiin liittyvä ihmiskauppa-asioiden koordinointi kuuluu henkilöt-erikoistumis sektorilla koordinoiville apulaispäälliköille alueittain.

Työperäisen ihmiskaupan koordinointi voi kuulua syyttäjälueesta riippuen joko turvallisuus-erikoistumissectoria tai talouselämä-erikoistumissectoria koordinoivalle apulaispäällikölle, joka kannattaa varmistaa syyttäjälueelta.

Terveyden ja hyvinvoinnin laitos

Terveyden ja hyvinvoinnin laitos (THL) on itsenäinen valtion asiantuntija- ja tutkimuslaitos, joka edistää ihmisten hyvinvointia, terveyttä ja turvallisuutta. THL toimii hallinnollisesti sosiaali- ja terveysministeriön alaisuudessa ja sen toiminta perustuu lakiin. THL:n keskeisin tehtävä on tutkimus- ja asiantuntija työ, jonka avulla kehitetään hyvinvointiyhteiskuntaa, ehkäistään sairauksia ja sosiaalisia ongelmia sekä tuetaan sosiaali- ja terveydenhuollon järjestelmää ja sosiaaliturvaa. THL ylläpitää alan tilastoja ja rekistereitä, järjestää sote- ja oikeuslääketieteellisiä palveluita sekä vastaa sosiaali- ja terveydenhuollon kansallisesta tiedonhallinnan ohjauksesta.

Kansainvälinen yhteistyö on olennainen ja lakisääteinen osa THL:n päivittäistä asiantuntijatyötä ja toimintaa. Kansainväliseen toimintaan kuuluu esimerkiksi päätöksentekoon vaikuttaminen ja sääntöpohjaisen kansainvälisen järjestelmän tukeminen (YK-järjestöt, EU), kehittämissyhteistyötä, tutkimustoimintaa, asiantuntijatoimintaa sekä viranomaistehtäviä. THL ylläpitää myös alan tilastoja ja rekistereitä ja osallistuu tilastoviranomaisena myös kansainväliseen tilastoyhteistyöhön.

THL tarjoaa myös erilaisia palveluita esimerkiksi potilas- ja asiakastyöhön, tutkimuskäyttöön sekä sosiaali- ja terveysalan päätöksenteon tueksi. THL:ään on keskitetty valtion sosiaali- ja terveydenhuollon erityispalveluiden kokonaisuus, jonka tavoitteena on turvata laadukkaat ja yhdenvertaiset erityispalvelut koko maassa. Näihin palveluihin kuuluu muun muassa Nollalinja, turvakotipalvelut, oikeusgenetiikka, oikeushammaslääketiede, oikeustoksikologia ja rikos- ja riita-asioiden sovittelu.

Turvakodit tarjoavat välitöntä kriisiapua, ympärivuorokautista turvattua asuamista sekä akuuttiin tilanteeseen liittyvää psykososiaalista tukea, neuvontaa ja ohjausta. Palvelua tarjotaan ensisijaisesti lähisuhdeväkivaltaa tai sen uhkaa kokeneille henkilöille ja perheille. Turvakotipalvelua voidaan antaa myös lähisuhdeväkivaltaan rinnastuvien syiden vuoksi apua tarvitsevien henkilöiden

auttamiseen, jos apu vastaa uhrin avuntarvetta eikä avun antaminen aiheuta haittaa tai vaaraa muille turvakodissa oleville.

Lähisuhdeväkivallalla tarkoitetaan turvakotikontekstissa niitä tapahtumia, joissa henkilö on väkivaltainen nykyistä tai entistä kumppaniaan, lastaan tai puolisonsa lasta, vanhempansa, muuta lähisukulaistaan tai muuta läheistään kohtaan. Turvakotipalvelut ovat saatavilla asuinpaikasta riippumatta, asiakkaille maksuttomia, tarjolla perheille ja yksittäisille asiakkaille, iästä ja sukupuolesta riippumatta sekä tarvittaessa käytettävissä myös nimettömänä. Kaikissa maakunnissa on vähintään yksi turvakoti.

Turvakodissa asuminen on lyhytaikaista, vuonna 2022 yksi asiakas oli turvakodissa keskimäärin 17 päivää. Turvakodeissa tunnistetaan ihmiskaupparikoksia, jotka liittyvät mm. perhesiteisiin ja turvakotiin on hakeuduttu lähisuhdeväkivallan tai siihen liittyvän uhan vuoksi. (vrt. kirjan esimerkki sivulta 252 alk.) Turvakotiin voi ohjata ihmiskaupparikoksen uhriksi joutuneen akuutissa kriisitilanteessa, mikäli tilanteeseen liittyy lähisuhdeväkivaltaa tai sen uhkaa. Turvakodit arvioivat yksilöllisesti asiakkaan ja turvakodin kokonaistilanteen perusteella turvakotipalvelun sopivuutta.

Tulli

Suomen Tulli on osa Euroopan unionin tullijärjestelmää sekä valtiovarainministeriön tulosojaama virasto. Tulli toimii yhteistyössä elinkeinoelämän sekä kotimaisten ja ulkomaisten viranomaisten kanssa. Tullin tehtäviin kuuluvat esimerkiksi tulliselvitys ja -verotus, tullirikosten torjunta ja ulkomaanliikenteen valvonta. Tulli vastaa lakisääteisesti muun muassa kulutustavaroiden ja muiden kuin eläinperäisten elintarvikkeiden tuontivalvonnasta. Tulli tekee poliisin ja Rajavartiolaitoksen kanssa tiivistä yhteistyötä.

Poliisin, Tullin ja Rajavartiolaitoksen PTR-yhteistoiminnan tavoitteena on lisätä turvallisuutta ja edistää rikosvastuun toteutumista. PTR-yhteistoiminnalla pyritään viranomaisten toiminnan tehokkaaseen yhteen sovittamiseen sekä puuttumaan erityisesti rajat ylittävän ja järjestäytyneen rikollisuuden torjuntaan. PTR-viranomaisten yhteisenä päämääränä on edistää turvallisuutta joustavasti, nopeasti ja tehokkaasti ja vaikuttaa osaltaan siihen, että Suomi on maailman turvallisimaa.

Työ- ja elinkeinotoimistot (TE-toimistot)

TE-toimistojen valtakunnalliset työlupapalvelut käsittelevät työntekijän oleskelulupahakemuksia sekä antavat osana työnantajapalveluita neuvontaa työntekijän oleskelulupa-asioista. Kaakkois-Suomen, Pirkanmaan, Pohjois-Pohjanmaan ja Uudenmaan TE-toimistojen työlupayksiköt muodostivat yhden valtakunnallisen työlupayksikön 15.9.2022 alkaen. Meneillään on TE-palveluja koskeva uudistus, jossa julkiset työvoima- ja yrityspalvelut siirretään kunnille 1.1.2025 alkaen.

Ulkomaalaislain (301/2004) 5 § luvun mukaisesti työ- ja elinkeinotoimisto tekee työntekijän oleskelulupa-asiain osapäätöksen ja sen tulee sitä varten selvittää muun muassa ulkomaalaisen työsuhteeseen sovellettavat työsuhteen keskeiset ehdot. TE-toimistot voivat velvoittaa työnantajan toimittamaan hakemuksen kannalta välttämättömiä lisätietoja, jos on perusteltua aihetta epäillä, että työnantaja ei täytä mainitun pykälän vaatimuksia tai että työnantajan tai työntekijän tarkoituksena on maahantuloa tai maassa oleskelua koskevien säännösten kiertäminen.

TE-toimistot voivat jakaa tietyin reunaehdoin tietoa muille viranomaisille työntekijän oleskelulupahakemuksen käsittelyn yhteydessä esiin tulleista seikoista koskien työntekijän työsuhteen ehtoja, työntekijälle maksettuja palkkoja tai niiden puutteita. Edellä mainitut asiakokonaisuudet voivat liittyä maksamatta jääneisiin ylityökorvauksiin, tai lakisääteisten palkan lisien puuttumiseen. Työntekijän palkkaa on myös voitu pienentää tai palkkaa ei ole korotettu työehtosopimuksen mukaisesti. Lisäksi kyseeseen voi tulla tilanne, jossa lomarahoja ei ole maksettu työehtosopimuksen mukaisesti tai työnaikakirjanpidossa on havaittu puutteita

Lisäksi laitton työnteko tai työnteko-oikeuden puuttuminen ovat yleisiä TE-toimiston havainnoimia väärinkäytöstilanteita. Oleskelulupahakemuksen käsittelyn yhteydessä TE-toimiston tietoon voi tulla myös erilaisia työsuhteen ehtoihin liitettyjä tietoja luontoiseduista, kuten asumisesta työnantajan tarjoamissa tiloissa tai työnantajan luona, jotka voivat olla viitteitä hyväksikäyttötilanteesta.

Ulosottolaitos

Ulosottolaitos on täytäntöönpanoviranomainen, joka on osa oikeuslaitosta sekä oikeusministeriön hallinnonala. Ulosottoviranomainen toimii puolueettomasti ja ottaa huomioon sekä velkojan että velallisen oikeudet.

Ulosottolaitoksen perustehtävänä on tuomioiden ja muiden ulosottokelpoisten päätösten täytäntöönpano. Ulosoton tehtäviä ovat muun muassa rahasaatavien perintä, hädät ja turvaamistoimet, osamaksuesineen takaisinotto ja tilitys, lapsen huollon täytäntöönpano, pakoteasiat ja vankeudeksi muunnettujen tuomioistuimien määräämien sakkojen täytäntöönpano. Ulosotossa pannaan täytäntöön myös muita tuomioistuimien määräämiä velvoitteita, kuten tekemis-, luovutus- ja kieltovelvoitteita.

Ulosottolaitos täytäntöönpanoviranomaisena huolehtii ihmiskauppaan liittyvistä väliaikaisten ja varsinaisten vakuustakavarikkojen/turvaamistoimien ja tuomioiden täytäntöönpanosta. Ulosoton täytäntöönpanotoimien onnistumisesta riippuu, että saadaanko omaisuutta vakuustakavarikkoon vai ei. Ulosotto tekee vastaajiin kohdistuvat takavarikot ja ulosmittaukset ihmiskaupan uhrien korvausten ja mahdollisten menettämisseuraamusten perimiseksi. Ulosotto pyrkii näin turvaamaan ihmiskaupan uhrien korvausten maksaminen tilanteissa, joissa rikoksentekijät eivät maksa korvauksia vapaaehtoisesti.

Valvira

Sosiaali- ja terveysalan lupa- ja valvontaviraston tehtävänä alkoholihallinnossa on varmistaa ohjauksen keinoin, että yhtenäinen käytäntö toteutuu alkoholin anniskelun ja vähittäismyynnin lupa- ja valvontatoiminnassa koko maassa. Valvira toimii alkoholijuomien tukkumyynnin, valmistuksen sekä maahantuonti- ja käyttöilupien lupa- ja valvontaviranomaisena. Määritellyn tehtävänjaon mukaisesti aluehallintovirastot vastaavat alkoholijuomien vähittäismyynnin ja anniskelun lupahallinnosta ja valvonnasta alueellaan.

Aluehallintovirastojen alkoholihallinnon tekemä valvontatyö jakautuu ennakkovalvontaan ja jälkikäteisvalvontaan. Ennakkovalvonta suoritetaan toimijan hakiessa lupaa ja jälkikäteisvalvonta kohdistetaan luvanhaltijoihin kenttävalvontana muun muassa ravintoloihin ja niiden henkilökuntaan. Alkoholihallinnossa yhteistyö perustuu valvontaohjelmaan, tietojärjestelmäohjaukseen,

tapauskohtaiseen yhteistyöhön ja tietojenvaihtoon. Tiedonkulullista yhteistyötä helpottaa Valviran ylläpitämä valtakunnallinen alkoholielinkeinorekisteri ja alkoholihallinnon yhteinen extranet.

Alkoholihallinnon valvontatyössä tehdyt viranomaisyhteistyötä vaativat havainnot toimitetaan toimivaltaiselle viranomaiselle. Havaintoja voivat olla esimerkiksi laittomasti maahantuotu alkoholijuoma, valvontakohteessa asumiseen viittaavat merkit, viitteet ulkomaalaisten työntekijöiden huonoihin oloihin, yli pitkät työajat, havainnot työvuoroluettelo- ja työaikakirjanpito puutteista, yleisen järjestyksen ja turvallisuuden ylläpitämiseen liittyvät seikat sekä yleisesti kyseisessä luvanvaraisessa toiminnassa havaitut poikkeavat asiakokonaisuudet.

Verohallinto

Verohallinnon tehtävänä on verotuksen toimittaminen, verovalvonta, verojen ja maksujen kanto, perintä ja tilitys sekä veronsaajien oikeudenvallonta. Koko hallintoa koskeva riskienhallinta (kohdevalinta, veroriskien priorisointi) on sijoittunut Asiakkuusyksikköön, jossa on myös harmaan talouden torjunnan johto sekä harmaan torjunnan juridinen tuki, riskivastaavat ja analyytikot.

Työperäisen hyväksikäyttöön ja ihmiskaupan tutkintaan liittyviä havaintoja voidaan tehdä useammassa Verohallinnon toiminnossa. Valvonnassa havaitaan verotukseen liittyviä riskejä, virheitä, puutteita ja laiminlyönnejä. Ihmiskauppa-ilmioon liittyviä indikaattoreita voidaan havaita Verohallinnon riskienhallinnassa ja kohdevalinnassa, henkilöiden ja yhteisöjen rekisteröintiin liittyvien tehtävien yhteydessä sekä erityyppisissä verovalvonnan tehtävissä, kuten verotarkastuksilla. Lisäksi ilmioon liittyviä tapauksia voi tulla vastaan työvoimapainotteisiin aloihin kohdistuvan, viranomaisyhteistyössä suoritettavan valvonnan yhteydessä. Verovalvonnassa ensisijaisena tavoitteena on verotuksen oikeellisuuden varmistaminen, joten työvoimapainotteisilla aloilla keskiössä ovat palkanmaksuun ja ilmoittamiseen liittyvät rikkomukset ja laiminlyönnit.

Asiakaskohtaamisten yhteydessä on mahdollista tehdä havaintoja työntekijän kyvystä hoitaa verotukseen liittyvät asiat itsenäisesti, sekä tämän luottamus- tai jopa riippuvuussuhteesta työnantajaa kohden. Verohallinnossa voi olla tietoa mm. ilmoitetusta työnantajasta ja tämän velvoitteidenhoidosta, työnantajayrityksen taustahenkilöistä ja näiden aiemmasta yrityshistoriasta ja toiminnasta sekä rekisteröinnin yhteydessä toimitettu työsopimus ja palkka- tai

työkorvaustiedot. Lisäksi Verohallinnossa voi olla esimerkiksi työntekijöiden työkohde- ja asumistietoja, sekä heitä edustavasta tai heidän puolestaan verotukseen liittyviä asioita hoitavasta tahosta. Harmaan talouden selvitysyksikkö on toiminut vuodesta 2011 osana verohallintoa.

Harmaan talouden selvitysyksikkö (HTSY)

Harmaan talouden selvitysyksikön toimintaa ohjaa Laki Harmaan talouden selvitysyksiköstä 1207/2010. HTSY:n palveluihin kuuluu velvoitteidenhoitoselvitykset (VHS), asiakasluokittelut (ASL) sekä selvitykset. Harmaan talouden selvitysyksikön tehtävänä on edistää harmaan talouden torjuntaa tuottamalla tutkittua tietoa harmaan talouden ilmenemismuodoista. Yksikössä tehdään selvityksiä harmaan talouden ilmiöistä ja niiden torjunnasta sekä annetaan asiantuntijalausuntoja harmaaseen talouteen liittyviin lainsäädäntöhankkeisiin. Yksikölle voi ehdottaa uutta selvitysaihetta sähköpostitse.

Verohallinnon harmaan talouden selvitysyksikkö koordinoi viranomaisten yhteistä Harmaa talous & talousrikollisuus -tilannekuvatoimintoa. Verkkosivusto tarjoaa kootusti ajankohtaista tietoa harmaasta taloudesta ja talousrikollisuudesta Suomessa. Sivustoa ylläpidetään [yhteistyössä](#) keskeisten harmaan talouden torjuntaa tekevien viranomaisten kanssa. Sivusto toimii viranomaisten ja poliittisten päättäjien päätöksenteon tukena. Sivusto antaa myös yrityksille ja kansalaisille tietoa siitä, miten toimia oikein ja suojautua harmaan talouden ja talousrikollisuuden aiheuttamilta haitoilta.

Sivustolla kuvataan ajankohtaisia harmaan talouden ja talousrikollisuuden ilmiöitä, joissa yhdistyy usean viranomaisen havainnot kokonaiskuvaksi. Ilmiöt koskevat muun muassa työperäistä hyväksikäyttöä, ulkomaista työvoimaa, pakko- ja valeyrittäjyyttä ja toimintaympäristön muutoksia. Sivusto tarjoaa niin kotimaisia kuin kansainvälisiä arvioita harmaan talouden ja talousrikollisuuden laajuudesta ja määrästä. Esimerkkeinä julkaistuista selvityksistä ovat pimeän työn määrää koskevat selvitykset, harmaan talouden ja talousrikollisuuden torjunnan toimenpideohjelman vaikutusarvio, ulkomaalaisten alipalkkaus harmaan talouden ilmiönä sekä järjestäytyneitä rikollisuutta ja yritystoiminnan hyväksikäyttöä koskeva selvitys.

Sivustolla kerrotaan myös harmaan talouden ja talousrikollisuuden torjunnan vaikutuksista viranomaisten tilastojen perusteella, esimerkiksi yrityksiin

kohdistetuista tarkastuksista ja niiden tuloksista. Tämän lisäksi sivustolla seurataan muun muassa harmaan talouden ja talousrikollisuuden toimenpideohjelman hankkeiden edistymistä. Resurssityökalulla voi seurata keskeisten torjuntaviranomaisten käytössä olevia resursseja ja asioiden läpivirtausta.

Velvoitteidenhoitoselvitysraportin (VHS) tiedot kuvaavat organisaation tai organisaatiohenkilön toimintaa, taloutta sekä veroihin ja lakisääteisiin eläke-, tapaturma- ja työttömyysvakuutusmaksuihin ja Tullin kantamiin maksuihin liittyvien velvoitteiden hoitamista. Raportin avulla ihmiskaupparikosten tutkintaja torjuntatehtävissä työskentelevät viranomaiset voivat saada kokonaiskuvan tutkinnan kohteena olevan yrityksen tai organisaatiohenkilön toiminnasta, taloudesta, velvoitteiden hoitamisesta sekä kytkennöistä. Velvoitteidenhoitoselvitys kokoo kahdeksan yritys- ja henkilötietoja sisältävää rekisteriä yhteen palveluun.

Palvelu on saatavissa sähköisesti. Tiedot selvityksille saadaan suoraan viranomaisten tietojärjestelmistä, ja tilaaminen tapahtuu automatisoidusti rajapinnan kautta tai erityistapauksissa sähköpostimenettelyllä. Palvelun käyttöönotto edellyttää asiakkuudesta sopimista HTSY:n kanssa. VHS-palvelu on jo käytössä esimerkiksi kaikilla rikostorjuntaviranomaisilla ja suurimmalla osalla ihmiskaupan torjuntaa suorittavilla muilla viranomaisilla. Ennen VHS-käytön aloittamista, selvitä oikea menettelytapa esimerkiksi esimiehesi kanssa. Viranomaiskäyttöön tarkoitettulla [Harmaatalous.fi sivustolla](https://www.harmaatalous.fi) on ajantasaiset tiedot HTSY:n palveluista ja selvityksistä.

Asiakasluokitteluja laaditaan viranomaisten toiminnan suunnittelun ja kohdentamisen tueksi. Luokittelut ovat pääsääntöisesti vakiomuotoisia ja niissä kuvataan kohdejoukkoa tilastomuodossa erilaisten luokittelujen avulla. Asiakasluokittelun avulla on mahdollista perehtyä joukkoihin ja etsiä esimerkiksi valvontahankkeen kannalta mielenkiintoisimmat joukot. Luokitteluja voidaan tehdä kotimaisista organisaatioista. Luokittelussa käytettävät tiedot ovat joko poimintahetken tai viimeisimmän päättyneen verovuoden tietoa. Viranomaisten suorat yhteydenotot HTSY:n asiakasluokittelutiimiin ovat mahdollisia asiakasluokitteluun liittyvien tietojen saamiseksi. Asiakasluokittelun perusteella on mahdollista pyytää velvoitteidenhoitoselvityksiä joko taulukko-VHS:nä Excelissä tai yksittäisinä raporteina PDF-muodossa.

Organisaatioiden yhteystiedot

Jotta eri operatiivisiin toimijoihin olisi helpompi ottaa yhteyttä, seuraavaan taulukkoon on koottu organisaatiotasoiset yhteystiedot. Huomaathan, että näihin osoitteisiin ei saa lähettää sellaisia viestejä, jotka sisältävät tapausta yksilöiviä tietoja tai salassa pidettävää tietoa.

Hyvinvointialueiden sosiaali- ja kriisipäivystysten yhteystiedot ovat saatavissa alueen poliisilaitosten tilannekeskuksista.

Taulukko 5. Organisaatioiden yhteystiedot

Organisaatio	Yhteystiedot
Aluehallintovirasto, työsuojelun vastuualue	Vastuualueiden kirjaamojen osoitteet löytyvät www.tyosuojelu.fi -sivustolta.
Digi- ja väestötietovirasto (DVV)	Organisaatioiden asiakaspalvelu Sähköposti: organisaatiopalvelut@dvv.fi Puhelin: 0295 535 115 (arkipäivisin klo 9–15) Muut yhteystiedot saatavilla: https://dvv.fi/yhteystiedot
ELY-keskukset	Valtakunnallisesti 7 maahanmuuttopäällikköä. https://asiantuntijahaku.ahtp.fi/?search=maahanmuutto
Harmaan talouden selvitys -yksikkö (HTSY)	HTSY:n palveluiden tukisivusto: www.harmaatalous.fi Sähköposti: htsy@vero.fi Tilannekuvatoiminto: www.harmaa-talous-rikollisuus.fi
Ihmiskaupan uhrien auttamisjärjestelmä	Infopuhelin 029 54 63 177 Sähköposti: ihmiskauppa.auttamisjarjestelma@migri.fi Muut: www.ihmiskauppa.fi/ohjaa www.ihmiskauppa.fi/esite
Maahanmuuttovirasto (Migri)	Ensisijainen: laittoman maahanmuuton virkasähköposti: immigration@migri.fi Lupa- ja kansalaisuusyksikkö: ihmiskauppa.luka@migri.fi Turvapaikka-asioissa tarvittaessa yhteys erityisylitarkastajaan, joka vastaa ihmiskauppa ja sukupuolittunut väkivalta -teemoista (mm. neuvonta, koulutus, kehittämistoimet, sidosryhmäyhteistyö) ihmiskauppa.eryt@migri.fi Maahanmuuttoon liittyvät yhdyshenkilöt kootusti: https://asiantuntijahaku.ahtp.fi/?search=maahanmuutto

Organisaatio	Yhteystiedot
Poliisihallitus	rikostorjunta.poliisihallitus@poliisi.fi
Poliisilaitokset	Helsingin poliisilaitos: ihmiskauppa@poliisi.fi Hämeen poliisilaitos: kirjaamo.hame@poliisi.fi Itä-Suomen poliisilaitos: kirjaamo.ita-suomi@poliisi.fi Itä-Uudenmaan poliisilaitos: ihka.talousrikos@poliisi.fi Kaakkois-Suomen poliisilaitos: kirjaamo.kaakkois-suomi@poliisi.fi Keskusrikospoliisi: kirjaamo.keskusrikospoliisi@poliisi.fi Lapin poliisilaitos: kirjaamo.lappi@poliisi.fi Lounais-Suomen poliisilaitos: kirjaamo.lounais-suomi@poliisi.fi Länsi-Uudenmaan poliisilaitos: kirjaamo.lansi-uusimaa@poliisi.fi Oulun poliisilaitos: kirjaamo.oulu@poliisi.fi Pohjanmaan poliisilaitos: kirjaamo.pohjanmaa@poliisi.fi Sisä-Suomen poliisilaitos: kirjaamo.sisa-suomi@poliisi.fi Ahvenanmaan poliisilaitos: registratur.aland@polisen.ax
Rajavartiolaitos	Yhteistyö- tai tukipyynnön osalta voi olla yhteydessä paikalliseen raja- tai merivartiostoon tai Rajavartiolaitoksen esikuntaan. Yhteystiedot löytyvät osoitteesta www.raja.fi/yhteystiedot .
Ruokavirasto	rikostorjunta@ruokavirasto.fi
Syyttäjälaitos	etela-Suomi.syyttaja@oikeus.fi lansi-Suomi.syyttaja@oikeus.fi ita-Suomi.syyttaja@oikeus.fi pohjois-Suomi.syyttaja@oikeus.fi aland.aklagare@om.fi valtakunnansyyttaja.syyttaja@oikeus.fi
TE-toimistot	tyoluvat@te-toimisto.fi
THL	kirjaamo@thl.fi
Traficom	liikenneluvat@traficom.fi
Tulli	Tullirikoksia koskevissa kiireellisissä tapauksissa Tullin maksuton vihjepuhelin palvelee ympärivuorokautisesti numerossa 0800 14600. Tullin nettivihjelomakkeella (www.tulli.fi) voit ilmoittaa ei kiireellisestä epäilyttävästä tai lainvastaisesta toiminnasta.

Organisaatio	Yhteystiedot
Ulosottolaitos	Helsinki: erto.helsinki.uo@oikeus.fi Tampere: erto.tampere.uo@oikeus.fi Turku: erto.turku.uo@oikeus.fi Kuopio: erto.kuopio.uo@oikeus.fi Vaasa: erto.vaasa.uo@oikeus.fi Oulu: erto.oulu.uo@oikeus.fi
Valvira	Ensisijaisesti yhteydenotot: alkoholi@valvira.fi
Verohallinto	Linkin kautta tiedustelut Verohallinnolle ja ohjeet rajapinnan kautta tapahtuvaan tietopyyntöön: https://www.vero.fi/tietoa-verohallinnosta/yhteystiedot-ja-asiointi/lomakkeet/tayttoohjeet/viranomaisen-tietopyynto-verotusasiakirjoista--ohje-csv-tiedostojen-muodostamisesta/ Aloite Verohallinnolle tutkia asiaa: viranomaisaloitteet@vero.fi Yhteydenotot verohallinnon harmaan torjunnan yhdyshenkilöihin: yhteystiedot poliisilaitosten talousrikosyksiköissä

Lähteet ja lisätietoja

Garselius, T. & Kärkkäinen, O. (2023). Järjestäytynyt rikollisuus ja yritystoiminnan hyväksikäyttö - Miten yritysten harmaan talouden riskiä voidaan selvittää? Katsaus 1/2023. Verohallinto, Harmaan talouden selvitysyksikkö.

Harmaa talous & talousrikollisuus -verkkosivut. Saatavilla: <https://www.vero.fi/harmaa-talous-rikollisuus/>.

Jokinen A (HEUNI 10.3.2020). Harmaa talous on osa työperäisen hyväksikäytön ja ihmiskaupan liiketoimintamallia. Saatavilla: <https://www.vero.fi/harmaa-talous-rikollisuus/ilmiöt/pimeä-työvoima/harmaa-talous-on-osa-työperäisen-hyväksikäytön-ja-ihmiskaupan-liiketoimintamallia/>.

Harmaa talous & talousrikollisuus -verkkosivut. Harmaan talouden ja talousrikollisuuden torjuntastrategia ja toimenpideohjelma. Saatavilla: <https://www.vero.fi/harmaa-talous-rikollisuus/torjunta/torjuntaohjelma/>.

Harmaa talous & talousrikollisuus -verkkosivut. Harmaan talouden torjunta. Saatavilla: <https://www.vero.fi/harmaa-talous-rikollisuus/torjunta/>.

Harmaa talous & talousrikollisuus -verkkosivut. Ilmiöt. Saatavilla: <https://www.vero.fi/harmaa-talous-rikollisuus/ilmiot/>.

Harmaa talous & talousrikollisuus -verkkosivut. Laajuus. Saatavilla: <https://www.vero.fi/harmaa-talous-rikollisuus/laajuus/>.

Harmaa talous & talousrikollisuus -verkkosivut. Pakkoyrittäjäys ja valeyrittäjäys. Saatavilla: <https://www.vero.fi/harmaa-talous-rikollisuus/ilmiot/tyonteon-uudet-muodot/pakko--ja-valeyrittajays/>.

Harmaa talous & talousrikollisuus -verkkosivut. Resurssiseuranta. Saatavilla: <https://www.vero.fi/harmaa-talous-rikollisuus/torjunta/resurssiseuranta/>.

Harmaa talous & talousrikollisuus -verkkosivut. Tilannekuva. Saatavilla: <https://www.vero.fi/harmaa-talous-rikollisuus/ilmiot/tilannekuva/>.

Harmaa talous & talousrikollisuus -verkkosivut. Ulkomainen työvoima ja harmaa talous. Saatavilla: <https://www.vero.fi/harmaa-talous-rikollisuus/ilmiot/ulkomainen-tyovoima/>.

Hautala, M. (2020). Ulkomaalaisten alipalkkaus harmaan talouden ilmiönä Suomessa - oikeustapa-analyysi. Selvitys 5/2020. Verohallinto, Harmaan talouden selvitysyksikkö.

Laki Harmaan talouden selvitysyksiköstä 21.12.2010/1207.

Laki kotoutumisen edistämisestä 681/2023.

Nummila, R., Hautala, M., Ristola, K., Winter, L., & Martikainen, T. (2022). Pimeä työ Suomessa - Kooste selvityksistä 2022. Selvitys 8/2022. Verohallinto, Harmaan talouden selvitysyksikkö.

Rikoslaki 19.12.1889/39.

Työsuojeluhallinnon verkkopalvelu. Saatavilla: <https://tyosuojelu.fi/etusivu>.

Ulkomaalaislaki 30.4.2004/301.

6.2 Movi-malli

Kimmo Kuukasjärvi

tutkija

Poliisiammattikorkeakoulu

Olavi Kujanpää

ylikomisario

Poliisiammattikorkeakoulu

Saana Rikkilä

tutkija

Pelastusopisto

Terhi Kankaanranta

erikoistutkija

Poliisiammattikorkeakoulu

Moniviranomaisyhteistyö on monen tekijän summa. Mitä useampi viranomais-toimija osallistuu yhdessä tehtävään toimintaan, sitä enemmän yhteistyössä tulee huomioida eri tekijöitä. Moniviranomaistoiminnan suunnitelmallista joh-tamista tukevan toimintamallin (MOVI) avulla yhteistyölle voidaan luoda viran-omaisten yhdessä määrittämät rakenteet ja yhteiset pelisäännöt, jotka mahdol-listavat resurssien tarkoituksenmukaisen suunnittelun ja käytännön toteutuk-sen yhteistyölle.

Yhteistoimintamalli on kehitetty moniviranomaisyhteistyössä tehtävää riskipe-rusteista kohdevalvontaa varten. Yhteistoimintamallin rakenne ja sisällöt ovat kuitenkin sovellettavissa ja hyödynnettävissä lähes missä tahansa viranomais-ten keskinäisessä yhteistyössä. Ihmiskauppaan ja siihen liittyen lähirikosten torjunnassa yhteistoimintamalli mahdollistaa viranomaisyhteistyön laadullisen toteuttamisen ja kattavan seurannan yhteistyön vaikuttavuudesta.

Yhteistoimintamalli mahdollistaa moniviranomaisyhteistyössä erityisesti seu-raavien keskeisten tekijöiden laadullisen huomioinnin:

- johtamiskäytännöt,
- suunnitteluprosessit,
- palautteen keruun ja käsittelyn toimintatavat,
- tiedonvaihdamisen periaatteet ja käytännöt.

Yhteistoimintamalli rakentuu kolmesta toisiaan seuraavasta vaiheesta, suunnittelu- , toteutus- ja palaute ja jälkitoimet-vaiheesta. Kukin vaihe sisältöineen ja tavoitteineen on kuvattu prosessikaaviona, joka löytyy suomen-, ruotsin- ja englannin kielisenä Kuukasjärven ym. (2022) raportista.

Lähteet ja lisätietoja

Kuukasjärvi, K., Rikkilä, S., Kujanpää, O. & Kankaanranta, T. (2022). "Matalat kynnykset on helppoa ylittää". Moniviranomaistoiminnan suunnitelmallista johtamista tukevien toimintamallien luominen poliisille - hankkeen loppuraportti. Tampere: Poliisiammattikorkeakoulu. https://www.theseus.fi/bitstream/handle/10024/754541/POLAMK_Raportteja_142_verkkajulkaisu.pdf?sequence=1&isAllowed=y.

6.3 Tietojen vaihtaminen ja luovuttaminen viranomaistoiminnassa

Kimmo Kuukasjärvi

tutkija

Poliisiammattikorkeakoulu

Saana Rikkilä

tutkija

Pelastusopisto

Terhi Kankaanranta

erikoistutkija

Poliisiammattikorkeakoulu

Tässä alaluvussa esitellään niiden viranomaisten tietojen vaihtamiseen ja luovuttamiseen liittyviä lakeja, jotka toimivat keskeisesti myös työperäisen maahanmuuton parissa. Viranomaisia, joiden lakisääteisenä tehtävänä on hoitaa ulkomaalaisasioita ovat muun muassa Maahanmuuttovirasto, Rajavartiolaitos, poliisi, työsuojeluviranomainen, työ- ja elinkeinotoimistot (TE-toimistot), sekä elinkeino-, liikenne- ja ympäristökeskukset (ELY-keskukset). Lisäksi aihepiiriä tarkastellaan Verohallinnon, Ruokaviraston ja Pelastustoimen näkökulmasta, koska kyseiset organisaatiot omalla toimialallaan tekevät valvontakäyntejä. Näin ollen ne voivat tehdä sellaisia moniviranomaistoiminnan kannalta tärkeitä havaintoja, joiden jakaminen voi olla merkityksellistä toiselle viranomaiselle.

Ulkomaalaisasioita hoitavien viranomaisten tarve pyytää tai luovuttaa tietoja voi johtua useasta eri syystä. Laissa säädetyn, itsenäisesti hoidettavan tehtävän suorittaminen, akuutin turvallisuusuhan tai -riskin ratkaiseminen tai rikoksen tunnusmerkistön täyttävän toiminnan esitutkintaan saattaminen ovat esimerkkejä tilanteista, jotka edellyttävät tietojenvaihtoa viranomaisten välillä. (Kuukasjärvi ym., 2021, 18.)

Käyttötarkoitussidonnaisuus ja erillisyyss -periaatteet

Viranomaistoiminnassa kaikki tietojen vaihtaminen ja luovuttaminen perustuu käyttötarkoitussidonnaisuuden ja erillisyyden periaatteisiin. Käyttötarkoitussidonnaisuuteen liittyy myös tarpeellisuusvaatimus, jolloin tietojen käsittelyssä

(mm. henkilötiedot) viranomaisen on arvioitava, mikä ja millainen tietojen käsittely on tarpeellista suhteessa tietojen käyttötarkoitukseen.

Huomattavaa kuitenkin on, että käyttötarkoitussidonnaisuuden periaate ei ole ehdoton, vaan esimerkiksi henkilötietoja voidaan käsitellä muuta kuin alkupe-
räistä käyttötarkoitusta varten tietosuojasetuksessa ja laissa henkilötietojen käsittelystä rikosasioissa ja kansallisen turvallisuuden ylläpitämisen yhteydessä (1054/2018) vahvistetuin edellytyksin. Erillisyyperiaatteesta seuraa erityisesti se, että tiedon vaihtamisen tulee perustua lakiin viranomaisten toiminnan julkisuudesta (621/1999) tai muualla lainsäädännössä säädettyihin edellytyksiin. Näin ollen pelkästään viranomaisen itsenäinen asema tai oman virkatehtävän suorittaminen eivät ole yksiselitteisiä edellytyksiä luovuttaa tai saada tietoa, vaan tiedonvaihtamiselle tulee olla aina laissa säädetty edellytys.

Keskeisiä viranomaisten tietojenvaihtoa ja luovutusta säänteleviä lakeja

Taulukkoon 6 on kerätty yhteen keskeisiä aihepiirin viranomaisten tietojenvaihtoa ja luovutusta säänteleviä lakeja sekä niiden keskeisiä pykäläitä.

Taulukko 6. Keskeisiä viranomaisten tietojenvaihtoa ja luovutusta säänteleviä lakeja

Viranomainen	Laki	Keskeiset pykälät
Useaa viranomaista koskeva	Laki viranomaistoiminnan julkisuudesta 621/1999	Kokonaisuutena
Useaa viranomaista koskeva	Laki kotoutumisen edistämisestä 1386/2010	10 luku 87 §
Aluehallinto- viranomainen	Laki työsuojelun valvonnasta ja työpaikan työsuojeluyhteistoiminnasta 44/2006	2 luku
Aluehallinto- viranomainen	Laki työntekijöiden lähettämisestä 447/2016	5 luku, 6 luku
Aluehallinto- viranomainen	Laki luonnontuotteita keräävien ulkomaalaisten oikeudellisesta asemasta 487/2021	11 §

Viranomainen	Laki	Keskeiset pykälät
Harmaan talouden selvitysyksikkö	Laki Harmaan talouden selvitysyksiköstä 1207/2010	4 §, 5 §, 6 §, 7 §
Maahanmuuttovirasto	Laki henkilötietojen käsittelystä maahanmuuttohallinnossa 615/2020	11 §, 12 §, 13 §, 14 §
Pelastuslaitos	Pelastuslaki 379/2011	13 luku
Poliisi	Poliisilaki 872/2011	4 luku 2-3 §, 7 luku 2 §
Poliisi	Laki henkilötietojen käsittelystä poliisitoimessa 616/2019	3 luku, 4 luku
Rajavartiolaitos	Laki henkilötietojen käsittelystä Rajavartiolaitoksessa 639/2019	3 luku, 4 luku
Rajavartiolaitos	Laki rikostorjunnasta Rajavartiolaitoksessa 108/2018	2 luku 7 §
Ruokavirasto	Elintarvikelaki 297/2021	5 luku 43 §, 44 §, 45 §, 46 §
Ruokavirasto	Laki ruokahallinnon tietovarannosta 560/2021	6 §, 7 §, 8 §
TE-toimisto	Laki työvoimapalveluiden järjestämisestä annetun lain ja eräiden siihen liittyvien lakien voimaannosta 383/2023	14 §
TE-toimisto	Laki luonnontuotteita keräävien ulkomaalaisten oikeudellisesta asemasta 487/2021	11 §
TE-toimisto	Laki henkilötietojen käsittelystä maahanmuuttohallinnossa 615/2020	11 §, 12 §, 13 §, 14 §
TE-toimisto	Laki julkisesta työvoima- ja yrityspalvelusta 916/2012	12 luku 6 §, 10 §
Verohallinto	Laki verotusmenettelystä 1558/1995	2 luku 20 §, 22 §
Verohallinto	Laki verotustietojen julkisuudesta ja salassapidosta 136/1999	3 luku
Ulosottovirasto	Ulosottokaari 705/2007	3 luku 55 §, 64 §, 66-67 §

Suomen perustuslain (731/1999) 12 §:n 2 momentissa esitetyn julkisuusperiaatteen mukaisesti julkisuus on viranomaisten toiminnassa pääsääntö, ja julkisuutta ja tietojenvaihtoa voidaan rajoittaa vain välttämättömistä syistä. Hallituksen esityksessä (HE 242/2018 vp) todetaan, että tietojen luovuttamista ja saantioikeutta koskeva sääntely on sisällytetty tietoa luovuttavan ja vastaanottavan viranomaisen lainsäädäntöön. Lisäksi viranomaisten välistä tietojen vaihtoa säädellään erityislainsäädännössä. Edellä mainitun sääntelytavan mukainen käytäntö ei kuitenkaan ole täysin kattavaa, josta saattaa joissakin tilanteissa aiheutua tulkintaongelmia lakeja sovellettaessa.

Lähteet ja lisätietoja

Elintarvikelaki 297/2021.

HE 242/2018 vp. Hallituksen esitys eduskunnalle laiksi henkilötietojen käsittelystä poliisitoimessa sekä eräksi siihen liittyviksi laeiksi. <https://finlex.fi/fi/esitykset/he/2018/20180242>.

Kuukasjärvi, K., Rikkilä, S., & Kankaanranta, T. (2021). Selvitys tietojenvaihdon ja analyysitoiminnan katvealueista työperäisen maahanmuuton valvonnan moniviranomaisyhteistyössä. Poliisiammattikorkeakoulun raportteja 139. Tampere: Poliisiammattikorkeakoulu.

Laki Harmaan talouden selvitysyksiköstä 21.12.2010/1207.

Laki henkilötietojen käsittelystä maahanmuuttohallinnossa 21.8.2020/615.

Laki henkilötietojen käsittelystä poliisitoimessa 616/2019.

Laki henkilötietojen käsittelystä Rajavartiolaitoksessa 639/2019.

Laki henkilötietojen käsittelystä rikosasioissa ja kansallisen turvallisuuden ylläpitämisen yhteydessä 1054/2018.

Laki julkisesta työvoima- ja yrityspalvelusta 28.12.2012/916.

Laki kotoutumisen edistämisestä 30.12.2010/1386.

Laki luonnontuotteita keräävien ulkomaalaisten oikeudellisesta asemasta
4.6.2021/487.

Laki rikostorjunnasta Rajavartiolaitoksessa 30.1.2018/108.

Laki ruokahallinnon tietovarannosta 18.6.2021/560.

Laki työntekijöiden lähettämisestä 17.6.2016/447.

Laki työsuojelun valvonnasta ja työpaikan työsuojeluyhteistoiminnasta
20.1.2006/44.

Laki työvoimapalveluiden järjestämisestä annetun lain ja eräiden siihen
liittyvien lakien voimaanpanosta 23.3.2023/383.

Laki verotusmenettelystä 18.12.1995/1558.

Laki verotustietojen julkisuudesta ja salassapidosta 30.12.1999/1346.

Laki viranomaisten toiminnan julkisuudesta 21.5.1999/621.

Pelastuslaki 29.4.2011/379.

Poliisilaki 22.7.2011/872.

Suomen perustuslaki 11.6.1999/731.

6.4 Rajavartiolaitoksen kanssa tehtävä yhteistyö

Kari Kettunen

rajaturvallisuusasiantuntija

Rajavartiolaitos

Tämä teksti kokonaisuudessaan sisältää Laki viranomaisten toiminnan julkisuudesta (621/1999) 24 § 1 momentin kohdan 5 mukaisia salassa pidettäviä tietoja Rajavartiolaitoksen teknisistä ja taktisista menetelmistä. Salassa pidettäviä tietoja sisältävä osa tekstistä on poistettu tästä julkisesta versiosta ja sisällytetty vain viranomaisille tarkoitettuun versioon.

Rajavartiolaitoksen tärkein tehtävä on rajaturvallisuuden ylläpitäminen. Rajaturvallisuuden ylläpitäminen painottuu Suomen Schengen-ulkorajoille. Rajavartiolaitoksen resurssit ovat pääosin Venäjän vastaisella itärajalla sekä rajanylityspaikoilla, joista Suomeen suuntautuu liikennettä kolmansista maista, kuten Helsinki-Vantaan lentoasemalla.

Osana rajaturvallisuuden ylläpitämistä Rajavartiolaitos pyrkii havaitsemaan tarkastus- ja valvontatoiminnassa mahdolliset ihmiskauppatapaukset ja esittämään, paljastamaan sekä selvittämään niihin liittyvät ihmiskaupparikokset. Useimmiten näitä tapauksia havaitaan rajatarkastuksissa, ulkomaalaisvalvonassa tai toimitettaessa laittomaan maahantuloon liittyvää esitutkintaa. Ihmiskaupparikoksia Rajavartiolaitos selvittää joko itsenäisesti tai yhteistyössä poliisin kanssa.

6.5 Ulosoton roolista turvaamistoimien täytäntöönpanossa sekä ihmiskaupparikosten esitutkinnassa tehtävästä yhteistyöstä

Panu Kovalainen
kihlakunnanvouti
Ulosottolaitos

Ulosottolaitos panee täytäntöön poliisin esitutinnan aikana tekemät väliaikaiset vakuustakavarikot ja vakuustakavarikot. Ulosoton täytäntöönpanotoimien onnistumisesta riippuu, saadaanko omaisuutta vakuustakavarikkoon vai ei. Ihmiskaupan uhrin korvausten saamisen ja mahdollisen arvomääräisen rikoshyödyn perimisen varmistaminen edellyttää sekä vakuustakavarikkopäätöstä että menestyksellisiä täytäntöönpanotoimia, joilla löydetään omaisuutta vakuustakavarikkoon.

Ulosoton täytäntöönpanotoimien onnistumisen kannalta on tärkeintä mahdollisimman varhainen ja välitön viranomaisyhteistyö. Varhainen yhteistyö ja oikea-aikainen vakuustakavarikko pienentävät riskiä omaisuuden hukkaamisesta. Vakuustakavarikot tulevat täytäntöönpanoon ulosottoon erityistäytäntöönpanoyksikön kautta. Jokaisella erityistäytäntöönpanoalueella on nimetty viranomaisyhteistyöhön alueen ulosottoylitarkastajia, jotka osallistuvat myös erilaisiin viranomaisyhteistyöryhmiin.

Ulosottoon on hyvä olla yhteydessä jo silloin, kun harkitaan vakuustakavarikko päätöksen tekemistä. Siinä selviää jo, onko vastaaja jo ulosoton asiakas, mitä ulosotto tietää vastaajasta, omaisuudesta sekä nykyisestä velkatilanteesta. Ulosottomies osaa myös arvioida sitä, kannattaako vakuustakavarikkoa hakea. Ulosotto on jo voinut selvittää, onko vastaajalla varallisuutta tai niin paljon ulosottovelkoja perinnässä, ettei vakuustakavarikkoon enää riitä omaisuutta, koska jo perinnässä olevat ulosottovelat menevät vakuustakavarikon edelle. Riittävän varhaisella yhteydenotolla varmistetaan, että ulosoton tiedossa on myös mahdollisesti tuleva vakuustakavarikko ja näin täytäntöönpanotoimiin on mahdollisuus valmistautua.

Viranomaisyhteistyö helpottaa myös esitutkinnannassa tehtävää omaisuuden selvittämistä ja esitutkinnannassa osataan kysyä oikeat kysymykset omaisuuden osalta. Ulosoton omat selvitystoimet tehdään aina tämän lisäksi, kun vakuustakavarikko on täytäntöönpanotavana. Oikeiden ulosottoitoimenpiteiden valinta mahdollisimman aikaisessa vaiheessa on tärkeää. Hyvin tehty esitutkinta

tukee ulosottotoimenpiteiden valintaa erityisesti tehostamissäännösten osalta. Tehostamissäännöksiä ovat valeoikeustoimen sivuuttaminen, velallisen hallinnan perusteella takavarikoiminen/ulosmittaus, sivullisen hallinnassa oleva velallisen omaisuuden ulosmittaus ja keinotekoisen järjestelyn sivuuttaminen sekä omaisuuden peräyttäminen ulosmittauksen piiriin takaisinsaantikanteella.

Yhteistyö ulosoton kanssa vakuustakavarikkoasiassa kannattaa aloittaa vapaa-muotoisella yhteydenotolla alueen erityistäytäntöönpanon toimipaikkaan. Kun vakuustakavarikkopäätös on tehty, pidättämiseen oikeutetun virkamiehen on haettava täytäntöönpanoa Ulosottolaitokselta lähettämällä kirjallinen täytäntöönpanopyyntö sekä vakuustakavarikkopäätös ja siihen liittyvät asiakirjat sähköpostilla osoitteeseen ulosotto.uo@oikeus.fi sekä lisäksi Ulosottolaitoksen erityistäytäntöönpanon toimintayksikön oman alueen toimipaikan ilmoittamaan sähköpostiosoitteeseen. Mikäli ensin on käytetty väliaikaista vakuustakavarikkoa, tulee haltuun otetusta omaisuudesta ilmoittaa viipymättä kirjallisesti ulosottoon. Ulosottoviranomainen päättää täytäntöönpanovaiheessa vakuustakavarikon kohteeksi asetettavasta omaisuudesta muun muassa ulosottokaaren näyttätaakkasäännösten ja omaisuuden ulosmittausarvon perusteella.

Yhteistyö ulosoton kanssa hoidetaan ennakoitavissa olevissa tapauksissa alueellisen erityistäytäntöönpanotoimipaikan kanssa erikseen sovitusti myös virka-ajan ulkopuolella. Mikäli asiasta ei ole sovittu ja kysymys on esimerkiksi akuutista tilanteesta viikonloppuna, ulosoton viranomaispäivystys toimii poliisin yhteistyötahona.

Ulosoton erityistäytäntöönpanoyksiköiden toimipaikat ovat:

Helsingin toimipaikka (erto.helsinki.uo@oikeus.fi)

Tampereen toimipaikka (erto.tampere.uo@oikeus.fi)

Turun toimipaikka (erto.turku.uo@oikeus.fi)

Kuopion toimipaikka (erto.kuopio.uo@oikeus.fi)

Vaasan toimipaikka (erto.vaasa.uo@oikeus.fi)

Oulun toimipaikka (erto.oulu.uo@oikeus.fi)

Rihy-käsikirjassa on tarkemmin kuvattu vakuustakavarikkoprosessia ja viranomaisyhteistyötä ulosoton kanssa esitutkinnan aikana. Samat yhteistyötä koskevat ohjeet soveltuvat ihmiskaupparikoksiin kuin muuhunkin esitutkintaan.

6.6 Järjestöjen näkökulma

Essi Thesslund

vastaava erityisasiantuntija, VTM
väkivallan ja ihmiskaupan vastainen työ
Pro-tukipiste

Järjestöt ihmiskaupan uhrien tukena

Järjestöt tavoittavat usein viranomaistoiminnan ulkopuolelle jääviä eri tavoin haavoittuvassa asemassa olevia ihmiskaupan ja sille läheisten rikosten uhreja. Osalle yhteys järjestöihin on suurin kontakti suomalaiseen valtayhteiskuntaan. Järjestöt toimivat usein ymmärryksen välittäjänä ja eräänlaisena siltana yhteiskunnallisessa marginaaliasemassa elävien ja niin sanotun virallisen Suomen välillä. Järjestöillä on erilaisia tehtäviä uhrien tukemisessa: osa tekee tukihenkilötyötä, eli uhri voi saada tukihenkilön esimerkiksi rikosprosessin ja arjessa selviytymisen tueksi; osa tarjoaa anonyymejä matalan kynnyksen palveluja ja neuvontaa, osa järjestöistä puolestaan on erikoistunut esimerkiksi oikeudelliseen neuvontaan ja avustamiseen tai turvakotipalvelun tuottamiseen lähisuhteiden väkivallan kokijoille tai sen uhan alla eläville. Järjestöjen työssä uhrin rikosprosessissa käytetyllä rikosnimikkeellä ei ole yleistä vaikutusta asiakkuuteen.

Seuraavaksi esitellyt niin sanotut Neliapila-järjestöt ovat tiettyjen asiakasryhmien asemaan perehtyneitä asiantuntijajärjestöjä. Järjestöjen tarjoama tukityö ja palvelut suunnitellaan asiakkaan kokonaistilanne ja yksilölliset tuentarpeet huomioiden.

MonikaNaiset ry

Kohderyhmänä ovat maahan muuttaneet naiset ja heidän lapsensa, ihmiskaupan uhrit (naiset ja heidän lapsensa). Kriisikeskus Monika tarjoaa matalan kynnyksen kriisiapua, palveluohjausta, edunvalvontaa ja tuettua asumista turvakotijakson jälkeen. Kriisikeskus Monikan vastaanotto on avoinna maanantaista perjantaihin klo 9-17, osoitteessa Hermannin Rantatie 12 A, 4. kerros, 00580 Helsinki. Auttava puhelin on maksuton ja saatavilla maanantaisin klo 9-19 sekä tiistaista perjantaihin klo 9-16 (0800 05058). Chat toimii eri kielillä Monika-Naisten verkkosivuilla. Turvakoti Mona on Suomen ainoa salaisessa osoitteessa oleva, vain naisille ja lapsille tarkoitettu turvakoti. Turvakoti Monan

puhelinnumero on 045 639 6274 (24/7). MonikaNaiset ry:n tavoittaa puhelimitse numerosta 09 7279 9999 tai sähköpostiosoitteesta info@monikanaiset.fi.

Pakolaisneuvonta ry

Kohderyhmänä siirtolaiset, pakolaiset, turvapaikkaa hakevat, ihmiskaupan uhrin. Pakolaisneuvonta ry tarjoaa apua myös ulkomaalaisoikeudellisissa asioissa, esimerkiksi oikeudellista neuvontaa ja avustamista maassa oleskeluun ja ihmiskaupan uhrien viranomaisprosessiin liittyvissä asioissa. Pakolaisneuvonta ry toimii osoitteessa Pasilanraito 9 B, 00240 Helsinki. Pakolaisneuvonta ry:n tavoittaa puhelinnumerosta (vaihe) 09 2313 9300 tai sähköpostitse osoitteesta pan@pakolaisneuvonta.fi. Pakolaisneuvonta ry:lle voi myös laittaa salattua sähköpostia osoitteeseen turvaposti.pakolaisneuvonta.fi.

Pro-tukipiste ry

Kohderyhmänä seksi- ja erotiikka-alan työtä tekevät 18 vuotta täyttäneet; kaupallisen seksin kontekstissa tapahtuvan ihmiskaupan ja muiden rikosten uhrin. Pro-tukipiste tarjoaa anonyymejä sosiaali- ja terveystalvija, kuten keskusteluapua, palveluohjausta ja neuvontaa erityisesti seksityötä tekeville, kriisityötä sekä sukupuolitauti- ja hiv-testejä. Pro-tukipiste ry toimii valtakunnallisesti, mutta kiinteät toimipisteet toimivat Helsingissä, Tampereella ja Turussa. Pro-tukipiste ry on avoinna arkisin, lisätiedot puhelimitse tai verkosta. Puhelinnumero Helsingin yksikköön on 040 650 3705, Tampereen yksikköön 045 265 0480 sekä Turun yksikköön 044 493 8989. Muut yhteystiedot ovat saatavilla verkkosivuilta. Kiireellisissä tapauksissa yhteys toiminnanohjaaja Jaana Kauppiin joko puhelimitse numeroon 050 564 3947 tai sähköpostitse osoitteeseen jaana.kauppinen@protukipiste.fi tai palvelujohtaja Minna Huoviseen numeroon 040 709 0500 tai osoitteeseen minna.huovinen@protukipiste.fi.

Rikosuhripäivystys

Kohderyhmänä ihmiskaupan ja sen lähirikosten uhrin (erityistukipalvelu) sekä muiden rikosten uhrin (RIKUn peruspalvelut). Rikosuhripäivystys tarjoaa palveluita kaiken ikäisille sukupuolesta ja kansalaisuudesta riippumatta. Rikosuhripäivystys tarjoaa rikosprosessitukea (tukihenkilö), keskusteluapua, luottamuksellista neuvontaa ja ohjausta (myös ilman rikosprosessia) liittyen esimerkiksi

julkisiin palveluihin hakeutumiseen, rikosprosessiin ja sen mahdollisiin seurauksiin sekä apua esimerkiksi tutkintapyynnön tekemiseen, näytön toimitamiseen poliisille ja avustajan hankintaan. Rikosuhripäivystys on valtakunnallinen, jolla on kiinteitä toimipisteitä 31 paikkakunnalla (<https://www.riku.fi/palvelut/ihmiskauppa/>). Yhteyden erityistukipalveluun saa sähköpostitse osoitteesta help@riku.fi. Puhelimitse rikosuhripäivystyksen tavoittaa arkisin klo 13-16 numerosta 040 632 9293 useilla eri kielillä, myös tekstiviestitse tai WhatsAppilla. Erityisen kiireellisissä yhteydenotoissa päivystyspuhelimien aukioloaikojen ulkopuolella palvelee Keskustoimiston palvelupiste.

Taulukko 7. Neliapilajärjestöjen yhteystiedot

Järjestö	Yhteystiedot
MonikaNaiset ry	Auttava puhelin on maksuton ja saatavilla maanantaisin klo 9-19 sekä tiistaista perjantaihin klo 9-16 (0800 05058). Chat toimii eri kielillä osoitteessa www.monikanaiset.fi . Turvakoti Monan puhelinnumero on 045 639 6274 (24/7). MonikaNaiset ry:n tavoittaa puhelimitse numerosta 09 7279 9999 tai sähköpostiosoitteesta info@monikanaiset.fi
Pakolaisneuvonta ry	Pakolaisneuvonta ry:n tavoittaa puhelinnumerosta (vaihde) 09 2313 9300 tai sähköpostitse osoitteesta pan@pakolaisneuvonta.fi . Pakolaisneuvonta ry:lle voi myös laittaa salattua sähköpostia osoitteeseen turvaposti.pakolaisneuvonta.fi .
Pro-tukipiste ry	Avoinna arkisin, lisätiedot puhelimitse tai verkosta: https://protukipiste.fi . Puhelinnumero Helsingin yksikköön: 040 650 3705, Tampereen yksikköön: 045 265 0480 ja Turun yksikköön: 044 493 8989. Muut yhteystiedot: https://protukipiste.fi/yhteystiedot . Kiireellisissä tapauksissa: toiminnanohjaaja Jaana Kauppinen puh. 050 564 3947 tai jaana.kauppinen@protukipiste.fi tai palvelujohtaja Minna Huovinen puh. 040 709 0500 tai minna.huovinen@protukipiste.fi .
Rikosuhripäivystys	Ihmiskaupan ja sen lähirikoksen uhreille tarkoitettu valtakunnallinen erityistukipalvelu: puhelimitse arkisin klo 13-16 numero 040 632 9293 millä tahansa kielellä (myös tekstiviestit ja WhatsApp) tai sähköpostitse help@riku.fi Erityisen kiireelliset yhteydenotot päivystyspuhelimien aukioloaikojen ulkopuolella: https://www.riku.fi/yhteystiedot/ ("valitse palvelupiste" / Keskustoimisto / ihmiskaupan uhrien erityistukipalvelun työntekijän suora numero).

Ihmiskaupan vastainen verkosto (IKV-verkosto)

Edellä esiteltyjen asiantuntijajärjestöjen ohella Suomessa toimii myös IKV-verkosto, joka on kolmannen sektorin ja tutkijoiden verkosto, jonka tarkoituksena on tiedon tuottaminen ja jakaminen ihmiskaupan vastaisesta toiminnasta sekä ihmiskaupan uhrien auttamisesta. Verkosto pyrkii vaikuttamaan niihin rakenteisiin, joiden kautta ihmiskaupan vastaista toimintaa ja uhrien auttamista voidaan parantaa ja tehostaa. Rikosuhripäivystys koordinoi verkoston toimintaa. Verkoston periaatteet ovat tällä hetkellä allekirjoittaneet Amnesty International Suomen osasto, Ensi- ja turvakotien liitto, Exit-pois prostituutiosta ry, Filantropia ry, Filoksenia ry, FinnWID, Global Clinic Turku, Helsingin Diakonissalaitoksen säätiö, Ihmisoikeusliitto ry, Kirkkohallitus, Lasten perusoikeudet ry, Lastensuojelun Keskusliitto ry, Monika-Naiset liitto ry, Naisasialiitto Unioni ry, Naisjärjestöjen Keskusliitto ry sekä Naisjärjestöt Yhteistyössä NYTKIS ry, Pakolaisneuvonta ry, Palvelualojen ammattiliitto PAM, Pelastakaa lapset ry, Pro-tukipiste ry, Rikosuhripäivystys, Samaria rf, Sexpo-säätiö, Suomen Kiinalaisten Allianssi SKA ry, Suomen Lähetysseura ry, Suomen Mielenterveysseura, Suomen NNKY-liitto ry, Suomen Punainen Risti, Suomen UNICED ry, Tukinainen ry, Vapauta Uhri ja Yhteiset Lapsemme ry.

Ihmiskaupaan viittaavissa esitutkinnoissa huomioitavia asioita

Ihmiskaupan tai siihen viittavan väkivallan uhriksi joutuneelle ihmiselle kohtaaminen poliisin kanssa voi olla pelottava kokemus. Tiettyjen asioiden huomiointi voi helpottaa uhrin asemassa olevan ihmisen kunnioittavaa kohtamista ja sujuvaa asioimista poliisin kanssa. Ihmiskaupparikos ja rikosprosessi ovat yksi osa uhriksi joutuneen kokonaistilannetta. Omasta asemastaan epävarmat ihmiset voivat jättää tilanteestaan kertomatta seikkoja, joilla voisi olla keskeistä merkitystä rikostutinnan sekä heidän oman etunsa ja turvallisuutensa kannalta. Ihmiskaupan uhrin oikeuksien toteutumisesta huolehtiminen ei ole vain poliisin harteilla. Uhrin turvalliset kontaktit viranomaisiin ja järjestöihin mahdollistavat myös laadukkaan esitutinnan ja tukevat rikosprosessin sujuvuutta.

Yhteistyö poliisin sekä rikosten uhrien tarpeisiin vastaavia palveluita ja tukea tuottavien julkispalvelujen, Ihmiskaupan uhrien auttamisjärjestelmän ja järjestöjen kanssa voi varmistaa uhrien oikeudet palveluihin, tukeen ja maassa oleskeluun sekä edistää mahdollisen rikosprosessin tuloksellisuutta. Ihmiskaupan

uhreilla on oikeus oikeudelliseen avustajaan esitutinnan alusta alkaen, mikä on tarpeen kertoa uhrille selkeästi ja konkreettisoiden.

Ihmiskauppaan viittaavan rikoksen uhriksi joutuneen asemaan vaikuttavat usein asiat, jotka nostavat kynnystä rikoksesta ilmoittamiseen, omasta tilanteesta kertomiseen sekä avun hakemiseen. Ihmiskaupan uhreilla on usein taustallaan psykologista kontrollia, valta-aseman väärinkäyttöä, fyysistä väkivaltaa tai sen uhkaa. Osalla uhreista rikoskokonaisuuteen liittyy heille läheisiä ihmisiä, omaisia tai heidän yhteisöissään merkityksellisiä ja vaikutusvaltaisia ihmisiä.

Ihmiskauppaan ja muuhun vakavaan hyväksikäyttöön syyllistyvät voivat olla uhrien elämän kannalta moninaisissa rooleissa. Ihminen ei aina itse käsitä tilannettaan sellaiseksi, että kokisi mahdolliseksi tai tarpeelliseksi hakea apua tai neuvoa ulkopuolisilta. Häpeä ja aiemmat huonot kokemukset sulkevat herkästi suun, joten kunnioittavuus ja neutraalius ovat tärkeitä ominaisuuksia poliisin viestinnässä uhreille. Seuraavien asioiden merkitys on hyvä huomioida ihmiskaupan uhrin kanssa toimiessa:

- pelko viranomaisille puhumisen seurauksista voi olla vahvempi kuin ajatus, että siitä olisi apua
- peruskohteliaisuus, itsensä esitteleminen ja asioiden avaaminen konkreettisella tavalla lisäävät uhrin luottamusta ja kuulluksi tulemisen kokemusta
- uhri voi kokea häpeää ja syyllisyyttä siitä, että on joutunut hyväksikäytetyksi (itsesyytökset, olen ansainnut tämän -kokemus; oma osallisuus tapahtumiin)
- sosiaaliset leimat ja negatiiviset kokemukset luovat epävarmuutta ja -luottamusta: seksuaalipalvelujen myyminen, päihderiippuvuus, vähemmistöasema tai yksinhuoltajuus ovat asioita, joihin on suhtauduttava kunnioittavasti ja neutraalisti
- uhrin kannalta yksinjäämisen pelko on keskeinen kynnys viranomaisille puhumiseen; pelkona voi olla ulossulkeminen yhteisöstä, joka voi olla samaan aikaan ihmiselle sekä väkivaltainen että turvallisuuden kokemusta tuottava
- uhrin perhe Suomessa tai muualla voi olla uhkailun, koston tai pelotellun kohteena

- uhrin perheellä ei ole aina tietoa siitä, millä hän hankkii rahaa (esim. prostituutiossa toimiva, rikollisessa toiminnassa hyväksikäyttö); joskus perhe ei välitä siitä, millä rahaa ansaitaan ja/tai painostaa uhria jatkamaan rahan ansaitsemista
- sukupuoli-identiteetti voi vaikuttaa uhrin käsitykseen tilanteestaan, mikä korostaa neutraaliuden ja kunnioittavan kohtaamisen merkitystä: miehet uhreina, prostituutiossa toimivan ns. ”huonon naisen”-leima, sukupuoli- ja seksuaalivähemmistöjen asema
- käsitys poliisista voi olla negatiivinen ja voi merkitä turvan sijaan esim. riskiä maasta poistamisesta tai kokemuksen ”kiinni jäämisestä”
- käsitykset ihmiskaupasta, hyväksikäytöstä ja kontrollista voivat olla hankalasti ymmärrettävissä, jolloin konkreettisista kysymyksistä voi olla apua:
 - vaikuttaako joku toinen ihminen siihen, myytkö seksiä, mitä palveluita tarjoat, mitä ilmoituksessasi lukee, voitko käyttää kondomia?
 - kuinka paljon rahaa saat itsellesi käyttöösi tienesteistäsi?
 - oletko velkaa, lyheneekö velka?
 - vastaako työ Suomessa sitä mitä sinulle luvattiin?
- Ihmiskaupan uhrien auttamisjärjestelmään liittyen on tärkeää korostaa, ettei järjestelmään pääseminen tarkoita oleskelulupaa, jota haetaan ja harkitaan aina erillisessä prosessissa
- auttamisjärjestelmä voi antaa maassa oleskeluun oikeuttavan harkinta-ajan, mutta ei oleskelulupaa.

Lähteet ja lisätietoja

Monika-Naiset ry -verkkosivut. Saatavilla: <https://monikanaiset.fi>.

Pakolaisneuvonta-verkkosivut. Saatavilla: <https://www.pakolaisneuvonta.fi>.

Pakolaisneuvonta. Ihmiskaupan uhrit. Saatavilla: <https://www.pakolaisneuvonta.fi/asiantuntijajarjesto/tietoa-pakolais-ja-ulkomaalaisoikeudesta/ihmiskaupan-uhri/>.

Pro-Tukipiste -verkkosivut. Saatavilla: <https://protukipiste.fi>.

Pro-Tukipiste. Yhteystiedot. Saatavilla: <https://protukipiste.fi/yhteystiedot/>.

Rikosuhripäivystys. Palvelu ihmiskaupan ja lähirikoksen uhrille. Saatavilla: <https://www.riku.fi/palvelut/ihmiskauppa/>.

Rikosuhripäivystys. Yhteystiedot. Saatavilla: <https://www.riku.fi/yhteystiedot/>.

Rikosuhripäivystys. IKV-verkosto. Saatavilla: <https://www.riku.fi/rikosuhripaivystys/verkostot/ihmiskaupan-vastainen-verkosto/>

6.7 Ammattiliittojen ja poliisin välinen yhteistyö

Työmarkkinajärjestöillä ja ammattiliitoilla on tärkeä rooli ihmiskauppaan liittyvien ilmiöiden tunnistamisessa ja ihmiskaupparikollisuuden torjunnassa. Ihmiskaupparikoksiin liittyvissä esitutkinnoissa on vuosien ajan tehty toimivaa yhteistyötä useiden ammattiliittojen kanssa. IHMEMALLI-tutkimushankkeen tiimoilta otettiin yhteyttä kaikkiin työmarkkinajärjestöihin ja pyydettiin yhteistyökokemuksia ihmiskaupparikoksiin liittyvissä esitutkinnoissa sekä keskeisiä yhteystietoja. Työmarkkinajärjestöiltä saatiin kaksi vastausta; STTK:lta ja SAK:lta.

6.7.1 STTK:n esimerkkejä käytännön yhteistyöstä

Minna Ahtiainen

johtaja, edunvalvonta
STTK ry

Ihmiskauppa on vakava rikos, joka ei ole helposti tunnistettavissa. Kyse on tavallisesti piilorikollisuudesta, jonka ilmenemismuodot voivat olla hyvin moninaisia. Ihmiskaupan tunnistaminen ja tekijöiden vastuuseen saattaminen edellyttää monipuolista yhteistyötä viranomaisilta, ammattiliitoilta ja muilta järjestöiltä.

Ammattiliitoissa epäilyihin ihmiskaupasta tai sen lähirikoksista törmätään useimmiten työpaikkakäynneillä, jäsenneuvonnassa tai erimielisyysasioiden hoitamisen yhteydessä. Tyypillisimmin havaintoja tehdään matalamman koulutustason työntekijäammateissa, joihin voi liittyä paljon ulkomaalaisen työvoiman käyttöä ja alihankintaa. Usein on niin, että ulkomaalaistaustaisilla uhreilla

ei ole käsitystä Suomen lainsäädännöstä. Toimialoista eniten havaintoja on ollut esimerkiksi maataloudessa, ravintola-, siivous- ja rakennusaloilla.

Ihmiskaupan uhrit eivät läheskään aina osaa tai uskalla pyytää apua, saati ole järjestäytyneet ammattiliittoihin. Ammattiliittojen edustamalla sopimusaloilla saatetaan kuitenkin tehdä havaintoja myös rikollisuuteen tai epäterveisiin liiketoimintamalleihin viittaavista tekijöistä alan yritysten toiminnassa. Jäsenneuvontaan voi tulla useampia yhteydenottoja, joissa epäillään väärinkäytöksiä tietyn yrityksen toiminnassa, mutta syystä tai toisesta jäsenet eivät halua, että ammattiliitto ottaa asiasta yhteyttä yritykseen tai asiaa muutoin selvitetään. Tietoa sopimusalan yrityksistä kertyy silti jatkuvasti.

Ammattiliitot tekevät säännöllistä yhteistyötä esimerkiksi työsuojeluviranomaisten, verohallinnon ja poliisin kanssa. Liitot pyrkivät myös vaikuttamaan lainsäädäntöön ihmiskaupan ja harmaan talouden ilmiöiden estämiseksi. Kyse on jatkuvasta työstä, koska työperäisen hyväksikäytön ja ihmiskaupan ilmiöt muuttuvat työmarkkinoilla koko ajan.

Mihin voi ottaa yhteyttä?

Suomessa on noin 80 ammattiliittoa, jotka edustavat ammattialakohtaisesti tai koulutus pohjaisesti järjestäytyneitä työntekijöitä. Liitot neuvottelevat työnantajaliittojen tai yritysten kanssa työehtosopimuksia, joissa määritellään sopimusalojen työehtojen vähimmäistaso, kuten esimerkiksi vähimmäispalkat. Työehtosopimukset solmitaan yleensä määräaikaisiksi. Suomalaisista palkan saajista arviolta 80 – 90 prosenttia on työehtosopimusten piirissä.

Työehtosopimuksia voidaan solmia toimiala- (esim. rakennusalan työehtosopimus) tai yritys kohtaisesti. Työmarkkinoilla työntekijät ryhmitellään usein henkilöstöryhmiin koulutustason perusteella. Näitä henkilöstöryhmiä voivat olla esimerkiksi teollisuudessa työntekijät, toimihenkilöt ja ylemmät toimihenkilöt. Toimialojen työtehtävien perusteella henkilöstöryhmäjakoja voi olla muitakin. Yleensä kullekin henkilöstöryhmälle solmitaan oma työehtosopimus.

Tietoa työehtosopimuksista löytyy Valtion säädöstietopankista Finlexistä (www.finlex.fi > viranomaiset > työehtosopimukset) tai sopijaosapuolena olevien ammattiliittojen tai työnantajaliittojen verkkosivuilta.

Ammattiliitot ovat järjestäytyneet kolmeen eri keskusjärjestöön

Suomen Ammattiliittojen Keskusjärjestö SAK:n jäsenliitot edustavat työntekijäammateissa toimivia. Näitä ammatteja ovat esimerkiksi rakennusalan työntekijät, myyjät, maataloustyöntekijät ja teollisuustyöntekijät.

STTK edustaa toimihenkilö- ja asiantuntijatehtävissä työskenteleviä koulutettuja ammattilaisia. STTK:laiset työskentelevät esimerkiksi sosiaali- ja terveydenhuollon palveluissa lähi- ja sairaanhoitajina, teollisuuden työnjohtajina, rahoitusallalla pankkitoimihenkilöinä, esimiehinä ja asiantuntijoina sekä pelastusalan ammattilaisina.

Akava edustaa akateemisesti koulutettuja asiantuntijoita ja esihenkilöitä.

Henkilöjäsenet ovat ammattiliittojen jäseniä ja saavat niiltä monenlaisia neuvonta- ja muita palveluja jäsenyytensä perusteella. Liitoissa on eniten tietoa sopimusalojen yrityksistä ja työehdoista.

Keskusjärjestöissä tehdään työtä kaikkia jäsenliittoja tai koko työmarkkinakenttää koskevista asioista. Keskusjärjestöt toimivat jäsenliittojen vaikutuskanavana yhteiskunnalliseen päätöksentekoon. Ne osallistuvat esimerkiksi työ- ja sosiaalilainsäädännön valmisteluun ministeriöiden kolmikantaisissa työryhmissä ja tekevät yhteistyötä muun muassa eduskuntapuolueiden, kansalaisjärjestöjen, virastojen ja laitosten kanssa.

Mahdollisen rikosasian tutkinnassa voi olla suoraan yhteydessä kyseisen sopimusalan ammattiliittoon ja keskustella sopimusalan asiantuntijoiden kanssa. Jos ei ole selvillä, mihin liittoon työntekijät ovat järjestäytyneet, neuvoa voi kysyä myös keskusjärjestöistä. Sieltä voidaan ohjata eteenpäin ottamaan yhteys oikeaan ammattiliittoon.

Mahdollisuuksien mukaan olisi hyödyllistä järjestää säännöllisempiä tapaamisia tutkinnan kohteena tyypillisesti olevien sopimusalojen ammattiliittojen ja työsuojeluviranomaisten edustajien kanssa kattavan tilannekuvan ja yhteistyöverkostojen muodostamiseksi. Tapaamisissa saa hyödyllistä yleistä tietoa sopimuslalle tyypillisistä toimintatavoista ja kysymyksistä, joihin kannattaa kiinnittää huomiota tutkinnassa. Sopimusalojen seurantaan ja ilmiöihin liittyvää jatkuvaa yhteistyötä kannattaa tehdä ihmiskaupan ilmiöiden tunnistamiseksi.

6.7.2 SAK:n esimerkkejä käytännön yhteistyöstä

Maaret Pulliainen

työsuhdeneuvoja

SAK

Vaikka ihmiskauppaa ja lähirikoksia voi tapahtua millä tahansa alalla, esiin-tyy näitä erityisesti SAK:laisilla aloilla. Riskialoiksi on tunnistettu palvelualoista kiinteistöpalveluala- ja ravintola-ala, rakennusala, maatalous- ja puutarha- alat sekä teollisuuden alat. Tätä kirjoitusta varten on konsultoitu näiden ns. riskia- lojen ammattiliittoja, eli Palvelualojen Ammattiliitto PAMia, Teollisuusliittoa ja Rakennusliittoa. Ammattiliitot pyrkivät luonnollisesti omilla toimillaan kasvat- tamaan ulkomaisen työvoiman tietämystä alojen vähimmäistyöehtoista edis- tämään heidän järjestäytymistään ja näin ollen edesauttamaan sitä, että em. ri- kokset ja niitä lievemmat väärinkäytökset tulisivat aiempaa useammin tietoon.

Tyypillisesti työperäisen hyväksikäytön uhrit ovat vain harvoin ammattiliiton jäseniä, näin ollen ammattiliitoilla on yleisesti ottaen vain vähän konkreettis- ta kokemusta uhrien avustamisesta rikosprosessissa. Ammattiliitot eivät voi myöskään hoitaa työntekijän asiaa ilman hänen lupaansa.

Ammattiliitot näkevät tärkeänä poliisin kanssa tehtävän yhteistyön työperäi- sen hyväksikäytön kitkemiseksi. Kokemukset yhteistyöstä ja sen muodot vaih- televat liittokohtaisesti. Ammattiliitot rohkaisevat ottamaan yhteyttä matalalla kynnyksellä esimerkiksi liittojen oikeudelliseen yksikköön tai sopimusasiatun- tijoihin. Yhteystiedot ovat pääsääntöisesti helposti löydettävissä kunkin am- mattiliiton internetsivuilta. Mikäli esitutkintaa suorittava viranomainen ei ole varma mihin liittoon tai keneen voisi olla yhteydessä, voi yhteyttä ottaa SAK:n työsuhdeneuvontaan, joka voi auttaa oikean tahon löytämisessä.

Taulukko8. Ammattiliittojen yhteystiedot

Ammattiliitto	Yhteystiedot
AKAVA	https://akava.fi/keita-olemme/jasenliitot/
SAK	Työsuhdeneuvonta: workinfinland@sak.fi https://www.sak.fi/ammattiliitot/jasenliitot
STTK	https://www.sttk.fi/jasenliitot/

Ammattiliitoilta tulleita huomioita yhteistyöhön

Ammattiliitot toivovat, että myös poliisi olisi yhteydessä ammattiliittoihin ja toisi esiin, minkälaista tietoa poliisi tarvitsee. Liitoilla saattaisi olla joissakin tilanteissa käytettävissään sellaisia esitutkinnassa tarvittavia tietoja (esimerkiksi yrityksistä), joita poliisi ei saisi hankittua muualta tai tietoja, joita ei välttämättä ole automaattisesti osattu jakaa eteenpäin. Ammattiliitot olisivat myös kiinnostuneita kuulemaan ja käymään käytännönläheisempää keskustelua siitä, millaista apua poliisi erityisesti voisi tarvita.

Esitutkintaa edeltävä vaihe koetaan ammattiliitoissa tärkeäksi ns. paljastavan toiminnan osalta. Ammattiliittojen näkökulmasta on tärkeää, että niiden tiedossa olisi selkeä yhteydenottolinja poliisiin, jonka kautta ammattiliitot voisivat tuoda esiin työperäiseen hyväksikäyttöön viittaavia havaintoja tutkintapyyntöä kevyemmällä kynnyksellä.

Ammattiliittojen tarjoama konkreettinen apu poliisille esitutkinnan eri vaiheissa vaihtelee ammattiliitoittain riippuen mm. käytössä olevista resursseista. Ammattiliitot avustavat poliisia rikosten tutkinnassa käytettävissään olevin keinoin liiton resurssien ja perustehtävien mahdollistamissa rajoissa. Kuten edellä on tuotu esiin, saatavissa oleva apu kannattaa varmistaa kulloinkin kyseeseen tulevasta ammattiliitosta.

Yhteistyö ammattiliittojen kanssa esitutkinnan eri vaiheissa

Ammattiliitoilta on mahdollista saada apua esitutkinnan eri vaiheissa muun muassa vähimmäistyöehtojen määrittelyyn (esimerkiksi työaikojen, palkkauksen sekä vuosilomien osalta), työehtosopimusten tulkintaan, palkkasaatavien laskemiseen sekä yhteistyöhön tietoisuuden levittämisessä. Palkkasaatavien osalta esitutkinnoissa tulisi huomioida saatavien vanhentumisajat.

Lähteet ja lisätietoja

AKAVA. Jäsenliitot. Saatavilla: <https://akava.fi/keita-olemme/jasenliitot/>

SAK. Jäsenliitot. Saatavilla: <https://www.sak.fi/ammattiliitot/jasenliitot>.

STTK. Jäsenliitot. Saatavilla: <https://www.sttk.fi/jasenliitot/>

Työelämän pelisäännöt (TYPE). SAK & Ihmiskaupan uhrien auttamisjärjestelmä. Opi lisää aiheesta työperäinen hyväksikäyttö. Saatavilla: <https://tyoelamanpelisaannot.fi/fi/ihmiskauppa/>.

7 Uhrin huomioon ottaminen esitutkinnassa

Asianomistajan hyvinvointi ja tukipalvelut ovat edellytys esitutinnan onnistumiselle – hyvinvoiva asianomistaja pystyy osallistumaan rikosprosessiin täysipainoisemmin kuin esimerkiksi edelleen hyväksikäyttäjän vaikutuspiirissä tai psykologisen kontrollin alaisuudessa oleva asianomistaja. Ihmiskaupan asianomistajaksi epäilty henkilö tulee ohjata tuen piiriin. Ihmiskaupan uhrin tukijärjestelmä on Suomessa monipuolinen.

Kuvio 8. Ihmiskaupan uhri asianomistajana

Viranomaisena Ihmiskaupan uhrien auttamisjärjestelmä tarjoaa useita palveluita ja monipuolista tukea ja apua.

Heillä on myös runsaasti asiantuntemusta, joita myös esitutkintaviranomainen voi tarvittaessa hyödyntää esitutinnan tukena. Ammattimaisesti toimiva järjestökenttä, kuten ihmiskaupan uhrien tukemiseen erikoistuneet niin sanotut Neliapilajärjestöt tarjoavat monipuolista tukea asianomistajalle. Lisäksi hyvinvointialueet tarjoavat palveluja pääasiassa niille ihmiskaupan uhreille, joilla on kotikunta Suomessa.

Luottamuksen ylläpitäminen esitutkintaviranomaisten ja asianomistajan välillä koko rikosprosessin ajan on keskeistä kaikkien osapuolten kannalta. Esitutkintaviranomaisen tulee myös varmistaa, että tulkki kääntää termit oikein ja asianomistaja ymmärtää ne. Ihmiskaupparikostutkinnan keskiöön nousee tyypillisesti asianomistajan kertomus ja kuvaus kokemastaan hyväksikäytöstä. Ihmiskauppatapauksen asianomistaja saattaa tulla sellaisesta yhteiskunnasta, joka eroaa suomalaisesta yhteiskunnasta ja hänen maailmankuvansa saattaa olla rakentunut eri tavoin kuin suomalaisen esitutkintaviranomaisen. Kulttuuri-sensitiivisyys ja tietoisuus ovat keskeisiä luottamuksellisen suhteen luomisessa ja asianomistajan kuulemisessa.

Ihmiskaupan asianomistajalla on oikeus avustajaan ja tukihenkilöön. Esitutkintaviranomaisen tulee varmistaa, että asianomistaja on tietoinen näistä oikeuksistaan ja ymmärtää, mitä nämä oikeudet käytännössä tarkoittavat. Viranomaisen kertoo myös asianomistajalle, mitä esitutkinta tarkoittaa, kauanko se kestää ja miten rikosprosessi etenee. Asianomistajan suojelutarpeen arviointi tehdään jokaisen ihmiskauppatutkinnan yhteydessä. Rikoksen asianomistajan suojelutarpeen arviointimenettelyn käsikirjan mukainen tieto toimenpiteistä tallennetaan poliisiasian tietojärjestelmän merkintälehdelle. Arvioinnissa huomioidaan asianomistajan kohtaama uhka ja turvattomuuden tunne osana hänen arkipäiväänsä.

Luvun sisältö ja rakenne

Tässä luvussa uhrinäkökulmaa tarkastellaan laajasti eri näkökulmista. Julia Korkman perehdyttää uhrisensitiiviseen työtapaan ja psykologisen kontrollin huomioimiseen. Johanna Aapakallio ja Sanja Sillanpää avaavat kulttuurisensitiivisyyden käsitettä, jotta pystyttäisiin paremmin ymmärtämään miten kulttuuri ja kasvuympäristö voivat vaikuttaa siihen, miten ihminen havainnoi, kokee, jäsentää ja kertoo kokemuksistaan. Kimmo Kuukasjärvi, Olavi Kujanpää, Terhi Kankaanranta, Saana Rikkilä ja Tuire Salmi-Hiltunen tiivistävät keskeiset piirteet ennalta estävään toimintaan kehitetystä Work Help Finland mobiilisovelluksesta. Terhi Tafari kertoo miten Ihmiskaupan uhrien auttamisjärjestelmä voi auttaa ihmiskaupan mahdollista uhria ja miten tulee toimia, kun uhri tarvitsee kiireellistä apua. Henna Leppämäki, Virva Juurikkala ja Minna Viuhko kertovat miten ihmiskaupan uhria voidaan auttaa hyvinvointialueilla. Satu Rantaeskola opastaa asianomistajan suojelutarpeen arvioinnissa ja muissa uhridirektiivin mukaisissa suojelutoimissa. Emilia Kaikkosen tekstissä tarkastellaan ihmiskaupparikostutkinnoissa avustamista ja Pia Marttila avaa tukihenkilön käytön periaatteita. Jani Hannonen ja Miia Lehtinen tuovat esille keskeisiä näkökohtia rankaisemattomuusperiaatteesta ja syyttäjän näkökulman aihepiiriin kertoo Mikko Sipilä. Luvun loppupuolella Saara Pihlaja nostaa esille tapauksia, joissa lapsiin kohdistuvia ihmiskauppaviitteitä on tunnistettu ja kuvailee tunnistamiseen liittyviä haasteita. Saara Asmundela kertoo luvun päättävässä tekstissä, mitä asioita tulee ottaa huomioon lapsiin kohdistuvan hyväksikäytön esitutkinnassa.

7.1 Uhrisensitiivinen työtapa ja psykologisen kontrollin huomioiminen

Julia Korkman

erikoissuunnittelija, PsT, oikeuspsykologian dosentti

HEUNI

työelämäprofessori

Åbo Akademi

Uhrin kuuleminen toistuvista tai pitkäkestoista tilanteista

Muistikuvat pitkään jatkuneesta tilanteesta tai toistuvista kokemuksista eroavat yksittäisten kokemusten muistikuvista. Tämä on otettava huomioon todistajan kuulustelukertomuksia arvioitaessa. Verrattuna yksittäisiin rikostapauksiin, esimerkiksi yksittäisiin väkivalta- tai seksuaaliväkivaltakokemuksiin, toistettuja kokemuksia on vaikeampi palauttaa yhdellä kuulustelukerralla kokonaisvaltaisesti mieleen. Näin olleen saattaa olla tarpeen antaa enemmän aikaa mahdollistamaan mieleen palauttamista, jotta saataisiin mahdollisimman hyvin esille kaikkea, mitä asianomistaja kykenee muistamaan. On painotettu, että jos henkilöön kohdistuu ajanjakson aikana useita samantyyppisiä tekoja (sama tekijä ja olosuhteet, vaikka yksittäiset tekemuodot voivat vaihdella), on uhrin kertomus kokemuksista arvioitava saman kokemuksen jatkumona eikä täysin erillisinä tapahtumina (Woiwod ym., 2018; kts. myös Korkman, 2023). Lisäksi on huomioitava, että muisti ei yleisestikään toimi kronologisesti, eli tapahtumat eivät todennäköisesti palaudu mieleen järjestyksessä vaan muistin toiminta on pikemmin assosiativista: yksi asia palauttaa mieleen toisen asian. Tämä tarkoittaa myös, että mikäli halutaan mahdollisimman laajaa kerrontaa (mahdollistaen mahdollisimman paljon yksityiskohtia), pitää pyrkiä auttamaan henkilöä rauhassa palauttamaan mieleen kaikkea mitä muistettavasta tilanteesta muistaa. Tämä on nk. kognitiivisen haastattelumallin lähtökohta (kts. Takaniemi, 2012; Korkman, 2022).

Kuulusteltavan kohtaaminen ja pakottava kontrolli

Vaikeiden, potentiaalisesti traumatisoivien kokemusten muistaminen edellyttää usein rauhaa, aikaa ja empaattista suhtautumista kuulustelijan taholta. Traumaattisen tilanteen aktiivinen muistelu saattaa aiheuttaa voimakasta

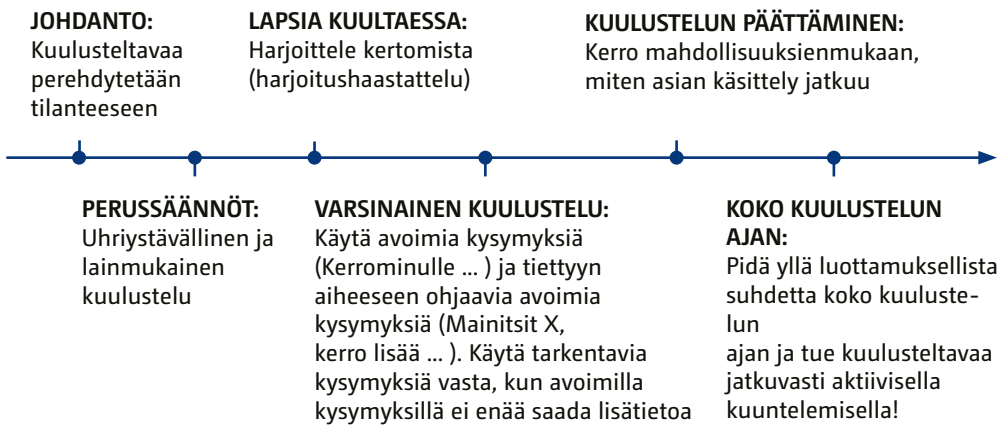
stressiä haastateltavassa. Tällöin voi olla tarpeen ”palauttaa” henkilöä nykypäivän muistuttamalla, ettei kuulustelutilanteessa ole uhkaa, pysymällä itse rauhallisena ja tarvittaessa pyytämällä kuultavaa hengittämään rauhallisesti yhdessä kuulustelijan kanssa.

Ihmiskauppauhreihiin kohdistetaan usein pakottavaa kontrollia, mikä saattaa aiheuttaa uhrille pelkotilanteita, oman toimijuuden epäilemistä, avuttomuuden tilaa ja epäluottamusta suhteessa viranomaisiin. Jos uhrilla ei ole muuta sosiaalista verkostoa kuin tekijä(t), voi näiden toiminnan paljastaminen tuntua liki mahdottomalta. Ihmiskaupan uhrit voivat näin ollen olla haluttomia paljastamaan tietojaan, ja heillä saattaa myös olla kielteisiä kokemuksia viranomaisista. Ihmiskaupan uhrien kuulustelusta on verrattain vähän tutkimustietoa, sen sijaan on hyväksi todettuja kansainvälisiä ohjeistuksia siitä, kuinka asianosaisia tulisi rikosprosesseissa kuulla tavalla, joka kunnioittaa heidän ihmisoikeuksiaan ja ovat sensitiivisiä ihmisten haavoittuvuudelle (kts. Mendez, 2021). Kuulustelussa saadun tiedon laatu riippuu hyvin paljon siitä, millainen tutkijan kuulustelukäytäntö on.

Kuulustelussa tutkittavat teemat psykologista pakottamista käsiteltäessä

Koska uhrit eivät välttämättä koe, että heitä kontrolloitaisiin, vaan ehkä jopa luottavat omasta tahdostaan tekijöihin ja koska heitä on saatettu nimenomaisesti kieltää puhumasta kielteiseen sävyyn tilanteestaan viranomaisille, ei kenties ole suositeltavaa kysyä suoraan, onko heitä ”pakotettu” tai ”rajoitettu”. Sen sijaan kuulustelijoita kehoitetaan tässäkin käyttämään avoimia kysymyksiä ja maksimoimaan kuulusteltavien antaman tiedon määrä pyytämällä heitä kuvaamaan tilannettaan mahdollisimman tyhjentävästi. Psykologisesta kontrollista voi pyrkiä kysymään esittämällä kysymyksiä henkilön arkirutiineista, elämästä kotona, kodin ulkopuolella, ystäväistä (onko niitä ja miten saa tavata), yhteydenpitotavat (voiko käyttää omaa puhelinta, nettiä), oman rahan käyttö (maksuvälineitä kuten pankkikortti; palkat, vuokramaksut yms.), suhteesta epäiltyyn ja esimerkiksi mitä ajattelee, että olisi tapahtunut jos olisi esimerkiksi lähtenyt kotoa tai jättänyt tottelematta tekijän käskyjä (mikäli tällaisista on kertonut) (Korkman, 2023).

Kuviossa 9 on esitetty kuulustelun eri vaiheet.

Kuvio 9. Kuulustelun vaiheet
(Lähde: Korkman, 2023a)

Kuulustelun vaiheet

1) Kuulustelun suunnittelu

Tämä on kuulustelun tärkein vaihe, eikä monisyisen jutun kuulusteluun tulisi lähteä valmistautumatta. Olisi hyvä etukäteen ottaa selvää uhrin taustoista, siitä mitä tiedetään epäillystä rikoksesta ja mahdollisuuksien mukaan uhrin tietämyksestä tutkinnasta. Kuulusteluun valmistauduttaessa on otettava huomioon myös mahdolliset tulkkaustarpeet sekä varmistettava, että uhrin puhuma murre otetaan huomioon. Olisi otettava yhteyttä ammattitulkkiin, mieluiten rekisteröityyn oikeustulkkiin, ja kuulustelu olisi suunniteltava yhdessä. Yhdessä voidaan käydä etukäteen läpi tärkeimmät aiheet, joista todennäköisesti keskustellaan, viestinnän mahdolliset sudenkuopat (esimerkiksi tiettyjen termien puuttuminen tietyllä kielellä) ja se, miten mahdollisiin väärinkäsityksiin puututaan.

2) Johdanto / tutustuminen: Kuulusteltava perehdytetään tilanteeseen

Kuulustelussa tulisi varata aikaa siihen, että on saanut kuultavan asettautumaan tilanteeseen ja että hän olisi mahdollisimman rento, ja olisi hyvä myös saada hänet puhumaan jostain muusta ennen kuin mennään itse asiaan, jotta

itse tilanne ei enää jännittäisi niin paljon. Voi jutella vaikka siitä, miten matka laitokseen sujui tai muuta arkista.

3) Perussäännöt: Oikeudet ja velvollisuudet

Tavoitteena on uhriystävällinen ja lainmukainen kuulustelu. Kuultavan oikeuksia ja velvollisuuksia tulisi käydä niin selkeästi läpi, että kuultava varmasti ymmärtää nämä. Tätä vaihetta voi hyödyntää kontaktin muotoilemiseen ja sillä voi saada käsityksen siitä, miten kuultava ymmärtää tilanteen. Selkokieli käyttöön!

4) Varsinainen kuulustelu: Itse aiheeseen meno

Tätä on suunniteltava etukäteen: Mikä on mahdollisimman selkeä mutta ei-johdatteleva tapa viitata rikosepäilyyn? Kun kuultava ymmärtää mistä on tarkoitus puhua, tulisi pyrkiä esittämään mahdollisimman avoimia kysymyksiä: ”Kerro minulle työnteosta / tapahtumista paikassa X”. Kun kuultava on kertonut niin paljon kuin kerralla pystyy, ei tulisi heti mennä suljettuihin kysymyksiin vaan pyrkiä saamaan lisää tietoa avoimin kysymyksin: ”Sanoit, että teille jaettiin ruokarahaa. Kerro siitä tarkemmin” tai ”Kerroit että hän oli sinulle vanha tuttu. Kerro lisää hänestä”. Käytä tarkentavia kysymyksiä vasta, kun avoimilla kysymyksillä ei enää saada lisätietoa

5) Kuulustelun päättäminen

Varmista, että kuultavalla on mahdollisimman hyvä olo ja arvioi mahdollisen tuen tarvetta (jos ei sellaista jo ole). Kerro myös mahdollisuuksien mukaan, miten prosessi etenee ja miten kuultava voi olla yhteydessä, mikäli tarvetta ilmenee.

Kuulustelua tulee videoida, ja tästäkin tulee toki kertoa kuulusteltavalle. Videointi mahdollistaa sen, ettei kuulustelijan tarvitse fokusoida kuulustelupöytäkirjan laatimiseen vaan voi kokonaan keskittyä kuulusteltavaan. Lisäksi täten vältetään mahdollisia vääristymiä ja on mahdollista myöhemmin palata autenttisella tavalla siihen, mitä asianosainen varhaisessa vaiheessa prosessia sanoi (kts luku 7.1.2).

Lähteet ja lisätietoja

HEUNI Education. Elect THB Knowledge base. <http://www.heuni.education/elect-thb/suomeksi>.

Korkman, J. (2022). Muistin varassa: oikeusprosessi ja totuus. Kustantamo SS.

Korkman, J. (2023a) [Policy brief 2/2023. Ihmiskauppa: Pakottava kontrolli ja rikostutkintaan liittyvä kuulustelu | Heuni.](#)

Korkman, J. (2023). Ihmiskauppa: Pakottava kontrolli ja rikostutkintaan liittyvä kuulustelu. HEUNI policy brief 2/2023. https://heuni.fi/documents/47074104/171666268/FIN_Psych+coercion+and+investigative+interviews-PolicyBrief.pdf/a1f79160-1148-12ae-b00c-b0e20221a5cb/FIN_Psych+coercion+and+investigative+interviews-PolicyBrief.pdf?t=1692259144127.

Mendez, J. (2021). Principles on Effective Interviewing for Investigations and Information Gathering, May 2021. https://www.apt.ch/sites/default/files/publications/apt_PoEI_EN_11.pdf.

Takaniemi, A. (2021). Ohje kognitiivisen haastattelun toteuttamiseksi [kirjallinen lopputyö, oikeuspsykologian erikoistumiskoulutus]. <https://legalpsy.fi/wp-content/uploads/2021/12/Anu-Takaniemi.pdf>.

Woiwod, D., Fitzgerald, R., Sheahan, C., Price, H., & Connolly, D. (2018). A meta-analysis of differences in children's reports of single and repeated events. *Law and Human Behavior*, 43(1), 99-116.

7.2 Kulttuurisensitiivisyys

Johanna Aapakallio

johtava asiantuntija, Kunniaan liittyvän väkivallan vastainen työ, (Sopu-työ)
Loisto settlementti ry

Sanja Sillanpää

asiantuntija, Kunniaan liittyvän väkivallan vastainen työ, (Sopu-työ)
Loisto settlementti ry

Kulttuurisensitiivisyys ja omat tietoisuustaidot

Kulttuurisensitiivisyys on sen tunnistamista, että kulttuurilla ja kasvuympäristöllä (yhteiskunnalla) voi olla merkitystä siihen, miten ihminen havainnoi, kokee, jäsentää tai kertoo kokemuksistaan. Kulttuurisensitiivisyys on myös sen tunnistamista, ettei kulttuurisella taustalla voi olettaa olevan mitään tiettyä merkitystä ihmisen elämässä. Eri maista, kaupungeista, taustoista ja kasvuympäristöistä tulevien ihmisten välillä on aina enemmän yhteistä kuin eroa; tunteemme ja tarpeemme ovat samankaltaisia, vaikka emme ilmaisisi niitä käyttäen samoja sanoja.

Kulttuuri ei ole tarkkarajainen kokonaisuus, vaan eräänlainen jatkumo perinteitä, arvoja, normeja ja tapoja, joka myös muuttuu ja päivittyy. Kulttuuriin synnyttään ja kasvetaan, toisin sanoen se omaksutaan sosialisatioprosessin aikana. Kulttuurin eri elementit voivat merkitä ihmisille eri asioita tai jonkin elementin merkitys voi korostua. Kulttuuri on usein ihmisille turvaa ja pysyvyyttä tuova, elämää rikastava asia. Toisaalta siinä voi olla piirteitä, jotka eivät ole linjassa henkilön omien arvojen, identiteetin tai ajatusten kanssa. Joku toinen henkilö taas saattaa pitää niitä itsestään selvyyksinä, jonka takia niitä ei kyseenalaisteta. (Lue lisää Hofstede ja Hofstede, 2005.)

Vuorovaikutustilanteessa on siis oleellista kohdata ihmiset yksilöinä, ja kuunnella, mitä he kertovat itsestään ja siitä, mikä on heille tärkeää. Joskus ammatillainen tai viranomainen olettaa, että henkilön toiminnan taustalla on ”kulttuuri”, ja kokee tällöin auttamisen vaikeaksi, koska kokee, ettei ymmärrä toisen ”kulttuuria” tai koska haluaa kunnioittaa toisen kulttuuria. Tällöin saatetaan ohittaa se, mitä henkilö on itse asiassa kertonut omasta tilanteestaan, tai tulkita tilanne väärin.

Asiaa voi havainnollistaa kuvittelemalla tilanne, jossa väkivaltaa kokenutta tai väkivallasta epäiltyä henkilöä kuulustellaan. Kuinka todennäköistä on, että vironomainen löytää tai etsii kulttuurisia piirteitä tai kysyy henkilön kulttuurista, jos henkilö on valkoinen ja hänellä on suomalaiseksi mielletty nimi?

Toinen esimerkki löytyy kunniaan liittyvän väkivallan vastaisesta työstä. Kuvitellaan tilanne, jossa nuori 17-vuotias nainen alkaa seurustella. Vanhemmat eivät hyväksy seurustelua 25-vuotiaan heille vieraan miehen kanssa ja tilanteesta syntyy konflikti. Taulukko 9:ta olemme keränneet asiakastyöstämme nousseita esimerkkejä ammattilaisten kulttuuristetuista ennako-olettamuksista ja tulkinnoista, joiden kautta ammattilainen saattaisi yrittää löytää edellä kuvatun konfliktin syitä.

Taulukko 9. Esimerkkejä kulttuuristetuista ennako-olettamuksista asiakkaan kohtaamisessa

Vanhemmat ovat muuttaneet Suomeen Lähi-idästä / Aasiasta / Afrikasta	Perhe on valkoinen, kantasuomalainen
Kulttuuri	Huoli turvallisuudesta suuren ikäeron vuoksi
Uskonto	Huoli omasta lapsesta ja tämän pärjäämisestä
Konservatiiviset sukupuoliroolit	Vanhemman läheisriippuvuus
Kunniaan liittyvä konflikti	Kokemus siitä, minkälainen persoona oma lapsi on ja minkälaista tukea/ohjausta hän tarvitsee
Väkivaltaa	Vanhemman oikeus asettaa omalle lapselle rajoja
Vanhempi kontrolloi	Puutteelliset kommunikaatio ja tunnekäsittelytaidot perheessä
Alistetaan naisia	Tyttären seurustelukumppanissa on huolestuttavia piirteitä
Vanhemmat eivät ole kotoutuneet Suomeen	
Vanhemmat eivät kunnioita Suomen lainsäädäntöä	

Kulttuurisensitiivinen työote tai sensitiivinen kohtaaminen väkivallan/ihmiskaupan uhrin kanssa työskennellessä

Väkivalta on väkivaltaa ja rikkomus koskemattomuutta, turvallisuutta ja perusoikeuksia kohtaan – riippumatta siitä, millaisia kulttuurisia, uskonnollisia tai sosiaalisia merkityksiä sille annetaan. Jos ihminen itse selittää asiaa tai kokemustaan kulttuurilla tai uskonnolla, on tärkeä kysyä tarkentavia kysymyksiä. Kulttuuriin tai uskontoon viittaaminen voi olla se sanasto, jolla henkilö on oppinut sanottamaan hänen elämässään tapahtuvia asioita. Tätä on tärkeä kunnioittaa, mutta samalla pyrkiä ymmärtämään yksityiskohtaisemmin, mitä kaikkea on tapahtunut ja ketkä siihen liittyvät, mitä mahdollisia tabuja, normeja, häpeää tuottavia asioita, tunteita tai tarpeita asiaan vaikuttaa (Katso lisää: Aapakallio ym., 2021).

Kulttuurisensitiiviseen työotteeseen kuuluu oleellisesti ammattilaisen tietoisuus omasta kulttuurisesta taustastaan. Me kaikki elämme kulttuurissa, eikä yleisesti ottaen muualta tulleen henkilön elämässä kulttuurilla ole sen suurempaa tai pienempää roolia kuin omassammekaan. Ammattilaisena myös edustamme asiakkaalle jonkinlaista yhteiskuntaa, kulttuuria ja siihen liittyviä vääriäkin olettamuksia. Emme ole siis neutraaleja. Meihin liittyy mahdollisia positiivisia ja/tai negatiivisia stereotyyppioita, jotka voivat vaikuttaa vuorovaikutukseen toisen henkilön kanssa.

Oma yleistykseen ja ennakko-oletuksiin perustuva ajattelumme voi saada meidät esimerkiksi selittämään suomea vieraana kielenä puhuvalle henkilölle asioita kuin lapselle. Se voi saada meidät torumaan tai kertomaan miten Suomessa tulisi olla, kysymättä henkilöltä itseltään, miten hän asiat kokee tai minkälaisia huolia hänellä mahdollisesti on. Se voi saada meidät unohtamaan, miten moniulotteisia ihmisten taustat, kokemukset ja haasteet ovat. On tärkeää ottaa huomioon muun muassa mielenterveysongelmien, traumojen, päihteiden, syrjäytymisen tai rasismien vaikutus ihmiseen.

Kunnioittavan ja luottamusta herättävän kohtaamisen kannalta on tärkeää tiedostaa oma valta-asemansa. Valtaa tuo meille tilanteen mukaan esimerkiksi suomen kielen taito, ihonväri, sukupuoli, tai esimerkiksi suomalaisen palvelujärjestelmän ja lainsäädännön tuntemus. Viranomaisen virka-asemansa puolesta omaa tuki myös huomattavasti valtaa suhteessa uhriin/epäiltyyn/asiakkaaseen. Kohtaamista voi edesauttaa se, että virittäydymme asiakkaan

tunnetilaan eli kohtaamme hänet ihmisenä ilman ennakko-olettamuksia (kts. Mela ym., 2021 esimerkkejä siitä, kun kohtaaminen ei onnistu). Tähän on mahdollista vaikuttaa kehonkielellä, rauhallisella, selkeällä ja empaattisella puhe- tavalla, katsekontaktilla, asiakaslähtöisyydellä sekä olemalla läpinäkyvä siitä, minkälaista valtaa meillä on ja miten me sitä asiakkaan tilanteessa käytämme.

Kunniaan liittyvän väkivallan ja ihmiskaupan mahdolliset liittymiskohdat

Ihmiskauppa ja kunniaan liittyvä väkivalta nivoutuvat yhteen silloin, kun henkilö pakotetaan perheensä toimesta naimisiin tai häntä uhataan sillä. Näissä tilanteissa on tärkeä huomioida, että uhri on voinut sisäistää ajatuksen, että avioliitosta kieltäytymisestä seuraa kohtuutonta häpeää ja vahinkoa perheel- le ja lähiyhteisölle. Uhka ja painostus tulevat ilmi epäsuorasti perheen sisäis- ten, sukupuolten epätasa-arvoon pohjaavien valtarakenteiden kautta ja nuori ei välttämättä tunnista itseään pakkoavioliiton uhriksi. Avioliitosta kieltäytymi- nen saattaa johtaa siihen, että nuori tulee oman perheensä ja yhteisönsä hyl- käämäksi. Pakkoavioliiton kohteeksi voivat joutua niin tytöt, pojat kuin seksuaali- ja sukupuolivähemmistöön kuuluvat.

Kynnys pyytää apua voi olla todella korkea, sillä usein uhri ei halua rikosoikeu- dellisia seurauksia omalle perheelleen, perheen sisäisistä asioista ulkopuolisil- le puhuminen voi olla konfliktia tai väkivaltaa laukaiseva, henkilöä saatetaan uhata virheellisillä tiedoilla, esimerkiksi maasta poistamisella tai huoltajuuden menettämisenä, hän on taloudellisesti riippuvainen puolisostaan, avioeroon liittyy vahva stigma ja hän voi kokea epäonnistuneensa roolissaan puolisona tai vanhempana. Lisäksi hänen tilanteeseensa voi liittyä todellinen uhka siitä, että eron myötä hän menettää oleskeluluvan Suomessa. On myös tärkeä huomioida, että uhri ottaa ison riskin apua pyytäessään. Jos ihmiskaupparikosta ei tunnisteta tai näyttöä ei löydy, voi uhri jäädä yksin tilanteeseen, jossa kunniaan liittyvän väkivallan uhka voi olla entisestään kasvanut. Uhrin turvallisuudesta tulisi huolehtia ja hänen tulisi saada siihen tehokasta apua, vaikka prosessi kes- keytyisi tai häntä ei tunnistettaisi ihmiskaupan uhriksi. Jos henkilö tunnistetaan ihmiskaupan uhriksi, häntä tulee tukea ja auttaa uuden elämän aloittamises- sa, josta puuttuu perhe, suku ja sosiaalisia verkostoja, koska hänet saatetaan hylätä rikoksen ilmitulon takia tai häneen kohdistuu uhkaa.

Tärkeä myös huomioida, että moni siviilivihkimisen rinnalla voi olla uskonnollisesti solmittu avioliitto. Uhri ei todennäköisesti voi vapautua tällä tavoin solmitusta, ennen kuin se tehdään oman uskonnon tapojen mukaisesti.

Kunniaan liittyvän väkivallan ja ihmiskaupan uhrin kulttuurisensitiivisessä kohtaamisessa on tärkeä huomioida:

- Uhri voi kokea häpeää ja hänellä on tarve säilyttää kasvonsa (Goffman, 1956;1963;1967) myös auttajaa kohtaan. Hän voi syyttää itseään tilanteesta ja pelätä esimerkiksi mitä auttaja hänestä ajattelee, ja mitä jos muut perheenjäsenet saavat tietää, mihin viranomaisen tiedot menevät? Hän voi kokea kelpaamattomuutta, jos hänen on ollut tarkoitus auttaa muita taloudellisesti, esimerkiksi perheenjäseniä ulkomailla.
- Uhri voi puhua epäsuorasti ja viestiä tavalla, joka luo tunteen asioiden salailusta. Usein kyseessä on sosialisatiossa opittu kommunikaatiotapa, jossa asioista ei voi puhua kaikkien perheenjäsenten kanssa avoimesti.
- Traumatisoituminen vaikuttaa kykyyn muistaa ja kertoa tapahtuneista jäsenyneesti, mieli on voinut sulkea osan asioista pois. Asioiden muistelu voi aiheuttaa vakavaa ahdistusta, traumatakaumia tai uudelleen traumatisoitumista.
- Uhri saattaa yrittää suojella muita läheisiään, joita saatetaan uhata tai joille saatettaisiin kosta Suomesta tai muualla uhrin teoista.
- Uhri ei välttämättä tunnista, mikä kaikki häneen kohdistunut on väkivaltaa.
- Uhri saattaa pelätä tulevaisuutta, hän ei ole ehkä koskaan elänyt itsenäistä elämää tai tehnyt itseään koskevia päätöksiä. Irtautuminen tutuista ihmisistä ja toimintamalleista voi tuntua mahdottomalta, pelottavalta ja yksinäiseltä.

Lähteet ja lisätietoja

Aapakallio, J., Koskela, S., & Rantaeskola, S. (2021). Kunniaan liittyvä väkivalta lähisuhteissa/perheissä. Kysymysrunko asianomistajan kuulustelun avuksi. Saatavilla poliisin Kameleon-lomakkeistossa.

Hofstede, G. & Hofstede, G.-J. (2005). *Cultures and Organizations, Software of the Mind*. McGraw- Hill, 2005 New York.

Goffman, E. (1956). *The presentation of self in everyday life*. Edinburgh: University of Edinburgh.

Goffman, E. (1963). *Stigma. Notes on the Management of Spoiled Identity*. London: Penguin Books. Reprinted 1990.

Goffman, E. (1967). *Interaction Ritual. Essays on Face-to-Face Behaviour*. New York: Anchor Books.

Mela, M., Aapakallio, J., ja Houtsonen, J. (2021). ”Minulla ei ole minkäänlaista kaikupohjaa siihen”. Hälytystehtäviä hoitavat poliisit tarvitsevat koulutusta perheväkivaltatehtäviin maahanmuuttajaperheissä. *Yhteiskuntapolitiikka* 86 (2021):3. Saatavilla: julkari.fi/bitstream/handle/10024/142694/YP2103_Melaym.pdf.

7.3 Work Help Finland - mobiilisovellus avuksi ennalta estävään toimintaan

Kimmo Kuukasjärvi

tutkija

Poliisiammattikorkeakoulu

Olavi Kujanpää

ylikomisario

Poliisiammattikorkeakoulu

Terhi Kankaanranta

erikoistutkija

Poliisiammattikorkeakoulu

Saana Rikkilä

tutkija

Pelastusopisto

Tuire Salmi-Hiltunen

erikoissuunnittelija

Poliisiammattikorkeakoulu

Työperäisen hyväksikäytön ja ihmiskaupan torjuminen ja valvonta vaativat viranomaisten tiivistä yhteistyötä ja viestintää. Poliisiammattikorkeakoulussa (Polamk) vuosina 2021–2022 toteutetussa MOVI-hankkeessa (Moniviranomais-toiminnan suunnitelmallista johtamista tukevat toimintamallit) kehitettiin ja julkaistiin Work Help Finland -mobiilisovellus, joka on työväline ja palvelu ennalta estävään toimintaan.

Work Help Finland -sovellus on infopalvelu, joka kokoaa yhteen työntekijän oikeudet, velvollisuudet ja viranomaisten yhteystiedot Suomeen tuleville ja maassa oleville ulkomaisille työntekijöille. Erityisenä kohderyhmänä ovat haavoittuvassa asemassa olevat työntekijät ja mahdolliset ihmiskaupan uhrit.

Sovellus on luotettava, maksuton, sisällöltään saavutettava ja helposti käyttöön otettavissa. Sen sisältö jakautuu kolmeen osioon käyttäjän palvelupolun mukaisesti:

- Ennen Suomeen lähtemistä
 - Työn välittäjälle ei tarvitse maksaa – Työsopimus, palkka ja työehdot

- Kun tulet Suomeen
 - Työsopimus ja työn aloittaminen – Työnantajan ja työntekijän oikeudet ja velvollisuudet – Pankkitili ja palkan maksaminen – Jos et saa palkkaasi – Jos sinulla on velkaongelmia – Veron maksaminen – Jos tilanteesi muuttuu

- Lisätietoja työntekijän oikeuksista Suomessa
 - Yhteystietoja ja verkkolinkkejä neuvonta- ja palvelusisältöihin.

Mobiilisovellus on saatavilla 26 kieliversiona:

Suomi – Englanti – Albania – Arabia – Bengali – Bosnia – Dari – Espanja – Farsi – Hindi – Kurdi – Mandariinikiina – Nepali – Portugali – Ranska – Romania – Ruotsi – Somali – Thai – Turkki – Ukraina – Uzbekki – Urdu – Venäjä – Vietnam – Viro

Sovellus on ladattavissa omalle laitteelle sovelluskaupasta verkkolinkin tai QR-koodin kautta:

[Apple App Store](#)

[Google Play Store](#)

Kuvio 10. Work Help Finland –sovelluksen QR-koodit

7.4 Ihmiskaupan uhrien auttamisjärjestelmä

Terhi Tafari

projektipäällikkö

Ihmiskaupan uhrien auttamisjärjestelmä

Ihmiskaupan uhrien auttamisjärjestelmä tarjoaa apua henkilölle, joka on voinut joutua ihmiskaupan uhriksi, heidän lapsilleen, sekä ihmiskaupparikoksen tutkinnassa avustavalle, jos he tarvitsevat auttamistoimia. Näissä tilanteissa ei tarvitse olla varmuutta ihmiskaupasta: jos henkilön olosuhteissa on viitteitä ihmiskauppaan, häntä voidaan auttaa.

Auttamisjärjestelmän asiakasta voidaan auttaa hänen tarpeestaan riippuen esimerkiksi turvallisen majoituksen ja asumispalveluiden etsimisessä, sosiaali- ja terveyspalveluiden saamisessa (joista varattomille toimeentulotuki / vastaanottoraha), ohjauksessa ja neuvonnassa (esimerkiksi oleskeluoikeuteen liittyvissä asioissa, rikosasioissa, ihmiskaupan uhrien oikeuksissa sekä tarvittaessa tulkkaus- ja käännöspalveluissa), tuetussa ja turvallisessa kotiinpaluussa (ulkomaan kansalaiselle, joka haluaa palata kotimaahansa) sekä harkinta-aikaa käytettäessä (harkinta-aika laillistaa oleskelun 1-6 kuukaudeksi ja se voidaan myöntää nk. paperittomille asiakkaaksi otettaessa). Auttamisjärjestelmään otettu uhri tunnistetaan ihmiskaupan uhriksi lain mukaisesti. Tunnistaminen tarkoittaa, että muiden viranomaisten on otettava tunnistaminen huomioon käsitellessään ihmiskaupan uhria ja hänen oikeuksiaan koskevia asioita.

Henkilön ohjaaminen Auttamisjärjestelmään kiireettömässä tilanteessa

Henkilön voi ohjata Auttamisjärjestelmään vain omalla suostumuksella. On tärkeää kertoa Auttamisjärjestelmästä ja pyytää suostumus siihen, että tietoja välitetään Auttamisjärjestelmään. Apuna voi käyttää eri kielillä tehtyjä esitteitä.

Olemme tehneet esityslomakkeen, jonka täyttämällä ohjautuu Auttamisjärjestelmän piiriin. Vaihtoehtoisesti tarvittavat tiedot voi kirjoittaa sähköpostiin. Kirjaus, miksi henkilö arvioidaan ihmiskaupan uhriksi, on tärkeää. Jos henkilön asiassa on kirjattu ilmoitus ihmiskaupparikoksesta, ei muita perusteluja tarvita. Auttamisjärjestelmä tekee päätöksen siitä, otetaanko henkilö asiakkaaksi.

Auttamistoimien järjestäminen

Jos asiakkaalla on Suomessa kotikunta, Auttamisjärjestelmä ohjaa asiakkaan hyvinvointialueen palveluihin ja tekee yhteistyötä hyvinvointialueen kanssa (aiheesta lisää luvussa 5.11). Auttamisjärjestelmä järjestää auttamistoimet asiakkaille, joilla ei ole Suomessa kotikuntaa. Turvapaikanhakijan majoitus ja peruspalvelut tulevat vastaanottokeskuksesta, ellei poliisi arvioi keskusta turvatomaksi.

Yhteystiedot

Auttamisjärjestelmä palvelee puhelimitse vuorokauden ympäri numerossa 029 54 63 177. Auttamisjärjestelmän asiantuntijat vastaavat puhelimeen arkisin klo 8-16.15 välillä. Virka-ajan ulkopuolella puhelimeen vastaa Joutsenon vastaanottokeskus. Tukena on tällöin päivystävä esihenkilö, joka hoitaa kiireelliset asiat. Auttamisjärjestelmän tavoittaa myös sähköpostitse osoitteesta ihmiskauppa.auttamisjarjestelma@migri.fi.

Toimintaohjeet, kun uhri tarvitsee apua kiireellisesti

1) Varmista suostumus

Kerro Ihmiskaupan uhrien auttamisjärjestelmästä ja varmista, että henkilö suostuu tietojensa välittämiseen Auttamisjärjestelmälle. Asiakkaalle tarkoitetut esitteet löytyvät osoitteesta ihmiskauppa.fi/esite. Esitteitä on useilla eri kielillä. Tulosta lukutaitoiselle uhrille esite kielellä, jota hän ymmärtää.

Kerro uhrille ainakin seuraavat asiat (etenkin jos esitettä ei ole saatavilla, tai uhri on lukutaidoton):

- Auttamisjärjestelmä on viranomainen, joka auttaa ihmiskaupan uhreja.
- Auttamisjärjestelmän asiakkuus on vapaaehtoista ja avusta voi kieltäytyä.
- Auttamisjärjestelmän asiakkaalle voidaan järjestää palveluja asiakkaan tilanteen ja tarpeen mukaisesti. Palveluita voivat olla esimerkiksi majoitus tai toimeentulo.

- Auttamisjärjestelmään ohjatun henkilön tiedot kirjataan Auttamisjärjestelmän asiakasrekisteriin. Tiedot ovat salassa pidettäviä. Tietoja voidaan luovuttaa vian asiakkaan omalla suostumuksella tai siten kuin laissa erikseen säädetään.

2) Soita Auttamisjärjestelmälle

Kun on kiire saada asiakkaalle esimerkiksi turvallinen majoitus, asiakkuus voi alkaa yhden puhelun perusteella. Soita Auttamisjärjestelmään ja kerro, miksi arvioit henkilön ihmiskaupan uhriksi (jos kirjattuna ei ole rikosilmoitusta ihmiskaupparikoksesta). Kerro henkilön nimi, kansalaisuus ja kielitaito sekä miten häneen saa yhteyttä.

3) Anna muut tarvittavat tiedot

Auttamisjärjestelmän on hyvä tietää myös nämä:

- Onko asiakkaalla kotikunta Suomessa
- Onko asiakkaalla rahaa/ruokaa/puhelin
- Mitä majoituksen järjestämisessä täytyy ottaa huomioon (sijainti, turvavauha)
- Tarvitaanko kuljetusta vai voiko poliisi auttaa viemään asiakkaan majoitukseen

Auttamisjärjestelmä tekee nopeasti päätöksen asiakkaaksi ottamisesta ja alkaa järjestää auttamistoimia. Apu järjestetään asiakkaan palveluntarpeen mukaan. Auttamisjärjestelmä ei arvioi asunnottomien yömajoja turvalliseksi majoitukseksi ihmiskaupan uhrille. Myös hotellimajoitus voi olla monille sopimatonta.

Lähteet ja lisätietoja

Ihmiskauppa.fi (2023). Esite Ihmiskaupan uhrien auttamisjärjestelmästä eri kielillä. Saatavilla: <https://ihmiskauppa.fi/tietoja-ja-materiaaleja/esite-ihmiskaupan-uhrien-auttamisjarjestelmasta-eri-kielilla/>.

[Ihmiskauppa.fi](https://ihmiskauppa.fi) (2023). Ihmiskaupan uhrin harkinta-aika. Saatavilla: <https://ihmiskauppa.fi/tietoja-ja-ohjeita/ihmiskaupan-uhrin-oleskeluoikeus/>.

Ihmiskauppa.fi (2023). Ohjaa uhri avun piiriin. Saatavilla: <https://ihmiskauppa.fi/auttamisjarjestelma/ihmiskaupan-uhrin-ohjaaminen-avun-piiriin/>.

7.5 Ihmiskaupan uhrien auttaminen hyvinvointialueilla

Henna Leppämäki

erityisasiantuntija, FM
Sosiaali- ja terveysministeriö

Virva Juurikkala

sosiaalineuvos, VTM
Sosiaali- ja terveysministeriö

Minna Viuhko,

erityisasiantuntija, VTT
Sosiaali- ja terveysministeriö

Ihmiskaupan uhrit saavat hyvinvointialueiden sosiaali- ja terveydenhuollossa palveluita pääosin samoilla perusteilla kuin muutkin sosiaali- ja terveydenhuollon asiakkaat, eli tarveperusteisesti. Palveluiden laajuus määräytyy henkilön oleskelustatuksen mukaan siten, että kotikuntalaisella on laajempi oikeus palveluihin kuin esimerkiksi turvapaikanhakijoilla tai henkilöillä, joilla ei ole voimassaolevaa oleskeluoikeutta. Sosiaalihuoltolain (1301/2014) 11 §:n 5 kohdan mukaan sosiaalipalveluita on järjestettävä lähisuhde- ja perheväkivallasta sekä muusta väkivallasta, hyväksikäytöstä ja kaltoinkohtelusta aiheutuvaan tuen tarpeeseen. Hyväksikäytöllä viitataan muun muassa ihmiskauppaan. Lisäksi palveluita tulee järjestää tarvittaessa myös muihin ko. pykälän luettelemaan tarpeisiin. Terveydenhuollossa palvelut järjestetään terveydenhuoltolain (1326/2010) säädösten mukaisesti hoidontarpeen yksilökohtaiseen arvioon perustuen samoilla perusteilla kuin kaikille Suomessa asuville kotikuntalaisille. Vastaanottolaki (746/2011) määrittää palveluiden järjestämisvastuita niiden ihmiskaupan uhrien osalta, jotka ovat Ihmiskaupan uhrien auttamisjärjestelmän asiakkaita. Vastaanottolaissa ihmiskaupan uhrilla tarkoitetaan ainoastaan auttamisjärjestelmässä olevaa henkilöä. Niille Ihmiskaupan uhrien auttamisjärjestelmän asiakkaille, joilla ei ole Suomessa kotikuntaa, terveydenhuollon palvelut järjestetään vastaanottolain perusteella vastaanottokeskuksen tai auttamisjärjestelmän järjestämänä. Hyvinvointialue järjestää kiireelliset ja päivystykselliset palvelut. Vastaanottolain mukaan auttamistoimien järjestämisestä ihmiskaupan uhrille, joilla on kotikuntalaisia tarkoitettu kotikunta Suomessa, vastaa hyvinvointialue, Helsingin kaupunki tai HUS-yhtymä, jonka alueella hänen kotikuntalaisia tarkoitettu kotikunta sijaitsee. Lain mukaan hyvinvointialue, Helsingin kaupunki ja HUS-yhtymä voivat järjestää auttamistoimet itse tai ostaa ne

julkiselta tai yksityiseltä palvelujen tuottajalta. Vastaanottolaissa ei määritellä, mitä esimerkiksi ihmiskaupan uhrille auttamistoimina annettavat sosiaali- ja terveyspalvelut ovat, koska palvelu- ja hoidontarve arvioidaan ja palvelut annetaan yksilökohtaiseen arvioon perustuen. Käytössä on sama palveluvalikko kuin muillekin asiakkaille.

Sosiaali- ja terveydenhuollolla on velvollisuus auttaa ihmiskaupan uhria hänen palvelutarpeidensa mukaisesti, riippumatta siitä, onko henkilö auttamisjärjestelmän asiakas tai esitetäänkö häntä auttamisjärjestelmän asiakkaaksi. Auttamisjärjestelmän asiakkuus kuitenkin antaa hyvinvointialueelle mahdollisuuden hakea kotoutumislain mukaisia korvauksia ihmiskaupan uhrille tämän asemasta johtuvien erityistarpeiden vuoksi järjestetyistä terveydenhuollon ja sosiaalihuollon palveluista.

Kun hyvinvointialue on saanut tietää sosiaalihuollon tarpeessa olevasta henkilöstä, tulee hyvinvointialueen huolehtia siitä, että henkilön kiireellisen avun tarve arvioidaan välittömästi. Lisäksi henkilöllä on oikeus saada palvelutarpeen arviointi, jollei katsota, että arvioinnin tekeminen on ilmeisen tarpeetonta. Arvioinnin tekeminen on aloitettava viipymättä ja saatettava loppuun ilman aiheutonta viivästystä. Kiireellisen avun tarve on arvioitava välittömästi. Palvelutarpeen arviointi tehdään asiakkaan elämäntilanteen edellyttämässä laajuudessa yhteistyössä asiakkaan ja tarvittaessa hänen omaisensa, läheisensä tai muiden toimijoiden kanssa. Palvelutarpeen arvioinnissa keskeistä on arvioida kokonaisvaltaisesti asiakkaan ja hänen perheensä tilanne sekä turvata riittävät palvelut ja muut tukitoimet.

Hyvinvointialueiden ja poliisinvälinen yhteistyö

[Sosiaalihuoltolain mukainen yhteydenotto](#) on keskeinen työkalu asiakkaan avun piiriin ohjaamisessa hyvinvointialueella. Sosiaalihuoltolain 35 § velvoittaa tiettyjen viranomaisten palveluksessa olevia, kuten terveydenhuollon ammattihenkilöitä tai poliisia, ohjaamaan henkilön sosiaalihuoltoon tuen tarpeen arvioimiseksi, jos sosiaalihuollon tarve on ilmeinen. Tarvittaessa on otettava yhteyttä sosiaalihuollon viranomaiseen. Yhteydenottoon tulee pyytää henkilön suostumus. Jos henkilön suostumusta ei voida saada, laki velvoittaa kuitenkin olemaan yhteydessä sosiaalihuollosta vastaavaan viranomaiseen salassapitosäännösten estämättä, jos henkilö on ilmeisen kykenemätön vastaamaan omasta huolenpidostaan, terveydestään tai turvallisuudestaan, tai lapsen etu

sitä välttämättä vaatii. Myös muu kuin laissa mainittu henkilö voi olla asiakkaan kanssa yhteydessä sosiaalitoimeen, tai tarvittaessa tehdä ilmoituksen. Terveystenhuollon ammattihenkilön on arvioitava sosiaalihuollon ilmeisen tuen tarve sekä [kiireellisen](#) että [kiireettömän](#) hoidon tarpeen arvioinnin yhteydessä.

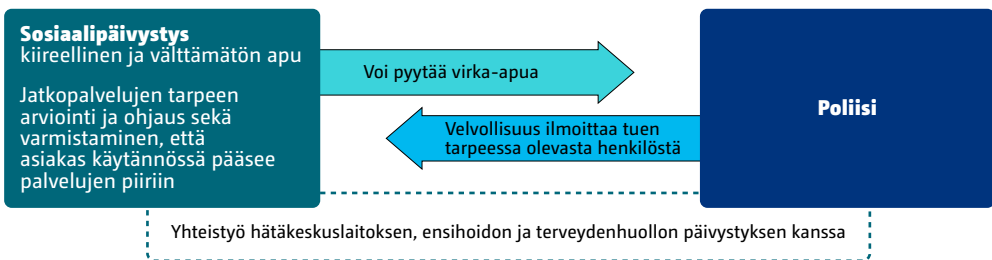
Sosiaalihuoltolain huoli-ilmoitukseksiin kutsutun säännöksen tavoitteena on varmistaa asiakkaan avun saanti ajoissa ja lisätä yhteistyötä asiakkaiden kanssa. [Lastensuojeluilmoituksen](#) ja [ennakollisen lastensuojeluilmoituksen](#) tekemisestä sekä [ikäntyneen henkilön palveluntarpeesta ilmoittamisesta](#) säädetään erikseen. Säännös ohjaa eri viranomaisia toimimaan asiakaslähtöisesti ja kustannustehokkaasti siten, että eri toimipisteissä asioiva henkilö tulisi entistä paremmin ohjatuksi oikean viranomaisen luokse. Säännöksen merkitys korostuu tilanteissa, joissa asiakas ei omaehtoisesti kykene ottamaan yhteyttä oikeaan viranomaiseen. Koska poliisi työssään kohtaa paljon erilaisia haastavia tilanteita ja kohtaa henkilöitä, jotka eivät tunne palvelujärjestelmää tai omia oikeuksiaan, on laissa säädetty ohjausvelvoite erittäin merkityksellinen.

Sosiaali- ja terveydenhuollon lainsäädäntö edellyttää, että päivystystyö järjestetään siten, että palveluun voi saada suoraan yhteyden ympäri vuorokauden. Esimerkiksi poliisi ja hätäkeskus ovat tahoja, jotka voivat välittää sosiaalipäivystykseen tiedon avun tarpeesta. Poliisin ja sosiaalipäivystyksen toimivat yhteistyörakenteet ja -mallit ovat keskeinen osa monien yhteiskunnan peruspalvelujen toimivuutta. Esimerkiksi erilaisissa turvallisuuteen liittyvissä moniviranomaistehtävissä poliisin, sosiaalipäivystyksen ja muiden toimijoiden saumaton yhteistyö on välttämätöntä tilanteen hoitamiseksi.

Poliisi on tärkeä yhteistyökumppani monissa sosiaalihuollon työtehtävissä ja käytännön työssä.

Sosiaalipäivystystoiminnassa poliisin kanssa tehtävässä yhteistyössä painottuvat perheiden lastensuojelutilanteet, nuorten kriisitilanteiden hoitaminen ja perheväkivaltatilanteet, joissa sosiaalipäivystys usein työskentelee poliisin toimenpiteiden rinnalla. Myös yksinäiset aikuiset muodostavat oman asiakasryhmänsä ja esimerkiksi ihmiskaupan uhrin voivat olla perheettömiä. Monissa tilanteissa sosiaalihuolto voi myös tarvita tehtäviensä suorittamiseen virka-apua, jota sen on oikeus saada poliisilta sosiaalipäivystystehtävien suorittamiseen.

Velvoite viranomaisten yhteistyöhön on kirjattu useisiin sosiaali- ja terveydenhuoltoa sääteleviin lakeihin. Lisäksi vastaanottolaissa säädetään hyvinvointialueen ja poliisin välisestä yhteistyöstä ihmiskaupan uhrin suojeluun liittyvissä kysymyksissä. Ihmiskaupan uhrien kohdalla toimivat samat viranomaisyhteistyön velvoitteet kuin muidenkin kunnassa oleskelevien osalta. Vaikka ihmiskaupan uhri (tai uhriksi epäilty) olisi oleskeluluvaton tai kotikunnaton, voidaan kiireellisiä päivityksellisiä palveluita järjestää tarvittaessa myös hyvinvointialueilta, kunnes henkilön tilanne saadaan järjestettyä auttamisjärjestelmässä.

Kuvio 11. Sosiaalipäivystyksen ja poliisin yhteistyö

(Lähde: Ihmiskauppa sote-palveluissa kohdattavana ilmiönä –verkkokoulu. Terveyden ja hyvinvoinnin laitos)

Lähteet ja lisätietoja

Laki ikääntyneen väestön toimintakyvyn tukemisesta sekä iäkkäiden sosiaali- ja terveyspalveluista 28.12.2012/980.

Laki kansainvälistä suojelua hakevan vastaanotosta sekä ihmiskaupan uhrin tunnistamisesta ja auttamisesta 17.6.2011/746.

Laki kansainvälistä suojelua hakevan vastaanotosta sekä ihmiskaupan uhrin tunnistamisesta ja auttamisesta annetun lain muuttamisesta 1294/2022.

7.6 Asianomistajan suojelutarpeen arviointi ja muut uhridirektiivin mukaiset suojelutoimet

Satu Rantaeskola

rikosprosessioikeuden ja rikosoikeuden yliopettaja, OTT, dosentti
Poliisiammattikorkeakoulu

Rikoksen kohteeksi joutuneen tilanteen parantamiseksi rikosprosessin aikana on kansalliseen lainsäädäntöön³² vuoden 2016 alkupuoliskolla lisätty moninaista sääntelyä rikoksen kohteeksi joutuneen tilanteen parantamiseksi. Muutosten taustalla on erityisesti uhridirektiivi³³, joka velvoittaa eri viranomaisten edustajia rikosasian käsittelyssä, jotta rikoksen uhriksi joutuneen tilanne huomioidaan entistä paremmin.

Uhridirektiivi on nimensä mukaisesti asianomistajan vähimmäisoikeudet takaava kansainvälinen velvoite³⁴ – samalla tavoin kuin Euroopan ihmisoikeussopimus³⁵ epäillyn vähimmäisoikeuksista. Viimeksi mainitussa sopimuksessa määritetty oikeus oikeudenmukaiseen oikeudenkäyntiin koskee asianomistajaakin epäillyn lisäksi, kun asianomistajalla on asiassa vaatimuksia. Kaikilla rikoslaissa (39/1889, RL) rangaistavaksi säädettyjen rikosten kohteeksi joutuneilla on oikeus saada asiansa käsitellyksi oikeudenmukaisen oikeudenkäynnin periaatteita ja sensitiivisen kohtaamisen vaatimuksia noudattaen. Nämä periaatteet koskevat niin ihmiskauppaa kuin sitä lähellä olevien rikosten asianomistajia toki rikostyyppin erityispiirteet huomioiden.

Erilaiset asianomistajan suojelutoimet ovat mahdollisia, kun niiden tarve ensin tunnustetaan. Ihmiskaupan uhri on erityisen haavoittuvassa asemassa ja suojelutoimien toteuttamiseksi hänen tilanteensa on ensin tunnustettava. Ihmiskaupan tunnistaminen voi olla haastavaa, kun ihmiskaupan uhri ei itsekään

³² Vuonna 2016 tehtiin muutoksia esitutkintalakiin (805/2011), pakkokeinolakiin (806/2011, PKL), oikeudenkäynnistä rikosasioissa annettuun lakiin (689/1997, ROL) ja lakiin oikeudenkäynnin julkisuudesta yleisissä tuomioistuimissa annettuun lakiin (370/2007, oikeudenkäyntijulkisuuslaki, YTJulkL).

³³ Rikoksen uhrien oikeuksia, tukea ja suojelua koskevista vähimmäisvaatimuksista annettu direktiivi (2012/29/EU).

³⁴ Direktiivinä tämä Euroopan unionin antama määräys tarkoittaa, että jäsenvaltioiden tulee noudattaa sitä ja muuttaa kansallista lainsäädäntöä direktiivin vaatimuksien mukaisesti.

³⁵ Yhdistyneiden Kansakuntien yleiskokouksen 10.12.1948 antama yleissopimus ihmisoikeuksien ja perusvapauksien suojaamiseksi.

välttämättä tiedosta tilannettaan³⁶. Ihmiskaupan uhri voi olla aikuinen tai lapsi, suomalainen tai ulkomaan kansalainen. Yleensä ihmiskaupassa uhriutumisen on pitkä prosessi, johon voi liittyä matkustamista oman maan sisällä tai ulkomaille ns. paremman elämän toivossa. Ihmiskaupan tunnistamiseksi tulee havainnoida ihmiskaupalle tyypillisiä piirteitä henkilön elämässä³⁷ ja siten kuin tilannetta on käsitelty käsikirjan alaluvussa 2.

Asianomistajan suojelutoimia kuvataan tässä artikkelissa pääosin poliisin velvoitteina, mutta aivan ensin esitellään asianomistajan kohtaamisen yleisiä periaatteita, jotka koskevat poliisin lisäksi kaikkia rikosasiaa käsitteleviä tahoja. Sen jälkeen esitellään ensin valvonta- ja hälytystoiminnan ensipartiolla olevia uhridirektiivin asettamia velvoitteita ja myöhemmin tutkinnassa ajankohtaisia velvoitteita.

Yleistä asianomistajan suojelutoimista

Uhridirektiivi velvoittaa erityisesti esitutkintaviranomaisen, syyttäjän ja tuomioistuimen edustajien, mutta myös eri asianosaisten avustajien tapaa kohdata rikosasian kohdannut henkilö. Artikkelissa keskitytään esitutkintaviranomaisista poliisiin³⁸ velvoitteisiin ja rikostyyppinä ihmiskauppaa ja sen lähirikoksia koskeviin rikoksiin käsikirjan sisällön mukaisesti. Asianomistajan suojelutoimia on kuitenkin esitelty tätä laajemmin, jotta artikkelin tiedot ovat käytettävissä myös muissa rikostyypeissä. Tässä yhteydessä käsitteellä rikosprosessin toimijat tarkoitetaan kaikkia niitä tahoja, jotka työnsä tai asemansa myötä ovat tekemisissä rikoksen kohteeksi joutuneen henkilön kanssa suoraan tai välillisesti rikosprosessin aikana.

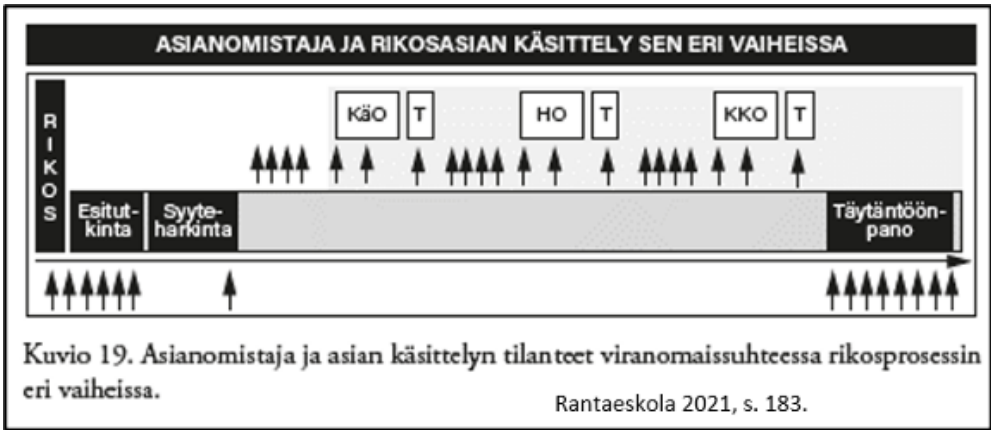
Erityisesti viranomaistoimijoilla on velvoitteena huolehtia siitä, ettei rikoksen kohteeksi joutunut traumatisoidu uudelleen asiaa rikosprosessissa käsiteltäessä. Siksi rikosprosessin toimijoilla on velvoite hoitaa rikosasia sen kohteeksi joutuneen näkökulmasta mahdollisimman sensitiivisesti ja uhrin tilanne huomioiden. Rikosprosessin toimija voi katsoa asiaa vain oman työnkuvansa kautta huomioimatta riittävästi rikoksen kohteeksi joutuneen tilannetta. Sellainen

³⁶ Ihmiskauppa.fi – verkkosivut: Olenko joutunut ihmiskaupan uhriksi?

³⁷ Ihmiskaupan uhrin ensivaiheen tunnistaminen ja palveluohjaus, 2017.

³⁸ Tässä artikkelissa viitataan esitutkintaviranomaisena poliisiin, vaikka asia koskee muitakin esitutkintaviranomaisia.

vaara on varsinkin, jos työtään tekevä kohtaa rikoksen asianomistajan vain yhden kerran ja toistuvasti samantyyppisiä tilanteita. Jokaisen rikosprosessin toimijan tulisi tiedostaa, että tilanne näyttäytyy asianomistajan näkökulmasta hänelle uutena asiana ja jokaisen viranomaisen edustajan toimenpide toistuvana muistutuksena hänelle ikävästä asiasta. Jokainen rikosasiaan liittyvä yhteydenotto on siis asianomistajalle samalla muistutus mahdollisesti hyvin traumaattisesta kokemuksesta. Rikosasiasta muistuttaminen voi traumatisoida asianomistajan yhä uudelleen ja uudelleen. Rikosprosessia voidaan kuvata aikajanalla (kuvio 12) asianomistajan näkökulmasta. Kuviossa 12 jokainen nuoli tarkoittaa jonkun rikosprosessin toimijan yhteydenottoa tai kontaktia asianomistajaan.

Kuvio 12. Asianomistaja joutuu palaamaan rikosasiaan toistuvasti rikosprosessin aikana

Ensipartio on ensimmäinen taho, joka on kontaktissa asianomistajan kanssa. Sen jälkeen asianomistaja on usean tahon kanssa tekemisissä jo esitutkinnan aikana ja saa viimeistään syyteharkinnan päättyessä tiedon joko asian etenemisestä tuomioistuimeen tai sen päättymisestä syyttämättäjättämispäätökseen. Ennen käräjäoikeuden käsittelyä asianomistaja saa kehotuksen vahingonkorvausvaatimusten toimittamisesta sekä haasteen saapua henkilökohtaisesti käräjäoikeuden käsittelyyn. Käräjäoikeuden pääkäsittelyn tietyssä vaiheessa asianomistajan pitäisi kertoa mitä hänelle on tapahtunut hyvin kauan aikaa sitten. Nämä tilanteet toistuvat mahdollisen muutoksenhaun myötä. Jokaisen viranomaisen edustajan yhteydenoton lisäksi rikoksen asianomistajan on

neuvoteltava asiasta avustajansa kanssa joko kerran tai kahdesti³⁹ viranomaisen edellyttämän toimenpiteen lisäksi. Asian käsittely tarkoittaa asianomistajan toistuvaa muistuttamista rikoksen tapahtumista, ja siksi asianomistajan suoje-lutoimet ovat tärkeitä.⁴⁰

Asianosaiset voivat pitää menettelyn oikeudenmukaisuutta erittäin tärkeänä ja jopa tärkeämpänä kuin jutun lopputulosta.⁴¹ Kyse on siitä, kuinka oikeudenmukaisena mm. asianomistaja kokee oman asiansa käsittelyn. Hänelle voi olla tärkeämpää se, miten rikosprosessin toimijat kohtelevat häntä kuin se, millaisen seuraamuksen rikosentekijä mahdollisesti saa. Siksi kaikkein tärkeimpänä suojelutoimenpiteenä voidaan pitää rikosprosessin toimijan ja asianomistajan vuorovaikutuksen onnistumista. Asianomistaja kokee silloin kohtaamisen vi-
ranomaisen edustajan ja muiden hänen asiaansa käsittelevien tahojen kanssa onnistuneena.

Ensiption toiminta ja velvoite tukipalveluihin ohjaamisesta

Poliisin ensiption tunnistettua se mahdollisuus, että henkilö voi olla ihmiskaupan uhri, hänet tulee kohdata erityisen sensitiivisesti. Poliisin tulee nou-
dattaa rikosasian selvittämisessä tasapuolisuusperiaatetta ja selvittää ja ottaa huomioon esitutkinnassa sekä rikoksesta epäiltyä vastaan että hänen puoles-
taan vaikuttavat seikat ja todisteet. Lisäksi poliisin tulee toimia asiallisesti ja puolueettomasti sekä yhdenvertaista kohtelua ja sovinnollisuutta edistäen. Poliisin velvollisuus toimia tasapuolisesti ja neutraalisti rikosasian eri osapuolten kohtaamisessa ei tarkoita osapuolten kylmää kohtaamista. Poliisi voi kohdata ihmiskaupan uhrin ja muut haavoittuvassa asemassa olevat tahot sensitiivisesti ja aiheuttamatta puhuteltavalle lisää traumatisoitumista puhuttelun seurauk-
sena. Sensitiivisessä kohtaamisessa jokainen puhuteltava henkilö kohdataan ihmisenä ja hänen tilanteensa huomioidaan. Niin tulee toimia myös kohdat-
taessa mahdollisen ihmiskaupan uhri, samoin kuin itsestään selvästi toimitaan rikoksesta epäillyn kohtaamisessa noudatettaessa syyttömyysolettaman peri-
aatetta.

³⁹ Neuvottelu on tarpeen vähintään yhden kerran eli ennen tai jälkeen viranomaistoimenpi-
teen, ellei jopa kahdesti.

⁴⁰ Rantaeskola 2021, s. 182–186, jossa asianomistajan tilannetta rikosprosessissa on käsitelty
tätä laajemmin.

⁴¹ Tyler 2006, s. 71–93, 115–118 ja 170–173.

Käytännössä mahdollisen ihmiskaupan uhrin sensitiivinen kohtaaminen tarkoittaa ensinnäkin henkilön kuulemista ilman, että paikalla on ihmiskaupan uhrille läheisiä tai muita henkilöitä. Ensipartion tulee huomioida mahdollisuus, että ihmiskaupasta epäilty tekijä voi olla uhrille läheinen henkilö. Siksi paikalla ei voi olla muita lähipiiriin kuuluvia tahoja.

Ensipartiolla voi esimerkiksi hälytystehtävällä olla ennakollinen tieto hätäkeskukseen (112) tehdyn ilmoituksen myötä siitä, että ilmoituksen tekijä on kertonut olevansa ihmiskaupan uhri. Silloin ilmoittaja pitää puhuttaa ehdottomasti ilman läheisiä. Ilmoittajan puoliso tai muu sukulainen ei voi olla samassa tilassa, koska ilmoittaja ei silloin yleensä pysty kertomaan asiasta haluamaansa.

Ensipartion toimilla on korostunut merkitys rikoksen käsittelylle myös jatkossa, koska rikoksen uhrin kohtaamisessa saama vaikutelmaa voi olla haastavaa myöhemmin muuttaa. Tavoitteena on, että asianomistaja saa mahdollisimman varhain tarvitsemaansa tukea rikoksen käsittelyyn.

Asianomistajan haavoittuva tilanne on tunnistettava mahdollisimman varhain eli jo ensipartion toimesta. Esitutkintaviranomaisen on ilman aiheetonta viivytystä arvioitava, onko asianomistaja asiaa esitutkinnassa tai oikeudenkäynnissä käsiteltäessä erityisen suojelun tarpeessa (ETL 11:9a, 10/2016). Tätä velvoitetta täytetään ensimmäisen kerran, kun ensipartio ohjaa asianomistajan tukipalvelujen piiriin.

Ihmiskaupan uhriksi joutuneen ohjaaminen tukipalvelujen piiriin olisi välttämätöntä, jos henkilö antaa siihen suostumuksensa. Suostumus yhteystietojen välittämiseen kysytään siksi, että poliisilla ei ole oikeutta ilman henkilön suostumusta toimittaa salassa pidettäviä tietoja poliisin ulkopuolelle.⁴² Yleensä asianomistaja suostuu yhteystietojen välittämiseen, kun hänelle kerrotaan tukipalvelujen sisällöstä ja niiden maksuttomuudesta. Ensipartiolla on velvoite tukipalvelujen piiriin ohjaamisesta kaikkien asianomistajien osalta. Yleensä asianomistajan yhteystiedot välitetään Rikosuhripäivystykselle, mutta

⁴² Asianomistajan joutuminen rikoksen kohteeksi on esitutkinta- ja syyteharkinta-aineiston yleisen salassapidon perusteella salassa pidettävä tieto. Viranomaisten toiminnan julkisuudesta annettu laki (621/1999, julkisuuslaki, JulKL) määrittää nämä tiedot salassa pidettäväksi asian valmistelun (esitutkinta ja syyteharkinta) ajaksi (JulKL 24.1 § 3 kohta).

ihmiskauppatilanteen tunnistamisen myötä, henkilön ohjaaminen suoraan ihmiskaupan uhrien auttamisjärjestelmään on perustellumpaa.⁴³

Erityisesti ensipartiolla on tukipalveluihin ohjaamisvelvoite useammalla eri perusteella⁴⁴ ja nämä toisilleen vaihtoehtoiset tilanteet voivat olla jossain määrin myös päällekkäisiä. Useamman vaihtoehdon ollessa samanaikaisesti käsillä, velvoite asianomistajan ohjaamisesta tukipalveluihin vahvistuu. Ensipartion on tiedusteltava asianomistajan suostumusta yhteystietojen välittämiseen, kun

- asianomistajan arvioidaan olevan erityisen suojelun tarpeessa,
- rikoksen luonne edellyttää tukipalveluihin ohjaamista tai
- asianomistajan henkilökohtaiset olosuhteet edellyttävät muuten tukipalveluihin ohjaamista.

Velvoite yhteystietojen välittämiseen tukipalvelujen tarjoajalle on ensinnäkin silloin, kun *asianomistajan arvioidaan olevan erityisen suojelun tarpeessa*. Ihmiskaupparikoksen uhriksi tunnistettu asianomistaja on haavoittuvassa asemassa ja erityisen suojelun tarpeessa. Yleisemmin ensipartion näkökulmasta kysymys on siitä, että eri syistä haavoittuvassa asemassa oleva asianomistaja on erityisen suojelun tarpeessa. Sellaiset syyt voivat liittyä esimerkiksi ikään, vammaisuuteen, alisteiseen asemaan ja huonoon kielitaitoon. Toisaalta henkilö voi olla erityisen suojelun tarpeessa, vaikka mitään ulkoisesti havaittavia seikkoja ei olisi nähtävissä. Usein tämän perusteen lisäksi jompikumpi tai molemmat muista ohjausvelvoitteen tilanteista on käsillä.

Rikoksen luonne voi edellyttää asianomistajan yhteystietojen välittämistä tukipalveluihin, vaikka henkilön ulkoinen olemus ei siihen viittaisikaan. Monet rikostyytit edellyttävät jo rikoksen luonteen perusteella henkilön ohjaamista tukipalveluihin. Erityisesti seksuaalirikokset sekä henkeen, terveyteen ja vapau-teen kohdistuvat (RL 20, 21 ja 25 luvut) ja kotirauhaa (RL 24 luku) koskevat rikokset edellyttävät tukipalveluihin ohjaamista⁴⁵. Samoin erilaiset yksityisyyttä ja yksityiselämän suojaa loukkaavat rikokset (RL 24 ja 38 luvut), ryöstöä ja

⁴³ Ihmiskaupan uhri saa toki apua Rikosuhripäivystyksen kautta, joko ohjattuna eteenpäin tai sieltä suoraan (ks. Rikosuhripäivystyksen verkkosivut: Palvelut ihmiskaupan ja lähirikoksen uhrielle).

⁴⁴ Velvoite tukipalveluihin ohjaamisesta on ollut 1.10.2023 alkaen myös väliaikaisen lähestymiskiellon määräämisen yhteydessä.

⁴⁵ SM 2016:14, s. 24

kiristystä (RL 31 luku) samoin kuin omaisuuden anastamiseen tai muihin omaisuuden väärinkäyttöihin (RL 28, 33, 36 ja 37 luvut) liittyvät rikokset voidaan katsoa kuuluvan yhteystietojen välittämistä edellyttävien toimien piiriin jo pelkästään rikoksen luonteen perusteella. Yhteystietojen välittämisen sitominen vain tiettyihin nimikkeisiin edellä mainittujen rikoslain lukujen sisällä ei ole perusteltua. Tilannetta tulee tarkastella rikoksen luonteen ja käsillä olevan tapauksen perusteella.⁴⁶

Asianomistajan henkilökohtaiset olosuhteet voivat edellyttää yhteystietojen välittämistä tukipalveluihin. Lähtökohtana voidaan pitää, että asianomistajalla tulee olla mahdollisuus tukipalveluihin aina, eikä vain silloin, kun asianomistajasta voidaan ulospäin havaita rikoksen havaittavia vaikutuksia.⁴⁷ Asianomistajat kokevat rikoksen hyvin eri tavoin, eikä henkilön kokemuksesta voida tehdä johtopäätöksiä henkilön ulkoisen olemuksen perusteella. Sellaiseen poliisin ensipartiolla ei ole mitään mahdollisuuksia.⁴⁸

Ensiartion velvoitteet asian selvittämisessä ja suhteessa tukipalvelujen sisältöön

Tukipalveluihin – Ihmiskaupan uhrien auttamisjärjestelmään ja/tai Rikosuhripäivystykseen – ohjaaminen on välttämätöntä ihmiskaupparikoksen uhrin tunnistamisen jälkeen. Ihmiskaupparikoksen uhriksi joutuneen tilannetta voidaan parantaa, kun hän saa tukea ja apua tilanteeseen heti rikosepäilyn tultua ilmi. Tätä korostetaan eri yhteyksissä, eikä syyttä, koska asianomistajan ohjaamisella tukipalveluihin on asianomistajalle erityinen merkitys kaikkien rikosten yhteydessä. Yhteystietojen välittäminen ilman aiheetonta viivytystä – ensiartion toimesta – on yksi tärkeimmistä asianomistajan suojelutoimista.

Asianomistaja voi olla tukipalvelujen tarpeessa, vaikka hänellä ei olisi laajempaa tarvetta erityisiin suojelutoimiin.⁴⁹ Asianomistajan yhteystietojen välittämisestä tukipalveluihin ei voidakaan nähdä olevan hänelle mitään haittaa. Siksi kysymys yhteystietojen välittämisestä on perusteltua ottaa aina esille, jos

⁴⁶ Rantaeskola 2021, s. 308–309.

⁴⁷ Rantaeskola 2021, s. 309. Vrt. HE 66/2015 vp, s. 39, jossa viitataan tilanteeseen, että rikoksella on havaittavia vaikutuksia asianomistajaan. Tätä lain esitöissä esille tuotua näkökulmaa ei voida pitää riittävänä.

⁴⁸ Rantaeskola 2021, s. 309.

⁴⁹ HE 66/2015 vp, s. 38–39.

partio on epävarma, edellyttääkö rikostapaus tämän mahdollisuuden antamista asianomistajalle. Säännönmukainen tukipalveluihin ohjaaminen tulisi olla ensipartion toiminnan pääsääntö. Jo vahingonkorvausvaatimusten hoitaminen ja muut rikosprosessiin liittyvät asiat ovat yleensä asianomistajalle vieraita tilanteita, joihin hän tarvitsee tukipalveluja. Tavoitteena tukipalveluissa ei ole käsitellä tai keskustella itse rikosasiasta.

Tukipalvelujen tavoitteena on erilaisten tukitoimien antaminen asianomistajalle mahdollisimman pian rikoksen tapahtumisen jälkeen. Ihmiskaupan uhrien auttamisjärjestelmän⁵⁰ tai Rikosuhripäivystyksen⁵¹ tarjoama yleinen tuki liittyy rikosasian menettelyihin eli muihin asioihin kuin itse rikosasian selvittämiseen. Tukipalveluissa ei ole tavoitteena – eikä voisikaan olla – käsitellä tai selvittää itse rikosasiaa, koska se kuuluu poliisin tehtäviin.⁵²

Vaikka rikoksen uhri siis haluaisi selostaa rikoksen yksityiskohtia tukipalveluissa, keskustelu pitäisi siirtää asian menettelylliseen puoleen. Itse rikosasiaan liittyvien keskustelujen myötä asianomistajan muistikuvat tilanteesta voivat muuttua, joka voi tarkoittaa samalla asianomistajan kertomuksen muuttumisesta. Tällaisilla vaikutuksilla asianomistajan muistikuviiin voi asian selvittämisen kannalta olla hyvinkin negatiivisia vaikutuksia.⁵³ Siksi olisi erittäin tärkeää, että henkilön kuulustelu tehtäisiin mahdollisimman pian tapahtuman jälkeen. Kun henkilön kuulusteleminen ei useinkaan ole mahdollista ”saman tien”, ensipartion toimenpiteisiin pitäisi kuulua automaationa asianomistajan alustavan puhuttelun tallentaminen.

Alustavien puhuttelujen tallentaminen sisältäen oikeuksista ja velvollisuuksista kertomisen asianomistajalle voidaankin nähdä erityisen tärkeänä niin ihmiskaupan uhrin kuin kaikkien asianomistajien suojelutoimena. Silloin asianomistajan kertomukseen on vaikutettu mahdollisimman vähän, koska siinä

⁵⁰ Ihmiskaupan uhrien auttamisjärjestelmä – verkkosivut: Ihmiskaupan uhrille tarjottavat tuen muodot.

⁵¹ Rikosuhripäivystys – verkkosivut: Palvelut – Tuen ja neuvojen antaminen rikosasian käsittelyyn menettelyllisesti.

⁵² Tilanne on hieman toinen, kun henkilö hakeutuu ensin Ihmiskaupan uhrien auttamisjärjestelmän piiriin tai muiden erityistukitoimien piiriin, eikä rikosilmoitusta ole vielä tehtynä. Siitä tässä tilanteessa ei ole kysymys.

⁵³ Esimerkiksi teoksessa *Muistin* varassa (Julia Korkman, 2022) kerrotaan havainnollisesti ihmisen muistin toiminnasta ja muistikuvien muuttumisesta ajan kulumisen ja esimerkiksi muun asiaan liittyvän informaation perusteella.

vaiheessa hän ei ole vielä useinkaan puhunut asiasta läheisten tai tukipalvelujen edustajien kanssa. Kun asianomistajalle on kerrottu hänen oikeutensa ja velvollisuutensa ja tilanne ilmenee tallenteelta, alustavan puhuttelun tallennetta voidaan tarvittaessa käyttää todisteena oikeudenkäynnissä. Koska ensipartio joka tapauksessa tekee alustavan puhuttelun, sen tallentaminen ei ole ensipartiolle iso lisätyö, varsinkaan suhteessa tallenteesta saatavaan hyötyyn. Todisteena käyttämisen lisäksi alustavien puhuttelujen tallentamisella voi olla iso merkitys asian käsittelyssä jo esitutkinnassa. Tallenteeseen tutustumisen myötä asianomistajan kuulustelu on varmasti jouhevampaa kuin ilman tallennetta.

Saatavilla olevan näytön dokumentointi ensipartion toimesta ihmiskaupan uhrin suojelutoimena on tärkeää – samoin kuin muiden rikosten asianomistajien osalta. Ensipartion tulisi dokumentoida rikokseen liittyvä näyttö mahdollisimman tarkasti. Näin pystytään varmistamaan myös se, että asiassa oleva muu näyttö tukee ihmiskaupan uhrin kertomusta, eikä näyttö nojaa pelkästään yksittäisen henkilön kertomukseen. Luonnollisesti muun näytön merkitys on suuressa roolissa myös kuulusteluissa, kun tapahtumat pystytään näytön avulla konkretisoimaan asianomistajan kertomuksessa.

Uhridirektiivin asettamat velvollisuudet poliisille rikosasian tutkinnassa

Asianomistajan suojelutoimet korostuvat rikosasian tutkinnassa. Kuulustelussa on uhridirektiivin velvoitteiden myötä erilaisia esitutkintaa koskevia velvoitteita, mutta myös velvoitteita ennakoida tulevaa oikeudenkäyntiä. Monet kuulusteluja koskevat velvoitteet ovat yleisemminkin kuulustelussa toteutettavia asioita – jopa itsestään selvyyksiä. Näin siitä huolimatta, vaikka toimenpiteitä koskeva säännös koskee periaatteessa säännöksen nimen perusteella ”vain” erityisen suojelun tarpeessa olevaa asianomistajaa. Asianomistajan kuulusteluissa on otettava huomioon säännöksessä mainitut kolme eri vaatimusta, jos asianomistaja on erityisen suojelun tarpeessa ottaen huomioon etenkin hänen henkilökohtaiset olosuhteensa ja rikoksen laatu eikä se merkittävästi viivytä asian käsittelyä tai siitä aiheudu muuta haittaa (ETL 7:21, 10/2016). Nämä vaatimukset liittyvät kuulustelutilojen asianmukaisuuteen, vaatimukseen samasta kuulustelijasta eri kuulusteluissa, sukupuolen mahdollisen merkityksen huomioimisesta, kuulustelun tallentamiseen todisteena käytettäväksi ja oikeudenkäyntiä koskevien mahdollisten tarvittavien suojelutoimien ennakkolliseen

arviointiin. Lisäksi suojelutoimina käsitellään avustajan hankkimista asianomistajalle jo asian esitutkintavaiheessa ja kuulustelun tapahtumien tallentamista.

Kuulusteluihin suunnitellut tilat

Asianomistajan kuulustelu on suoritettava erityisen suojelun tarpeessa olevien henkilöiden kuulusteluun suunnitelluissa tiloissa (ETL 7:21, 10/2016). Tällä tarkoitetaan esitutkintaviranomaisen normaaleja kuulusteluhuoneita (ei putkatiiloissa olevia) ja tarkoitukseen soveltuvia videokuulusteluhuoneita. Kuulustelija ei siis suoriteta tutkijan omassa työhuoneessa.⁵⁴ Kuulustelun suorittamista asianmukaisessa paikassa voidaan pitää lähtökohtana kaikissa asianomistajien kuulusteluissa.

Kuulustelun suorittaminen muualla kuin poliisilaitoksella on joissakin tilanteissa nähtävissä asianomistajan suojelutoimena, vaikka sellaista ei mainita lain esitöissä tai ohjeistuksessa. Esimerkiksi henkilön kotona tai sairaalassa tehty kuulustelu voi olla välttämätön henkilön liikkumiseen tai muihin henkilökohtaisiin olosuhteisiin nähden ja tarkoittaa samalla suojelutoimintaa. Samoin ihmiskaupparikoksen uhrin kuulustelu henkilölle sopivassa paikassa tarkoittaa hänen tilanteensa huomioimista ja suojelutoimintaa. Tämän tyyppiset toimenpiteet parantavat rikoksen kohteeksi joutuneen tilannetta ja ovat siten uhridiirektiivin tarkoittamia suojelutoimia. Merkinnän tekeminen asiasta ja käytetyistä kuulustelupaikasta suojelutarpeen määrittämistä koskevalle lomakkeelle on asianmukaista menettelyä todentamiseksi ja korostamiseksi.

Sama henkilö kuulustelee asianomistajan useamman kuulustelun tilanteessa

Samana henkilön tulisi kuulustella asianomistajaa kaikissa kuulusteluissa, jos tämä sitä pyytää (ETL 7:21, 10/2016). Velvoitteen noudattamiseen ei tarvitse odottaa pyyntöä. Jo pelkästään resurssien näkökulmasta on tarkoituksenmukaista, että sama henkilö tai samat henkilöt suorittavat kaikki yksittäisen henkilön kuulustelut ilman pyyntöä, jollei kuulustelijan vaihtamiseen ole jotakin

⁵⁴ SM 2016:14, s. 16.

muuta syytä. Tarkoituksenmukaisena ei voida pitää missään rikosasiassa samojen asioiden selittämistä uudelleen asian käsittelijän vaihtuessa.

Kuulusteltavan ja kuulustelijan sama sukupuoli

Rikoksen luonne voi edellyttää, että kuulustelija ja kuulusteltava ovat samaa sukupuolta. Seksuaalirikoksen (RL 20 luku) ja muun rikoksen tutkinnassa, jossa asianomistajalla on siihen rikoksen luonteen vuoksi perusteltu tarve, kuulustelijan on oltava asianomistajan kanssa samaa sukupuolta, jos tämä sitä pyytää. Kuulustelijan sukupuoli ei ole yleensä rikosasiaa selvitetessä merkitystä. Asia tulee otettavaksi huomioon silloin, kun asianomistaja tuo asian esille. Asiaa ei tiedustella asianomistajalta erikseen, jollei se jostakin syystä (kulttuuriset syyt ym.) ole ilmeistä tai asian esille ottamisen tarve tulee tilanteesta muutoin ilmi.⁵⁵ Ihmiskaupparikoksissa kuulustelijan sukupuoli voi olla merkitystä, joten asian arvioiminen jo ennen kuulustelua voi olla tarpeen, kuitenkin edellä kerrottuja periaatteita noudattaen.

Avustajan merkitys asianomistajalle asian esitutkintavaiheessa

Asianomistajan tosiasiallinen mahdollisuus käyttää avustajaa jo esitutkinnassa pitäisi olla aina lähtökohtana, kuten esitutkintalaissa korostetaan (ETL 4:10, 818/2014). Asianosaisella on oikeus käyttää valitsemaansa avustajaa esitutkinnassa ja tästä on muun muassa asianomistajalle ilmoitettava kirjallisesti ennen hänen kuulemistaan, jollei asia ole suppeassa esitutkinnassa käsiteltävä. Muutenkin esitutkintaviranomaisen on käsillä olevaan rikokseen, rikoksen selvittämiseen ja asianosaisen henkilöön liittyvät seikat huomioon ottaen huolehdittava siitä, että asianosaisen oikeus käyttää avustajaa tosiasiallisesti toteutuu hänen sitä halutessaan tai oikeudenmukaisen oikeudenkäynnin turvaamisen sitä edellyttäessä. Lähtökohtana voidaan pitää, että asianomistajan oikeuksien varmistamiseksi hänellä tulee yleensä olla oikeudenkäyntiavustaja jo asian esitutkintavaiheessa, eikä vasta oikeudenkäynnissä.

Avustajan hankkimisesta pitää huolehtia viran puolesta tietyissä tilanteissa. Tutkinnanjohtajan tai syyttäjän on tehtävä tuomioistuimelle esitys oikeudenkäyntiavustajan tai tukihenkilön määräämisestä asianomistajalle, jos siihen on

⁵⁵ SM 2016:14, s. 16.

aihetta rikosoikeudenkäyntilain (ROL 2 luku) nojalla.⁵⁶ Säännöksen sanamuodosta huolimatta yleensä on riittävää, että tiedossa oleva avustaja ottaa hoidettavakseen toimeksiannon asianomistajan asian hoitamisesta. Sen jälkeen avustaja hankkii tuomioistuimelta määräyksen avustaa päämiestään. Tässä on hyvä huomioida, onko asianomistajalla jo sovittu toimeksianto tietyn avustajan kanssa tai jopa rikosoikeudenkäyntilain mukainen määräys avustamiseen. Jos asianomistajan tiedossa ei ole henkilöä, joka ottaisi toimeksiannon hoidtaakseen, tuomioistuimelle voidaan tehdä avoin esitys oikeudenkäyntiavustajan määräämisestä.

Tuomioistuin voi ensinnäkin määrätä asianomistajalle oikeudenkäyntiavustajan esitutkintaa ja, silloin kun asianomistajalla on vaatimuksia syyttäjän ajamassa asiassa, oikeudenkäyntiä varten tietyissä tilanteissa (ROL 2:1a, 436/2013):

- seksuaalirikosta koskevassa asiassa (RL 20 luku), jollei sitä erityisestä syystä pidetä tarpeettomana,
- tietyissä henkeen ja terveyteen kohdistuvissa rikoksissa (RL 21:1–6 ja 21:6a), jos sitä asianomistajan ja rikoksesta epäillyn välinen suhde huomioon ottaen on pidettävä perusteltuna,
- henkeen, terveyteen tai vapauteen kohdistuvaa rikosta koskevassa asiassa, jos sitä rikoksen vakavuus, asianomistajan henkilökohtaiset olosuhteet ja muut seikat huomioon ottaen on pidettävä perusteltuna.

Tuomioistuin voi määrätä oikeudenkäyntiavustajan esitutkintaa varten, jollei sitä erityisestä syystä pidetä tarpeettomana:

- muullekin paritusrikoksen (RL 20:10 tai 20:11, 723/2022) kohteena olleelle henkilölle kuin asianomistajalle (ROL 2:3a, 1178/2014).

Erityisesti viimeksi mainittu oikeudenkäyntiavustajan määräämistä koskeva tilanne parantaa ihmiskaupan ja törkeän ihmiskaupan kohteena olevien tilannetta rikosasian käsittelyssä.

⁵⁶ Kysymys on oikeudenkäynnistä rikosasioissa annetun lain (689/1997, ROL) sääntelystä. Sama velvoite on puolustajan määräämisestä rikoksesta epäillylle viittauksella rikosoikeudenkäyntilakiin (ROL 2:1.3).

Rikosoikeudenkäyntilain perusteella valtioin varoista asianomistajalle määrätyn oikeudenkäyntiavustajan palkkio ja kulut jäävät valtion vahingoksi. Lisäksi asianomistaja voi saada avustajan yleistä oikeusapua koskevien säännösten perusteella tai vakuutuksen oikeusturvaetuuden perusteella.⁵⁷

Kuulustelun tapahtumien tallentaminen ja tallenteen funktio

Kuulustelun tapahtumien tallentaminen (ETL 9:3) on erotettava erilleen kuulustelun tallentamisesta siinä tarkoituksessa, että tallennetta käytetään todisteena oikeudenkäynnissä (ETL 9:4, 736/2015). Nyt käsitellään kuulustelun tapahtumien tallentamista asianomistajan suojelutoimena.

Nyt käsiteltävän tallenteen tavoite ja käyttötarkoitus voi olla mahdollisuus todentaa kuulustelun tapahtumat jälkikäteen. Silloin kuulustelu tallennetaan, mutta kuulustelija laatii asianosaisen (esim. asianomistajan) kuulustelun kuulustelulomakkeelle, jonka asianosainen allekirjoittaa kuulustelun päätteeksi. Tässä tapauksessa asianosaista kuullaan oikeudenkäynnissä henkilökohtaisesti. Periaatteessa on mahdollista, ettei kuulustelun tapahtumista tehdyille tallenteelle tule tarvetta rikosasian oikeudenkäynnissä. Tallenne on kuitenkin syyttäjän käytettävissä kuulustelun tapahtumien todentamiseksi, jos sellainen tarve ilmenee.

Sääntelyn pakottavuus kuulustelun tapahtumien tallentamisessa on tärkeä asia. Kuulustelutilaisuus on nimittäin tallennettava kokonaan tai osittain, jos siihen on asian laatuun tai kuulusteltavan henkilöön liittyvät seikat huomioon ottaen syytä kuulustelun suorittamistavan, kuulustelun aikaisten tapahtumien tai kuulusteltavan kertomuksen jälkikäteistä todentamista varten (ETL 9:3). Tallenteen litteroimiseen ei ole kuitenkaan tarvetta, koska henkilöä kuullaan henkilökohtaisesti oikeudenkäynnissä ja tarvittaessa viitataan asianosaisen kuulustelulomakkeelle kirjattuun kuulusteluun.

⁵⁷ Asianosaisen avustamista koskevaan sääntelyyn voi tutustua esimerkiksi teoksessa *Rikos ja rikosprosessi* (Rantaeskola 2022, s. 123–136).

Erityisesti epäillyn kuulustelun tallentaminen voi olla tarpeen ihmiskaupparikoksissa kuulustelun tapahtumien todentamiseksi. Epäillyn kuulustelun tallentaminen säännöksen edellyttämässä tilanteissa voidaan nähdä samalla asianomistajan suojelutoimenpiteenä. Tallenteen avulla on jälkikäteisesti todennettävissä, miten asiaa on kuulustelussa käsitelty.

Kuulustelun tapahtumien tallentaminen vähentää erilaisten kuulustelun toimittamista koskevien väitteiden uskottavuutta. Esimerkiksi epäilty voi kertoa kuulustelussa osaavansa suomen kieltä niin hyvin, että kuulustelua voidaan toteuttaa ilman tulkkia. Myöhemmin oikeudenkäynnissä epäilty voi väittää, ettei hänen kielitaitonsa ole ollut riittävää ja tulkin käyttäminen kuulustelussa olisi ollut välttämätöntä. Ylipäätään tallenteen olemassaolo voi ehkäistä tällaisten väitteiden esittämistä. Jos väite esitetään, syyttäjä pystyy tallenteella osoittamaan, minkä tasoinen kuulusteltavan kielitaito on ollut.⁵⁸

Kuulustelusta tehdyn tallenteen käyttäminen todisteena oikeudenkäynnissä

Yleensä asianomistaja kuullaan muiden asianosaisten ja todistajien tavoin oikeudenkäynnissä henkilökohtaisesti ja esitutkinnassa laadittu kuulustelukertomus on käytettävissä helpottamaan asian käsittelyä. Tästä poikkeuksena on tilanne, kun kuulustelusta tehtyä tallennetta on tarkoitus käyttää todisteena. Kyseessä on menettelyltään ja tavoitteeltaan täysin erilainen tilanne kuin edellä kerrottu kuulustelujen tapahtumien tallentaminen. Suojelutoimen myötä arvioidaan mahdollisuutta luopua asianomistajan kuulemisesta oikeudenkäynnissä henkilökohtaisesti käyttämällä sen tilalta todisteena kuulustelusta laadittua tallennetta (ETL 9:4, 736/2015).

Kun kuulustelusta laadittua tallennetta on tarkoitus käyttää todisteena, asianomistajaa ei kuulla oikeudenkäynnissä henkilökohtaisesti. Kuulustelija ei kirjaa kuulustelukertomusta erikseen vaan kuulustelusta oleva tallenne litteroidaan asian käsittelyä varten. Tässä tilanteessa asianomistajan (tai todistajan) kuulustelu tapahtuu vain esitutkinnassa eli kärjääoikeuden käsittely toteutetaan tältä

⁵⁸ Selvää on, että tulkin käyttäminen on yleensä henkilön oikeusturvan kannalta välttämätöntä. Joissakin tilanteissa henkilön kielitaito voi kuitenkin pitkäaikaisen Suomessa asumisen jälkeen olla niin hyvä, että hän pystyy tallenteelta havaittavalla tavalla hoitamaan asian ilman tulkkia.

osin jo asian esitutkinnassa. Asianomistajan kuulustelusta tehty tallenne katsotaan eli asianomistajan kertomus otetaan oikeudenkäynnissä vastaan samalla tavalla kuin muu asiassa esitettävä näyttö.

Tilanteen poikkeuksellisuuden vuoksi asian menettelyllinen puoli on säännelty hyvin tarkasti. Asianomistajan ja todistajan kuulustelu on siis tallennettava ääni- ja kuvatallenteeseen, jos kuulustelukertomusta on tarkoitus käyttää todisteena oikeudenkäynnissä ja kun tallenteen käytölle on erikseen laissa mainittu peruste. Menettelyllisistä säännöksistä ehkä tärkeimpänä voidaan pitää sitä, että rikoksesta epäillylle on varattava mahdollisuus esittää kysymyksiä kuulusteltavalle kaikista asian selvittämisen kannalta merkityksellisistä seikoista. (ETL 9:4, 736/2015.) Jos epäillyllä ei ole kysymyksiä esitettävänä ja/tai hän ei halua katsoa tallennetta, epäillyn näkemys tulisi kirjata epäillyn kuulusteluun erityisen tarkasti. Lisäksi olisi välttämätöntä, että epäillyn kuulustelu tallennetaan kuulustelun tapahtumien todentamiseksi, jotta hänen näkemyksensä kysymysten esittämisen tarpeettomuudesta ilmenee myös tallenteelta.

Henkilön kuulustelu vain yhden kerran olisi paras vaihtoehto, jos se vain on mahdollista.⁵⁹ Tähän ei kuitenkaan yleensä päästä, koska edellä mainitulla tavalla epäillylle on varattava mahdollisuus kysymysten esittämiseen – samalla tavalla kuin oikeudenkäynnissä.

Hyvän käytäntönä kuulustelun tallentamisessa todisteena käytettäväksi voidaan pitää sitä, että asianomistajan oikeudenkäyntiavustaja tutustuu tallenteeseen ensimmäisen kuulustelun jälkeen, jos avustaja ei ole ollut kuulustelussa läsnä. Sama kuulusteluun tutustumisen lähtökohta koskee epäiltyä ja epäillyn avustajaa. Järjestelyn myötä asianomistajan seuraavassa kuulustelussa pystytään huomioimaan kaikki vaatimukset lisäkysymysten tekemiselle, eikä asianomistajan kuulusteleminen ainakaan kahta kertaa useammin olisi tarpeen. Lisäetuna on avustajien mahdollisuus rytmittää omaa työskentelyään paremmin kuulustelujen prosessin ollessa selkeä.⁶⁰ Rikoksesta epäillyn pyynnöstä, hänen kysymyksensä saa esittää myös asiamies tai avustaja. Kuulustelija voi kuitenkin päättää, että hän esittää kysymykset kuulusteltavalle. (ETL

⁵⁹ Tätä korostetaan lasten kuulustelun osalta rikosprosessin tehostamista koskevassa mietinnössä OM mietintöjä ja lausuntoja 2022:14, s. 39.

⁶⁰ Heikkilä – Rantaeskola 2022, s. 50. Vaikka em. teoksessa on kysymys lapsen kuulustelusta tallenteelle, sama periaate koskee myös ihmiskaupparikoksen asianomistajaa kuin muitakin tallenteen todisteena käyttämisen tilanteita.

9:4.2, 736/2015). Kaikkia vaadittuja kysymyksiä ei ole pakko esittää, vaan niiden pitää liittyä asian selvittämisen kannalta merkityksellisiin seikkoihin (ETL 9:4.2, 736/2015). Kysymysten esittämättä jättämisestä voi olla tarpeen tehdä perusteltu esitutkintapäätös (ETL 11:1, 672/2014).

Asianomistajan kuulustelun tallentaminen todisteena käytettäväksi on poikkeus suullisen käsittelyn ja todistelun vastaanottamisen lähtökohdasta asian oikeudenkäynnissä ja mahdollista, kun

- kuulusteltavan nuoren iän (alle 15-vuotias) vuoksi häntä ei voida kuulla aiheuttamatta haittaa,
- henkilön henkisen toiminnan häiriintyneisyyden vuoksi häntä ei voida kuulla aiheuttamatta haittaa,
- asianomistaja on 15–17-vuotias ja erityisen suojelun tarpeessa ottaen huomioon etenkin hänen henkilökohtaiset olosuhteensa ja rikoksen laatu,
- asianomistaja on 15–17-vuotias ja seksuaalirikoksen (RL 20:1–5 tai 8–16), ihmiskaupan (RL 25:3) tai törkeän ihmiskaupan (RL 25:3a) kohteena, eikä asianomistaja halua tulla oikeudenkäyntiin kuultavaksi tai
- asianomistaja on 18 vuotta täyttänyt ja seksuaalirikoksen (RL 20:1–5 tai 8–16), ihmiskaupan (RL 25:3) tai törkeän ihmiskaupan (RL 25:3a) kohteena ja kuuleminen oikeudenkäynnissä vaarantaisi asianomistajan terveyden tai aiheuttaisi hänelle muuta vastaavaa merkittävää haittaa.⁶¹ Kuulustelun tallentaminen on siis mahdollista todisteena käytettäväksi vain edellä mainituissa tilanteissa ja/tai rikostyypeissä. Huomion arvoista on, että sääntely koskee myös ihmiskaupparikoksia 1.10.2023 alkaen.

⁶¹ Säännökset ovat yhtenevät esitutkinnassa (ETL 9:4, 736/2015) ja asian oikeudenkäynnissä (OK 17:24, 732/2015).

Asianomistajan henkilökohtainen arviointi – uhrin suojelutarpeen arviointi

Asianomistajan henkilökohtainen arviointi tai uhrin suojelutarpeen arviointi⁶² tehdään osin ennen kuulustelua ja osin kuulustelun aikana. Päätökset kuulustelun tekemisestä siihen tarkoitetuissa tiloissa ja saman kuulustelijan toimesta sekä kuulustelun tallentaminen todisteena käytettäväksi tai kuulustelun tapahtumien todentamiseksi tehdään käytännössä ennen henkilön kuulustelua. Samoin avustaja hankitaan tai hänen olemassa olonsa varmistetaan ennen kuulustelua, jotta hän voi osallistua kuulusteluun. Avustajan hankkiminen tai jo hankitun avustajan olemassaolo on syytä varmistaa jo kuulusteluun kutsumisen yhteydessä, jotta avustaja voi osallistua ensimmäiseen kuulusteluun. Edelleen vaatimus kuulustelijan samasta sukupuolesta kuulusteltavan kanssa kannattaa ennakoida erityisesti ihmiskauppaa koskevissa tapauksissa, jotta kuulustelijaa ei tarvitse vaihtaa kuulustelun alussa tai sen aikana.

Esitutkinnassa päätetään esitutkinnan aikaisista suojelutoimista ja mahdollisuuksien mukaan ne myös toteutetaan. Sen sijaan oikeudenkäyntivaiheen osalta voidaan kuulustelun aikana tehdä ehdotuksia tulevan oikeudenkäynnin varalle asianomistajan suojelutoimiksi. Asianomistajalle ei voida esitutkinnassa luvata, että esitutkinnasta ehdotetut asian oikeuskäsittelyä koskevat suojelutoimet varmuudella toteutuvat tulevassa oikeudenkäynnissä.

Tarkoituksenmukaista olisi, että tutkijalla olisi asianomistajan suojelutarpeen tekemisessä käytössään ns. työkappale paperille tulostettuna kuulustelun aikaisten merkintöjen tekemiseksi. Kun kuulustelun lopussa havaitaan, että suojelutoimien toteuttaminen edellyttää erillisen lomakkeen täyttämistä, asiasta tehdään merkintä kuulustelulomakkeen lopussa olevalle paikalle (kuvio 13). Jos tarvetta erillisen lomakkeen täyttämiseksi ei ole, myös siitä tehdään merkintä kuulustelulomakkeelle. Muutoin asianomistajan kuulustelulomakkeeseen ei tehdä merkintöjä, jotka liittyvät suojelutoimien järjestämiseen esitutkinnassa tai oikeudenkäynnissä.

⁶² Harmillisesti esitutkintalaissa (ETL 11:9a, 10/2016) viitataan asianomistajan henkilökohtaiseen arviointiin, kun sisäministeriön käsikirjassa (SM 2016:14) käytetään nimitystä uhrin suojelutarpeen arviointimenettely.

ARVIO SUOJELUTOIMIEN TARPEESTA	
☐	Ei tarvetta perusteelliselle arviolle
☐	Eriytisten suojelutoimien tarve määritetään arviointilomakkeella

Kuvio 13. Asianomistajan kuulustelulomakkeen kohta suojelutoimien tarpeen arviosta

Erillisen lomakkeen täyttämässä tulee huomioida muutamia seikkoja. Lomakkeeseen merkitään asiasta vain rikosilmoitusnumero sekä asianomistajan etu- ja sukunimi. Rikosasian nimikettä ei merkitä, koska sen mahdollinen muuttuminen ennen pääkäsittelyä voisi aiheuttaa sekaannusta. Seuraavaksi lomakkeelle merkitään kohdat, jotka ovat käsillä asianomistajan henkilökohtaisten olosuhteiden ja epäillyn rikoksen laadun osalta (kuvio 14).

Asia	Rikosilmoitusnumero	Asianomistaja (etunimi, sukunimi)
Asianomistajan henkilökohtaiset olosuhteet	a) Asianomistajan henkilökohtaiset olot ☐ suhde tai riippuvuusuhde rikosentekijään ☐ muu, mikä ☐	☐ aiemmat kokemukset rikoksista
	b) Asianomistajan henkilökohtaiset ominaisuudet ☐ ikä (erityisesti alle 18 v./ ikääntyneet) ☐ etninen alkuperä ☐ terveydentila ☐ maassa oleskeluun liittyvät seikat ☐ muu, mikä ☐	☐ sukupuoliisuuteen liittyvät seikat ☐ uskonto ☐ vammaisuus ☐ kommunikaatiovaikeudet
Epäillyn rikoksen laatu	a) Rikoksen teko-olosuhteet tai seuraukset ☐ motiivi asianomistajan henkilökohtaisiin ominaisuuksiin liittyvä seikka ☐ asianomistajan kokema uhka tai pelko ☐ muu teko-olosuhteisiin tai seurauksiin liittyvä seikka (esim. vammat)	
	b) Rikostyyppi ☐ seksuaalirikos ☐ ihmiskauppa ☐ sukupuoleen perustuva väkivalta	☐ lahisuhdeväkivalta ☐ järjestäytynyt rikollisuus ☐ muu, mikä ☐ ☐ viharikos ☐ terrorismi

Kuvio 14. Asianomistajan tilannetta ja epäiltyä rikosta koskevat tiedot

Esimerkiksi ihmiskaupparikoksessa on tyypillistä, että asianomistaja on riippuvuusuhde rikosentekijään. Samoin erilaiset asianomistajan henkilökohtaisia ominaisuuksia koskevat tilanteet voivat olla ihmiskaupparikoksissa ajankohtaisia. Epäillyn rikoksen teko-olosuhteiden ja seurausten osalta merkinnät voivat ihmiskaupparikoksissa koskea motiivia, joka liittyy asianomistajan henkilökohtaisiin ominaisuuksiin, asianomistajan kokemaan uhkaan ja pelkoon tai

muihin rikoksen teko-olosuhteisiin tai seurauksiin liittyvään seikkaan. Rikostyyppin osalta kyseessä on erikseen mainittu kohta ihmiskaupasta. Samat perusteet voivat ilmetä erilaisten seksuaalirikosten, lähisuhdeväkivallan ja muiden rikostyyppien yhteydessä.

Seuraavaksi kuulustelija kirjaa lyhyesti kuulustelijan omat perustelut asianomistajan suojelutarpeen määrittämiselle (kuvio 15). Perustelut voivat olla hyvin lyhyet, koska lomakkeen merkintöjen perusteella asian käsittelyssä voidaan tehdä tarvittavat johtopäätökset esimerkiksi seuraavasti:

- Kuulustelussa ilmenneiden seikkojen perusteella asianomistaja on niiden suojelutoimien tarpeessa, joita hän on itsekin pyytänyt.
- Kuulustelussa ilmenneiden seikkojen perusteella asianomistaja on esitettyjen suojelutoimien tarpeessa, vaikka hän on ensin suhtautunut niihin epäilevästi. Asianomistaja vastusti erityisiä toimia ilmeisesti siksi, että asianomistaja pelkää epäillyn mahdollisia kostotoimia. Näytön esittämisen turvaamiseksi oikeudenkäynnissä esitetyt suojelutoimet lienevät siksi tarpeen.

Perustelut	Kuulustelijan mahdolliset perustelut perusteellisen arvioinnin tekemiselle tai suojelutarpeen uudelleen arvioinnille (edellisen arvioinnin päivämäärä []) sekä muut arvioinnissa huomioonotettavat seikat / lisätiedot edellä oleviin kohtiin:
------------	--

Kuvio 15. Kuulustelijan kirjaamat perustelut suojelutarpeen arvioinnin tarpeellisuudesta

Jossakin tilanteessa kuulustelijan on syytä selkeyttää lomakkeen merkintöjä. Esimerkiksi merkintä asianomistajan kommunikaatiovaikeuksista voi edellyttää asian selostamista hieman tarkemmin, kuten seuraavasta esimerkistä ilmenee:

- Kuulustelussa on ilmennyt, että asianomistaja on erityisten suojelutoimien tarpeessa hänellä olevien kommunikaatiovaikeuksien vuoksi. Asianomistajaan on vaikea saada kontaktia ja hänen on vaikeaa esittää asiansa uudessa tilanteessa tai isommassa ryhmässä. Esimerkiksi kuulustelutilanteessa tämä haaste lieveni vasta pitkähköön rauhallisen keskustelun jälkeen.

Asianomistajan oma näkemys eli tarvittavat lisätiedot tai asianomistajan toivomukset kirjataan niille varattuun kohtaan (kuvio 16). Viittaukset esitutkintavaiheeseen pyynnöstä esimerkiksi samasta sukupuolesta kuulustelijan kanssa ja toiveet oikeudenkäyntivaiheen suojelutoimista ovat yleisin tapa asianomistajan näkemyksen kirjaamisesta. Toiveet kirjataan lyhyesti merkiten samalla, että asianomistaja toivoo erityisiä suojelutoimia. Asianomistaja voi esittää uhridirektiivin alaan kuulumattomia suojelutoimia. Jos sellaiset toiveet kirjataan, niiden aiheuttamat toimenpiteet on hyvä merkitä näkyville, jotta asian myöhemmässä vaiheessa asiasta ei synny epäselvyyttä. Esimerkiksi pyyntö väliaikaisen lähestymiskiellon määräämisestä tai turvakiellon määräämisestä edellyttävät kirjausta, miten näihin pyyntöihin on suhtauduttu.

Asianomistajan oma näkemys	Asianomistajan oma näkemys erityisistä suojelutoimista esitutkinnan ja rikosprosessin aikana:	
	☐ Asianomistaja toivoo erityisiä suojelutoimia	☐ Asianomistaja ei koe tarvitsevänsä erityisiä suojelutoimia
	Lisätiedot / asianomistajan toivomukset	
	<input type="text"/>	

Kuvio 16. Asianomistajan omaa näkemystä koskevat merkinnät ja lisätiedot

Asioiden ns. kirjausalustalla eli mihin tietty asia kirjataan, on merkitystä. Esitutkintapöytäkirjan asianomistajan kuulustelulla ja asianomistajan suojelutarpeen määrittämisellä on omat erilaiset käyttötarkoituksensa. Kun kuulustelussa ym. esitutkintapöytäkirjassa sijaitsevat tutkittavan rikoksen tunnusmerkistön kannalta olennaiset tiedot, asianomistajan suojelutarpeen määrittämistä koskevaan lomakkeeseen kirjatulla asioilla voi olla merkitystä asian esitutkinnassa ja/tai oikeudenkäynnissä, jotta asianomistaja pystyy kertomaan tapahtumista ilman pelkoa ja häiriötekijöitä. Asianomistajan suojelutarpeen arviointilomakkeelle ei kirjata seikkoja, jotka ilmenevät muualta esitutkintapöytäkirjasta. Toisaalta asianomistajan kuulusteluun ei kirjata tietoja, jotka kuuluvat suojelutarpeen määrittämistä koskevalle lomakkeelle. Asianomistajan suojelutarpeen määrittämistä koskevalle lomakkeelle ei siis voi tehdä merkintöjä, joilla voisi olla merkitystä tutkittavan rikosasian tunnusmerkistön toteutumista arvioitaessa. Sen sijaan asianomistajan kuulustelulomakkeelle tehdään merkintä erillisen arviointilomakkeen täyttämistä (edellä kuvio 13). Kuulusteluun ei tehdä muita merkintöjä siitä, millaisia suojelutoimia asiassa esimerkiksi ehdotetaan oikeudenkäynnissä toteutettavaksi tai mitä suojelutoimia esitutkinnassa on suoritettu.

Tutkija täyttää kuulustelussa asianomistajan kanssa sekä *Asianomistajan suojelutarve* -lomakkeen että alustavasti myös *Asianomistajan suojelutarve, päätös* -lomakkeen. Päätöslomakkeen täyttäminen yhdessä asianomistajan kanssa on tarkoituksenmukaista, koska samalla asianomistaja pystyy omalta osaltaan vaikuttamaan asiaan. Erityisesti oikeudenkäyntivaiheen eri vaihtoehtojen selittäminen asianomistajalle on helpointa päätöslomaketta hyödyntäen. Menettelyllä vältetään myös se, että tutkijan on tarpeellista esitellä tilanne yksityiskohtaisesti tutkinnanjohtajalle. Vaikka esitutkinnassa laadittava asiakirja on nimeltään ”pätös”, sen luonne on kuitenkin asian tuomioistuinkäsittelyn osalta ehdotus asianomistajan suojelutarpeen arvioinnin perusteella esitettävistä toimenpiteistä, sillä tuomioistuin päättää oikeudenkäynnissä toteutuvista suojelutoimista vasta asian käsittelyssä. Sen sijaan esitutkinnassa toteutettavien suojelutoimien osalta kyseessä on tutkinnanjohtajan päätös.

Seuraavaksi suojelutoimien sisältöä esitellään tarkemmin *Asianomistajan suojelutarve, Päätös* -lomakkeen tietoja käyttäen. Kun lomake täytetään, johtopäätöksenä on lähes säännönmukaisesti, että uhri on erityisen suojelun tarpeessa ja merkintä tehdään lomakkeen kohtaan ”kyllä”, koska suojelutoimia on jo yleensä esitutkinnan aikana toteutettu (kuvio 17). Jos suojelutoimia ei esitutkinnan lisäksi ehdoteta asian oikeudenkäyntivaiheeseen, perusteluiksi voidaan merkitä:

- Suojelutarpeen arvioinnin perusteella asianomistaja on alla mainittujen suojelutoimien tarpeessa esitutkinnassa, jotka on toteutettu häntä kuulusteltaessa.

Yleensä arvioinnin lopputuloksena myös asian oikeudenkäyntivaiheeseen ehdotetaan suojelutoimia, jolloin perusteluiksi voidaan merkitä:

- Suojelutarpeen arvioinnin perusteella asianomistaja on alla mainittujen suojelutoimien tarpeessa sekä esitutkinnassa (toteutettu kuulustelussa) että käräjäoikeudessa.

Johtopäätökset	Uhri on erityisen suojelun tarpeessa ☐ Kyllä ☐ Ei
	Perustelut: ☐

Kuvio 17. Suojelutoimia koskevat johtopäätökset uhrin suojelun tarpeesta

Ei-kohdan merkitseminen johtopäätöksiin (kuvio 17) ei yleensä ole käytännössä mahdollista, koska vähintäänkin kuulusteluhuonetta koskeva suojelutoimi toteutuu jokaisessa asianomistajan kuulustelussa, joko poliisilaitoksella tai muussa kuulusteltavan edun mukaisessa paikassa, kuten otsikon ”Kuulusteluihin suunnitellut tilat” on kerrottu.

Uhridirektiivin edellyttämät toimenpiteet todennetaan tekemällä merkinnät kuulustelussa jo toteutuneita suojelutoimia koskeviin kohtiin, vaikka lomakkeella viitataan esitettäviin toimenpiteisiin (kuvio 18). Merkinnöillä vahvistetaan, että poliisi on tehnyt uhridirektiivin velvoittamat toimenpiteet. Jos kuulustelu tehdään muualla kuin kuulusteluhuoneessa, asiaa koskeva selventävä merkintä voidaan tehdä johtopäätösten perusteluihin tai lomakkeen lisätietoja kohtaan selventämään kuulustelupaikkaa koskevaa merkintää. Jos asianomistajan kuulustelu tallennetaan todisteena käytettäväksi, sitä koskeva merkintä tehdään kyseiselle riville. Kuulustelun tallentaminen ihmiskaupparikoksissa on tavallinen suojelutoimi, joten siitä tehdään merkintä kuulustelun suorittamista koskevien merkintöjen lisäksi. Käytännössä on mahdollista, että kaikissa esitutkintaa koskevissa suojelutoimien kohdassa on merkintä niiden toteuttamisesta.

Arvioinnin perusteella esitettävät toimenpiteet	Esitutkinta - asianomistajan kuulustelu	Kyllä
	Asianomistajan kuulustelu tallennetaan (ETL 9:4)	☐
	Asianomistajan kuulustelu suoritetaan erityistä suojelua edellyttävällä tavalla ETL 7:21, jos se ei merkittävästi viivytä asian käsittelyä tai siitä ei aiheudu muuta haittaa	
	- Kuulustelu suojelun tarpeessa olevien henkilöiden kuulusteluun suunnitelluissa tiloissa	☐
	- Saman henkilön tai samojen henkilöiden on suoritettava kaikki asianomistajan kuulustelut	☐
	- Kuulustelijan on oltava asianomistajan kanssa samaa sukupuolta oleva henkilö	☐

Kuvio 18. Arvioinnin perusteella esitutkinnassa tehtävät suojelutoimet

Tuomioistuinkäsittelyssä tarpeellisten suojelutoimien ennakointi tarkoittaa kuulemista asianomistajan tarpeiden tunnistamista tulevaa oikeudenkäyntiä ajatellen. Oikeudenkäynnissä tarvittavista suojelutoimista tehdään esitutkinna arviointi ja niistä keskustellaan tarkoituksenmukaisella tavalla syyttäjän kanssa. Syyttäjä ehdottaa suojelutoimia edelleen tuomioistuimelle haastehakemuksen infolehdeillä. Esitutkinna täytettävä ja nyt käsiteltävä arviointilomake ei siirry tuomioistuimelle.⁶³

Asianomistajan kuuleminen asian pääkäsittelyssä voidaan suojelutoimena toteuttaa eri tavoin, jotta asianomistaja voi kertoa asioista häiriöttä ja ilman pelkoa. Lisäksi rikosasian julkisuuden rajoittaminen voi olla suojelutoimena tarpeen asianomistajan oikeuksien suojaamiseksi. Tuomioistuinkäsittelyn suojelutoimet voidaan jakaa neljään eri ryhmään (kuvio 19). Ryhmittely ei ilmene lomakkeelta selkeästi, mutta se on hahmotettavissa helpommin erottamalla toimenpiteet toisistaan siten kuin kuviossa 19 on tehty. Kolme ensimmäistä suojelutoimaa liittyy siihen, keitä on paikalla pääkäsittelyssä asianomistajaa kuultaessa tai onko asianomistaja itse paikalla henkilökohtaisesti, kun neljäs suojelutoimi liittyy oikeudenkäynnin julkisuuden rajoittamiseen.⁶⁴

Arvioinnin perusteella esitettävät toimenpiteet tuomioistuinkäsittelyssä	
Satu Rantaeskola PP-esitys 9.11.2016	
1	Asianomistajaa kuullaan pääkäsittelyssä vastaajan tai muun henkilön läsnä olematta (OK 17:51) Asianomistajaa kuullaan pääkäsittelyssä näkösuojan takaa (OK 17:51) Kuuleminen vastaajan läsnä olematta tai näkösuojan takaa: - Kuultavaan tai hänelle läheisen (OK 17:17) henkilön suojaamiseksi henkeen ja terveyteen kohdistuvilta uhailta - Kuultava muuten jättäisi ilmaisevansa, mitä asiasta tietää - Henkilö häiritsee tai koettaa eksyttää kuultavaa tämän puhuessa
2	Asianomistajaa kuullaan pääkäsittelyssä hänen henkilökohtaisesti läsnä olematta (OK 17:52)
3	Asianomistajan kuuleminen toteutetaan katsomalla videotallenne (OK 17:24,3)
4	Suullinen käsittely tuomioistuimessa toimitetaan yleisön läsnä olematta (YTJulkL 15 §:n 6 kohta) Asianomistajan pyyntö asiakirjojen salassa pidettävyydestä (YTJulkL 9 ja 10 §) Asianomistajan henkilötietojen salaaminen (YTJulkL 6 §)

Kuvio 19. Arvioinnin perusteella asian oikeudenkäyntivaiheen suojelutoimia koskevat kohdat

⁶³ SM 2016:14, s. 14–15.

⁶⁴ Poliisihallituksen julkaisemassa *Toiminnallisessa käsikirjassa lähisuuhdeväkivaltaan puuttumiseksi ja ennalta estämiseksi* Liimatainen – Rantaeskola (2022, s. 78–81) ovat esitelleet lomaketta samalla tavalla.

Asianomistajan kuuleminen jonkun toisen henkilön läsnä olematta tai näkösuojan takaa

Asianomistajaa voidaan kuulla pääkäsittelyssä vastaajan tai muun henkilön läsnä olematta (OK 17:51) tai asianomistajan ollessa läsnä siten, että häntä kuullaan näkösuojan takaa. Näiden molempien tilanteiden edellytyksenä on kolme vaihtoehtoista perustetta. Erityisjärjestely voi olla tarpeen ensinnäkin asianomistajan tai hänelle läheisen (OK 17:17) henkilön suojaamiseksi henkeen tai terveyteen kohdistuvalta uhalta. Toiseksi perusteena voi olla se, että kuultavana oleva asianomistaja jättäisi ilmaisematta, mitä hän tietää asiasta. Kolmantena syynä voi olla, että vastaaja tai muu henkilö häiritsee tai koettaa eksyttää asianomistajaa, kun asianomistajaa kuullaan.

Tarve erityisjärjestelyihin ilmenee asianomistajan kuulustelussa esille tulleesta pelosta toista tulevassa oikeudenkäynnissä läsnä olevaa henkilöä kohtaan. Se voi ilmetä viittauksina väkivallan käyttämiseen tai sillä uhkaamiseen. Tilanteessa tulee arvioida, onko näkösuojan käyttäminen suojelutoimena riittävä tapa vai onko asianomistajan kuuleminen ilman jonkun henkilön läsnäoloa tarpeen. Lomakkeeseen tehdään tältä osin tarvittavat merkinnät (kuvio 20).

Tuomioistuinkäsittely	Kyllä
Asianomistajaa kuullaan pääkäsittelyssä vastaajan tai muun henkilön läsnä olematta (OK 17:51)	☐
Asianomistaja kuullaan pääkäsittelyssä näkösuojan takaa (OK 17:51)	☐
Kuuleminen vastaajan läsnä olematta tai näkösuojan takaa:	
- Kuultavaan tai hänelle läheisen (OK 17:17) henkilön suojaamiseksi henkeen ja terveyteen kohdistuvalta uhalta	☐
- Kuultava muuten jättäisi ilmaisematta, mitä asiasta tietää	☐
- Henkilö häiritsee tai koettaa eksyttää kuultavaa tämän puhuessa	☐

Kuvio 20. Asianomistajan kuuleminen toisen henkilön olematta läsnä tai näkösuojan takaa

Ihmiskaupparikoksissa asianomistajan kuuleminen oikeudenkäynnissä siten, että joku henkilö ei ole silloin läsnä tai että asianomistajaa kuullaan näkösuojan takaa voi olla tarpeen ottaen huomioon ihmiskaupan uhrin henkilökohtaiset olosuhteet ja rikoksen laatu. Tämä suojelutoimen tarpeellisuus tulee arvioidavaksi erityisesti silloin, kun ihmiskaupparikoksen kohteena olevaa kuullaan käsittelyssä henkilökohtaisesti. Silloin kuulustelua ei ole tallennettu todisteena

käytettäväksi (esitutkintavaiheen suojelutoimi), eikä tarkoituksena ole, että asianomistajaa kuullaan siten, että hän itse ei ole läsnä (seuraavaksi esiteltävä suojelutoimi).

Asianomistajan kuuleminen pääkäsittelyssä siten, ettei asianomistaja ole itse henkilökohtaisesti läsnä

Asianomistaja ja muut asianosaiset todistelutarkoituksessa sekä todistaja ja asiantuntija voidaan kuulla pääkäsittelyssä henkilön olematta henkilökohtaisesti läsnä (OK 17:52, 732/2015). Kuuleminen toteutetaan videoneuvottelua tai muuta soveltuvaa teknistä tiedonvälitystapaa käyttäen, jossa istuntoon osallistuvilla on puhe- ja näköyhteys keskenään, jotta asianosaisilla on mahdollisuus esittää kysymyksiä kuultavalle.

Kuulemisen toteuttaminen käyttäen edellä mainittuja keinoja (ei kuitenkaan puhelinta) on mahdollista, kun tuomioistuin harkitsee sen soveliaaksi ja kuultavana olevan henkilön tilanne on jokin seuraavista:

- menettely on tarpeen kuultavan taikka tällaiseen henkilöön läheisessä (OK 17:17.1) suhteessa olevan henkilön suojaamiseksi henkeen tai terveyteen kohdistuvalta uhalta,
- kuultava ei ole täyttänyt 15 vuotta tai hänen henkinen toimintansa on häiriintynyt tai
- rikosasiassa kuultava on muusta syystä kuin henkeen tai terveyteen kohdistuvasta uhasta erityisen suojelun tarpeessa ottaen huomioon etenkin hänen henkilökohtaiset olosuhteensa ja rikoksen laatu.

Lisäksi tuomioistuin voi harkita soveliaaksi kuulla henkilöä käyttäen edellä mainittujen keinojen lisäksi puhelinta, kun kuultavan tilanne on jokin seuraavista:

- kuultava ei sairauden tai muun syyn vuoksi voi saapua henkilökohtaisesti pääkäsittelyyn,
- kuultavan henkilökohtaisesta saapumisesta pääkäsittelyyn aiheutuu todisteen merkitykseen verrattuna huomattavia kustannuksia tai huomattavaa haittaa tai
- kuultavan kertomuksen uskottavuutta voidaan luotettavasti arvioida ilman hänen henkilökohtaista läsnäoloaan pääkäsittelyssä.

Asianomistajan kuuleminen pääkäsittelyssä ilman hänen henkilökohtaista läsnäoloaan on mahdollista monella eri perusteella, kuten edellä on selostettu. Kaikissa tilanteissa ehdotus tällaisesta suojelutoimesta tehdään lomakkeen tiettyyn kohtaan (kuvio 21).

Tuomioistuinkäsittely	Kyllä
Asianomistajaa kuullaan pääkäsittelyssä hänen henkilökohtaisesti läsnä olematta (OK 17:52)	☐

Kuvio 21. Suojelutoimena asianomistajan kuuleminen hänen henkilökohtaisesti läsnä olematta

Ihmiskaupparikoksissa henkilön voidaan katsoa olevan erityisen suojelun tarpeessa ja kuulemisen toteuttaminen esimerkiksi videoneuvotteluyhteyttä käyttäen voi olla tarpeen huomioon ottaen ihmiskaupan uhrin henkilökohtaiset olosuhteet ja rikoksen laatu. Tämä suojelutoimi tulee arvioitavaksi erityisesti silloin, kun ihmiskaupparikoksen kohteena olevan kuulustelua ei tallenneta todisteena käytettäväksi.

Asianomistajan kuulustelun toteuttaminen katsomalla videotallenne

Esitutkinnassa asianomistajan kertomus voidaan tietyissä tilanteissa tallentaa siinä tarkoituksessa, että tallennetta käytetään todisteena asian pääkäsittelyssä (ks. näistä tilanteista edellä esitutkinna suojelutoimet). Tallenteen käyttäminen on mahdollista, kun esitutkinnassa on noudatettu tarkasti niitä edellytyksiä, jotka tallenteen käyttämiseen todisteena liittyy.

Kun asianomistajan kuulustelusta laadittua tallennetta käytetään todisteena oikeudenkäynnissä, asianomistajan suojelutarpeen määrittämistä koskevaan lomakkeeseen tehdään tätä koskeva merkintä (kuvio 22). Näissä tilanteissa eivät toteudu edellä kerrotut asianomistajan kuuleminen muun henkilön läsnä olematta tai näkösuojan takaa taikka siten, että asianomistaja itse on videoyhteydellä kuultavana.

Tuomioistuinkäsittely	Kyllä
Asianomistajan kuuleminen toteutetaan katsomalla videotallenne (OK 17:24,3)	☐

Kuvio 22. Suojelutoimena asianomistajan kuulemisen toteuttaminen katsomalla videotallenne

Tämä on tyypillinen kärjäoikeudelle ehdotettava suojelutoimi ihmiskaupparikoksissa, koska ihmiskaupparikoksessa ja törkeässä ihmiskaupparikoksessa asianomistajan kuulustelu voidaan tallentaa todisteena käytettäväksi sitä koskevan sääntelyn perusteella. Silloin edellä mainittuja asianomistajan tai muiden henkilöiden läsnäoloon liittyviä tai näkösermin käyttöön liittyviä suojelutoimia voidaan ehdottaa vaihtoehtoisina toimenpiteinä, jos asianomistajan henkilökohtainen kuuleminen kuitenkin tulee ajankohtaiseksi.

Asian käsittelyn yleisöjulkisuuden rajoittaminen

Asianosaisten lisäksi myös yleisölle julkinen oikeudenkäynti on lähtökohtana oikeudenkäyntijulkisuuslain mukaan. Joissakin tilanteissa yleisön oikeutta seurata oikeudenkäyntiä voi olla tarpeen rajoittaa jonkin toisen perusoikeuden suojaamiseksi. Sellainen syy voi olla esimerkiksi asianomistajan yksityiselämän suojan tarve suhteessa yleisön oikeuteen saada yksityiskohtaisia tietoja arkaluonteisista yksityiselämän tiedoista.

Sen sijaan asianosaisilla itsellään on aina oikeus olla oikeudenkäynnissä läsnä. Kysymys on perustavanlaatuisesta oikeudesta oikeudenmukaiseen oikeudenkäyntiin (EIS 6 artikla). Sen mukaan jokaisella on oikeus kohtuullisen ajan kuluessa oikeudenmukaiseen ja julkiseen oikeudenkäyntiin laillisesti perustetussa riippumattomassa ja puolueettomassa tuomioistuimessa silloin, kun päätetään hänen oikeuksistaan ja velvollisuuksistaan tai häntä vastaan nostetusta rikossyytteestä. Tämä asianosaisen oikeus tarkoittaa vielä sitä, että häntä koskevassa asiassa päätös on annettava julkisesti, mutta lehdistöltä ja yleisöltä voidaan kieltää pääsy koko oikeudenkäyntiin tai osaan siitä tietyillä perusteilla.⁶⁵

⁶⁵ Käsittelyn julkisuuden rajoittaminen voi olla tarpeen muun muassa demokraattisen yhteiskunnan moraalin, yleisen järjestyksen tai kansallisen turvallisuuden vuoksi nuorten henkilöiden etujen tai osapuolten yksityiselämän suojaamisen niin vaatiessa, tai siinä määrin kuin tuomioistuin harkitsee ehdottoman välttämättömäksi erityisolosuhteissa, joissa julkisuus loukkaisi oikeudenmukaisuutta.

Vaikka oikeudenkäynnissä käytetään asianomistajan kuulustelusta tehtyä tallennetta todisteena, asian käsittelyn julkisuuden rajoittamista koskevat pyynnot voivat olla tarpeen. Oikeudenkäynnin julkisuuden rajoittaminen edellyttää pyyntöä asianomistajan henkilöllisyyden, oikeudenkäyntiaineiston ja asian käsittelyn osalta, jotta tuomioistuin antaa salassapitomääräyksiä⁶⁶. Kun oikeudenkäynnin julkisuutta on rajoitettu, tuomioistuin voi määrätä ratkaisun pidettäväksi tarpeellisin osin salassa pidettäväksi (YTJulkL 24 §). Ratkaisun lopputulos ja sovelletut lainkohdat ovat aina kuitenkin julkisia. Jos ratkaisun julkisuutta rajoitetaan, ratkaisusta on laadittava julkinen seloste, jos asia on yhteiskunnallisesti merkittävä tai se on synnyttänyt huomattavaa kiinnostusta julkisuudessa (YTJulkL 25 §). Julkinen seloste sisältää pääpiirteittäisen selostuksen asiasta ja ratkaisun perusteluista. Erityisen arkaluonteista henkilön yksityiselämään liittyvää rikosta koskeva julkinen seloste on myös julkistettava niin, ettei asianomistajan henkilöllisyys paljastu.

Asianomistajan suojelutoimet rikosasian käsittelyn julkisuuden rajoittamiseen liittyvät asianomistajan henkilöllisyyden salaamiseen, oikeudenkäyntiasiakirjojen julkisuuden rajoittamiseen ja suullisen käsittelyn toimittamiseen yleisön läsnä olematta. Ehdotukset näistä suojelutoimista tehdään asianomistajan suojelutarpeen määrittämistä koskevalle lomakkeelle (kuvio 23).

Tuomioistuinkäsittely	Kyllä
Suullinen käsittely tuomioistuimessa toimitetaan yleisön läsnä olematta (YTJulkL 15 §:n 6 kohta)	☐
Asianomistajan pyyntö asiakirjojen salassa pidettävyydestä (YTJulkL 9 ja 10 §)	☐
Asianomistajan henkilötietojen salaaminen (YTJulkL 6 §)	☐

Kuvio 23. Suojelutoimena rikosasian oikeudenkäynnin julkisuuden rajoittaminen

Uhridirektiivin myötä oikeudenkäyntijulkisuuslakia muutettiin siten, että *erityisen suojelun tarpeessa olevan kuuleminen toteutetaan tarpeen mukaan yleisön läsnä olematta*. Myös muut kohdat, jotka tarkoittavat yleisölle julkisen käsittelyn rajoittamista, voivat olla ajankohtaisia ihmiskaupparikoksissa. Tuomioistuin voi asiaan osallisen pyynnöstä tai erityisestä syytä muutoinkin päättää, että

⁶⁶ Rantaeskola 2021, s. 337–340. Tutkimuksessa ilmeni, että käräjäoikeudet odottavat pyyntöä, eivätkä kovin helposti rajoita oikeudenkäynnin julkisuutta omasta aloitteestaan.

suullinen käsittely toimitetaan kokonaan tai tarpeellisin osin yleisön läsnä olematta erikseen määritellyissä tilanteissa (YTJulkL 15 §), mm. jos:

- asiassa esitetään arkaluonteisia tietoja henkilön yksityiselämään, terveydentilaan, vammaisuuteen tai sosiaalihuoltoon liittyvistä seikoista,
- asiassa esitetään salassa pidettävä (YTJulkL 9 §) tai salassa pidettäväksi määrätty (YTJulkL 10 §) oikeudenkäyntiasiakirja taikka ilmaistaan muussa laissa salassa pidettäväksi säädetty tieto, jonka julkinen käsittely todennäköisesti aiheuttaisi merkittävää haittaa tai vahinkoa niille eduille, joiden suojaamiseksi salassapitovelvollisuus on säädetty,
- julkinen käsittely voisi vaarantaa turvapaikanhakijan tai tämän läheisen turvallisuutta tai
- asiassa kuullaan alle 15-vuotiasta tai henkilöä, jonka toimintakelpoisuutta on rajoitettu, tai rikosasiassa kuullaan henkilöä, joka on erityisen suojelun tarpeessa ottaen huomioon etenkin hänen henkilökohtaiset olosuhteensa ja rikoksen laatu.

Oikeudenkäyntiasiakirjalla tarkoitetaan asiakirjaa, joka on toimitettu tuomioistuimelle tai laadittu tuomioistuimessa oikeudenkäyntiä varten.⁶⁷ Oikeudenkäyntiasiakirja on pidettävä salassa (YTJulkL 9 §) muun muassa siltä osin kuin se sisältää:

- arkaluonteisia tietoja henkilön yksityiselämään, terveydentilaan, vammaisuuteen tai sosiaalihuoltoon liittyvistä seikoista,
- tietoja rikoksen uhrista, jos tiedon antaminen loukkaisi rikoksen uhrin oikeuksia tai hänen muistoaan tai läheisiään ja
- erilaisten ilmoitusten tekijöiden salassa pidettävät yhteystiedot ja henkilön yhteystiedot, kun henkilöllä on perusteltu syy epäillä itsensä tai perheensä turvallisuuden olevan uhattuna (JulkL 11.2 § 7 kohta, JulkL 24.1 § 31 kohta) ja asianomistajan pyyntö saada ilmoitus vangin tai

⁶⁷ Säännöksessä viitataan julkisuuslakiin (JulkL 5 § 1–2) ja todetaan, että oikeudenkäyntiasiakirjoja eivät kuitenkaan ole tuomioistuimessa laaditut muistiinpanot tai luonnokset taikka muut sellaiset asiakirjat, joita laatija ei ole vielä antanut esittelyä tai muuta asian käsittelyä varten.

tutkintavangin vapautumisesta (JulkL 11.2 § 7a kohta ja JulkL 24.1 § 31b kohta).

Rikosasian asianosaisen henkilöllisyys voidaan määrätä salassa pidettäväksi tuomioistuimen määräämänä, kun kysymys on (YTJulkL 6 §, osin muutettu 457/2023):

- asianomistajan henkilöllisyydestä rikosasiassa, joka koskee erityisen arkaluonteista hänen yksityiselämäänsä liittyvää seikkaa, tai tällaiseen rikosasiaan liittyvässä hakemusasiassa tai
- turvapaikanhakijan henkilöllisyydestä säilöön ottamista koskevassa asiassa, jollei ole ilmeistä, että tiedon antaminen ei vaaranna turvapaikanhakijan tai tämän läheisen turvallisuutta.

Yleensä tuomioistuin odottaa julkisuuden rajoittamista koskevaa pyyntöä myös henkilöllisyyden osalta. Siksi sellainen pyyntö kannattaa esittää jo ennakoon asianomistajan suojelutarpeen määrittämistä koskevalla lomakkeella, jos asianomistaja arvioi salassapitomääräyksen antamisen olevan tarpeellista.

Ihmiskaupparikoksissa voi olla tarvetta oikeudenkäynnin julkisuuden rajoittamiselle, kuten muissakin vakavissa asianomistajan henkilökohtaista koskemattomuutta loukkaavissa rikosasioissa. Jos ihmiskaupparikoksen asianomistaja haluaa, että asian käsittelyn julkisuutta rajoitetaan, asianomistajan suojelutarpeen määrittelyä koskevalle lomakkeelle tehdään asiasta riittävät merkinnät. Näin asianomistajan pyynnöt välittyvät käräjäoikeudelle syyttäjän kautta, syyttäjän käräjäoikeudelle toimittaman haastehakemuksen infolehdellä.

Asianosaisjulkisuuden rajoittaminen ja asianomistajan suojelutoimenpiteet

Asianomistajan suojelutarpeen määrittämistä koskeva lomake on lähtökohtaisesti asianosaisjulkinen. Tämä tarkoittaa, että esimerkiksi rikosasian epäilyllä tai muulla asianosaisella olisi oikeus saada asiakirja itselleen. Lomakkeeseen valmiiksi merkitty salassapitoleima rajoittaa vain asiaan nähden ulkopuolisten oikeutta saada asiakirja itselleen.

Lomakkeelle tulee merkitä mahdollisimman vähän tietoja ja vain sellaisia, joilla voi olla merkitystä asianomistajan suojelutarpeen määrittämisessä. Kuten aikaisemmin on todettu, rikosasian tunnusmerkistöihin liittyviä tietoja ei merkitä nyt käsiteltävälle lomakkeelle. Jos lomakkeelle joudutaan kirjaamaan hyvin arkaluonteisia tietoja, lomakkeen asianosaisjulkisuuden rajoittaminen voi olla tarpeen. Silloin asiakirjaa ei anneta asianosaisena olevalle epäillylle, vaan asianosaisjulkisuuden rajoittamisesta tehdään erillinen päätös.⁶⁸

Lopuksi

Ihmiskaupparikoksissa asianomistaja on haavoittuvassa asemassa ja siten erityisen suojelun tarpeessa. Siksi erilaiset suojelutoimet ovat korostuneen tärkeitä koko rikosprosessin ajan. Rikosprosessin toimijat voivat suojelutoimien avulla huolehtia siitä, ettei ihmiskaupparikoksen uhria traumatisoida yhä uudelleen rikosasian käsittelyssä rikosprosessin aikana. Uhridirektiivin edellyttämillä toimenpiteillä on sama tavoite kaikkien asianomistajien osalta.

Lähteet ja lisätietoa

Ellonen, N., & Rantaeskola, S. (toim.) (2016). Lapsiin kohdistuvien väkivalta- ja seksuaalirikosepäilyjen tutkinta. Poliisiammattikorkeakoulun oppikirjat 24. Poliisiammattikorkeakoulu, Tampere 2016.

Hallituksen esitys eduskunnalle laiksi esitutkintalain muuttamisesta ja eräksi siihen liittyviksi laeiksi, HE 66/2015 vp.

Heikkilä, M., Rantaeskola, S., & Suikkanen-Malin, T. (2018). Lapsen edunvalvonta lastensuojelu- ja rikosprosessissa. Warelia, Tyrvää-Vammala-Sastamala 2018.

[Ihmiskauppa.fi](https://ihmiskauppa.fi) – verkkosivut: Olenko joutunut ihmiskaupan uhriksi? (Katsottu 7.12.2023). Saatavilla: <https://ihmiskauppa.fi/loyda-apua/olenko-joutunut-ihmiskaupan-uhriksi/>

⁶⁸ Tätä kysymystä on tarkasteltu yksityiskohtaisesti teoksessa Ellonen – Rantaeskola 2016, s. 151–154.

Ihmiskaupan uhrien auttamisjärjestelmä – verkkosivut: Ihmiskaupan uhrien auttamisjärjestelmä. (Katsottu 7.12.2023.) Saatavilla: <https://migri.fi/ihmiskaupan-uhrien-auttamisjarjestelma>

Ihmiskaupan uhrin ensivaiheen tunnistaminen ja palveluohjaus 2017. Ohje sosiaali- ja terveydenhuollon ammattilaiselle. Tuotettu moniammatillisena yhteistyönä osana Kansainvälisen siirtolaisuusjärjestön (IOM) vetämää ihmiskaupan uhrien terveydenhoito ja hyvinvointi Suomessa -hanketta, joka hankkeena kuuluu valtioneuvoston ihmiskaupan vastaisen toimintaohjelman toimeenpanoon. (Katsottu 7.12.2023.) Saatavilla: <https://stm.fi/-/uusi-ohje-auttaa-tunnistamaan-ihmiskaupan-uhreja-sosiaali-ja-terveydenhuollossa>

Korkman, J. (2022). Muistin varassa. Oikeusprosessi ja totuus. Kustantamo S&S, Helsinki 2022.

Liimatainen, M., & Rantaeskola, S. (2022). Toiminnallinen käsikirja lähisuhdeväkivaltaan puuttumiseksi ja ennalta estämiseksi. Poliisihallitus, Helsinki 2022. (Katsottu 7.12.2023.) Saatavilla: <https://poliisi.fi/documents/25235045/33939256/Toiminnallinen-k%C3%A4sikirja-l%C3%A4hisuhdev%C3%A4kivaltaan-puuttumiseksi-ja+ennalta-est%C3%A4miseksi-v8.pdf/37a14bb7-e4fc-df1b-35ce-c3df75063e8b/Toiminnallinen-k%C3%A4sikirja-l%C3%A4hisuhdev%C3%A4kivaltaan-puuttumiseksi-ja+ennalta-est%C3%A4miseksi-v8.pdf?t=1648047132809>

OM mietintöjä ja lausuntoja 2022:14. Rikosprosessin tehostaminen. Työryhmän mietintö. Oikeusministeriön julkaisuja Mietintöjä ja lausuntoja 2022:14, Oikeusministeriö, Helsinki 2022.

Rantaeskola, S. (2021). Asianomistajan yksityiselämän suoja rikosprosessissa. Alma Talent, Helsinki 2021.

Rantaeskola, S. (2022). Rikos ja rikosprosessi. 2. uudistettu painos, Warelia, Tyrvää-Vammala-Sastamala 2022.

Rikoksen uhrin suojelutarpeen arviointimenettelyn käsikirja. Sisäministeriön julkaisu 14/2016. (SM 2016:14).

Rikosuhripäivystyksen verkkosivut: Palvelu ihmiskaupan ja lähirikoksen uhrille. Katsottu 7.12.2023. Saatavilla: <https://www.riku.fi/palvelut/ihmiskauppa/>

Rikosuhripäivystys – verkkosivut: Palvelut. (Katsottu 7.12.2023.) Saatavilla: <https://www.riku.fi/palvelut/>

Tyler, T. R (2006). Why people obey the law. Princeton University Press, Princeton 2006.

7.7 Avustaminen ihmiskaupparikostutkinnoissa

Emilia Kaikkonen

asianajaja, OTK

Kaikkonen & Sunnari asianajotoimisto Oy

Asianomistajan oikeudenkäyntiavustaja

Esitutkintalain (805/2011) 4 luvun 10 §:n 1 momentin mukaan asianomistajalla on oikeus käyttää valitsemaansa avustajaa esitutkinnoissa. Ihmiskaupparikoksen asianomistajalla on pääsääntöisesti oikeus oikeudenkäynnistä rikosasioissa annetun lain (ROL 689/1997) 2 luvun 1 a §:n mukaiseen asianomistajan oikeudenkäyntiavustajaan.

Laki oikeudenkäynnistä rikosasioissa (689/1997) 2 luku 1 a §

Tuomioistuin voi määrätä asianomistajalle oikeudenkäyntiavustajan esitutkintaa ja oikeudenkäyntiä varten silloin, kun asianomistajalla on vaatimuksia syyttäjän ajamassa rikosasiassa :

- 4) rikoslain 20 luvussa tarkoitetussa seksuaalirikosta koskevassa asiassa, jollei sitä erityisestä syystä pidetä tarpeettomana
- 5) rikoslain 21 luvun 1-6 ja 6 a §:ssä tarkoitetussa rikosasiaa, jos sitä asianomistajan ja rikoksesta epäillyn välinen suhde huomioon ottaen on pidettävä perusteltuna
- 6) henkeen, terveyteen tai vapauteen kohdistuvaa rikosta koskevassa asiassa, jos sitä rikoksen vakavuus, asianomistajan henkilökohtaiset olosuhteet ja muut seikat huomioon ottaen on pidettävä perusteltuna.

ROL 2 luvun 1 a §:n mukaan tuomioistuin voi määrätä asianomistajalle oikeudenkäyntiavustajan esitutkintaan muun muassa silloin, kun kyse on vapauteen kohdistuvasta rikoksesta ja, jos sitä rikoksen vakavuus, asianomistajan henkilökohtaiset olosuhteet ja muut seikat huomioon ottaen on pidettävä perusteltuna. Ihmiskaupparikoksessa on kyse vapauteen kohdistuvasta rikoksesta ja uhri on tyypillisesti haavoittuvassa asemassa, jolloin hänen henkilökohtaiset olosuhteensa yleensä perustelevat asianomistajan oikeudenkäyntiavustajan määräämistä. Myös paritusrikoksen asianomistajalla on oikeus oikeudenkäyntiavustajaan, koska kyse on rikoslain 20 luvussa tarkoitetusta seksuaalirikosasiasta.

Mikäli asianomistajan avustaja on määrätty oikeuden päätöksellä oikeudenkäyntiavustajaksi, maksetaan avustajan palkkio valtion varoista riippumatta asianomistajan taloudellisesta tilanteesta.

Jos esitutkinta avataan jollain ihmiskaupan kaltaisen rikoksen nimikkeellä, riippuu asianomistajan mahdollisuus saada ROL 2 luvun 1 a §:n mukainen oikeudenkäyntiavustaja tapauksen tosiseikoista. Mikäli esimerkiksi kiskonnantapaisena työsyryntänä tutkittavassa asiassa on tosiasiasa asianomistajan vapautta rajoittavia piirteitä, on oikeudenkäyntiavustajapäätöstä mahdollista hakea. Tällöin hakemuksessa kuitenkin tulee määritellä, mitkä seikat asianomistajan vapautta ovat rajoittaneet.

Lapsiin kohdistuneissa ihmiskauppaepäilyissä on lapselle aina hankittava oikeudenkäyntiavustaja tai edunvalvoja heti esitutkinnan alkaessa. Mikäli lapsen huoltaja on epäiltynä lapsen kohdistuneesta ihmiskaupasta, on lapselle haettava edunvalvoja, joka joko itse avustaa lasta rikosprosessissa taikka huolehtia oikeudenkäyntiavustajan hankkimisesta. Myös edunvalvojan palkkio maksetaan valtion varoista.

Esitutkintalain 2 luvun 8 §

Tuomioistuimen on määrättävä alle 18-vuotiaalle asianosaiselle tai muulle kuulusteltavalle esitutkintaa varten edunvalvoja valvomaan huoltajan, edunvalvojan tai muun laillisen edustajan sijasta lapsen etua asiassa, jos on perusteltua syytä olettaa, että huoltaja tai muu edustaja ei voi puolueettomasti valvoa lapsen etua ja jos edunvalvojan määrääminen ei ole selvästi tarpeetonta. Tutkinnanjohtajan on tarvittaessa tehtävä tuomioistuimelle hakemus edunvalvojan määräämisestä. Hakemuksen voi tehdä myös syyttäjä, hyvinvointialue tai holhoustoimesta annetun lain (442/1999) 84 §:ssä tarkoitettu holhousviranomainen. Edunvalvojan määräys on voimassa sen rikosasian käsittelyn loppuun asti, jonka esitutkintaa varten määräys on annettu.

Jos oikeudenkäyntiavustajamääräyksen perusteet eivät täyty, on asianomistajan mahdollista hakea oikeusaputoimistolta oikeusapupäätöstä, mikäli oikeusavun taloudelliset edellytykset täyttyvät. Oikeusaputoimistot ovat toisinaan jättäneet myöntämättä oikeusapua esitutkintavaiheessa olevaan rikosasiaan sillä perusteella, että asianosainen ei vielä esitutkintavaiheessa tarvitsisi valtion

varoista maksettavaa oikeudellista neuvontaa. Oikeusaputoimiston päätös on mahdollista saattaa tuomioistuimen arvioitavaksi.

Edellä mainitulla perusteella tutkintanimikkeellä on suuri merkitys asianomistajalle. Jos ihmiskauppaan viittaavaa juttua tutkitaan kiskonnantapaisena työsyryntänä, oikeusavun myöntäminen on ensikädessä oikeusaputoimiston harkinnan varassa. Lisäksi asianomistajalla voi olla oikeusavussa taloudellisen asemansa perusteella omavastuu eli maksuvelvollisuus osasta avustajan palkkiota.

Puolustajan määrääminen

Ihmiskaupparikoksissa myös epäillylle on syytä hankkia avustaja mahdollisimman pian.

Laki oikeudenkäynnistä rikosasioissa (689/1997) 2 luku 1 § määrittelee seuraavasti:

Epäilyn pyynnöstä on määrättävä puolustaja, jos

- 1) häntä epäillään tai hänelle vaaditaan rangaistusta rikoksesta, josta ei ole säädetty lievempää rangaistusta kuin neljä kuukautta vankeutta, tai tällaisen rikoksen yrityksestä tai osallisuudesta siihen; tai
- 2) hän on pidätettynä tai vangittuna.

Epäillylle on määrättävä puolustaja viran puolesta, kun

- 1) epäilty ei kykene puolustamaan itseään
- 2) epäily, jolla ei ole puolustajaa, on alle 18-vuotias, jollei ole ilmeistä, ettei hän tarvitse puolustajaa
- 3) epäillyn valitsema puolustaja ei täytä puolustajalle asetettavia vaatimuksia tai kykene asianmukaisesti puolustamaan epäiltyä tai
- 4) siihen on muu erityinen syy.

Rikoksesta epäillyllä on oikeus itse huolehtia puolustuksestaan esitutkinnassa ja oikeudenkäynnissä, mutta esimerkiksi ulkomaalaiselle epäillylle tai henkilölle, joka ei puhu tai ymmärrä suomea hyvin ja joka ei halua avustajaa, puolustaja tulisi hakea erityisen syyn perusteella.

Avustajan rooli ihmiskauppatutkinnoissa

Asianomistajan avustajan rooli ihmiskaupparikoksen tutkinnassa vaatii usein aktiivisempaa osallistumista ja puuttumista esitutkintaan kuin monissa muissa rikostyypeissä. Asianomistaja saattaa olla ollut pitkiäkin aikoja eristettynä yhteiskunnasta ja itselleen vieraassa maassa, jolloin hän tarvitsee tavanomaista enemmän tietoja asemastaan ihmiskaupparikoksen asianomistajana ja rikosprosessin vaiheista.

Ihmiskauppatutkinnoissa tutkittava teko aika saattaa olla hyvin pitkä, useita vuosiakin, ja tekoajalle saattaa ajoittua paljon yksittäisiä tapahtumia, jotka tulisi selvittää. Asianomistajat eivät myöskään välttämättä kykene kulttuuri- ja koulutustaustastansa takia itse tuottamaan aktiivisesti tutkinnan kannalta olennaista tietoa. Myös asianomistajan psyykinen tilanne saattaa olla niin vaikea, ettei hän kykene osallistumaan kuulusteluun. Ideaalitulanteessa asianomistajan ja avustajan välinen toimeksianto alkaakin hyvissä ajoin ennen ensimmäistä kuulustelua, jolloin avustajan on mahdollista perehtyä asiaan ja asianomistajan henkilöön jo ennakkoon. Tällöin avustajalla on mahdollisuus paremmin valvoa kuulustelussa, että kaikki ihmiskaupan tunnusmerkistön kannalta olennaiset seikat tulevat läpikäytyiksi sekä arvioimaan yhdessä tutkijan kanssa, onko asianomistaja psyykkisesti valmis aloittamaan kuulustelut. Lisäksi vältetään tilanteita, joissa esitutkintaan kirjataan asianomistajan ensimmäiseksi kertomukseksi välttelevä tai uhriaseman kokonaisuudessaan kiistävä kertomus.

Ihmiskaupparikosten asianomistajat saattavat suhtautua viranomaisiin ja poliisiin epäilevästi varsinkin, jos he tulevat maista, joissa kansalaisten luottamus poliisiin on heikkoa. Ihmiskauppatapauksille on tyypillistä, että epäily on välttänyt asianomistajalle tuntevansa poliiseja ja muita viranomaisia, eikä asianomistaja sen takia luota poliisin objektiivisuuteen. Myös avustajalla saattaa kulua aikaa luottamussuhteen luomiseksi asianomistajan kanssa esimerkiksi tilanteissa, joissa asianomistajaa on ensin käsitelty esitutkinnassa epäiltynä. Asianomistajan ja avustajan välisen luottamussuhteen syntyminen kuitenkin edistää useimmiten myös asianomistajan luottamusta poliisiin ja sitä kautta asian selvittämistä.

Varsin usein ilmenee tilanteita, joissa asianomistaja ei uskalla pelon takia kertoa poliisille kokemuksistaan. Pelko voi johtua asianomistajaan tai tämän lähipiiriin kohdistuneista uhkauksista, jotka useimmiten ovat keino vaikuttaa

asianomistajan haluun tehdä yhteistyötä poliisin kanssa. Todellista uhkaa asianomistajat ja heidän lähipiirinsä kokevat kuitenkin Suomessa saatujen kokemusten perusteella harvemmin. Avustaja voi käydä asianomistajan kanssa läpi uhkauksiin liittyviä olosuhteita ja tarpeen mukaan hakea lähestymiskielltoa tai olla yhteydessä esimerkiksi Ihmiskaupan uhrien auttamisjärjestelmään, mikäli uhka vaikuttaa todelliselta.

Ihmiskaupassa voi olla kyse rikolliseen toimintaan pakottamisesta. Tällöin on erityisen tärkeää, että asianomistajalla on mahdollisuus keskustella avustajan kanssa ennen kuulusteluja, jotta asianomistajalla on riittävä ymmärrys oman rikollisen toiminnan paljastamisen mahdollisista seurauksista. Toisaalta avustajan käyttäminen voi myös edesauttaa rikollisen toimintaan pakottamisen ilmituloa esitutkinnaissa.

Asianomistajan voi olla itse hankalaa erottaa, mikä todistelu on olennaista ihmiskaupan tunnusmerkistökäytännön kannalta. Avustaja voi selvittää asianomistajan hallussa olevaa todistelua sekä tiedossa olevia henkilötodistajia, ja toimittaa niistä kootusti tietoja tutkijoille. Varsinkin vieraskielisten todisteiden läpikäyminen ennakolta voi sujuvoittaa tutkintaa, kun tutkintaan ei päädy asiaan liittymätöntä käännettävää aineistoa.

Työperäistä ihmiskauppaa koskevissa esitutkinnoissa avustaja voi tehdä laskelmat asianomistajan palkkasaatavista, mikäli asianomistajan tekemät työajat ovat selvillä. Palkkasaatavien selvittäminen esitutkinnaissa on tärkeää ihmiskaupan ja sille vaihtoehtoisten tunnusmerkistöjen, törkeän kiskonnin ja kiskonnantapaisen työsyrynnän, tunnusmerkistöjen selvittämiseksi, mutta myös asianomistajan korvausvaatimusten määrän selvittämiseksi.

Ihmiskauppa on vakava ja usein tunnusmerkistöltään vaikeasti hahmotettava rikos, jolloin myös epäillyn oikeudesta puolustajaan tulee huolehtia heti tutkinnan alussa. Puolustaja voi pyytää tarpeellisten todistajien kuulemista jo esitutkinnan aikana, jolloin vältetään todennäköisemmin lisätutkintapyynnöiltä prosessin myöhemmissä vaiheissa. Lisäksi puolustaja pystyy arvioimaan ihmiskaupan tunnusmerkistöjen kannalta tarpeellisen todistelun ja keskittymään tunnusmerkistön kannalta olennaisiin argumentteihin, mikä sujuvoittaa niin esitutkintaa kuin myöhempää prosessia.

Lähteet ja lisätietoja

Esitutkintalaki 22.7.2011/805.

Laki holhoustoimesta 1.4.1999/442.

Laki oikeudenkäynnistä rikosasioissa 11.7.1997/689.

Rikoslaki 19.12.1889/39.

7.8 Tukihenkilön käyttö

Pia Marttila

koordinoiva erityisasiantuntija

Rikosuhripäivystys

Lain oikeudenkäynnistä rikosasioissa 2 luvun 3 §:n mukaan (ROL 689/1997) asianomistajalla on joissain tapauksissa mahdollisuus saada tuomioistuimen määräämä, valtion varoista maksettava tukihenkilö. Tuomioistuin määrää tukihenkilön pääosin samoilla kriteereillä kuin valtio oikeusavustajan.

Esitutkinnassa asianomistajan tukena voi olla myös ”kuulusteltavaa tukeva henkilö”, joka on muu kuin tuomioistuimen hänelle määräämä tukihenkilö. Tällaisena henkilönä voi toimia kuka tahansa sellainen henkilö, jonka läsnäolosta ei ole kuulustelijan arvion mukaan vaaraa esitutkinnalle tai sen salassapidolle.

Yleisimmin asianomistajan tukihenkilönä kuulusteluissa toimii Rikosuhripäivystyksen (RIKU) tukihenkilö, jolloin ROL:n mukaista määräystä ei tarvita. RIKU:n tukihenkilö on yleisimmin koulutettu ja ammatillisesti ohjattu vapaaehtoinen, joka toimii pelkästään etunimellään. Joissain tapauksissa tukihenkilönä voi kuitenkin toimia myös RIKU:n työntekijä, jonka koko nimi on asianomistajan tiedossa. On hyvä huomioida, että usein asianomistaja haluaa tuekseen saman tukihenkilön sekä kuulusteluun että oikeudenkäyntiin. Mikäli oikeudenkäynti järjestetään suljetuin ovin, RIKU:n tukihenkilö saa yleensä jäädä saliin, toisin kuin muu asianomistajaa tukeva henkilö.

Tukihenkilön tietoja ei kirjata kuulustelupöytäkirjaan sen välttämiseksi, että tämän henkilötiedot välittyisivät asianomistajalle, epäillylle tai muille tahoille. Rikosuhripäivystyksen vapaaehtoisilla tukihenkilöillä on käytössään numeroitu tukihenkilökortti, jonka numeron voi kirjata kuulustelulomakkeen kohtaan ”muut kuulustelussa läsnä olevat” (Poliisihallituksen ohje: rikoksen uhrin ohjaaminen ja rikosasioiden sovittelu, POL-2018-41886).

Tukihenkilö osallistuu kuulusteluun ainoastaan asianomistajan tai joissain tapauksissa todistajan tukena, eikä hänellä ole lupaa puuttua kuulustelun kulkuun substanssin osalta. Tukihenkilölle ei siten esimerkiksi tule kohdistaa kysymyksiä liittyen kuulusteltavan kertomukseen. Tukihenkilö ei myöskään voi toimia kuulustelutodistajana, jos asianomistaja/todistaja sellaisen haluaa. Tukihenkilö voi kuitenkin muun muassa pyytää taukoa, mikäli hän huomaa

kuulusteltavan sellaista tarvitsevan. Kuulustelussa tukihenkilön on suotavaa istua asianomistajan vieressä tai mahdollisimman lähellä tätä. Tukihenkilöä ei tule sijoittaa esimerkiksi seuraamaan kuulustelua toisesta huoneesta.

Sen lisäksi, että tukihenkilön läsnäolo voi edesauttaa kuulustelun onnistumista asianomistajan saaman tuen kautta, voi tukihenkilö myös esimerkiksi kulkea kuulusteluihin asiakkaansa kanssa, auttaakseen tätä löytämään perille ja lisätä tälle tämän turvallisuudentunnetta matkalla poliisiasemalle ja sieltä pois sekä tauoilla. Tukihenkilöllä voi olla myös tärkeä rooli asiakkaan tukemisessa kuulusteluiden välissä ja jälkeen, ja hän voi muistuttaa tätä kuulusteluissa sovitusta asioista, jotka voivat asianomistajalta unohtua stressaavassa tilanteessa.

Mahdollinen yhteydenpito RIKU:n vapaaehtoiseen tukihenkilöön käydään RIKU:n työntekijän kautta. RIKU:n asiakkaana olevan ihmiskaupan tai sen lähirikoksen uhrilla on aina vapaaehtoisen tukihenkilön lisäksi omatyöntekijä, jonka yhteystiedot ovat sekä asiakkaalla että vapaaehtoisella tukihenkilöllä. Mikäli asiakkaan omatyöntekijän suoria yhteystietoja ei ole tiedossa tai mikäli asiakkaalla ei vielä ole tukihenkilöä mutta haluaa sellaisen, voi RIKU:n ihmiskaupan uhrien erityistukipalveluun olla yhteydessä RIKU:n verkkosivustolta löytyvien yhteystietojen kautta.

Lähteet ja lisätietoja

Laki oikeudenkäynnistä rikosasioissa 11.7.1997/689.

Poliisihallituksen ohje. Rikoksen uhrin ohjaaminen ja rikosasioiden sovittelu. POL-2018-41886 (1.11.2019 - 31.10.2024).

Rikosuhripäivystys. Palvelu ihmiskaupan ja lähirikoksen uhrille. Saatavilla: <https://www-riku.fi/palvelut/ihmiskauppa/>.

7.9 Rankaisemattomuusperiaate: keskeisiä näkökohtia

Jani Hannonen

väitöskirjatutkija, OTM
Turun yliopisto

Heini Kainulainen

erikoistutkija, OTT, dosentti
Yhdenvertaisuusvaltuutetun toimisto

Rankaisemattomuusperiaatteen mukaan rikollisessa toiminnassa hyväksikäytettyä ihmiskaupan uhria ei tule rangaista rikoksista, joiden tekemiseen hänet on painostettu tai pakotettu osana hyväksikäyttöä. Rikosvastuu pitäisi uhrin sijasta kohdistaa hyväksikäyttäjään, joka organisoii rikollista toimintaa. Rikolliseen toimintaan pakottaminen on yksi ihmiskaupan muoto ja tyypillisesti uhri joutuu hyväksikäytettynä tekemään lukuisia rikoksia. Uhri painostetaan usein tekemään tavanomaisia rikoksia, kuten näpistelemään, salakuljettamaan tai myymään huumeaineita taikka osallistumaan rahanpesuun tai muuhun harmaan talouden toimintaan. Monet rikollisessa toiminnassa hyväksikäytetyistä ovat lapsia tai nuoria. Hyväksikäytettyinä uhreina on ollut niin valtaväestöön kuuluvia suomalaisia kuin ulkomaalaistaustaisia henkilöitä.

Hyväksikäytön uhrien tunnistaminen

Esitutkintaviranomaisella on keskeinen rooli ihmiskaupan uhrien tunnistamisessa ja siinä, että rankaisemattomuusperiaatetta päästään soveltamaan. Viitteitä hyväksikäytöstä on tarkkailtava, vaikka henkilö kohdattaisiin rikoksesta epäillyn asemassa. Indikaattoreita rikokseen painostamisesta ovat esimerkiksi:

- Rikoksesta epäillyn kertomus häneen kohdistetusta painostamisesta
- Ulkoa opetellulta vaikuttava kertomus
- Ihmiskauppaan viittaava haavoittuva elämäntilanne (esimerkiksi puutteelliset asuinolot)
- Alaikäisen toistuva kiinni jääminen eri puolella Suomea
- Varastetut tavarat eivät vaikuta olevan henkilön omaan käyttöön
- Rikoshyödyn kulkeutuminen jollekin toiselle (hyväksikäyttäjälle)

- Muut merkit ulkopuolisesta ohjauksesta (esimerkiksi rikospaikalle kuljettaminen, havainto liikkeen ulkopuolella odottavasta henkilöstä, ohjeet tai listat varastettavista tuotteista, painostavat viestit mobiililaitteissa).

Jos esitutkintaviranomaisella herää epäily mahdollisesta hyväksikäytöstä, kannattaa henkilö ohjata ihmiskaupan uhrien auttamisjärjestelmään tai Rikosuhripäivystykseen. Rikoksesta epäillyn asema ei saa olla esteenä avun tarvetta arvioitaessa. Auttamisjärjestelmän asiakkaana tai muun tukipalvelun piirissä olevalla uhrilla on paremmat edellytykset kertoa hyväksikäytöstä esitutkinnassa.

Yhteydenotto syyttäjään ja avustajaan

Poliisin kannattaa olla yhteydessä syyttäjään varhaisessa vaiheessa, ja keskustella mahdollisesta hyväksikäyttöepäilystä. Myös oikeudellisen avustajan käyttö esitutkinnassa voi edistää hyväksikäytön esille saamista.

Rikoksen taustan selvittäminen

Vaikka henkilö kohdattaisiin rikoksesta epäiltynä, rankaisemattomuusperiaate edellyttää hyväksikäytön selvittämistä. Se pitäisi muistaa myös käsiteltäessä rikosta summaarisessa menettelyssä, kuten sakkomenettelyssä. Jos epäily hyväksikäytöstä herää, rikoksen tausta tulisi selvittää, eikä vain määrätä sakkoa mahdolliselle ihmiskaupan uhrille.

Esitutkinnassa on esitutkintalain mukaan selvitettävä epäilty rikos, sen teko-olosuhteet, sillä aiheutettu vahinko ja siitä saatu hyöty, asianosaiset sekä muut syyteharkintaa ja rikoksen johdosta määrättävää seuraamusta varten tarvittavat seikat (ETL 1:2 §). Rikoksesta epäillyn painostus, hyväksikäyttö ja elämäntilanne vaikuttavat syyte- ja seuraamusharkinnassa. Näiden seikkojen huomioiminen rikosprosessissa on ihmisoikeusvelvoite Euroopan ihmisoikeustuomioistuimen ratkaisun V.C.L. ja A.N. v. Yhdistynyt kuningaskunta (16.2.2021) nojalla. Hyväksikäyttö on selvitettävä huolellisesti niin lievissä kuin vakavissa rikoksissa, vaikka rikolliseen toimintaan pakotettu ei kaikissa tapauksissa vapautuisi rankaisemattomuusperiaatteen mukaisesti rangaistusvastuusta.

Sensitiivinen kuulusteluote edistää hyväksikäytön esille saamista. Kuulustelijan pitäisi tarkkailla merkkejä ja kysyä oma-aloitteisesti mahdollisesta rikolliseen toimintaan painostamisesta. Poliisiin tulee kerätä myös muu painostamisväitettä tukeva näyttö, kuten rikoshyödyn kulkeutuminen hyväksikäyttäjälle.

Toimenpiteistä luopuminen

Suomessa rankaisemattomuusperiaatteesta ei ole erillistä säännöstä, vaan rikolliseen toimintaan pakotettu henkilö vapautuu rangaistusvastuusta sovellettaessa yleisiä toimenpiteistä luopumista koskevia säännöksiä. Ihmiskaupan uhrin pakotettuna tekemät lievät rikokset, eli tyypillisesti sakkorangaistukseen johtavat teot, on tarkoituksenmukaista päättää mahdollisimman pian rikosprosessissa. Poliisi voi tehdä päätöksen toimenpiteistä luopumisesta vähäisissä rikoksissa (ETL 3:9 §). Poliisi voi tehdä myös esitutkinnan rajoittamista koskevan esityksen (ETL 3:10 §) ja kiinnittää syyttäjän huomion rikoksesta epäillyn henkilön asemaan hyväksikäytettynä.

Syyttäjä voi tehdä esitutkinnan rajoittamista tai syyttämättä jättämistä koskevan päätöksen, ja antaa syyteharkinnassaan merkitystä sille, että rikoksen moitittavuus vähenee pakotettuna tekemästä rikoksesta (ROL 1:7–8). Jos rikoksen käsittely on edennyt tuomioistuimeen asti, tuomarilla on käytettävissään kaikkiin laajin harkintavalta luopua toimenpiteistä ja katsoa, että rikolliseen toimintaan pakotetun henkilön tekemät vakavammatkin rikokset voivat olla anteeksiannettavia (RL 6:12).

Ihmiskaupan uhrin oleskelustatukseen liittyvissä lievissä rikoksissa toimenpiteistä voidaan luopua jo tutkinnanjohtajan päätöksellä. Valtionrajarikoksen rankaisemattomuudesta on erityissäännös (RL 17:7.2 §), jonka nojalla tutkinta päätetään yleensä jo esitutkinnassa ”ei rikosta” -perusteella (ETL 10:2.2 §). Ulkomaalaisrikkomuksesta (ulkomaalaislaki 185 §) voidaan luopua, koska sitä voidaan pitää ilmeisen vähäisenä rikoksena (ETL 3:9 §).

Rankaisemattomuusperiaate koskee myös hallinnollisia seuraamuksia. Kun toimenpiteistä luovutaan, poliisiin tulisi osaltaan varmistaa, ettei uhria poisteta maasta tai hänelle langeteta muuta hallinnollista seuraamusta.

Ihmiskaupparikostutkinnan aloittaminen

Ihmiskaupan uhrin asema ei parane vain sillä, että häntä ei rangaista. Tämän lisäksi tulee varmistaa, että uhri pääsee pois hyväksikäytön piiristä, mitä tukee ihmiskaupparikostutkinnan aloittaminen. Käytännössä ihmiskaupparikoksen selvittämistä ja toteennäyttämistä helpottaisi, jos uhrin tekemät rikokset olisi jo loppuunkäsitelty, ja häntä kohdeltaisiin sen jälkeen rikosprosessissa yksinomaan ihmiskaupparikoksen asianomistajana.

Tiivistys:

- Tunnistetaan rikollisessa toiminnassa hyväksikäytetyt ihmiskaupan uhrin esitutkinnassa.
- Ohjataan uhri Ihmiskaupan uhrien auttamisjärjestelmään tai Rikosuhripäivystykseen.
- Otetaan yhteys syyttäjään.
- Selvitetään rikoksen tausta huolellisesti.
- Päätetään lievät rikokset rikosprosessin varhaisessa vaiheessa.
- Avataan ihmiskauppatutkinta.

Lähteet ja lisätietoja

Esitutkintalaki 22.7.2011/805.

Hannonen, J., & Kainulainen, H. (2022). Ihmiskaupan uhrien rankaisemattomuusperiaate. Oikeusministeriön julkaisuja, Selvityksiä ja ohjeita 2022:8. Saatavilla: <https://julkaisut.valtioneuvosto.fi/handle/10024/164314>.

Hannonen, J. & Kainulainen, H. (2023): Ihmiskaupan uhrien rankaisemattomuusperiaate ei toteudu käytännössä. Haaste 3/2023. Saatavilla osoitteesta: <https://rikosentorjunta.fi/-/3-23-haaste-ihmiskaupan-uhrien-rankaisemattomuusperiaate-ei-toteudu-kaytannossa>.

Laki oikeudenkäynnistä rikosasioissa 11.7.1997/689.

Rikoslaki 19.12.1889/39.

Ulkomaalaislaki 30.4.2004/301.

Syyttäjän näkökulma rankaisemattomuusperiaatteeseen

Mikko Sipilä
erikoissyyttäjä
Syyttäjälaitos

Rankaisemattomuusperiaatteen tausta

Ihmiskaupan uhreja ei tule syyttää tai rangaista osallisuudesta lainvastaisiin tekoihin, joihin heidät on pakotettu. Tarkoituksena on turvata uhrin ihmisoi-keudet ja välttää toissijaista uhriutumista (double / secondary victimisation). Kyse on kansainvälisestä oikeusperiaatteesta, jonka konkreettinen sisältö on tulkinnanvarainen.

Rankaisemattomuusperiaatteen taustalla on se, ettei uhri ei ole pääsyyllinen rikokseen, vaan sen todellinen tekijä on hyväksikäyttäjä. Rankaisemattomuus edellyttää, että ihmiskaupan uhri on ”pakotettu” rikoksen tekemiseen. Pakottamisen käsite on ymmärrettävä laajasti. Se ei ole vain fyysistä väkivaltaa tai sen uhkaa, vaan pakottamista ovat kaikki ihmiskaupan keinoissa lueteltu toiminta, esim. riippuvaisen aseman tai turvattoman tilan hyväksikäytöstä. Pakottaminen on valta-aseman käyttämistä. Ihmiskaupan uhrin on vaikea toimia toisin, ja hänen voi todellisuudessa olla mahdotonta uhmata hyväksikäyttäjän tahtoa ja kieltäytyä rikosten tekemisestä. Pakottamisessa on yleensä kyse pitkäkestoisesta tilasta, jossa ihmiskaupan uhri painostetaan tekemään useita rikollisia tekoja.

Säännökset

Lainsäädännössä ei ole yleistä rankaisemattomuussäännöstä eikä yleistä pakkoa koskevaa yleistä oppia (vrt. duress), vaan pakkotilasäännös (RL 4:5 §). Lisäksi on valtionrajarikoksen rankaisemattomuussäännös (RL 17:7.2 §). Huomionarvoisia ovat säännöksessä rangaistuksen tuomitsematta jättämisestä (RL 6:12 §) poikkeuksellisuusperuste kohdassa 3 ”rikos on tekoon tai tekijään liittyvistä erityisistä syistä anteeksiannettavaan tekoon rinnastettava” sekä syyttämättäjättämisperusteet (ROL 1:7–8 §). Rankaisemattomuusperiaate mielletään pääasiassa toimenpiteistä luopumisena.

Euroopan parlamentin ja neuvoston direktiivi

Ihmiskaupan vastainen direktiivi 2011/36/EU, ihmiskaupan ehkäisemisestä ja torjumisesta sekä ihmiskaupan uhrien suojelemisesta ja neuvoston puitepäätöksen 2002/629/YOS korvaamisesta, 8 artikla koskee uhrin syyttämättä jättämistä tai tälle määrättyjen seuraamusten soveltamatta jättämistä

Jäsenvaltioiden on oikeusjärjestelmiensä peruseriaatteita noudattaen toteutettava tarvittavat toimenpiteet varmistaakseen, että toimivaltaisilla kansallisilla viranomaisilla on mahdollisuus jättää ihmiskaupan uhrit syyttämättä tai seuraamuksetta osallistumisesta rikolliseen toimintaan, johon heidät on pakotettu suorana seurauksena 2 artiklassa tarkoitettujen tekojen kohteeksi joutumisesta.

Suojelun tarkoituksena on turvata uhrin ihmisoikeudet, välttää uudelleen uhriksi joutuminen ja rohkaista uhreja toimimaan rikosoikeudenkäynneissä todistajina rikosentekijöitä vastaan. Tarkoituksena ei saisi kuitenkaan olla syytetöimiltä tai seuraamuksilta suojaaminen sellaisten rikosten osalta, jotka henkilö on tehnyt tai joiden tekemiseen hän on osallistunut omasta tahdostaan.

Suomessa ei erillistä implementointia vaan katsottu vallitsevien toimenpiteistöluopumissäännösten olevan riittäviä.

Kyseeseen tulevia rikoksia

”Esimerkiksi väärennettyjen asiakirjojen käytöstä taikka prostituutiota tai maahanmuuttoa koskevan lainsäädännön soveltamisalaan kuuluvista rikoksista, joita heidän on täytynyt tehdä ihmiskaupan suorana seurauksena.”

- Väärennys, väärän henkilötiedon antaminen tms.
- Omaisuusrikokset, huumausainerikokset, ampuma-aserikokset, järjestykselakirikokset?
- Väkivaltarikokset, henkirikokset?

Ihmiskaupan dynamiikkaa: Uhri muuttuu tekijäksi

Esimerkiksi ihmiskaupan ja parituksen osalta tulee huomioida;

- Onko kyseessä oman aseman parantaminen tms.?

- Toiminta on lähtökohtaisesti rankaisematonta, kun kyse on ihmiskaupan uhrina tehdystä rikoksesta.
- mahdollisuuden toimia toisin
- Kyse ei ole täydestä immuniteetista, vaan tapauskohtaisesti arvioitavista tilanteista - onko henkilö ymmärtänyt toimintansa lainvastaisuuden ja olisiko voinut pidättäytyä teoista.

Hyväksikäyttö rikollisessa toiminnassa on ilmiö, jossa ihmiskaupan uhrit painostetaan tekemään rikoksia hyväksikäyttäjän lukuun. Näissä tilanteissa rankaisemattomuusperiaate suojaa uhria rangaistukselta. Ihmiskaupan uhreja saatetaan painostaa tekemään tavanomaisia rikoksia, kuten omaisuus- tai huumausainerikoksia. Ulkomaalaistaustaisilla henkilöillä kyse voi olla myös oleskelustatukseen liittyvistä rikoksista, esim. valtionrajarikoksesta.

Seuraavat askeleet?

- Ihmiskaupan uhri tulisi tunnistaa, vaikka hän olisi rikoksesta epäiltyä.
- Lievät rikokset pitäisi päättää mahdollisimman varhaisessa rikosprosessin vaiheessa. Syyttäjää voi jättää syyttämättä esimerkiksi vähäisyysperusteella. Tämä on järkevää niin uhrin kuin prosessiekonomian kannalta.
- Vakavissakin rikoksissa voidaan harkita toimenpiteistä luopumista.
- Ihmiskaupan uhrin asema ei parane vain sillä, että häntä ei rangaista. Tämän lisäksi tulee varmistaa, että uhri pääsee pois hyväksikäyttökuvioista.
- Ihmiskaupparikostutkinnan käynnistäminen hyväksikäyttäjää vastaan olisi tärkeää.
- Rankaisemattomuusperiaatteen käyttö voi parantaa mahdollisuutta selvittää ihmiskaupparikosta.

Lähteet ja lisätietoja

Euroopan parlamentin ja neuvoston direktiivi 2011/36/EU, annettu 5 päivänä huhtikuuta 2011, ihmiskaupan ehkäisemisestä ja torjumisesta sekä ihmiskaupan uhrien suojelemisesta ja neuvoston puitepäätöksen 2002/629/

YOS korvaamisesta. Euroopan unionin virallinen lehti, 15.04.2011. <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/FI/TXT/?uri=CELEX:32011L0036>.

Esitutkintalaki 22.7.2011/805.

Hannonen, J., & Kainulainen, H. (2022). Ihmiskaupan uhrien rankaisemattomuusperiaate. Oikeusministeriön julkaisuja, Selvityksiä ja ohjeita 2022:8. Saatavilla: <https://julkaisut.valtioneuvosto.fi/handle/10024/164314>.

Laki oikeudenkäynnistä rikosasioissa 11.7.1997/689.

Rikoslaki 19.12.1889/39.

Ulkomaalaislaki 30.4.2004/301.

7.10 Alaikäiset ihmiskaupan uhrit Suomessa

Saara Pihlaja

erityisasiantuntija (ihmiskaupan uhrien auttamistyö)

Rikosuhripäivystys

Epäillyn ihmiskaupan kohteeksi on Suomessa tietävästi joutunut hyvin erilaisista taustoista tulevia lapsia. Lapsella tarkoitetaan tässä luvussa kaikkia alle 18-vuotiaita henkilöitä YK:n lasten oikeuksien sopimuksen artiklan 1 mukaisesti. Tiettyjä lapsiin kohdistuneita rikoksia, sekä lasten tekemiä rikoksia tutkittaessa olisikin tärkeää huomioida ihmiskaupan mahdollisuus.

Karkeasti jaoteltuna ihmiskauppaviitteitä on tunnistettu esimerkiksi seuraavallisissa tapauksissa:

- 1) Lapset, joilla on elämässä erilaisia haasteita, kuten vaikeat kotiolot, aiemmat hyväksikäytön tai väkivallan kokemukset, mielenterveyden häiriöt, päihteiden käytön ongelmat, syrjäytyneisyys tai luvattomat poissaolot kotia tai sijaishuoltoapaikasta, esimerkiksi:
 - Seksuaaliväkivaltaan liittyvää ihmiskauppaa, kuten seksin myyntiin tai muihin seksuaalisiin tekoihin pakottamista jonkun luotetuksi kokeman henkilön toimesta sekä fyysisesti että verkkovälitteisesti.
 - Rikollisessa toiminnassa hyväksikäyttöä, kuten huumausaine-, väkivalta- tai muunlaisten rikosten tekoon pakottamista, sekä painostusta saattaa myös muita ikätovereita hyväksikäytön kohteiksi samaan hyväksikäyttökokonaisuuteen, kuin missä itse on uhrina.
- 2) Turvapaikanhakijana tai jollakin muulla oleskelulupaperusteella Suomeen joko ilman huoltajaa tai huoltajan kanssa saapuneet lapset, esimerkiksi:
 - Työvoiman hyväksikäyttöä.
 - Rikollisessa toiminnassa hyväksikäyttöä, kuten huumausaine-, väkivalta- tai muunlaisten rikosten tekoon pakottamista.
 - Avioliittoon pakottamista tai pakkoavioliitossa toisen henkilön määräsvallan alla, ihmisarvoa loukkaavissa olosuhteissa elämistä, ilman mahdollisuutta erota liitosta. Joissakin tiedossa olevissa tapauksissa avioliittoon pakotetun lapsen ikä on väärennetty henkilöllisyystodistuksessa ylöspäin siten, että lapsi vaikuttaisi täysi-ikäiseltä.

3) Suomessa syntyneet tai varhaislapsuudessa Suomeen muuttaneet lapset, joiden vanhempien alkuperäinen kotimaa on jokin muu kuin Suomi, esimerkiksi:

- Avioliittoon pakottamista vanhempien, suvun tai yhteisön sopimaksi katsoman henkilön kanssa esimerkiksi kunniaan liittyvän väkivallan uhalla vanhempien alkuperäisessä kotimaassa.

Esimerkiksi pakkoavioliittotapauksissa alaikäisyys yhdessä kunniaan liittyvän kontrollin ja väkivallan, perheen ja yhteisön elämänvalintoja määrittävän roolin ja omista oikeuksista tietämättömyyden kanssa, altistivat hyväksikäytön kohteeksi joutumiselle.

Lähteet ja lisätietoja

Lehtinen, M. & Rossi, M. (toim.) (2022). Käsikirja lapsiin kohdistuvien väkivalta- ja seksuaalirikosten tutkintaan. Helsinki: Grano Oy. <https://poliisi.fi/seksuaalirikokset>.

Pihlaja, S., & Piipponen, J. (2023). Selvitys Rikosuhripäivystyksen asiakkuudessa olevien seksuaaliväkivaltaa kokeneiden ihmiskaupan uhrien tapauksista ja tilanteista. Oikeusministeriön julkaisuja, Selvityksiä ja ohjeita, 2023:23. Helsinki: Oikeusministeriö.

SopS 59/1991. Laki lapsen oikeuksia koskevan yleissopimuksen eräiden määräysten hyväksymisestä.

7.10.1 Haasteet lapsen kohdistuneen ihmiskaupan tunnistamisessa

Saara Pihlaja,

erityisasiantuntija (ihmiskaupan uhrien auttamistyö)

Rikosuhripäivystys

Ihmiskaupan kohteeksi joutuneet lapset eivät useimmiten ole hyväksikäyttötilanteen aikana tiedostaneet olevansa vakavan hyväksikäytön uhreja, jos hyväksikäyttäjä on ollut joku heidän luotettavaksi kokemansa henkilö. Joissakin tapauksissa lapsi on kokenut hyötyneensä esimerkiksi seksin tai huumausainneiden myymisestä myös itse. Toisissa tapauksissa lapsi on kertonut kokeneensa olleensa hyväksikäyttäjän määräysvallan alla, manipuloituna ja alistettuna. Hyväksikäytön tunnistaminen voikin olla erityisen haastavaa, mikäli asianomistaja ei itse tiedosta olevansa hyväksikäytön kohteena tai suojelee epäiltyä tekijää joko seurausten pelossa tai solidaarisuudesta tätä kohtaan. Tutkittaessa tapauksia, joissa lapsi on pakotettu myymään seksiä, tulisi tavoittaa pakottajana toimineen henkilön lisäksi myös seksin ostoon syyllistyneet henkilöt.

Jotkut tiedossa olevat ihmiskaupan kynnyksen ylittävät tapaukset ovat alkaneet päihdeiden saamista vastaan tehtyjen tekojen kautta. Sama lapsi on saattanut syyllistyä yhteiskunnassa ei-toivottuun toimintaan ja rikosten tekoon osin omasta tahdostaan ja osin painostettuna. Lasten kohdalla onkin tärkeää pohtia erityisen tarkasti ns. pakon määritelmää ja sitä, onko hänellä ikätasoonsa nähden ollut tosiasiallisesti mahdollisuutta kieltäytyä häneltä pyydetystä toiminnasta tai ymmärtää sen seurauksia.

Joskus lapsen kertomus häneen kohdistuneista tapahtumista voi vaikuttaa epäuskottavalta. On kuitenkin tärkeää muistaa, että ihmiskauppa ja muu vakava hyväksikäyttö voi olla lapselle traumatisoiva kokemus, ja traumaattisista tapahtumista kertominen voi olla kenelle tahansa hyvin haastavaa tai jopa mahdotonta. Kertomuksen epäuskottavuuteen voi myös vaikuttaa mahdolliset mielenterveyden haasteet tai päihdeongelma, jotka ovat hyväksikäytölle altistavia tekijöitä. Siksi onkin erittäin tärkeää pysähtyä kuulemaan lasta itseään myös tapauksissa, jotka alussa vaikuttavat epäuskottavilta. Näyttöä tapahtuneesta voi löytyä esimerkiksi lapsen puhelimesta, mikäli sen sisältöä päästään asianmukaisin toimin tarkastelemaan riittävän nopeasti.

Useat lapsiin kohdistuneet hyväksikäyttötapaukset, joissa ihmiskaupan kynnyks vaikuttaa ylittyneen, ovat tulleet ilmi vasta hyväksikäyttötilanteen päätyttyä. Näissä tapauksissa lapsi on täysi-ikäistyttyään alkanut kyseenalaistaa häneen kohdistuneita tekoja ja hakenut itse apua. Tapaukset eivät kuitenkaan pääsääntöisesti ole edenneet esitutkinnassa, sillä näyttöä on vuosia myöhemmin ollut haastavaa löytää. Lapsiin kohdistuvaa ihmiskauppaa tulisikin tunnistaa ja paljastaa mahdollisimman reaaliaikaisesti.

Lapsen ollessa kuultavana

Esitutkintalain 4 luvun 7§:n perusteella alle 18-vuotiasta on kohdeltava esitutkinnassa hänen ikänsä ja kehitystasonsa edellyttämällä tavalla, ja alle 18-vuotiaisiin kohdistuvat tutkintatoimenpiteet on mahdollisuuksien mukaan annettava tähän tehtävään erityisesti perehtyneille tutkijoille. Käsikirja lapsiin kohdistuvien väkivalta- ja seksuaalirikosten tutkintaan kokoaa esitutkinnassa huomioitavat seikat kattaen myös verkkovälitteisen lapsiin kohdistuvan seksuaaliväkivallan tutkinnan (Lehtinen ja Rossi, 2022).

Muiden seikkojen lisäksi lapsen kohdistuvan ihmiskaupan tutkinnassa on tärkeää huolehtia, että lapsella on heti esitutkinnan alusta alkaen ihmiskauppa-asioihin perehtynyt oikeudenkäyntiavustaja sekä lapsen turvallisesti kokema aikuinen/tukihenkilö, joka saa olla lapsen kanssa samassa tilassa puhuttamisen ja kuulustelujen aikana. Aikuisen tulee olla paikalla myös silloin, kun lapsen oikeuksista ja velvollisuuksista kerrotaan sekä vaatimuksista ja rangaistuksista kysytään. Lapsen mukana olevien henkilöiden on hyvä näkyä kuulustelun videotallenteella sen varmistamiseksi, että heidän tiedetään olleen vaikuttamatta lapsen kertomukseen, mikäli siitä heräisi rikosprosessin myöhemmässä vaiheessa kysymyksiä.

Kuulemisen aikana voi selvittää esimerkiksi, tiesikö tekijä lapsen mahdollisista haavoittuvuustekijöistä, kuten mielenterveyden ongelmista tai vaikeista kotioloista, kenen kanssa lapsi keskusteli esimerkiksi seksin tai huumausaineiden myymisestä ja rahantarpeesta ennen tilanteeseen päätymistä, miten päätös toiminnasta syntyi, mitä olisi tapahtunut, jos lapsi ei olisi toiminut kuten nyt toimi ja miten lapsi kuvailisi suhdettaan muihin kokonaisuuteen liittyviin henkilöihin.

Lähteet ja lisätietoja

Esitutkintalaki 22.7.2011/805.

Lehtinen, M., & Rossi, M. (toim.) (2022). Käsikirja lapsiin kohdistuvien väkivalta- ja seksuaalirikosten tutkintaan. Helsinki: Grano Oy. <https://poliisi.fi/seksuaalirikokset>.

Pihlaja, S., & Piipponen, J. (2023). Selvitys Rikosuhripäivystyksen asiakkuudessa olevien seksuaaliväkivaltaa kokeneiden ihmiskaupan uhrien tapauksista ja tilanteista. Oikeusministeriön julkaisuja, Selvityksiä ja ohjeita, 2023:23. Helsinki: Oikeusministeriö.

7.10.2 Huomioita lapsiin kohdistuvan hyväksikäytön esitutkinnasta

Saara Asmundela

rikoskomisario, FM

Keski-Suomen tutkintayksikkö

Lainsäädännössä lapsella tarkoitetaan alle 18-vuotiasta. Esitutkinnassa lapsiin liittyy monenlaista erityissäätelyä ja lisäksi alle 15-vuotiaita ja 15 - 17-vuotiaita asianomistajia koskevat osin eri säännökset.

Alle 15-vuotiaan asianomistajan kuulustelu taltioidaan videolle ja kuulustelussa noudatetaan tutkittuun tietoon pohjautuvaa NICHD (National Institute of Child Health and Human Development) -haastattelurunkoa. Rikosasian pääkäsittelyssä ei kuulla henkilökohtaisesti alle 15-vuotiaita, joten henkilökohtaisen kuulemisen korvaa tällöin kuulustelutallenteen katsominen. Tallennettua kuulustelua voidaan lain mukaan käyttää tällaiseen tarkoitukseen alle 15-vuotiaiden lisäksi myös 15 - 17-vuotiaiden seksuaalirikosten tai ihmiskaupan uhrien kohdalla, jos asianomistaja sitä itse pyytää, tai muutoin erityisen suojelun tarpeessa olevien asianomistajien kohdalla. Tämä kuitenkin edellyttää sitä, että rikoksesta epäillylle on varattu esitutkinnassa asianmukainen mahdollisuus esittää kuulusteltavalle kysymyksiä, koska sitä mahdollisuutta ei enää pääkäsittelyn yhteydessä ole (ns. kontradiktorisuusperiaate).

Tämä vastakuulustelumahdollisuus toteutetaan yleisimmin siten, että rikoksesta epäillylle näytetään asianomistajan kuulustelutallenne ja hänelle kerrotaan, ettei asianomistajaa tulla henkilökohtaisesti kuulemaan rikosasian pääkäsittelyssä, vaan tälle mahdollisesti esitettävät kysymykset täytyy esittää jo esitutinnan aikana. Tutkinnanjohtaja viime kädessä päättää, missä muodossa kysymykset lapselle esitetään, sillä kysymyksen muotoilulla ja kysymystyypillä voi olla ratkaiseva merkitys sen kannalta, mitä lapsi vastaa ja kuinka luotettava hänen vastaustaan voi pitää. Johdattelevia kysymyksiä ja muunkinlaisia johdattelua pitää ehdottomasti välttää ja rikosepäilyä pitää lähestyä avoimin kysymyksin. Videoitavaa kuulustelua seuraamassa on tyypillisesti vähintään yksi poliisi ja lisäksi lapsen edunvalvoja ja/tai avustaja sekä joskus myös syyttäjä. Myös rikoksesta epäillyn oikeusavustajan voidaan joissakin tilanteissa sallia seuraavan lapsen kuulustelua videoyhteydellä ja esittää jatkokysymyksiä kysyttäväksi samassa kuulustelutilaisuudessa.

Lapsen oikeuksien sopimus, jonka Suomikin on ratifioinut, velvoittaa myös poliisia. Lapsella on sopimuksen mukaan oikeus ilmaista mielipiteensä kaikissa itseään koskevissa asioissa ja oikeus saada tietoa. Lapsella on siis oikeus tulla kuulluksi, joskin hänellä on myös asianomistajan lakisääteinen oikeus olla myötävaikuttamatta itseensä kohdistuneen rikoksen selvittämiseen. Lapselle täytyy myös kertoa esitutkinnan vaiheista ja niiden merkityksestä ikätasoisesti. Lisäksi lasten oikeuksien sopimuksen mukaan lapsella on oikeus saada apua toipumiseen, jos on joutunut väärinkäytösten uhriksi. Poliisin palveluohjausvelvoite koskee siis myös lapsia. Esimerkiksi Rikosuhripäivystykseen voi ohjata jo yläkouluikäisiä lapsia heidän suostumuksellaan. Myös kaikilta alaikäisten asianomistajien huoltajilta on kysyttävä lupa heidän yhteystietojensa välittämiseen Rikosuhripäivystykseen ja heitä on informoitava muistakin relevanteista ja käytössä olevista tukipalveluista. Lapsen oikeuksien sopimus velvoittaa myös poliisia kohtelemaan lasta ihmisarvoa kunnioittavasti, vaikka tämä olisi itse rikkonut lakia. Tämä on erityisen tärkeää muistaa silloin, jos ihmiskauppaepäilyyn liittyy rikollisessa toiminnassa hyväksikäyttöä, kuten rikosten teetmistä lapsella.

Esitutkinnassa on huolehdittava siitä, että lapsen etua valvoo lapsen laillinen edustaja. Jos lapsen huoltaja tai muu läheinen on samassa asiassa rikoksesta epäiltynä, huoltajat ovat estyneitä edustamaan lasta. Tällöin poliisin täytyy tehdä käräjäoikeuteen hakemus edunvalvojan määräämisestä lapselle. Poliisi voi lisäksi pyytää, että käräjäoikeus antaa asiassa väliaikaismääräyksen, jolloin käräjäoikeus ei kuule huoltajia ennen määräyksen antamista. Edunvalvojaa on mahdollista hakea myös silloin, jos lapsen huoltaja ei muusta syystä kykene puolueettomasti valvomaan lapsen etua. Näin voi olla esimerkiksi silloin, jos huoltaja on erittäin passiivinen tai jos huoltaja ilmaisee, että hyväksyy rikoksen, jonka kohteeksi lapsen epäillään joutuneen.

Lapsiin kohdistuvien väkivalta- ja seksuaalirikosten tutkintaa ohjeistavan käsikirjan (Lehtinen ja Rossi, 2023) mukaan suositeltavaa on, että lapsen edunvalvoja ja oikeudenkäyntiavustaja eivät ole sama henkilö, koska edunvalvoja ei ole sidottu lapsen tahtoon, mutta avustaja puolestaan on. Edunvalvojan tehtäviin siis kuuluu myös hankkia lapselle oikeudenkäyntiavustaja. Jos asiassa epäillään RL 20 luvun seksuaalirikosta, asianomistajalla on hänen iästään riippumatta lähtökohtaisesti oikeus saada esitutkintaa varten avustaja maksutta. Lisäksi tämä mahdollisuus on silloin, kun on kyse henkeen, terveyteen tai vapautteen kohdistuvasta rikoksesta eli esimerkiksi ihmiskaupasta, jos rikosta on

sen vakavuus, asianomistajan henkilökohtaiset olosuhteet ja muut seikat huomioon ottaen on pidettävä perusteltuna.

Vaikka 15 - 17-vuotias käyttää jo puhevaltaa huoltajiensa ohella itseään koskevassa rikosasiassa, alaikäisten huoltajilla on oikeus saada tietoa lastaan koskevassa rikosasiassa. On tärkeää, että poliisi huolehtii, että kaikilla lapsen huoltajilla on yhtäläinen oikeus ja pääsy lasta koskeviin tietoihin. Etenkin jos huoltajat asuvat eri talouksissa, kutakin heistä täytyy informoida tasapuolisesti.

Koska esitutkinnassa tehdään tällöin pääkäsittelyä korvaavia toimenpiteitä, esitutkintaan kohdistuu merkittäviä laatuvaatimuksia. Alle 18-vuotiaisiin kohdistuneiden rikosten tutkinnasta onkin säädetty, että tutkintatoimenpiteet on mahdollisuuksien mukaan annettava tähän tehtävään erityisesti perehtyneille tutkijoille. Poliisihallinnossa on erityiskoulutus lapsiin kohdistuneiden rikosten tutkintaan. Poliisi voi myös pyytää apua lapsen tai nuoren kuulustelemiseen tai esimerkiksi kuulustelutaktiikan ja -kysymysten suunnittelemiseen yliopistosairaaloiden lasten ja nuorten oikeuspsykologian tai -psykiatrian yksiköiltä, jos kuulusteltava on erityisen nuori, hänellä on kehitysviivästymää tai asiaan liittyy muuten erityisosaamista vaativia piirteitä.

Erityisen tärkeää ihmiskaupparikostenkin kohdalla on arvioida asianomistajan suojelutarve kirjallisesti. Arviointi tehdään 15 vuotta täyttäneen tai 15 vuoden ikää lähestyvän kanssa ja sitä nuorempien osalta heidän huoltajiensa kanssa. Arvio täytyy tehdä ennen kuulustelua vähintään siltä osin, että kuultavalle kerrotaan hänen oikeudestaan pyytää henkilökohtaisen kuulemisen korvaamista pääkäsittelyssä kuulustelutallenteen katsomisella. Vaikka nuori asianomistaja ilmoittaisikin, että haluaa tulla henkilökohtaisesti kuulluksi pääkäsittelyssä, kuulustelun tallentaminen on erittäin suositeltavaa, sillä hän saattaa myöhemmin muuttaa mieltään.

Jokaisella poliisimiehellä on myös lakisääteinen velvollisuus tehdä lastensuojeluilmoitus, kun hän on tehtävässään saanut tietää lapsesta, jonka hoidon ja huolenpidon tarve, kehitystä vaarantavat olosuhteet tai oma käyttäytyminen edellyttää mahdollista lastensuojelun tarpeen selvittämistä. Lapsen joutuminen rikoksen kohteeksi on lähtökohtaisesti aina peruste tehdä lastensuojeluilmoitus. Tärkeää on lisäksi muistaa, että esitutkinnan aikana ilmi tulleet uudet huolenaiheet muodostavat myös ilmoitusvelvollisuuden, vaikka lastensuojeluilmoitus olisikin jo aiemmin tehty. Esitutkinnassa ilmenevät tiedot saattavat

olla erittäin tärkeitä myös lastensuojeluviranomaisen omien prosessien ja toimenpiteiden kannalta, joten tutkinnan kulusta ja vähintään sen lopputuloksesta on perusteltua informoida lastensuojeluviranomaista sitten, kun se on esitutkintaa vaarantamatta mahdollista.

Lähteet ja lisätietoja

Lehtinen, M. ja Rossi M. (2023). Käsikirja lapsiin kohdistuvien väkivalta- ja seksuaalirikosten tutkintaan. Helsinki. Grano Oy. <https://poliisi.fi/seksuaalirikokset>

Rikoslaki 19.12.1889/39.

SopS 59/1991. Laki lapsen oikeuksia koskevan yleissopimuksen eräiden määräysten hyväksymisestä.

The National Institute of Child Health and Human Development (NICHD) Protocol: Interview guide. Teoksessa: Lamb, M. E., La Rooy, D. J., Malloy, L. C., & Katz, C. (2011). Wiley Series in The Psychology of Crime, Policing and Law Children' Testimony.

8 Poliisin ja syyttäjän päätökset – esitutkinnan aloittamatta jättäminen, päättäminen ja rajoittaminen

Satu Rantaeskola

rikosprosessioikeuden ja rikosoikeuden yliopettaja, OTT, dosentti
Poliisiammattikorkeakoulu

Yleensä esitutkinta päätetään sen valmistuttua toimittamalla asia syyttäjälle syyteharkintaa varten. Tätä voidaan pitää myös ihmiskauppaa koskevissa rikosasioissa pääsääntönä. Joissakin tilanteissa päätös esitutkinnan aloittamatta jättämisestä, jo aloitetun esitutkinnan lopettamisesta tai aloitetun esitutkinnan rajoittamisesta voi kuitenkin olla ajankohtainen. Sellaisen päätöksen voi asian esitutkintavaiheessa tehdä esitutkintaviranomainen (poliisi⁶⁹) yksin tai esittelemällä asian syyttäjän ratkaistavaksi. Hyvä pääsääntö yksittäisen asian ratkaisijaa ja ratkaisuvalltaa arvioitaessa on, että poliisi voi päättää täysin selvän asian ilman syyttäjää, mutta vähänkin epäselvemmässä tapauksessa päätöksen voi tehdä vain syyttäjä. Esitutkinnan aloittamatta jättämisestä, aloitetun esitutkinnan lopettamisesta tai rajoittamisesta koskevasta päätöksestä huolimatta, esitutkinta on aloitettava uudelleen, jos siihen on perusteltu syy asiassa ilmenneiden uusien seikkojen vuoksi. Lisäksi huomion arvoista on, että vaikka ihmiskaupparikosepäilyä ei olisi käsillä, tapaus saattaa hyvinkin täyttää jonkin muun tai muiden rikosten tunnusmerkistön.

Artikkelissa käsitellään soveltamiskäytännön esittelyn jälkeen ihmiskaupan uhriksi joutuneelle tarjottavien tukitoimien merkitystä suhteessa rikosprosessiin. Sen jälkeen jaotellaan esitutkinnan aikaiset ratkaisut katkaista asian eteneminen rikosprosessissa eli poliisin itsenäiset päätökset ja päätökset, joihin poliisi tarvitsee syyttäjän myötävaikutuksen. Tällä käsittelytavalla pyritään korostamaan sitä, että tarvittaessa poliisin tulee mieluummin esitellä rikosepäily rajoittamisesityksenä syyttäjälle kuin ratkaista se itsenäisesti. Artikkelissa viimeisenä esitellään esitutkinnan keskeyttämisen perusteet ja menettelyn keskeiset

⁶⁹ Tässä artikkelissa viitataan esitutkintaviranomaisena poliisiin, vaikka asia koskee muitakin esitutkintaviranomaisia.

erot esitutinnan aloittamatta jättämiseen, esitutinnan lopettamiseen ja esitutinnan rajoittamiseen.⁷⁰

Kaikkien teemaan liittyvien perusteiden käsitteleminen tässä yhteydessä ei ole tarpeen, vaan tässä keskitytään ratkaisuihin, jotka voivat olla ajankohtaisia erityisesti ihmiskaupparikosepäilyissä.⁷¹ Tässä viitataan tunnusmerkistöinä vain ihmiskauppaan ja törkeään ihmiskauppaan, vaikka myös monet muut rikokset kuuluvat ihmiskaupparikosten ilmiön ”alle”.⁷²

Ihmiskaupparikosepäilyn esitutinnan päätöksiä koskevasta tutkimuksesta

Ihmiskaupparikosepäilyjen esitutkintaa koskevia päätöksiä on tutkittu. Tutkimuksen kohteena olleet sata tapausta, jotka eivät edenneet syyteharkintaan, ovat jakautuneet ratkaisuperusteeltaan. Niissä on käytetty perustetta ”ei rikos” 17 tapauksessa, kustannuksiin tai prosessuaalisiin syihin sidottua rajoittamisperustetta 39 tapauksessa sekä ”muuta syytä” 44 tapauksessa. Ryhmään ”muu syy” oli merkitty ulkomailla tapahtuneita tekoja, joissa tapauksen tutkimista Suomessa ei ollut pidetty tarkoituksenmukaisena (ETL 3:8) tai asia oli siirretty Keskusrikospoliisille. Aineiston tapauksesta 12 tapauksen esitutkinta oli keskeytetty.⁷³

Tässä artikkelissa käytetään rajoittamista koskevan lainsäädännön⁷⁴ mukaista jaottelua, johon poliisin luokittelun tulisi nojata ja olla riittävän kattava. Tämä huomautus ”tulisi nojata” on aiheellinen, koska edellä ryhmä ”muu syy” tarkoittaa ”muuta vastaavaa lainkohtaa”, eikä käytettävissä ole jotakin muita yleisiä perusteita esitutinnan lopettamiseen tai rajoittamiseen. Tapauksen siirtämistä toiseen poliisiin yksikköön ei pitäisi luokitella esitutinnan päätöksenä, koska jutun tutkinta jatkuu edelleen, vaikka vastuu asian hoitamisesta siirtyy

⁷⁰ Kiitän ylikomisario Mika Rankia erinomaisista kommentteista artikkelin sisällön täsmentämiseksi.

⁷¹ Esimerkiksi ihmiskauppa koskevasta rikosepäilystä voi seurata vain vankeutta, joten säännös vähäistä rikosasiaa koskevan esitutinnan toimittamatta jättämisestä tai esitutinnan lopettamisesta (ETL 3:9) ei ole sovellettavissa.

⁷² Koivukari – Korkka-Knuts – Mahmood – Melander, *Ihmiskauppa ja sen lähirikokset: Säännösten soveltamiskäytäntö 2022*.

⁷³ Koivukari – Korkka-Knuts – Mahmood – Melander 2022, s. 62.

⁷⁴ VKS 5/2016.

toiselle yksikölle. Esitutkinnan keskeyttäminen ei myöskään kuulu luokitteluperusteena esitutkinnan päättämistä koskeviin ratkaisuihin.

Rikosasian käsittely suhteessa ihmiskaupan uhriksi joutuneelle tarjottaviin tukitoimiin

Rikosprosessin eteneminen oikeudenkäyntiin ei ole välttämättä ensisijainen tavoite kaikissa rikosasioissa, jos muut keinot ovat tehokkaampia uusien rikosten estämisen kannalta. Tällaista harkintaa tehdään esimerkiksi lapsiin kohdistuvissa kurinpidollisissa pahoinpitelyepäilyissä, kun epäiltynä on lapselle läheinen henkilö.⁷⁵ Silloin arvioidaan, että perhe tarvitsee muunlaista tukea kuin rikosprosessista seuraavaa rangaistusta. Siksi mainituissa lähisuhdeväkivaltatapauksissa esimerkiksi rikosasian rajoittamispäätös voi olla perusteltu, kun lapselle ja perheelle riittävät tukitoimet toteutuvat. Monissa rikostyypeissä (esimerkiksi lähisuhdeväkivalta), moniammatillisella yhteistyöllä voidaan päästä paljon parempiin tuloksiin yksilön kannalta kuin rangaistuksella. Perusteltu kysymys on, kuinka paljon tällaista ajattelua voidaan soveltaa ihmiskaupparikoksiin.

Pelkästään yleinen etu edellyttää, että vakava yksilön henkilökohtaisia oikeuksia loukkaava rikosepäily saatetaan tuomioistuimen käsiteltäväksi. Siten menettellään myös edellä viitatuissa lapsiin kohdistuvissa rikoksissa ja lähisuhdeväkivaltatapauksissa. Menettely sotisi yleistä oikeustajua vastaan, jos vakavaa yksilön henkilökohtaista loukkausta koskevaa asiaa ei käsiteltäisi tuomioistuimessa. Rikosasian etenemisen katkaisevia ratkaisuja tulee aina arvioida myös yleisen ja yksityisen edun näkökulmasta. Samalla tavalla voidaan ajatella ihmiskaupparikoksissa. Jos asiaa ei saateta oikeudenkäyntiin, tilanne voi näyttäytyä ihmiskaupparikoksen asianomistajalle (ja yleisemminkin) hänen kokemansa loukkauksen väheksymisenä, jota pitäisi välttää viimeiseen asti.

Esitutkinnan rajoittamispäätöstä on joissakin ihmiskaupparikoksia koskevan tutkimuksen aineiston tapauksissa perusteltu asianomistajalle myönnettyllä pakolaisasemalla ja/tai turvapaikan myöntämisellä. Tällainen ratkaisu on ymmärrettävä erityisesti asianomistajan ja tapaukseen mahdollisesti liittyvien lasten suojelun näkökulmasta. Sen sijaan rikosvastuun toteutumisen näkökulmasta tällaista ratkaisua ei voida pitää aivan ongelmattomana. Pakolaisaseman myöntämisellä ei nimittäin pitäisi olla vaikutusta rikosasian etenemiseen

⁷⁵ Rantaeskola – Asmundela 2022, s.44–45 ja West 2022, s. 56–57.

rikosprosessissa. Tutkimuksessa viitataan tarpeeseen selvittää turvapaikan ja pakolaisaseman myöntämisen vaikutukset rikosprosessiin ja miten nämä menettelyt voitaisiin paremmin yhteensovittaa.⁷⁶

Tähän tutkimustietoon nähden voidaan esittää arvio, että ihmiskaupparikoksia koskevat päätökset pitäisi perustella keskimääräistä tarkemmin ja erityisesti ihmiskaupparikoksen uhrin näkökulmasta. Ratkaisujen perustelujen lukemisen jälkeen hänellä ei pitäisi olla epäselvyyttä ratkaisun oikeellisuudesta⁷⁷. Vielä voidaan todeta, että ihmiskaupan uhrien auttamisjärjestelmän hyödyntäminen ja muiden tukitoimien tarjoaminen ihmiskaupan uhreille pitäisi olla itsestään selvyyttä riippumatta siitä, eteneekö asia oikeudenkäyntiin vai ei.

Esitutinnan aloittamatta jättäminen ja esitutinnan lopettaminen poliisin päätöksellä

Ei rikosta -perusteella esitutinnan päättäminen on mahdollista poliisin ratkaisuna, kun kyse on näytöllisesti selvästä asiasta. Sellaisia tilanteita ovat esimerkiksi:

- Tilanteessa väitetty tapahtuma ei täytä rikoksen tunnusmerkistöä, vaikka sellainen käsitys rikosilmoitusta kirjattaessa on ollut.
- Asiasta ei voida nostaa ketään vastaan syytettä, jos epäilty henkilö on kuollut tai epäilty henkilö on alle 15-vuotias, jolloin kyseessä voi olla rikollinen teko.⁷⁸

Poliisi aloittaa asiassa esitutinnan, jos sille tehdyn ilmoituksen perusteella tai muuten on syytä epäillä, että rikos on tehty. Jos esitutkintakynnys ei ylity, esitutkintaa ei aloiteta. Ihmiskaupparikosepäilyssä esitutinnan aloittaminen on yleensä kohtuullisen selvää, kun tilanne tunnustetaan ihmiskaupparikokseksi. Toki on mahdollista, että myöhemmin ilmenee seikkoja, joilla asia on päätettävä ei rikosta -perusteella. Tällä perusteella tehty ratkaisu lopettaa esitutkinta poliisin ratkaisuna epäillyn henkilön kuolema esitutinnan aikana lienee yleisin käytettävä peruste.

⁷⁶ Koivukari – Korkka-Knuta – Mahmood – Melander 2022, s. 300.

⁷⁷ Rantaeskola 2022, s. 358.

⁷⁸ Rantaeskola 2022, s. 361.

Ei näyttöä -perusteella esitutkinnan lopettaminen ilman syyttäjän myötävaikutusta ei ole käytännössä mahdollista. Tilanteessa tulisi olla aivan selvää, ettei asiassa esitetty näyttö riitä esitutkinnan jatkamiseen. Peruste ei ole käytettävissä, jos näyttöä olisi saatavilla, mutta sitä ei ole vielä hankittu.⁷⁹ Ihmiskaupparikosta koskevan rikosasian päättäminen poliisin päätöksellä ei näyttöä -perusteella voidaan todeta olevan harvinaista. Vaikka ihmiskaupparikoksen tunnusmerkistöä ei ole syytä epäillä, tilanteessa saattaa olla syytä epäillä jonkin muun rikoksen tunnusmerkistön täyttymistä. Asiaa on aina pohdittava laajemmin kuin vain yhden tunnusmerkistön rangaistavuuden näkökulmasta.

Ei syyteoikeutta -perusteella esitutkinnan lopettaminen tarkoittaa esitutkinnan päättämistä ilman syyttäjää tilanteessa, kun rikosilmoitus on kirjattu, mutta tutkinnassa ilmenee, ettei syyteoikeutta ole. Tällainen tilanne ei lähtökohtaisesti ole mahdollinen ihmiskauppaa koskevan rikosepäilyn yhteydessä, koska ihmiskauppa ja törkeä ihmiskauppa ovat virallisen syytteen alaisia rikoksia. Sama tilanne koskee myös ihmiskaupan lähirikoksia, kuten esimerkiksi paritusta ja kiskonnatapaista työsyryntää.

Syyteoikeuden vanhentuminen -perusteella esitutkinta voidaan lopettaa ilman syyttäjän myötävaikutusta. Rikoksen syyteoikeuden vanhentuminen on sidottu tunnusmerkistössä säädettyyn ankarimpaan rangaistukseen eli rikosepäilyn vakavuuteen (RL 8:1, 297/2003). Ihmiskaupasta voidaan tuomita ankarimmillaan vankeutta kuusi vuotta ja silloin rikoksen syyteoikeus vanhentuu kymmenessä vuodessa. Törkeän ihmiskaupan ankarin rangaistus on vankeutta enintään kymmenen vuotta ja silloin rikoksen syyteoikeus vanhentuu kahdessakymmenessä vuodessa. Ottaen huomioon ihmiskaupan ja törkeän ihmiskaupan pitkät vanhentumisajat, syyteoikeuden vanhentuminen -perusteen käyttäminen ei ole näissä rikoksissa kovinkaan tavallista. Ihmiskaupan lähirikoksissa syyteoikeuden vanhentumisajat voivat olla lyhyempiä, joten niihin kannattaa kiinnittää huomiota.

Ihmiskaupparikoksen kohteena olevan henkilön saamien tukipalvelujen merkitys on tärkeää tiedostaa kaikissa edellä mainituissa tilanteissa. Kun tutkinnanjohtaja päättää olla aloittamatta esitutkintaa tai lopettaa jo aloitetun esitutkinnan omalla päätöksellään, hänen tulisi ennen ratkaisun tekemistä varmistaa, että ihmiskaupparikoksen kohteena olevan henkilön ohjaamisesta Ihmiskaupan

⁷⁹ Rantaeskola 2022, s. 361.

uhrien auttamisjärjestelmään on huolehdittu. Asianmukaista on, että tutkinnanjohtajan päätöksessä on maininta siitä, miten ihmiskaupparikoksen uhrin ohjaaminen tukipalveluihin on toteutettu.

Esitutinnan rajoittaminen syyttäjän päätöksellä

Esitutinnan rajoittaminen nivoutuu luontevasti poliisin ja syyttäjän esitutkintayhteistyöhön. Syyttäjä voi tehdä esitutkinnan toimittamatta jättämisestä ja esitutkinnan lopettamisesta rajoitusratkaisun, mutta vain tutkinnanjohtajan esityksestä. Sillä ennakoidaan syyttäjän ratkaisua jättää asiassa syyte nostamatta jollakin syyttämättäjättämisen perusteella, kun tärkeä yleinen tai yksityinen etu ei vaadi syytteen nostamista.

Prosessuaalinen rajoittaminen -peruste (ETL 3:10.2, ROL 1:6, ROL 1:6a ja RL 8:1) tarkoittaa tapauksen esittämistä rajoitettavaksi jollakin seuraavista perusteista:

- ei rikosta,
- syyteoikeutta ei ole tai
- syyteoikeus on vanhentunut.

Luetellut perusteet ovat samat kuin edellä mainittiin poliisin tekemissä ratkaisuissa,⁸⁰ mutta tilanne on kuitenkin erilainen. Tutkinnanjohtaja tekee rajoittamisesityksen syyttäjälle tapauksen epäselvyyden vuoksi. Ihmiskaupparikoksissa tunnusmerkistön arvioiminen esitutkintayhteistyössä on syyttäjälle tehdyn ennakoilmoituksen vuoksi lähtökohtana. Siksi esimerkiksi ei rikosta -perusteen soveltaminen edellyttää, että tutkinnanjohtaja esittää ihmiskaupparikoksen rajoittamista syyttäjälle, jotta syyttäjä voi ottaa kantaa asiaan. Tämä on perusteltua ottaen huomioon ihmiskaupparikosten tunnusmerkistöjen sisältö.

Harkinnanvarainen rajoittaminen -peruste (ETL 3:10.1, ROL 1:7, ROL 1:8, RL 35:7 ja RL 50:5)⁸¹ tarkoittaa tapauksen esittämistä rajoitettavaksi jollakin seuraavista perusteista:

⁸⁰ VKS 5/2016.

⁸¹ VKS 5/2016.

- vähäisyys (sakolla sovitettava asia, jota voidaan eri seikat huomioon ottaen pitää vähäisenä),
- nuoruus (epäiltyä alle 18-vuotias ja teon taustalla ymmärtämättömyys tai harkitsemattomuus),
- kohtuus tai
- konkurrenssi sekä

huomioiden kunkin perusteen yksilöllisten edellytysten lisäksi yleinen vaatimus, ettei tärkeä yleinen tai yksityinen etu vaadi esitutinnan jatkamista. Lisäksi voidaan todeta, että perusteista *rikoksen vähäisyys* ja *nuoruus* voivat tulla ihmiskaupparikoksissa sovellettavaksi vain poikkeustilanteessa. Ihmiskaupparikosta koskevaa epäilyä voidaan hyvin harvoin pitää vähäisenä tekona.

Kohtuus -peruste voi sen sijaan periaatteessa tulla ihmiskaupparikoksissa sovellettavaksi. Silloin oikeudenkäyntiä ja rangaistusta on pidettävä kohtuuttomina tai tarkoituksettomina ottaen huomioon rikoksesta epäillyn ja asianomistajan välillä saavutettu sovinto tai muu epäillyn toiminta tekonsa vaikutusten estämiseksi tai poistamiseksi, hänen henkilökohtaiset olonsa, teosta hänelle aiheutuvat muut seuraukset, sosiaali- ja terveydenhuollon toimet tai muut seikat. Kuten perusteen sisällöstä voidaan havaita, perusteen sovellettavuutta ihmiskaupparikoksiin voidaan pitää harvinaisena ihmiskaupparikosten luonteen vuoksi. Vaikka tällainen kohtuusperuste olisi käsillä, yleensä lisävaatimus tärkeän yleisen tai yksityisen edun huomioon ottamisesta edellyttää esitutinnan jatkamista.

Konkurrenssi -peruste voi tulla ihmiskaupparikoksissa sovellettaviksi edellä mainittuja perusteita useammin. Silloin tutkittavana oleva epäilty rikos ei yhteisen rangaistuksen määräämistä tai aikaisemmin tuomitun rangaistuksen huomioon ottamista koskevien säännösten johdosta olennaisesti vaikuttaisi kokonaisrangaistuksen määrään. Kysymys on tilanteesta, että epäillyllä on samaan ajanjaksoon (konkurrenssiin) kuuluvia vakavia tekoja, joista hänelle on jo tuomittu rangaistus. Rikoksen esitutkinta esitetään rajoitettavaksi, koska rajoittamisen kohteena olevasta teosta saatava rangaistus ei vaikuttaisi siis olennaisesti kokonaisrangaistuksen määrään. Joissakin tilanteissa rajoittamisperusteen lisäedellytys eli tärkeä yleinen tai yksityinen etu edellyttävät kuitenkin asian esitutinnan jatkamista.

Kustannusperusteinen rajoittaminen -perustetta (ETL 3:10.2 ja ROL 1:8) käytetään, jos tutkinnan jatkamisesta aiheutuvat kustannukset olisivat selvässä epäsuhteessa tutkittavana olevan asian laatuun ja siitä mahdollisesti odotettavaan seuraamukseen. Esitutkinnan lopettaminen edellyttää lisäksi, ettei tärkeä yleinen tai yksityinen etu vaadi esitutkinnan jatkamista.

Kustannusperusteinen rajoittaminen on ollut eniten käytetty rajoittamisen peruste ihmiskaupparikoksissa. Useimmiten epäilty teko on tapahtunut muualla kuin Suomessa ja tilanteessa on arvioitu todennäköiseksi, ettei asiasta olisi kansainvälisen oikeusavun keinoin saatavissa lisäselvitystä ainakaan ilman huomattavia vaikeuksia. Kysymys on ollut tilanteista, joissa näytön saaminen oikeusapupyynnöllä epäiltyjen henkilöllisyydestä tai muusta tutkinnan kannalta keskeisestä seikasta on pidetty epätodennäköisenä. Tähän syiksi on voitu esittää esimerkiksi toimivan oikeusapujärjestelmän puuttuminen tai oikeusapupyynnön kohdentamisen vaikeus taikka kyseisen maan turvallisuustilanne aiheuttamat haasteet.⁸²

Rajoittamisratkaisun perustelujen lähtökohtana ei voi olla viittaaminen kategorisesti kansainvälisen oikeusavun oletettuun tuloksettomuuteen. Se ei ole mahdollista, koska valtiolle asetetun positiivisen toimintavelvoitteen voidaan nähdä edellyttävän vähintään oikeusapupyynnön tekemistä riippumatta siitä, missä valtiossa epäilty ihmiskaupparetko on tapahtunut. Lisäksi oikeusapupyynnöt voidaan nähdä osana tavanomaista esitutkintaa. Rajoittamisratkaisun perusteleminen kustannuksiin viittaamalla ei ole siis perusteltua, jos esitutkinnan jatkaminen edellyttää kansainvälistä oikeusapumenettelyä tai eurooppalaista pidätysmääräystä ja siten asiakirjojen kääntämistä ja tulkin käyttämistä. Tähän on syynä se, että Suomi on sitoutunut noudattamaan rikosoikeudellista yhteistyötä eurooppalaista pidätysmääräystä koskevan puitepäättöksen (2002/584/YOS) perusteella. Lisäksi ihmiskaupparikoksissa on kysymys kansainvälisestä rikoksesta, jolloin ongelmallisena voidaan pitää rajoittamisen perustelemista viittaamalla ulkomailla tapahtuneeseen tekoon.⁸³ Asianmukaiset perustelut ovat tärkeitä esitutkinnan rajoittamista koskevan päätöksen ymmärrettävyyden, asianosaisten oikeusturvan ja ratkaisun jälkikontrollin toteutumiseksi.⁸⁴

⁸² Koivukari – Korkka-Knuts – Mahmood – Melander 2022, s. 298–299.

⁸³ Koivukari – Korkka-Knuts – Mahmood – Melander 2022, s. 298–299 ja 318.

⁸⁴ Rantaeskola 2022, s. 358, 362–363 ja 365.

Rajoittaminen tunnustuksen perusteella -perustetta (ETL 3:10a ja ROL 1:8.2) käytetään, jos esitutkinnassa on kaksi tai useampi saman henkilön tekemäksi epäiltyjä rikoksia ja hän on tunnustamalla edistänyt yhden tai useamman epäillyn rikoksen selvittämistä. Silloin syyttäjä voi katsoessaan ratkaisun perustelluksi määrätä tutkinnanjohtajan esityksestä, että esitutkintaa ei toimiteta kaikista rikoksista tai että esitutkinta näiden osalta lopetetaan. Edellä kerrottua ratkaisua tehtäessä on otettava huomioon asian laatu ja siinä esitettävät vaatimukset, käsittelystä ilmeisesti aiheutuvat kustannukset ja käsittelyyn kuluva aika sekä muut seikat. Lisäksi huomion arvoista on, että syyteharkintaa koskevassa säännöksessä todetaan, että syyte on nostettava, jos tärkeä yleinen tai yksityinen etu niin vaatii (ROL 1:8.2). Vaikka sellaista ei ole esitutkintalain säännöksessä, vaatimus tärkeän yleisen ja yksityisen edun huomioon ottamisesta voidaan nähdä myös ajatuksellisesti sisältyvän esitutkintalain säännökseen, koska perusteen käyttämisen edellytykset on siinä tarkasti määritelty. Esitutkintayhteistyö liittyy olennaisesti tunnustusperusteen käyttämiseen, koska syyttäjä voi tehdä tuomioesityksen tuomioistuimelle ja se voidaan käsitellä pääasiasta erillisenä.

Ihmiskaupparikoksen kohteena olevan henkilön tukipalvelujen merkitys korostuu kaikissa edellä mainituissa tilanteissa. Kun tutkinnanjohtaja esittää asian rajoittamista syyttäjälle, tutkinnanjohtajan tulisi varmistaa, että ihmiskaupparikoksen kohteena olevan henkilön ohjaamisesta ihmiskaupan uhrien auttamisjärjestelmään on huolehdittu. Asianmukaista on, että tutkinnanjohtajan esityksessä on maininta siitä, miten ohjaaminen on toteutettu. Lisäksi syyttäjän pitää edellyttää näistä seikoista selvitystä ennen rajoittamisesityksen hyväksymistä.

Esitutinnan keskeyttäminen ei tarkoita esitutinnan lopettamista

Esitutkinta saadaan sen aloittamisen jälkeen keskeyttää tietyin edellytyksin (ETL 3:13). Keskeyttäminen on mahdollista, jos rikoksesta ei epäillä ketään ja jos asiaan vaikuttavaa selvitystä ei ole saatavissa. Ratkaisua tehtäessä on otettava vielä erityisesti huomioon epäillyn rikoksen laatu.

Esitutinnan keskeyttäminen ei ole siis mahdollista, jos rikoksesta epäilty on tiedossa. Silloin esitutinnan lopettamista tai rajoittamista koskevat ratkaisut voivat olla mahdollisia.⁸⁵ Tutkinnanjohtaja tekee itsenäisesti rikosasian kes-

⁸⁵ HE 222/2010 vp, s. 191.

keyttämistä koskevan päätöksen, mutta muissa ratkaisuissa voidaan tarvita syyttäjän myötävaikutusta.

Esitutinnan keskeyttäminen tarkoittaa, että rikosasian tutkinta jää ”odotukselle”, kunnes asiassa ilmenee uusia seikkoja tai todisteita. Sellaisten ilmennettyä esitutkintaa on jatkettava ilman aiheetonta viivytystä, koska edellytyksiä pitää esitutkintaa keskeytettynä ei enää ole. Käytännössä esitutkintaa tulisi jatkaa ilman aiheetonta viivytystä, kun on syytä epäillä jotakuta rikoksesta tai asiaan vaikuttavaa selvitystä on saatavilla. Keskeytyksillä olleen rikosasian vanhen tuessa sen esitutkinta päätetään, kuten edellä on kerrottu.

Ihmiskaupparikoksissa esitutinnan keskeyttäminen on siis mahdollista, jos rikoksesta ei epäillä ketään ja jos asiaan vaikuttavaa selvitystä ei ole saatavissa. Näissä tilanteissa tulee kuitenkin huomioida ihmiskaupan kohteeksi joutunut taho. Hänet tulee kuulustella ja informoida siitä, mitä esitutinnan keskeyttäminen tarkoittaa. Lisäksi ihmiskaupan uhrin ohjaamisesta Ihmiskaupan uhrien auttamisjärjestelmään tulee huolehtia.

Lopuksi

Ihmiskaupparikosepäilyjä koskevan rikosprosessin etenemisen katkaiseminen esitutinnan aikaisella ratkaisulla on mahdollista joissakin tilanteissa, kuten edellä on todettu. Ratkaisujen ei tulisi kuitenkaan olla kategorisia, vaan ratkaisun perusteluissa tulisi yksityiskohtaisesti kuvata niitä seikkoja, joiden perusteella käsillä olevaan poliisin tai syyttäjän tekemään ratkaisuun on päädytty. Erityisesti ratkaisun perusteleminen erittäin tärkeän yleisen ja yksityisen edun näkökulmasta olisi välttämätöntä. Yleensä tämän tyyppisten rikosten tutkiminen on välttämätöntä paitsi yleisen edun myös yksityisen edun näkökulmasta. Siksi ratkaisua asian etenemisen lopettamisesta tulee aina arvioida myös ihmiskaupparikoksen asianomistajan näkökulmasta.

Lähteet ja lisätietoja

Hallituksen esitys Eduskunnalle esitutkinta- ja pakkokeinolainsäädännön uudistamiseksi, HE 222/2010 vp.

Koivukari, K., Korkka-Knuts, H., Mahmood, V. & Melander, S. (2022). Ihmiskauppa ja sen lähirikokset. Säännösten –soveltamiskäytäntö. Valtioneuvoston selvitys- ja tutkimustoiminnan julkaisusarja 2022:18. Valtioneuvoston kanslia, Helsinki 2022.

Rantaeskola, S. (2022). Rikos- ja rikosprosessi. Warelia, 2. uudistettu painos, Sastamala 2022.

Rantaeskola, S. & Asmundela, S. (2022). Edunvalvonta rikosasiassa, s. 39–47, teoksessa Miia Lehtinen ja Maria Rossi (toim.) Käsikirja lapsiin kohdistuvien väkivalta- ja seksuaalirikosten tutkintaan. Poliisihallitus, Helsinki 2022.

Valtakunnansyyttäjän yleinen ohje esitutkinnan rajoittamisesta. Esitutkinnan rajoittaminen VKS:2016:5, Dnro 22/31/15, annettu 24.10.2016 ja voimassa 1.11.2016 – toistaiseksi.

West, L. (2022). Esitys esitutkinnan rajoittamisesta lapsen ollessa asianomistajana, s. 50–59, teoksessa Miia Lehtinen ja Maria Rossi (toim.) Käsikirja lapsiin kohdistuvien väkivalta- ja seksuaalirikosten tutkintaan. Poliisihallitus, Helsinki 2022.

9 Ulkomailla tapahtuneet ihmiskaupparikokset

Pekka Hätönen

aluesyyttäjä

Länsi-Suomen syyttäjäalue

Ulkomailla tehdyistä ihmiskaupparikoksista ilmoitetaan esitutkintaviranomaisille kohtalaisen usein, ilmoituksen tullessa joko osana turvapaikkaprosessia tai Ihmiskaupan uhrien auttamisjärjestelmän tekemänä. Tämä luku käsittelee erityisesti tapauksia, joissa rikos on tapahtunut EU:n ulkopuolella ja joko jo rikosilmoituksesta, tai viimeistään varsinaista esitutkintaa edeltävissä selvityksissä todetaan, että edellytyksiä esitutkinnan toimittamiselle syyteharkinnan vaatimassa laajuudessa ei ole.

Ilmoitus ulkomailla tehdystä ihmiskaupparikoksesta

Kun esitutkintaviranomaiselle tehdään ilmoitus, jonka perusteella on syytä epäillä rikosta, asiasta on kirjattava rikosilmoitus esitutkintalain (805/2011) 3 luvun 1 § mukaisesti. Syytä epäillä kynnys on varsin matala, ja käytännössä tarkoittaa, että rikosilmoituksessa kuvatut tapahtumat ovat ylipäättään mahdollisia. Kyseisistä ilmoituksista kirjataan siis rikosilmoitus sen tunnusmerkistön mukaisesti, joka parhaiten sopii ilmoituksessa annettuihin tietoihin. Useimpien kyseessä on törkeä ihmiskauppa.

Päätös ulkomailla tehdyn rikoksen tutkimisesta

Ulkomailla tapahtuneen rikoksen esitutkinnasta säädetään ETL 3 luvun 8 §. Edellytyksenä esitutkinnan toimittamiselle on, että rikokseen voidaan soveltaa Suomen lakia. Ulkomailla tehty rikos voidaan käsitellä Suomessa tietyin RL 1 luvussa säädetyn edellytyksin. Ulkomailla tapahtuneiksi epäiltyjä ihmiskaupparikoksia koskee erityisesti luvun 12 § mukainen vaatimus valtakunnansyyttäjän syytemääräyksestä, joka vaaditaan rikosasian tutkimiseksi suomalaisessa tuomioistuimessa, kun rikos on tehty ulkomailla. Toisena edellytyksenä, esitutkinnan toimittamisen Suomessa on oltava tutkinnallisista syistä ja rikosvastuun toteutumisen kannalta tarkoituksenmukaista. Tutkinnalliset syyt

ja rikosvastuun toteutuminen voivat liittyä paitsi siihen, että asiaa on tarkoituksella käsitellä suomalaisessa tuomioistuimessa, myös esitutkintaviranomaisen mahdollisuuteen suorittaa esitutkintaa Suomessa ja siirtää asian rikoksen teko- paikan viranomaisille, jolloin rikosvastuun toteutuminen tapahtuu ulkomailla.

Pykälässä todetaan edelleen, että jos tällaisen rikoksen tutkiminen Suomessa edellyttää rikoslain (39/1889) 1 luvun 12 §:ssä tarkoitettua valtakunnansyyttäjän syytemääräystä, syyttäjä päättää esitutkinnan aloittamisesta. Pykälässä huomionarvoista on se, että valtakunnansyyttäjän syytemääräys tarvitaan vasta syytteen nostamiseen, ja päätöksen esitutkinnan aloittamisesta voi asialle määrätty syyttäjä tehdä itsenäisesti.

Tutkinnan päättäminen

Pääosa rikosilmoituksista, jotka koskevat ulkomailla tehtyä ihmiskauppaa, on tarkoituksenmukaista päättää ilman, että asiassa suoritetaan varsinaista esitutkintaa. Päätösvaihtoehtoina ovat esitutkinnan keskeyttäminen, esitutkinnan rajoittaminen sekä tutkinnanjohtajan päätös.

Esitutkinnan keskeyttäminen tapahtuu ETL 3:13 § mukaisesti esitutkinnan aloittamisen jälkeen, jos rikoksesta ei epäillä ketään ja jos asiaan vaikuttavaa selvitystä ei ole saatavilla. Keskeyttämisen tarkoituksena ei kuitenkaan ole varsinaisesti päättää esitutkintaa asiassa, vaan vain keskeyttää jo aloitetut toimenpiteet siksi, kunnes uutta selvitystä asiaan on saatavilla. Keskeyttäminen on siten tässä käsiteltäviin asioihin mahdollinen toimenpide, mutta se edellyttää, että asiassa aloitetaan esitutkinta ja että asian selviäminen olisi teoreettisesti mahdollista. Tapauksia, joissa mitään selvitystä ei tosiasiallisesti ole mahdollista saada, on tarpeetonta jättää ilmoitus KE-tilassa (keskeneräistä tilassa) järjestelmään. Ihmiskaupparikosten uhrien oikeusturvan kannalta on myös tärkeää, että he saavat selkeän päätöksen siitä, miksi viranomainen ei ryhdy asiassa toimenpiteisiin.

ETL 3:10 § mukainen esitutkinnan rajoittaminen sisältää mahdollisuuden syyttäjälle paitsi päättää jo aloitettu esitutkinta, myös päättää esitutkinnan toimittamatta jättämisestä. Päätös edellyttää, että on olemassa riittävä epäily rikoksesta ja tekijästä, eli asiassa on selvillä pääpiirteittäin tapahtumainkulku ja epäily tekijän henkilöstä. Tapahtumainkulku on usein saatavissa rikosilmoituksesta ja tarvittaessa uhrilta tarkentavina tietoina, mutta tekijän henkilöllisyydestä ei

käytännössä koskaan ole riittävää varmuutta päätöksen tekemistä varten. Rajoittaminen ei siten sovellu tilanteisiin, jossa epäiltyä rikosta ei ylipäätään ole mahdollista tutkia.

Tapauksissa, joissa on syytä epäillä rikosta, joka ei ole vähäinen, tutkinnanjohtajalla on varsin rajalliset mahdollisuudet tehdä päätös siitä, että esitutkintaa ei toimiteta. Käytännössä ne eivät sovellu ihmiskaupparikoksiin. Edellä kuvatusti ulkomailla tapahtuneesta ihmiskaupparikoksesta ei kuitenkaan saa aloittaa esitutkintaa ilman arviota esitutkinnan tarkoituksenmukaisuudesta sekä syyttäjän päätöstä asiassa. Tarkoituksenmukaisuusarvioinnin tekemisestä ei ole erikseen säädetty, mutta se tulisi katsoa tutkinnanjohtajan tehtäväksi ETL 3:3.3 § mukaisesti. ETL 5:3 § mukainen yhteistyövelvollisuus huomioiden tutkinnanjohtajan on selvitettävä syyttäjän kanta esitutkinnan aloittamisesta.

Tarkoituksenmukainen ja kaikkien osapuolten oikeusturvaa toteuttava tapa päättää esitutkinta epäilyllä ulkomailla tapahtuneesta ihmiskaupparikoksesta on tutkinnanjohtajan päätös, joka perustuu arvioon esitutkinnan tarkoituksenmukaisuudesta sekä syyttäjän kantaan esitutkinnan aloittamisesta.

Rikosilmoitus

Esitutkintaviranomainen ottaa vastaan rikosilmoituksen ihmiskaupparikoksesta, ja mikäli syytä epäillä kynnys ylittyy, kirjaa asiasta rikosilmoituksen asianomistajan kertomukseen perustuvaan teonkuvaukseen sopivalla nimikkeellä. Mikäli ilmoituksen perusteella on täysin ilmeistä, että väitettyä rikosta ei ole voinut tapahtua, voidaan asiasta kirjata sekalaisilmoitus ja tutkinta päättää. Kynnys sekalaisilmoituksen kirjaamiselle on kuitenkin korkea.

Esiselvitys

Rikosilmoituksen kirjaamisen jälkeen tutkinnanjohtaja tutustuu toimitettuun materiaaliin ja päättää, onko saatavilla riittävästi aineistoa asian esittelemiseksi syyttäjälle. Yleisesti uhrin auttamisjärjestelmässä antama seikkaperäinen kertomus tapahtumista on riittävä, jolloin esitutkintaviranomaisen ei ole tarvetta kuulla uhria. Jos kertomus on esitutkinnan tarkoituksenmukaisuuden arvioinnin kannalta puutteellinen, tai sisältää seikkoja, joiden perusteella olisi

mahdollista suorittaa asiassa esitutkinta tai siirtää asia toiseen jäsenvaltioon tutkittavaksi, tulee riittävät toimenpiteet suorittaa viivyttämättä.

Yhteistyö syyttäjän kanssa

Tutkinnanjohtaja ottaa sähköpostilla yhteyttä syyttäjälleen virkapostiin ja pyytää nimeämään asialle ihmiskaupparikoksiin perehtyneen syyttäjän. Alueellisesti voidaan sopia järjestelystä, jossa ensisijaisesti otetaan yhteyttä tiettyyn syyttäjään. Asiasta ei tehdä PATJA:ssa Sakari-ilmoitusta, ja ilmoitus edeltää varsinaisen esitutkinnan aloittamista. Nimetylle syyttäjälle toimitetaan rikosilmoitus tai muu riittävä tieto asiasta, tieto suoritetuista esiselvittelyyn liittyvistä toimista sekä tutkinnanjohtajan näkemys esitutkinnan tarkoituksenmukaisuudesta ja mahdollisuuksista suorittaa asiassa esitutkintaa.

Syyttäjä perehtyy asiaan riittävällä laajuudella, ja ilmoittaa tutkinnanjohtajalle kantansa siihen, määräisikö asiassa esitutkinnan aloittamisesta. Esitutkintaviranomaisen mahdollisuudet hankkia lisäselvitystä asiassa ennen varsinaista esitutkintaa ovat rajalliset, joten rajatapauksissa syyttäjän ja tutkinnanjohtajan tulisi neuvotella asiasta ennen lisäselvityksen pyytämistä.

Päätös ettei esitutkintaa suoriteta

Mikäli asiassa on arvioitu, että esitutkinnan suorittaminen ei ole tarkoituksenmukaista, ja syyttäjän kanta esitutkinnan aloittamiseen on kielteinen, tutkinnanjohtaja tekee asiaan päätöksen tutkinnan päättämisestä. Kirjausteknisesti toimiva päätöksen syy on ”Muu”.

Päätöksen keskeinen sisältö liittyy siihen, miksi esitutkinnan toimittaminen Suomessa ei ole tutkinnallisista syistä tai rikosvastuun toteuttamisen kannalta tarkoituksenmukaista. Perusteluihin kirjataan keskeiset päätökseen vaikuttaneet tiedot, kuten rikosilmoituksessa ilmoitetut teko-olosuhteet sekä poliisin näkemys siitä, onko asia selvitettävissä. Päätökseen kirjataan myös tieto siitä, että asiasta on ilmoitettu ihmiskaupparikoksiin perehtyneelle syyttäjälle. Huomiota tulee kiinnittää siihen, onko asiassa mahdollisuutta saada oikeusapua tekopaikan viranomaisilta asian selvittämiseksi. Mikäli näin ei ole, tulisi tämä seikka todeta päätöksessä selkeästi.

Tutkinnanjohtaja ei päätöksessään suorita näytön arviointia, joten päätöksessä ei tule kiistää ilmoituksen oikeellisuutta tai uhrin kertomaa.

Päätöksen lainkohtiin kirjataan esitutkintalaki (805/2011) 3 luku 3 § ja 8 §.

Esitutkinta on tarkoituksenmukaista suorittaa

Lopuksi on syytä korostaa, että rikosilmoituksia ei tule kategorisesti jättää tutkimatta vain siksi, että ilmoitettu teko on tapahtunut ulkomailla ja sen tutkiminen vaikuttaa hankalalta tai jopa mahdottomalta.⁸⁶ Jokainen asia tulee arvioida tapauskohtaisesti, ja joissain tapauksissa myös EU:n ulkopuolella tapahtunut ihmiskaupparikos on tutkittavissa – keskeinen tekijä on tekopaikan viranomaisten toimintakyky ja -halu. Rikosvastuun toteutumisen kannalta voi olla tarkoituksenmukaista suorittaa esitutkintaa Suomessa uhrin ja mahdollisten todistajien kuulemiseksi, matkareitin selvittämiseksi sekä muiden tekoa yksilöivien tietojen keräämiseksi esimerkiksi epäiltyjen henkilöllisyydestä ja teon olosuhteista. Tietojen avulla tekopaikan viranomaiset voivat suunnata omaa toimintaansa epäiltyjen tavoittamiseksi. Tilanne vastaa ulkomaisen viranomaisen näkökulmasta tilannetta, jossa suomalainen viranomainen saa ilmoituksen tai muuten tietää Suomessa tapahtuneesta rikoksesta, jossa asianosaiset ovat poistuneet maasta eikä heitä tavoiteta.

Jos tutkinnanjohtaja ja syyttäjät päätyvät siihen, että asiassa tulisi suorittaa esitutkintaa, tulee olla yhteydessä keskusrikospoliisiin ja valtakunnalliseen ihmiskaupparikostutkintaan tutkintajärjestelyistä sopimiseksi. Valtakunnallisella tutkintaryhmällä on pääasiallinen tutkintavastuu ulkomailla tehdyistä ihmiskaupparikoksista.

⁸⁶ Esimerkiksi Espanjan viranomaiset tekevät toimivaa yhteistyötä Nigerian viranomaisten kanssa, Thaimaan poliisilla on ihmiskaupparikoksiin keskittynyt yksikkö ja Norjan poliisi on menestyksellä tutkinut internet-välitteistä hyväksikäyttöä, jossa uhrin ja osa epäillyistä ovat olleet Filippiineillä.

Lähteet ja lisätietoja

Esitutkintalaki 22.7.2011/805.

Poliisihallituksen ohje. Ihmiskauppaan ja sen kaltaisiin rikoksiin puuttuminen sekä ihmiskaupan uhrien auttaminen. POL-2024-41826.

Rikoslaki 19.12.1889/39.

10 Näkökulmia ihmiskaupparikosten ennaltaehkäisyyn

Ihmiskaupparikosten esitutkinnan käsikirjan kirjoitusprosessin aikana nousi esille kysymyksiä, kokemuksia ja odotuksia ihmiskaupan ennaltaehkäisyyn liittyen. Ennaltaehkäisyn haasteellisuus, myös monet mahdollisuudet tunnistettiin yksilötasolla asiaa tarkasteltaessa, mutta myös osana yritysten, julkisen sektorin ja valtion vastuuta. Useissa käsikirjan kirjoituksissa sivutaankin lyhyesti ennaltaehkäisyn eri muotoja ja mahdollisuuksia. On lisäksi todettava, että ihmiskaupan ennaltaehkäisyyn liittyvät julkaisut, kuten koulutusmateriaalit, tutkimustieto sekä torjunta- ja tutkintatyötä tekevien tahojen tekemän työn esilletuominen muodostaisivat kokonaisuuden, josta olisi täysin paikallaan kirjoittaa oma käsikirja ihmiskaupparikosten ennaltaehkäisystä. Tulevaisuus näyttää, nouseeko tällaiselle käsikirjalle tarvetta.

Luvun sisältö ja rakenne

Tämän käsikirjan viimeiseen lukuun, pyrkimyksenä suunnata lukijoiden ja käsikirjaa hyödyntävien tahojen katseet kohti seuraavia ihmiskauppa- ja lähirikosten esitutkinnan kehittämistarpeita, HMEMALLI-tutkimushankkeen sopimuskomppani Heuni tarkastelee artikkelissaan rikosten ennaltaehkäisyä. Anna-Greta Pekkarinen ja Natalia Ollus nostavat tekstissään esille useita näkökulmia yksilötason haavoittuvuuksista sekä valtion, julkisten toimijoiden ja yritysten vastuusta. Lisäksi poliisihallinnon edustajat, kokeneet ryhmän- ja tutkinnanjohtajat, ihmiskauppa- ja lähirikosten tutkintatyön sekä ennaltaestävän työn ammattilaista, pohtivat ennalta ehkäisyä eri näkökulmista. Sari Malinen Itä-Uudenmaan poliisilaitokselta nostaa muun muassa esille heikkojen signaalien ja ilmiöiden tunnistamisen ja viranomaisten tiiviin yhteistyön merkityksen sekä uudelleen uhriutumisen estämisen tärkeyden. Sanna Springare Keskusrikospoliisista nostaa tekstissään esille lapsiin kohdistuvien rikosten tunnistamisen haastavuuden, kun verkossa tapahtuvat rikokset ovat lisääntyneet merkittävästi ja rikollisuutta voi yhä enenevässä määrin luonnehtia kasvottomaksi. Sirpa Koskela Helsingin poliisilaitokselta puolestaan korostaa yksilötasolla tehtävän työn merkitystä sekä poliisin ammattitaidon ja osaamisen tärkeyttä kohdattaessa asiakkaita merkittävästi muuttuneessa poliisin toimintaympäristössä.

10.1 Toimenpiteitä ihmiskaupan ennaltaehkäisyyn

Anna-Greta Pekkarinen

tutkija, YTM

Euroopan kriminaalipolitiikan instituutti HEUNI

Natalia Ollus

johtaja, OTT

Euroopan kriminaalipolitiikan instituutti HEUNI

Tunnistettujen ihmiskauppatapauksien määrä on poliisin ja Ihmiskaupan uhrien auttamisjärjestelmän tilastoja perusteella kasvanut Suomessa vuosi vuodelta. Tunnistaminen on tärkeää, mutta huomiota tulisi kiinnittää myös ihmiskaupparikollisuuden ennaltaehkäisyyn. Ihmiskaupan ennaltaehkäisy vaatii kattavia yhteiskunnallisia toimenpiteitä. Toimenpiteillä puututaan niihin tekijöihin, jotka mahdollistavat tai edesauttavat ihmisten hyväksikäyttöä. Nämä tekijät, kuten syrjintä, syrjäytyminen, köyhyys, eriarvoisuus, tiedon puute sekä valvonnan ja lainsäädännön haasteet, ovat monisyisiä ja niistä mahdollisimman moneen tulisi puuttua, jotta ihmiskaupparikollisuutta voidaan tehokkaasti ennaltaehkäistä ja torjua. Ennaltaehkäisyyn tarvitaan monialaista lähestymistapaa, sillä toimenpiteet sijoittuvat usean eri toimijan kentälle. Todellinen ennaltaehkäisy edellyttää myös toimia Suomen rajojen ulkopuolella. Tutkimustietoa tarvitaan ennaltaehkäisyyn tueksi, sillä mitä paremmin tunnemme ja ymmärrämme ihmiskauppailmiötä, sitä paremmin pystymme puuttumaan siihen – myös ennaltaehkäisevästi.

Poliisin mahdollisuudet ihmiskaupparikollisuuden ennaltaehkäisyyn ovat melko rajalliset. Yksi tärkeä tavoite on kuitenkin estää lievempien rikosten eskaloituminen ihmiskaupaksi puuttamalla myös hyväksikäytön lievempiin muotoihin. Paljastavalla toiminnalla voidaan puuttua esimerkiksi järjestäytyneeseen ihmiskaupparikollisuuteen sekä estää sen jatkuminen ja henkilöiden uhriksi joutuminen jatkossa. Toimet, jotka lisäävät yksittäisen uhrin kokemusta siitä, että poliisi on luotettava ja ottaa asian selvittämisen vakavasti, lisäävät todennäköisesti myös muiden uhrien uskallusta puhua viranomaisille. Kokemukset poliisin/viranomaisten kanssa asioimisesta kiertävät yhteisöissä nopeasti ja käsitys siitä, minkälaisia kohtaamiset viranomaisten kanssa ovat, vaikuttavat vielä piilossa olevien uhrien halukkuuteen tuoda hyväksikäyttö esiin. Ihmiskaupparikollisuuden torjunnassa jokainen poliisi voi kantaa kortensa kekoon – mm. tapauksia muiden tehtävien lomassa tunnistavat kenttäpoliisit,

ihmiskaupparikoksiin erikoistuneet tutkintaryhmät, ja prioriteetteja määrittelevä johto.

Tässä kirjoituksessa esitellään lyhyesti ehdotuksia siitä, minkälaisia ennaltaehkäiseviä eri toimenpiteitä tulisi suunnitella ja toteuttaa. Toimenpiteitä tarvitaan erityisesti rakenteellisella tasolla, mutta myös yksilötasolla on mahdollista vähentää henkilön haavoittuvuutta, edesauttaa poispääsyä hyväksikäytön piiristä, sekä pienentää uudelleen uhriksi joutumisen riskiä. Osa ennaltaehkäisyä koskevista ehdotuksista koskee maahanmuuttoa, mutta on tärkeää huomioida, että ihmiskaupan uhriksi voivat joutua niin Suomessa syntyneet kuin maahan muuttaneetkin henkilöt.

Yksilötason haavoittuvuuksista johtuvan hyväksikäytön ja ihmiskaupan ennaltaehkäisy

Työelämän epävarmuus ja joustavuuden vaatimukset ovat kasvaneet samalla kun työelämään on muodostunut lohkoja ja huono-osaisuutta. Tietyille aloille on haastavaa saada tarpeeksi työvoimaa maassa jo asuvien joukosta, joten työvoimaa rekrytoidaan enenevässä määrin ulkomailta. Etenkin työperäisen hyväksikäytön ja ihmiskaupan kannalta ennaltaehkäisytoimissa on huomioitava sekä tarjonta että kysyntä – niin haavoittuvassa asemassa olevien työntekijöiden suojele kuin yritysten, julkisten hankkijoiden ja myös kuluttajien toiminta ja vastuu.

Ulkomaalaistaustaisten työntekijöiden hyväksikäyttöä ja ihmiskauppaa on tullut Suomessa ilmi jo 2000-luvun alkuvuosista alkaen. Hyväksikäyttöä voidaan ennaltaehkäistä sillä, että tulijat tuntevat oikeutensa ja velvollisuutensa työelämässä, sekä tietävät mistä hakea apua, jos ongelmia esiintyy. Työn perusteella maahan muuttaville henkilöille tulisi järjestää riittäviä ja oikea-aikaisia kotoutumispalveluja, kuten yhteiskuntaorientaatiota ja kielten opetusta.

Tietoa esimerkiksi suomalaisen työelämän pelisäännöistä, lainsäädännöstä, sekä neuvontaa ja apua tarjoavista tahoista tulisi tarjota erityisesti maahan muuttaneille henkilöille. Paras tiedonvälityskanava ja -tapa riippuu esimerkiksi hyväksikäytön muodosta ja henkilön valmiuksista (kuten luku- ja kielitaito, älylaitteiden käyttö). Tietoa ihmiskaupasta voidaan jakaa esite- tai julistemuodossa esimerkiksi terveyskeskuksissa, neuvoloissa, lähetystöissä ja verotoimistoissa, ja tiedonjaossa voidaan käyttää myös mobiiliapplikaatioita kuten

[Work Help Finlandia](#). Tiedon tulee olla saatavissa eri kielillä. Myös esimerkiksi viranomaisten ja sosiaali- ja terveystalouden ammattilaisten tietoisuutta ihmiskaupasta tulisi edelleen parantaa.

Muuttovirtoja aiheuttavat mm. sodat ja konfliktit sekä tulevaisuudessa mahdollisesti se, että ilmastonmuutoksen etenemisen seurauksena elämä tietyillä maailman alueilla muuttuu haastavaksi äärimmäisten sääilmiöiden takia. Ihmisten rajat ylittävän liikkumisen voidaan siten tuskin odottaa vähenevän. Turvapaikanhakijoina maahan saapuneet henkilöt saattavat olla haavoittuvassa asemassa, mikäli kokevat, että heidän on hankittava elantonsa ehdoilla millä hyvänsä. Laadukkaat ja riittävät kotoutumistoimet edesauttavat turvapaikan saaneiden ja muiden maahanmuuttajien yhteiskuntaan kiinnittymistä ja toimijuutta.

Lapsiin kohdistuvan ihmiskaupan osalta kenties tehokkainta ennaltaehkäisytyötä on lapsiperheköyhyyden, syrjäytymisen sekä osattomuuden vähentäminen. Ihmiskaupan uhriksi voi joutua niin Suomessa asuvia kuin Suomeen saapuvia lapsia, jotka voivat joutua uhriksi joko Suomessa tai ulkomailla. Lapsiin kohdistuu ihmiskauppaa seksuaalisen hyväksikäytön tarkoituksessa, ja heitä on voitu pakottaa prostituutioon tai avioliittoon. Lapsia voidaan myös painostaa tekemään rikoksia tai kerjäämään kadulla, tai käyttää hyväksi työnteossa.

Lasten ja nuorten kohdalla ihmiskaupan uhriksi joutumisen riskiä voi kasvattaa mm. päihteiden käyttö, jolloin hyväksikäyttäjä tarjoaa alkoholia, huumeita tai rahaa vastineeksi esimerkiksi seksistä. Toinen lapsiin kohdistuvan ihmiskaupan muoto on rikollisuuteen, kuten huumeiden myyntiin tai varkauksiin, pakottaminen. Lapsikaupan ehkäisyssä tärkeä rooli on mm. seksuaalikasvatuksella ja moniammatillisella yhteistyöllä etenkin poliisin, lastensuojelun ja oppilaitosten välillä. Sekä nuorten itsensä että lasten ja nuorten kanssa työskentelevien ammattilaisten tietoisuutta ihmiskaupasta ja ihmiskaupan tunnusmerkeistä tulisi lisätä.

Pakkoavioliitolla tarkoitetaan tilannetta, jossa avioliitto on solmittu kahden henkilön välille, joista toinen tai molemmat eivät ole antaneet suostumustaan avioliitolle, tai tilannetta, jossa toinen tai molemmat osapuolet eivät pysty halutessaan päättämään avioliittoa. Pakkoavioliitto ihmiskauppatarkoituksessa on Suomessa ilmi tulleissa tapauksissa usein tapahtunut ulkomailla, tyypillisesti uhrin ja/tai tekijän kotimaassa. Ilmi tulee kuitenkin myös tapauksia, joissa

Suomessa asuva henkilö tietää olevansa vaarassa joutua avioliittoon pakotetuksi, sillä esimerkiksi hääjärjestelyjä on tehty vastoin hänen tahtoaan. Suomessa on tunnistettu niin täysi-ikäisiin kuin lapsiin liittyviä pakkoavioliittotapauksia. Mahdollisuus pakkoavioliiton tai sen uhan tunnistamiseen voi olla esimerkiksi koulussa (etenkin koulukuraattorilla tai -terveydenhoitajalla), lastensuojelussa, sosiaali- ja terveydenhuollossa, tai järjestöissä ja muilla tahoilla, joilta potentiaalinen uhri hakee apua.

Seksuaaliseen hyväksikäyttöön liittyvää ihmiskauppaa on Suomessa tunnistettu työperäistä ihmiskauppaa heikommin. Tämän ihmiskaupan muodon ennaltaehkäisy edellyttää laajoja toimia. Toisaalta tarvitaan pitkäkestoisia ulkopoliittisia keinoja, joilla parannetaan naisten asemaa ja vähennetään köyhyyttä ja osattomuutta lähtömaissa. Toisaalta tarvitaan parempaa haavoittuvassa asemassa olevien ja marginalisoitujen henkilöiden tilanteen tunnistamista Suomessa. Tämä edellyttää esitutkintaviranomaisilta herkempää silmää haavoittuvuudelle etenkin prostituutiossa. Viranomaisten ymmärrystä ilmiöstä tulee vahvistaa kouluttamisen kautta, jonka lisäksi kolmannen sektorin ja viranomaisten välistä yhteistyötä tulee lujittaa. Rikoslain mukaan seksin ostaminen parituksen tai ihmiskaupan uhrilta on rangaistavaa. Säännöksen tarkoituksena on vähentää parituksen kohteiden ja ihmiskaupan uhrien tarjoamien seksuaalipalvelujen kysyntää, ja ko. pykälän aiempaa vahvempi toimeenpano voisi siten ennaltaehkäistä ilmiötä.

Paritukseen liittyvissä tapauksissa on huomioitava se, että epäilty voi olla hyväksikäytön uhri, joka on pakotettu osallistumaan paritukseen tai joka on ryhtynyt siihen, jottei itse tulisi enää hyväksikäytetyksi. Myös muussa rikollisessa toiminnassa tavattu henkilö (esim. huumeiden maahantuonti tai myynti) saattaa olla siihen ihmiskaupan uhrina pakotettu.

Ihmiskaupan ennaltaehkäisy osana valtion, julkisten toimijoiden ja yritysten vastuuta

Ulkomailta työvoimaa rekrytoivien tahojen tulee sitoutua eettiseen rekrytointiin. Ulkomaalaisia työntekijöitä rekrytoivien tahojen tulee huolehtia siitä, etteivät työntekijät joudu maksamaan rekrytointimaksuja tai ylihintaisia

matkajärjestelyihin liittyviä kuluja, sillä esimerkiksi velkaantuminen altistaa työntekijät hyväksikäytölle.⁸⁷

Julkisilla hankintayksiköillä sekä yrityksillä on velvollisuus ennalta ehkäistä ihmiskauppaa niin kansallisissa kuin kansainvälisissä alihankintaketjuissaan. Yritykset ja julkiset hankintayksiköt voivat ehkäistä ihmiskauppaa arvioimalla toimintansa riskejä, laatimalla ihmiskaupan vastaisen toimintastrategian, arvioimalla sopimuskumppaninsa ennalta, sisällyttämällä ihmiskaupan torjunnan sopimuskumppaneidensa toimintaa sopimuskauden aikana.⁸⁸ Myös kuluttajien on hyvä arvioida ostopäätöksiään kriittisesti, äänestää kukkaroillaan ja vaatia läpinäkyvästi ja kestävästi tuotettuja tavaroita ja palveluja.

Moniviranomaisyhteistyön kautta voidaan vahvistaa myös ennaltaehkäisyä. Poliisiammattikorkeakoulussa vuonna 2021–2022 toteutetun [Moniviranomaistoinnin suunnitelmallista johtamista tukevien toimintamallien luominen poliisille](#) –hankkeen sekä aluehallintovirastojen työsuojelun vastuualueiden vuonna 2022 toteuttaman moniviranomais Hankkeen tuloksia tulee jalkauttaa. Etenkin tiedon yhdistäminen riskitoimijoiden ja -alojen tunnistamiseksi on keskeinen tapa puuttua jo ennalta ihmiskauppaan ja hyväksikäyttöön. Yhteistyötä tulisi tehdä paitsi viranomaisten kesken, myös viranomaisten ja kolmannen sektorin toimijoiden välillä.

Lainsäädännön tarkoituksenmukaisuutta tulee tarkastella myös ihmiskaupparikollisuuden ehkäisemisen näkökulmasta. Esimerkiksi ulkomaalaislain pykälä 148 §:n 1 momentin 6 kohta, joka mahdollistaa maahan pääsyn epäämisen tai maasta poistamisen sillä perusteella, että henkilön epäillään myyvän seksuaalipalveluja, voi haitata seksuaalisen hyväksikäytön ja siihen liittyvän ihmiskaupan ja parituksen esiin tuloa, sillä uhrin voi olla vaikeaa kertoa asiasta kenellekään, mikäli hän pelkää karkotusta ja maahantulokieltoa. Lisäksi tulee arvioida sitä, miten tarkoituksenmukaisesti ulkomaalaislain hyväksikäytön ehkäisyyn ja puuttumiseen tähtäävät muutokset ovat ehkäisseet uhritumista ja uudelleen uhritumista.

⁸⁷ Eettisen rekrytoinnin ohjeita ja suosituksia on laadittu mm. [maatalousalalle](#) ja [sote-alalle](#).

⁸⁸ Hyödyllisiä ohjeita löytyy HEUNin oppaasta yrityksille ([Navigoi kohti vastuullista toimitusketjua. Työkalupakki yrityksille työperäisen hyväksikäytön ja ihmiskaupan ennaltaehkäisemiseksi](#)) sekä oppaasta julkisille hankintayksiköille ([Työperäinen hyväksikäyttö ja julkiset hankinnat. Opas riskien huomioimiseen Suomessa](#)).

10.2 Ihmiskaupparikosten ennalta ehkäisystä tutkinnanjohtajan silmin

Sari Malinen

rikostarkastaja

työperäinen hyväksikäyttö ja ihmiskaupparikokset –tutkintaryhmä

Itä-Uudenmaan poliisilaitos

Ihmiskaupparikollisuus on tänä päivänä yhteiskunnassamme yleisempää kuin koskaan aikaisemmin. Onneksi samaan aikaan tietoisuus aiheen ympärillä on yhteiskunnassamme kasvanut. Tämä auttaa viranomaisia ja samoin yksityishenkilöitä yhä paremmin tunnistamaan ilmiöiden signaaleja ympäristöstämme. Ihmiskaupparikollisuuden paljastamisen ohella ennaltaehkäisemiseen on panostettava aikaisempaa voimakkaammin. Viranomaistahoille, jotka työssään kohtaavat ihmiskaupan uhreja, on rakennettu viime vuosina kattavia tunnistamiseen ja auttamiseen liittyviä tietopaketteja. Nyt katse tulisi suunnata heikkojen signaalien ja ilmiöiden tunnistamiseen laajemmin kuin yksistään uhri-
näkökulmasta.

Ihmiskaupan ehkäisemisen keskiössä tulee olla viranomaisten tiivis yhteistyö, jolla pyritään vähentämään ja havaitsemaan uhrien haavoittuvuutta. Viranomaiskontrollin jatkuvuudella pyritään puuttumaan uhriutumisen ketjuuntumisilmiöön. On ollut havaittavissa, että uhrikokemukset kasaantuvat tietyille henkilöille. Toisessa ihmiskaupparikollisuudelle ominaisessa ketjuuntumisilmiössä aikaisemmista uhreista tulee etenkin työperäisissä tekemuodoissa hyväksikäyttäjiä. Ilmiön tunnistaminen ja hyväksyminen kasvattaa viranomaistoimin tehtävän riskiperusteisen analyysiin merkitystä. Viranomaisten tulee osata hyödyntää jo käytössä olevia sekä tiedustelutoimintaan kehitteillä olevia, riskiperusteiseen analyysiin perustuvia työkaluja myös osana ihmiskaupparikollisuuden ennaltaehkäisyä. Käytännössä poliisilla on jo rakenteissa ennalta estävän - sekä analyysi ja tiedustelu -toimintojen osaaminen. Näiden rakenteiden hyödyntäminen ja toimintaympäristöanalyysin, kohdetorjuntamenettelyn ja riskiperusteisen analyysitoiminnon ulottaminen ihmiskaupparikollisuuden ennalta estämiseen ja torjuntaan tulee jatkossa huomioida nykyistä paljon paremmin osana ennalta estävän toiminnan toimintasuunnitelmia. Systemaattinen torjuntatyö on tehokkaampaa ja vaikuttavampaa kuin tapauskohtainen yksittäiseen harkintaan perustuva ja sattumanvaraisuuteen perustuva kohdetorjuntatyö. Koska Suomi on toimintaympäristöjen osalta hyvin monimuotoinen maa,

on ennalta estävää työtä tehtävä alueellisena viranomaisyhteistyönä, jolloin eri viranomaisten toimintaympäristön erityispiirteiden huomioiminen kohenee.

Rikosprosessit ovat pitkiä ja viranomaisten yhteys uhriin prosessin aikana osaltaan varmistaa tukitoimien jatkuvuuden ja tarvittaessa uudelleenarvioinnin. Poliisilla on perinteisesti ollut toimintakulttuurina aktiivisten toimien lopettaminen asian siirtyessä syyteharkintaan. Tosiasia on, että ihmiskaupparikosten syyteharkinta ja tuomioistuinkäsittelyjen ajat ovat pitkiä ja asianomistajan odottaessa viranomaispäätöksiä huoli toimeentulon turvaamisesta ja selviytymisestä osana joskus vierastakin yhteiskuntaa saattaa suistaa psykologisen ja taloudellisen kontrollin ja hyväksikäytön kierteeseen. Tästä syystä uhrille tulee osana viranomaisyhteistyötä kertoa myös realistisesti rikoksen uusiutumiskäytännistä. Tämä tulee tehdä turvallisessa ympäristössä ja varmistaa tarvittavat rikoksen uhrin tukipalvelut tilanteessa. Samalla syrjäytymisen ja yhteiskunnan ulkopuolelle jäämisen ehkäisemiseksi tarvitaan toimivat sosiaali- ja terveydenhoitopalveluiden kontaktit. Ihmiskaupan uhrien turvallisen paluun varmistaminen lähtömaahan on yksi varteenotettava keino ehkäistä uhriutumisen ketjuuntumista. Rikosprosessien läpivirtaukseen tulisikin kiinnittää entistä enemmän huomiota, myös osana ennalta estävää työtä.

Tehokas työsuojeluvalvonta ja erityisesti moniviranomaisyhteistyössä tehtävät, toimintaympäristön epäasiallisen kohtelun ja syrjinnän riskialueille suunnatut tarkastuskäynnit parantavat valvonnan ennalta estävää vaikutusta. Seuraamalla velvoitteidenhoitoariskitoimialoilla, tiettyjen indikaattorien ilmetessä voidaan päästä käsiksi niin harmaaseen talouteen kuin työperäiseen hyväksikäyttöön. Nämä molemmat ennalta estävät keinot pureutuvat erityisesti rikoksen tekemisen mahdollisuuksiin.

Tehokkaalla ja innovatiivisella rikostorjunnalla puramme ihmiskaupparikollisuuden kerrannaisvaikutuksia yhteiskunnassamme. Tämä mahdollistetaan moniammatillisella viranomaisyhteistyöllä niin uhri- kuin tekijäkeskeinen näkökulma huomioiden.

10.3 Lapset ihmiskaupan kohteena

Sanna Springare

rikoskomisario

Keskusrikospoliisi

Ihmiskauppaan liittyvät ilmiöt ja sen ympärillä oleva keskustelu on laajentunut. Keskustelua on varmasti lisännyt tietoisuuden ja ymmärryksen lisääntyminen, mikä on erittäin tärkeä asia. Tekotapoja on tullut lisää jo tunnistettujen asioiden rinnalle. Tämä edellyttää lainkäyttäjältä uskallusta ja ymmärrystä laintulkinnasta. Esimerkiksi verkossa tapahtuvat rikokset ovat lisääntyneet, koska verkon yli tapahtuva rikollinen toiminta on helpompaa ja anonyymimpää. Lapsiin kohdistuvat seksuaalirikokset verkossa ovat rikoksen tekijän näkökulmasta matalamman kynnyksen takana, koska uhria ei tarvitse kohdata kasvotusten. Ihmiskaupan tunnusmerkistö on kirjoitettu myös ajassa, jossa ei esimerkiksi ollut katujengejä ainakaan siinä mittakaavassa, mitä viime vuodet ovat osoittaneet. Tästä syystä lainkäyttäjän tulee nähdä lain sovellettavuus avarammin ja uskaltaa viedä tapauksia rikosprosesseissa eteenpäin.

Jotta rikosprosesseja olisi, niin rikos pitää lähtökohtaisesti tunnistaa. Ihmiskaupparikos kun ei aina näyttäydy päällepäin rikolliselta toiminnalta, eikä uhrikaan tunnista olevansa uhri. Erityisesti lapsiin kohdistuvat ihmiskaupparikokset tulisi tunnistaa ja raportoida. Lapsi ei välttämättä ymmärrä vääryyttä tai pysty itse ilmaisemaan häneen kohdistuvaa rikollista toimintaa. On tapauksia, joissa asiat näyttäytyvät siltä, että lapsi tai nuori olisi itse omasta tahdostaan rikollisella tiellä. Tämä saattaa helposti ohjata ajattelemaan, että hän on ongelmanuori, taparikollinen tai muuta vastaavaa. Taustalla voi olla hyväksikäyttöä jonkun henkilön tai jengin toimesta esimerkiksi pakottamalla lapsi varastamaan omaisuutta tai myymään huumeita. Poliisin rekisterit saattavat olla mittavat nuoresta iästä huolimatta, eivätkä tapaukset loppu. Jonkun tulisi ottaa vastuu, mutta kenen. Yhdysvalloissa uutisoitiin hiljattain tapauksesta, jossa lapsen huoltaja oli laitettu vastuuseen lapsen vakavasta rikoksesta, koska huoltaja oli ostanut lapselle aseensa. Tämä on liian pitkälle vietyä vastuunulottamista Suomen olosuhteissa, mutta ehkä siinä on jotain perää.

Vaikka rikoksen tunnistaminen ja tutkinta ovatkin tärkeitä asioita, niin yhtä lailla merkityksellinen on rikosten paljastaminen ja ennalta estäminen. Rikoksen tutkinta on aina tapahtuneen rikoksen tutkintaa, jolloin joku on jo kärsinyt.

Lasten ja nuorten osalta on hyvä tunnistaa ne paikat ja olosuhteet, jossa lapset ovat. Pelialustat, sosiaalinen media, ryhmät, jengit ja pyrkiä vaikuttamaan näissä. Tämäkin vaatii vastuullisen aikuisen tilanteen tulkintaa, lapsen ohjaamista ja auttamista oikeaan suuntaan.

Rikoksen estäminen vaatii tietoa ja sen käsittelyä. Se on varhaista puuttumista ja viestin välittämistä, että viranomainen valvoo ja tarvittaessa puuttuu asiaan rikosprosessinkin kautta. Se on myös taloudellisesta kannattavaa ja ajallisesti nopeaa. Rikosprosessin läpivieminen on kallista ja yleensä kestää kauan ihmiskaupan monimuotoisuuden vuoksi. Rikosprosessi saattaa olla myös pettymys, jos kaikkea ei saada sen avulla ratkaistua. Tarvitaan vahvaa ja avointa yhteistyötä eritoimijoiden kesken. Jotta yhteistyö voisi onnistua, niin siinä tarvitaan tietoisuutta toistemme rooleista, osaamisesta ja ajatuksista, jotta aikaa ei tuhlaantuisi toisten työn arvosteluun.

10.4 Ihmiskaupparikokset ja poliisin ennalta estävä toiminto

Sirpa Koskela

ylikonstaapeli

Helsingin poliisilaitos, hälytys- ja valvontayksikkö

Ennalta estävä näkökulma ja tapa ajatella kuuluu lain mukaan jokaisen poliisin toimenkuvaan. Tämän lisäksi poliisilla on erikseen lakisääteistä ennalta estävää erityistoimintaa. Tällöin poliisin tarkastelukulma ja toimenpiteet siirtyvät etupainotteiseksi suhteessa rikoksiin. Ennalta estävän työn perusta luodaan rakentamalla luottamuksellisia suhteita kansalaisiin ja eri yhteistyöverkostoihin: poliisin puoleen voi ja saa kääntyä.

Poliisin toimintaympäristö on muuttunut vuosien saatossa. Tapahtuneet muutokset ovat lisänneet myös poliisin ennalta estävän työn vaatimuksia ja samalla sen merkitystä maan sisäiseen turvallisuuteen.⁸⁹ Ihmiskaupparikokset ovat osa tätä muutosta. Ennalta estävästä näkökulmasta tarkasteltuna ne ovat haastavia rikoksia.

Ennalta estävyyttä ihmiskaupparikoksissa voidaan tarkastella sekä laajassa että suppeammassa mittakaavassa. Laajemmassa tarkastelussa katse kohdistuu organisaatioiden ja instituutioiden tasolle, pohtien ratkaisuja, mitä niillä on tarjota rikosten estämiseksi. Tarkastelujen pohjana on kuitenkin yksilötasolla tehty työ. Ihmiskauppa on yksi piilorikollisuuden muoto, kuten haavoittuvassa asemassa oleviin ihmisiin kohdistuvat rikokset yleensäkin. Uhrin ei välttämättä tule kertomaan heihin kohdistuneesta rikoksesta tai sen uhkasta, jolloin rikokset eivät tule viranomaisien tietoon. Uhrin ei välttämättä uskalla tai tiedä itsekään olevansa rikoksen uhreja. Usein siinä vaiheessa, kun ihmiskaupparikoksen uhri ottaa yhteyttä viranomaiseen, on ehtinyt tapahtua jo itse rikos ja paljon muutakin. Tällöin ennalta estävä toiminta painottuu uusien rikosten estämiseen. Ihmiskaupparikokset tulevat esiin usein perhesiteisiin kietoutuneena. Tämä tulee esiin Helsingin poliisilaitoksella tehtävässä ennalta estävässä työssä kunniaan liittyvän väkivallan ja pitkittyneen lähisuhdeväkivallan parissa.

⁸⁹ ENSKA Poliisin ennalta estävän työn strategia 2019-2023. Sisäinen turvallisuus. Sisäministeriön julkaisu 2019:3, s. 4.

Kuvitteellisen, mutta melko tyypillisen asiakkaan avulla tilanne voisi näyttää

seuraavalta. Naispuolinen asiakas on muuttanut Suomeen perhesiteen perusteella viisi vuotta aiemmin. Ennalta estävän toiminnon poliisi tapaa hänet turvakodissa, minne asiakas on tullut lähisuhdeväkivallan vuoksi. Kun asiaa ryhdyttään selvittämään, asiakas kertoo, että hän on solminut avioliiton vapaaehtoisesti ja muuttanut sen vuoksi Suomeen. Puoliso on vaimon perhetuttu. Perhe hyväksyy puolison, joka etsi aktiivisesti vaimoa itselleen kotimaastaan. Puoliso on itse asunut Suomessa jo vuosia ja hänellä on kielitaitoa ja hän tulee taloudellisesti toimeen oman ravintolansa turvin. Vaimo on työskennellyt ravintolassa ilman palkkaa ja tehnyt toisinaan melko pitkiäkin työvuoroja. Perheeseen on syntynyt kaksi lasta. Kodin- ja lastenhoito on jäänyt vaimon vastuulle.

Suhteen alusta asti puoliso on kohdistanut vaimoon vahvaa kontrollointia, joka ilmenee monin eri tavoin. Heti maahan saavuttua puoliso ottaa vaimon passin haltuunsa ja pitää sen itsellään. Vaimolla ei ole omaa pankkikorttia. Vaimon saamat Kelan myöntämät tuet puoliso siirtää suoraan omalle tililleen ja perustelee tätä sillä, että hän hoitaa perheen raha-asiat. Puoliso antaa vaimolle viikoittain tarvittavan summan ruokaostoksia varten. Vaimo haluaisi mennä suomen kielen kurssille, mutta puoliso katsoo, ettei se ole välttämätöntä. Kielen oppisi parhaiten arkikeskusteluissa, kuten työskentelemällä ravintolassa. Puoliso valvoo vaimon puhelimen käyttöä, erityisesti sitä, kenen kanssa vaimo soittelee ja viestittelee. Vaimon odottaessa ensimmäistä yhteistä lasta, puoliso kohdistaa vaimoon fyysistä väkivaltaa. Väkivalta on seurausta siitä, ettei vaimo pidä puolison kontrolloinnista ja kertoo ilmoittavansa asiasta jollekin perheen ulkopuoliselle. Puoliso toteaa vaimolle, etteivät viranomaiset tulisi uskomaan vaimoa, koska puolisollla on suhteita viranomaisiin ja hän tietää pidempään Suomessa asuneena, miten viranomaiset toimivat. Lisäksi puoliso ilmoittaa, että lähettää vaimon takaisin kotimaahan, jos vaimo ei toimi puolison odottamalla tavalla. Puoliso uhkaa myös levittää vaimosta huhuja vaimon kotimaassa asuvien sukulaisten keskuuteen, että vaimo on huono vaimo. Vaimon perhe kokisi tämän kunniaansa loukkaavana ja vaimon olosuhteet kotimaassa olisivat vaikeat. Vaimon perhe onkin ilmoittanut, että hänen tulee pysyä avioliitossa väkivallasta huolimatta. Vaimo ei uskalla puhua tilanteesta kenellekään tämän jälkeen. Hän vihjaa neuvolassa, että kotona on välillä vähän vaikeaa. Neuvolan terveydenhoitaja on kertonut, että turvakotiin voi tarvittaessa mennä suojaan ja vaimo tallettaa turvakodin puhelinumeroa puhelimeensa.

Erään riidan jälkeen vaimo sanoo lähtevänsä käymään kaupassa. Hän ottaa lapset mukaansa ja soittaa matkalla turvakotiin, mistä häntä ohjeistetaan

saapumisessa. Turvakodissa työntekijät kertovat hänen oikeuksistaan ja lopulta vaimo ilmoittaa haluavansa tavata poliisin. Ennalta estävän toiminnon poliisi menee tapaamaan vaimoa turvakotiin, missä hän kertoo tapahtumista runsaan viiden vuoden ajalta. Vaimo kertoo, että mies on kohdistanut häneen fyysistä väkivaltaa koko avioliiton ajan. Vuotta aiemmin hän oli uskaltanut soittaa poliisiin paikalle, kun mies oli lyönyt häntä. Mies oli jutellut poliisipartion kanssa hyvin asiallisesti ja rauhallisesti ja sanonut, että heillä oli vain pientä suusannallista riitaa, mutta se oli selvitetty. Poliisi ei kirjannut asiasta rikosilmoitusta, koska jäi käsitykseen, ettei tilanteessa ollut väkivaltaa eikä sellaisesta löytynyt aiempiakaan kirjauksia poliisin rekistereissä. Ennalta estävän toiminnon poliisi kuuntelee vaimoa kaksi tuntia ja tekee tarvittavat kirjatukset sekä rikosilmoituksen. Turvakoti ottaa yhteyttä Ihmiskaupan uhrien auttamisjärjestelmään ja vaimo hyväksytään heille asiakkaaksi. Asiakkaan tiedot lähetetään jo ennakkoon Rikosuhripäivystykseen hänen suostumuksellaan ja ilmoitetaan asiasta tutkijalle. Ennalta estävän toiminnon poliisi tiedustelee vaimolta lisäksi, olisiko hän halukas ottamaan vastaan Sopu-työn tukevaa apua kunniaan liittyvän väkivallan vuoksi.

Kuten edellä kuvatussa kuvitteellisessa tarinassa on luettavissa, on ihmiskauppaepäily tullessa tietoon saattanut tapahtua jo paljon. On myös vaara hyväksikäytön jatkumisesta, mikäli uhri ei pääse tarvittavien tukitoimenpiteiden piiriin. Haavoittuvassa asemassa olevan asiakkaan kohtaaminen vaatii usein aikaa ja läsnäolevaa kohtaamista. Niissä hetkissä pienillä asioilla voi olla suuri vaikutus. Yksi tällainen voi esimerkiksi olla se, että poliisi kohtaa asiakkaan siviilivaateuksessa, jolloin virkapuku ei luo turhaa jännitettä ja pelkoa poliisia kohtaan. Poliisin on hyvä tiedostaa oman roolinsa tärkeys. Tämä edesauttaa luomaan luottamuksellisen suhteen asiakkaaseen.

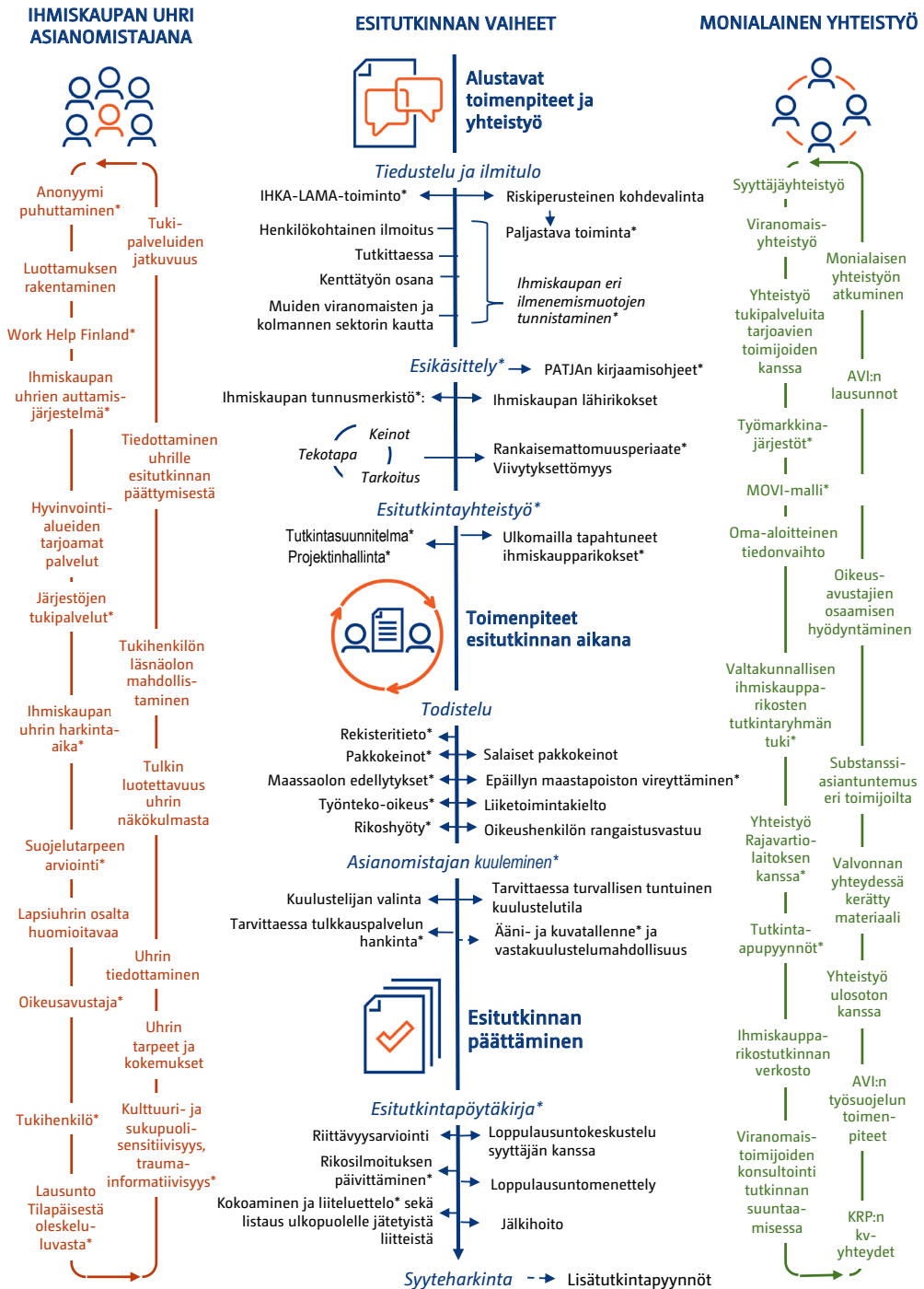
Samalla kun autetaan uhria, ei kuitenkaan tulisi unohtaa myöskään tekijää. Tulisikin aina tapauskohtaisesti miettiä, mitä toimenpiteitä rikoksen tekijään kohdistetaan, jotta hän ei jatkaisi rikollista toimintaansa.

Asiakkaita kohdatessa korostuu aina poliisin ammattitaito ja osaaminen. Ennalta estävyys perustuu ilmiöiden ymmärtämiseen ja substanssiosaamisen hyödyntämiseen. Tällöin poliisi osaa esittää oikeita kysymyksiä ja ohjata asiakkaat tarvittavan avun piiriin. Ennalta estävyys tulisikin nähdä jatkuvana havainnointina, tiedon omaksumisena ja hyödyntämisenä käytännön työssä erilaisten toimenpiteiden muodossa. Rikosprosessi on vain yksi omaa polkuaan kulkeva osa

kokonaisuudessa. Ennalta estävä toiminta kulkee usein sen rinnalla seuraten tilanteen etenemistä ja tarvittaessa tehden asiakasta tukevia toimenpiteitä. Ennalta estävyys ei ole niinkään jokin staattinen näkökulma vaan jatkuva huokoinen kehityksellinen prosessi, jonka keskiöstä löytyy asiakkaiden ja poliisin vuorovaikutus.

11 Liitteet

Liite 1. Ihmiskaupparikosten esitutkinnan prosessikaavio

Kuvio 24. Ihmiskaupan esitutkinnan prosessikaavio

Liite 2. Ihmiskaupan ja lähirikosten tunnusmerkit

Minna Willman-Koistinen

tutkija, rikosylikomisario
Itä-Suomen poliisilaitos

Terhi Kankaanranta

erikoistutkija
Poliisiammattikorkeakoulu

Ihmiskauppaa koskeva rikosoikeudellinen sääntely on ollut voimassa verraten vähän aikaa. Ihmiskauppaa koskevat rangaistussäännökset lisättiin rikoslakiin (39/1889) vuonna 2004 (650/2004). Useat kansainväliset ihmiskauppaan liittyvät sopimukset ja velvoitteet sitovat Suomea. Näitä ovat esimerkiksi YK:n kansainvälisen järjestäytyneen rikollisuuden vastaiseen sopimukseen liittyvä lisäpöytäkirja sekä Euroopan neuvoston ihmiskaupan vastainen sopimus.

Ihmiskaupasta on säädetty rikoslain 25 luvussa (3 ja 3 a §). Ihmiskaupparikosten lisäksi rikoslaissa on säädetty myös ihmiskaupan lähirikoksista, joiksi luetaan muun muassa kiskonnantapainen työsyryntä (RL 47:3 a §), törkeä paritus (RL 20:9 a §) ja törkeä kiskonta (RL 36:7 §). Lähirikoksena pidetään myös rikoslain 20 luvun 8 §:ssä tarkoitettua seksikaupan kohteena olevan henkilön hyväksikäyttöä ja sekä törkeää laittoman maahantulon järjestämistä (RL 17:8 a §). Taulukkoon 1 on koottu keskeiset lainkohdat rikoksen perusmuodon ja törkeän tekemuodon osalta hyödynnettäväksi.

Taulukko 10. Ihmiskauppaa ja sen lähirikoksia koskevat rangaistussäännökset rikoslaissa

Rikoslaki	Nimike	Sisältö
Rikoslaki 17 luku 8 § (28.2.2014/146)	Laittoman maahantulon järjestäminen	<p>Joka</p> <ol style="list-style-type: none"> 1) tuo tai yrittää tuoda Suomeen tai Suomen kautta muuhun maahan ulkomaalaisen, jolla ei ole maahantuloon vaadittavaa matkustusasiakirjaa, viisumia, oleskelulupaa tai matkustusasiakirjaan rinnastettavaa muuta asiakirjaa, 2) tuo tai yrittää tuoda Suomeen tai Suomen kautta muuhun maahan ulkomaalaisen, jonka 1 kohdassa tarkoitettu asiakirja on väärä, väärennetty, myönnetty toiselle henkilölle taikka saatu viranomaiselta asiakirjan myöntämisen kannalta merkityksellisen totuudenvastaisen tai harhaanjohtavan tiedon avulla, lahjomalla viranomainen tai virkamiehen väkivaltaisella vastustamisella, 3) järjestää tai välittää 1 tai 2 kohdassa tarkoitettulle ulkomaalaiselle kuljetuksen Suomeen tai 4) luovuttaa toiselle 2 kohdassa tarkoitetun asiakirjan käytettäväksi maahantulon yhteydessä, <p>on tuomittava laittoman maahantulon järjestämisestä sakkoon tai vankeuteen enintään kahdeksi vuodeksi.</p> <p>Laittoman maahantulon järjestämisenä ei pidetä tekoa, jota erityisesti huomioon ottaen tekijän humanitaariset tai läheisiin perhesuhteisiin liittyvät vaikuttimet sekä ulkomaalaisen turvallisuuteen vaikuttavat olot hänen kotimaassaan tai vakinaisessa asuinmaassaan on pidettävä kokonaisuutena ottaen hyväksyttävistä syistä tehtynä.</p>

Rikoslaki	Nimike	Sisältö
Rikoslaki 17 luku 8 a § (9.7.2004/650)	Törkeän laittoman maahantulon järjestäminen	<p>Jos laittoman maahantulon järjestämisessä</p> <p>1) aiheutetaan tahallisesti tai törkeällä huolimattomuudella toiselle vaikea ruumiinvamma, vakava sairaus tai hengenvaarallinen tila taikka näihin rinnastettavaa erityisen tuntuva kärsimystä tai</p> <p>2) rikos tehdään osana 6 luvun 5 §:n 2 momentissa tarkoitetun järjestäytyneen rikollisryhmän toimintaa (8.5.2015/564)</p> <p>ja rikos on myös kokonaisuutena arvostellen törkeä, rikosentekijä on tuomittava törkeästä laittoman maahantulon järjestämisestä vankeuteen vähintään neljäksi kuukaudeksi ja enintään kuudeksi vuodeksi.</p>
Rikoslaki 20 luku 8 § (8.7.2022/723)	Seksikaupan kohteena olevan henkilön hyväksikäyttö	<p>Joka lupaamalla tai antamalla välitöntä taloudellista arvoa edustavan korvauksen saa 10 tai 11 §:ssä taikka 25 luvun 3 tai 3 a §:ssä tarkoitetun rikoksen kohteena olevan henkilön ryhtymään sukupuoliyhteyteen tai siihen rinnastettavaan seksuaaliseen tekoon, on tuomittava, jollei teko ole 0 §:n mukaan rangaistava seksikaupan kohteena olevan henkilön hyväksikäytöstä sakkoon tai vankeuteen enintään kuudeksi kuukaudeksi.</p> <p>Seksikaupan kohteena olevan henkilön hyväksikäytöstä tuomitaan myös se, joka käyttää hyväkseen kolmannen lupaamaa tai antamaa 1 momentissa tarkoitettua korvausta ryhtymällä sukupuoliyhteyteen tai siihen rinnastettavaan seksuaaliseen tekoon sanotussa momentissa tarkoitetun rikoksen kohteena olevan henkilön kanssa.</p> <p>Seksikaupan kohteena olevan henkilön hyväksikäytöstä tuomitaan niin ikään se, joka tekee 1 tai 2 momentissa tarkoitetun teon, vaikka hänellä on ollut syytä epäillä 1 tai 2 momentissa tarkoitetun henkilön olevan 10 tai 11 §:ssä taikka 25 luvun 3 tai 3 a §:ssä tarkoitetun rikoksen kohteena.</p> <p>Tahallisen rikoksen yrittäminen on rangaistava.</p>

Rikoslaki	Nimike	Sisältö
Rikoslaki 20 luku 10 § (8.7.2022/723)	Paritus	<p>Joka hankkiakseen itselleen tai toiselle taloudellista hyötyä</p> <ol style="list-style-type: none"> 1) järjestää huoneen tai muun tilan korvausta vastaan tapahtuvaa sukupuoliyhteyttä tai siihen rinnastettavaa seksuaalista tekoa varten taikka kahdeksaatoista vuotta nuoremman lapsen kanssa tapahtuvaa sukupuoliyhteyttä tai sellaista tekoa varten, joka on omiaan vaarantamaan lapsen kehitystä, 2) vakiintuneena osana liiketoimintaansa majoittaa sellaiseen tekoon ryhtyvää ja siten olennaisesti edistää tekoa, 3) yhteystietoja välittämällä tai muuten markkinoi jonkun sellaiseen tekoon ryhtymistä tietäen, että hänen toimintansa olennaisesti edistää teon toteutumista, 4) muuten käyttää hyväkseen jonkun ryhtymistä sellaiseen tekoon tai 5) viettelee jonkun sellaiseen tekoon, <p>on tuomittava parituksesta sakkoon tai vankeuteen enintään kolmeksi vuodeksi. Yritys on rangaistava.</p>
Rikoslaki 20 luku 11 § (8.7.2022/723)	Törkeä paritus	<p>Jos parituksessa</p> <ol style="list-style-type: none"> 1) tavoitellaan huomattavaa taloudellista hyötyä 2) rikos tehdään erityisen suunnitelmallisesti tai 3) kohteena on kahdeksaatoista vuotta nuorempi lapsi <p>ja rikos on myös kokonaisuutena arvostellen törkeä, rikoksentekijä on tuomittava törkeästä parituksesta vankeuteen vähintään neljäksi kuukaudeksi ja enintään kuudeksi vuodeksi. Yritys on rangaistava.</p>

Rikoslaki	Nimike	Sisältö
Rikoslaki 25 luku 3 § (9.7.2004/650)	Ihmiskauppa	<p>Joka</p> <ol style="list-style-type: none">1) käyttämällä hyväksi toisen riippuvaista asemaa tai turvatonta tilaa taikka toista painostamalla,2) erehdyttämällä toista tai tämän erehdytystä hyväksi käyttämällä,3) maksamalla korvauksen toista tai tämän erehdytystä hyväksi käyttämällä,4) ottamalla vastaan sellaisen korvauksen <p>ottaa toisen määräysvaltaansa, värvää toisen taikka luovuttaa, kuljettaa, vastaanottaa tai majoittaa toisen hänen saattamisekseen 20 luvun 10 §:n 1 momentin 1 kohdassa tarkoitetun tai siihen rinnastettavan seksuaalisen hyväksikäytön kohteeksi, pakkotyöhön tai muihin ihmisarvoa loukkaaviin olosuhteisiin taikka elimien tai kudoksien poistamiseksi, on tuomittava ihmiskaupasta vankeuteen vähintään neljäksi kuukaudeksi ja enintään kuudeksi vuodeksi.</p> <p>(8.7.2022/723)</p> <p>Ihmiskaupasta tuomitaan myös se, joka ottaa määräysvaltaansa kahdeksaatoista vuotta nuoremman henkilön taikka värvää, luovuttaa, kuljettaa, vastaanottaa tai majoittaa tämän 1 momentissa mainitussa tarkoituksessa, vaikka mitään 1 momentin 1-4 kohdassa tarkoitettua keinoa ei olisi käytetty. (19.12.2014/1177)</p>

Rikoslaki	Nimike	Sisältö
Rikoslaki 25 luku 3 a § (9.7.2004/650)	Törkeä ihmiskauppa	<p>Jos ihmiskaupassa</p> <ol style="list-style-type: none"> 1) käytetään 3 §:ssä tarkoitettujen keinojen sijasta tai lisäksi väkivaltaa, uhkausta tai kavaluutta, 2) aiheutetaan tahallisesti tai törkeällä huolimattomuudella toiselle vaikea ruumiinvamma, vakava sairaus tai hengenvaarallinen tila taikka näihin rinnastettavaa erityisen tuntuva kärsimystä, 3) rikos kohdistuu kahdeksatoista vuotta nuorempaan lapseen tai henkilöön, jonka kyky puolustaa itseään on olennaisesti heikentynyt, tai 4) rikos tehdään osana 6 luvun 5 §:n 2 momentissa tarkoitettuna järjestäytyneen rikollisryhmän toimintaa (8.5.2015/564) ja rikos on myös kokonaisuutena arvostellen törkeä, rikosentekijä on tuomittava törkeästä ihmiskaupasta vankeuteen vähintään kahdeksi ja enintään kymmeneksi vuodeksi. Törkeästä ihmiskaupasta tuomitaan myös se, joka alistaa toisen orjuuteen tai pitää toista orjuudessa, kuljettaa orjia tai käy kauppaa orjilla, jos teko kokonaisuutena arvostellen on törkeä. Yritys on rangaistava. <p>Ihmiskauppaa tarkasteltaessa nostetaan usein esiin lähirikokset. Yhtenäisyyttä siitä, mitä ihmiskaupan lähirikoksilla tarkoitetaan, ei kuitenkaan näyttäisi täysin olevan. Lähirikoksina mainitaan usein paritus (rikoslain 20 luvun 9 ja 9 a §) sekä kiskonnantapainen työsyrijintä (rikoslain 47 luvun 3 a §).</p>

Rikoslaki	Nimike	Sisältö
Rikoslaki 36 luku 6 § (6.11.2009/845)	Kiskonta	<p>Joka käyttämällä hyväksi toisen taloudellista tai muuta ahdinkoa, riippuvaista asemaa, ymmärtämättömyyttä tai ajattelemattomuutta jonkin sopimuksen tai muun oikeustoimen yhteydessä hankkii tai edustaa itselleen tai toiselle taloudellista etua, joka on selvästi epäsuhteessa vastikkeeseen, on tuomittava kiskonnasta sakkoon tai vankeuteen enintään kahdeksi vuodeksi. Kiskonnasta tuomitaan myös se, joka luotonannossa ottaa tai edustaa itselleen tai toiselle korkoa tai muuta taloudellista etua, joka on selvästi epäsuhteessa luotonantajan suoritukseen ottaen huomioon:</p> <ol style="list-style-type: none"> 1) myönnetyn luoton määrä, luottoaika ja luottosopimuksen muut ehdot; 2) myönnettyyn luottoon liittyvä luottoriski; 3) kulut luotonantajan sellaisista toimista, jotka kuuluvat huolelliseen luotonmyöntömenettelyyn; 4) luoton rahoittamisesta aiheutuneet tavanomaiset kulut; 5) luottotoiminnan tavanomaiset yleiskulut.
Rikoslaki 36 luku 7 § (24.8.1990/769)	Törkeä kiskonta	<p>Jos kiskonnassa</p> <ol style="list-style-type: none"> 1) tavoitellaan huomattavaa hyötyä, 2) aiheutetaan huomattavaa tai erityisen tuntuva vahinkoa, 3) rikoksenteijä käyttää häikäilemättömästi hyväksi toisen erityistä heikkoutta tai muuta turvatonta tilaa tai 4) rikos tehdään erityisen suunnitelmallisesti <p>ja kiskonta on myös kokonaisuutena arvostellen törkeä, rikoksenteijä on tuomittava törkeästä kiskonnasta vankeuteen vähintään neljäksi kuukaudeksi ja enintään neljäksi vuodeksi.</p>

Rikoslaki	Nimike	Sisältö
Rikoslaki 47 luku 3 a § (30.4.2004/302)	Kiskonnantapainen työsyrintä	<p>Jos työsyryjinnässä asetetaan työnhakija tai työntekijä huomattavan epäedulliseen asemaan käyttämällä hyväksi työnhakijan tai työntekijän taloudellista tai muuta ahdinkoa, riippuvaista asemaa, ymmärtämättömyyttä, ajattelemattomuutta tai tietämättömyyttä, tekijä on, jollei teosta muualla laissa säädetä ankarampaa rangaistusta, tuomittava kiskonnantapaisesta työsyryjinnästä sakkoon tai vankeuteen enintään kahdeksi vuodeksi.</p> <p>Kiskonnantapaisesta työsyryjinnästä ei ole törkeää tekomuotoa. Törkeää kiskontaa koskeva rikoslain 36 luvun 7§:n säännös voi tulla moitittavimpien tekojen suhteen sovellettavaksi, minkä vuoksi törkeää kiskontaa koskeva säännös voidaan lukea ihmiskaupan lähirikokseksi.</p>

Lähteet ja lisätietoja

Rikoslaki 19.12.1889/39.

SopS 44/2012. Euroopan neuvoston yleissopimus ihmiskaupan vastaisesta toiminnasta.

YK:n järjestäytyneen rikollisuuden vastaisen ns. Palermon sopimuksen hyväksyminen (2002). Lausuntoja ja selvityksiä 2002:27. Helsinki: Oikeusministeriö.

Liite 3. Ihmiskaupparangaistussäännökset HE 34/2004 ja 103/2014 keskeisiltä osin

HE 34/2004 & HE 103/2014

Uhri menettää vapautensa ja mahdollisuuden toimia haluamillaan tavalla; sekä fyysisen että psyykkisen kontrollin muodot, ml. alistaminen

Houkutteleminen tai pyytminen ihmiskaupan kohteeksi.

Toisen luovuttaminen joko korvausta vastaan tai ilman korvausta

Ihmiskaupan kohteen vastaanottaminen, kuljettaminen ja majoittamisen (ml. toisen kätkeneminen) sekä kohteessa että matkan välivaiheissa.

RL 25:3

TEKOTAVAT

Ihmiskauppa

KEINOT

TARKOITUS

RL 25:3

RL 25:3

HE 34/2004 ja HE 103/2014

HE 34/2004 ja HE 103/2014

Riippuvuus esimerkiksi perhesukulaisuus-, työ, vuokra- tai velkasuhteesta taikka oleskelusta jossain laitoksessa joutuena. Huumausaineen käyttäjän riippuvuus huumausaineen toimittajasta. Uhrien tekemien rikosten tai luovuttamassa oleskelun paljastamisella uhkaaminen. Uhri on joutunut luovuttamaan passin tai muun tärkeän asiakirjan. Uhrien lähiomaisten riippuvaisen aseman hyödyntäminen

Riippuvaisen aseman hyväksikäyttäminen

Turvaton tila esimerkiksi vaikeasta taloudellisesta tilanteesta, asunottomuudesta tai vakavasta sairaudesta, päihteiden käytöstä, nuoresta iästä tai pakolaisuudesta, tai lähiomaisten vastaavasta tilasta, henkilön aikaisemmasta prostituutiosta tai muusta sosiaalisesta asemasta joutuena. Ihmiskaupan kohteen psyykkisen tilaan vaikuttavat kokemukset esimerkiksi väkivallasta. Henkilöllä ei ole todellista tai hyväksyttävää vaihtoehtoa kuin alistua väärinkäyttöön. Henkilön asemaa on arvioitava kokonaisuutena.

Turvattoman tilan hyväksikäyttäminen

Tahdonmuodostukseen vaikuttaminen. Vahvemmassa asemassa oleva rikoksenteijä taivuttaa voimakkaasti (sis. vaikuttamisen intensiteetti, kesto tai molemmat) kohdehenkilöä.

Painostaminen

Harhaanjohtaminen: Valheelliset tiedot työn tai toiminnan olosuhteista tai korvauksesta. Huomioidaan kokonaisuuden kannalta olennaiset seikat, esimerkiksi vähäinen poikkeama luvutusta palkasta ei täytä tunnusmerkistöä.

Erehdyttäminen tai toisen erehdyksen hyväksikäyttäminen

Toisen ostaminen tai myyminen kolmannen osapuolen käyttöön. Korvauksen antamisen tulee olla jhtanut henkilön luovuttamiseen.

Korvauksen maksaminen toista määräämisvallassa pitävälle henkilölle tai korvauksen vastaanottaminen

Rikoksenteijän ja uhrien välinen epätasa-painoinen valta-asema ja uhrien haavoittuvuuden väärinkäyttö.

Seksuallinen hyväksikäyttö

Henkilön hyväksikäyttö prostituutiossa. Jos korvausta ei ollut tarkoitettu suoritettavaksi, kysymys voi olla prostituution rinnastettavasta seksuaalisesta hyväksikäytöstä. Laajudeltaan prostituution rinnastettava ihmiskaupan uhrien käyttäminen pornografian valmistuksessa tai pornografisissa esityksissä.

Palkkotyö

Työ tai palvelus, joka jankin rangaistuksen uhalla vaaditaan joltakin henkilöltä ja johon mainittu henkilö ei ole vapaaehtoisesti tarjoutunut.

Muut ihmisarvoa loukkaavat olosuhteet

Orjuuden kaltaiset olot. Velkaarjuus. Pakkovaoliiton muodot. Holhoajan alle 18-vuotiaan luovuttaminen hyväksikäytön kohteeksi. Teon tarkoituksena että henkilö joutuu elättämään itsensä kerjäämällä tai rikollisin keinain.

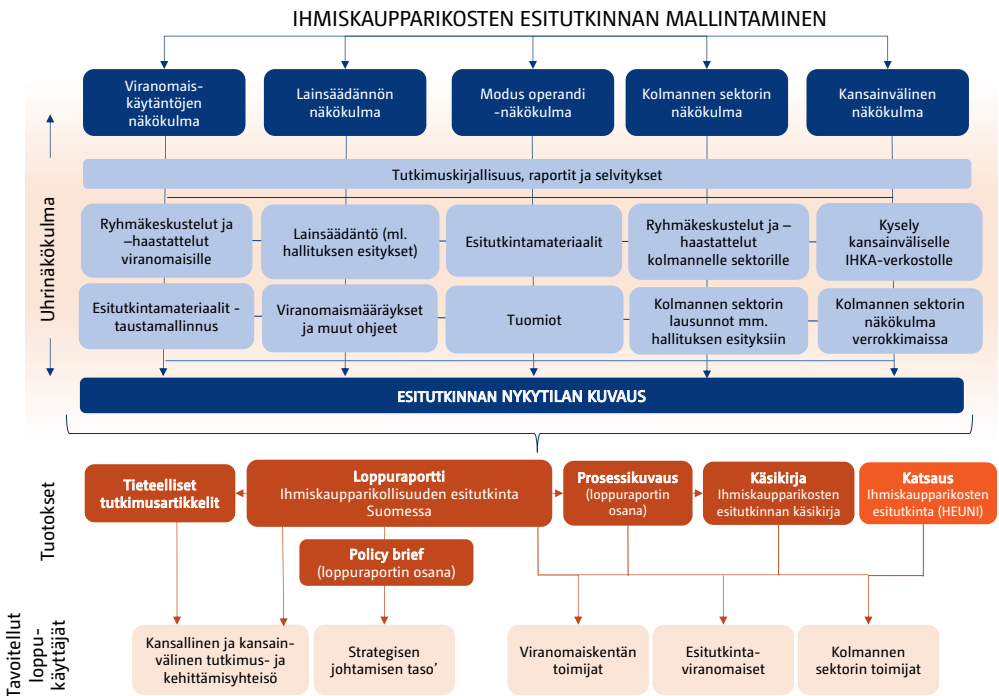
Elmien tai kudoksen poistaminen

Eri syistä, esimerkiksi taloudellisessa hyötymistarkoituksessa tai esimerkiksi tilanteissa, jossa rikoksenteijän lähinen on elimen tarpeessa

Kuvio 25. Ihmiskaupparikosten tunnusmerkistö kuvana

Liite 4. IHMEMALLI –tutkimushankkeen rakenne ja suositukset

Tämä käsikirja pohjautuu IHMEMALLI-tutkimushankkeessa saatuihin tuloksiin. Hankkeessa kuvattiin ihmiskaupparikollisuuden ja sen tutkinnan nykytila, sekä tarkasteltiin ihmiskaupparikosten esitutkintaa kuudesta eri näkökulmasta: viranomaiskäytäntöjen, lainsäädännön, modus operandin, kolmannen sektorin, kansainvälisten toimintamallien, sekä uhrin näkökulmista. Hankkeesta ja sen tuloksista löytyy tarkemmin tietoa osoitteesta: [TKI-projektit - Poliisiammattikorkeakoulu \(polamk.fi\)](https://www.polamk.fi). Tutkimushankkeen rakenne ilmenee kuviosta 26.

Kuvio 26. Tutkimushankkeen rakenne

Kuvioon 27 on koottu IHMEMALLI-hankkeen suositukset ihmiskaupparikosten esitutkinnan laadunvarmistamiseksi ja yhdenmukaisuuden tukemiseksi.

Lainsäädäntöön liittyvät koulutus- ja kehittämistarpeet

1. Rankaisemattomuusperiaatteen soveltamisen tarkastelu tulisi vakiinnuttaa osaksi ihmiskaupparikosten rikosprosessia.
2. Viranomaisten mahdollisuuksia oma-aloitteiseen tiedonvaihtoon tulisi lisätä.
3. Massamaisen ihmiskaupparikoksen sisällyttämistä rikoslakiin tulisi arvioida.
4. Viranomaisten osaamista ääni- ja kuvatalenteen hyödyntämiseen asianosaisten kuulustelussa tulisi vahvistaa koulutuksella.

Ihmiskaupparikosten esitutkinnan valtakunnallisen yhdenvertaisuuden tukeminen

5. Ihmiskaupparikosten esitutkinnan valtakunnalliset rakenteet poliisihallinnossa tulisi arvioida ja vastuut selkeyttää.
6. Moniviranomaistoiminnan rakenteet tulisi muodostaa ja vakiinnuttaa ihmiskaupan tunnistamisen, esitutkinnan ja paljastavan toiminnan tueksi.
7. Poliisihallituksen antamia ohjeita tulisi päivittää, rikostyyppin dokumentointikäytänteitä yhtenäistää ja tutkinnan projektinhallintaa kehittää.

Ihmiskaupparikosten esitutkinnan laadun varmistaminen

8. Ihmiskaupparikoksen eri ilmenemismuotojen tunnistamista tulisi vahvistaa koulutuksella.
9. Esitutkintaviranomaisten keskinäistä osaamista tulisi jakaa laitosten sisällä johdonmukaisesti ja työnohjauksen tarjontaa kehittää.
10. Tulkkaukseen liittyvä ohjeistus ja linjaukset tulisi päivittää vastaamaan käytännön toimijoiden tarpeita.
11. Asianomistajakuulustelun ja erityisesti haavoittuvassa asemassa olevan asianomistajan kuulustelukoulutusta sekä trauma- ja kulttuurisensitiivistä työtä tulisi vahvistaa.

Uhrinäkökulman vahvistaminen

12. Ihmiskaupan asianomistajan ja viranomaisten välistä luottamusta tulisi rakentaa tiedostavasti ensi kohtaamisesta alkaen hankkeessa luodun prosessikaavion mukaisesti.
13. Palveluohjausta tulisi kehittää poliisihallinnossa ja monipuolistaa yhteistyötä myös kolmannen sektorin toimijoiden kanssa.
14. Suojelutarpeen arviointia tulisi vahvistaa ja arvioinnissa tulisi painottaa asianomistajan subjektiivista kokemusta turvauhasta.

Kuvio 27. IHMEMALLI-hankkeen suositukset

Liite 5. Ihmiskaupan uhrien auttamisjärjestelmän esite

Ihmiskaupan uhrien auttamisjärjestelmä on viranomainen. Tunnistat sen oranssista linnusta.

029 54 63 177
Auttamisjärjestelmän tiimi: ma-pe 8-16:15

Joutsenon vastaanottokeskus vastaa virka-ajan ulkopuolella.
Tukena on silloin päivystävä esihenkilö, joka hoitaa kiireelliset asiat.

@ ihmiskauppa.auttamisjarjestelma@migri.fi

KENELLE APU ON TARKOITETTU?

- + Henkilölle, joka on ehkä ihmiskaupan uhri
- + Ihmiskaupparikostutuksessa avustavalle
- + Heidän lapsilleen

jos he tarvitsevat auttamistoimia.

(yllä mainittu henkilö + avuntarve = asiakkuus)

- Ei tarvitse olla varmuutta, että kyseessä on ihmiskaupan uhri.
- Jos olosuhteissa on viitteitä ihmiskauppaan, voidaan auttaa.

KIIREETTÖMÄT TILANTEET

Kerro Auttamisjärjestelmästä ja pyydä henkilöitä suostumus siihen, että välität hänen tietoaan.

Auttamisjärjestelmästä kertomisen apuna voi käyttää eri kielillä tehtyjä esitteitä (ihmiskauppa.fi/esite)

Voit käyttää esityslomaketta (ihmiskauppa.fi/ohjaa) tai kirjoittaa tarvittavat tiedot sähköpostiin.

Kerro, miksi arvioit henkilön ihmiskaupan uhriksi. Jos henkilön asiassa on kirjattu ilmoitus ihmiskaupparikostuksesta, ei muita perusteluja tarvita. Tarvitseeko hän apua?

Auttamisjärjestelmä tekee päätöksen henkilön asiakkuudesta.

AUTTAMISTOIMET

Auttamisjärjestelmän asiakasta voidaan auttaa avuntarpeesta riippuen esim. näillä toimilla:

Turvallinen majoitus tai asumispalvelu

Sosiaali- ja terveyspalvelut

Varattomille toimintulotuki / vastaanottoraha

Ohjaus ja neuvonta

Esim. rikosasiat, oleskeluoikeuteen liittyvät asiat, ihmiskaupan uhrin oikeudet. Tarvittaessa tulkkaus ja -käänöspalvelut.

Tuettu, turvallinen kotiinpaluu

Ulkomaan kansalaiselle, joka haluaa palata kotimaahansa.

Harkinta-aika

Voidaan antaa nk. paperittomille asiakkaaksi otettaessa. Lailistaa oleskelun 1-6 kuukaudeksi. Lisätietoa: ihmiskauppa.fi/harkinta-aika

AUTTAMISTOIMIEN JÄRJESTÄMINEN

Kotikunta:

Jos asiakkaalla on Suomessa kotikunta, Auttamisjärjestelmä ohjaa asiakkaan hyvinvointialueen palveluihin ja tekee yhteistyötä hyvinvointialueen kanssa.

Ei kotikuntaa:

Auttamisjärjestelmä järjestää auttamistoimet asiakkaille, joilla ei ole Suomessa kotikuntaa. Turvapaikanhakijan majoitus ja peruspalvelut tulevat vastaanottokeskuksesta, ellei poliisi arvioi sitä turvattomaksi.

Toimi näin, kun uhri tarvitsee apua

1. VARMISTA SUOSTUMUS

Kerro uhrille Ihmiskaupan uhrien auttamisjärjestelmästä ja varmista, että hän suostuu siihen, että välität tietoa hänestä Auttamisjärjestelmälle.

Löydät asiakkaille tarkoitetun esitteen osoitteesta ihmiskauppa.fi/esite. Esitteitä on eri kielillä. Tulosta lukutaitoiselle uhrille esite kielellä, jota hän ymmärtää.

Kerro ainakin seuraavat asiat (etenkin jos esitettä ei ole saatavilla tai uhri on lukutaidoton):

- + Auttamisjärjestelmä on viranomaisen, joka auttaa ihmiskaupan uhreja.
- + Auttamisjärjestelmän asiakkuus on vapaaehtoista ja avusta voi kieltäytyä.
- + Auttamisjärjestelmän asiakkaalle voidaan järjestää palveluja asiakkaan tilanteen ja tarpeen mukaisesti. Palveluita voivat olla esimerkiksi majoitus tai toimeentulo.
- + Auttamisjärjestelmään ohjatun henkilön tiedot kirjataan auttamisjärjestelmän asiakasrekisteriin. Tiedot ovat salassa pidettäviä.
- + Tietoja voidaan luovuttaa vain asiakkaan omalla suostumuksella tai siten kuin laissa erikseen säädetään.

2. SOITA AUTTAMISJÄRJESTELMÄLLE

Kun on kiire saada uhrille esim. turvallinen majoitus, asiakkuus voi alkaa yhden puhelun perusteella.

Soita Auttamisjärjestelmälle ja kerro, miksi arvioit henkilön ihmiskaupan uhriksi (jos kirjattuna ei ole rikosilmoitusta ihmiskaupan rikoksesta). Kerro henkilön nimi, kansalaisuus ja kielitaito sekä miten häneen saa yhteyttä.

3. ANNA MUUT TARVITTAVAT TIEDOT

Auttamisjärjestelmän on hyvä tietää myös nämä:

- + Onko asiakkaalla kotikunta Suomessa?
- + Mitä majoituksen järjestämisessä täytyy ottaa huomioon (sijainti, turvauhka)?
- + Onko asiakkaalla rahaa / ruokaa / puhelinta?
- + Tarvitseeko kuljetusta vai voiko poliisi auttaa viemään asiakkaan majoitukseen?

Auttamisjärjestelmä tekee nopeasti päätöksen asiakkaaksi ottamisesta ja alkaa järjestää auttamistoimia.

Apu järjestetään asiakkaan palvelutarpeen mukaan.

Huom! Auttamisjärjestelmä ei arvioi asunnottomien yömajojen turvalliseksi majoitukseksi ihmiskaupan uhrille. Myös hotellimajoitus voi olla monille sopimaton.

WWW.IHMISKAUPPA.FI

Asiakasesite eri kielillä: ihmiskauppa.fi/esite

Tietoa auttamisjärjestelmään ohjaamisesta: ihmiskauppa.fi/ohjaa

Lisätietoa harkinta-ajasta: ihmiskauppa.fi/harkinta-aika

Lisätietoa auttamisjärjestelmästä ja ihmiskaupasta löydät ihmiskauppa.fi-sivustoilta.

Liite 6. Ohjeita ja oppaita ihmiskaupan uhrin tunnistamiseen

Terhi Kankaanranta

erikoistutkija

Poliisiammattikorkeakoulu

Minna Willman-Koistinen

tutkija, rikosylikomisario

Itä-Suomen poliisilaitos

Ihmiskaupparikosten torjunnan ja tutkinnan kannalta on olennaista ensinnäkin tunnistaa henkilö, joka mahdollisesti on joutunut ihmiskaupparikoksen uhriksi. Työ- ja elinkeinoministeriön ylläpitämästä Kotoutuminen.fi-verkkopalvelusta löytyy tunnistamista helpottamaan laadittu ohjekortti ”Miten tunnistat työperäisen hyväksikäytön ja tai ihmiskaupan”. Myös Protukupiste on tuottanut tietoa ja tukimateriaaleja, kuten animaatioita, esitteitä ja työkaluja ihmiskaupan tunnistamiseen ja uhrien tukemiseen, esimerkiksi koosteen ihmiskaupan ensivaiheen tunnistamista helpottamaan. Materiaalia voi ladata maksutta. Ihmiskaupan uhrien auttamisjärjestelmä puolestaan on julkaissut esitteen, josta käy ilmi mm. mihin palveluihin ihmiskaupan uhrilla on oikeus. Mikäli potentiaalisen uhrin kanssa on mahdollista keskustella, hänen tilannettaan voi kartoittaa ihmiskauppa.fi-sivustolle kerätyn kysymyslistauksen avulla.

Myös sosiaali- ja terveydenhuollon ammattilaisia varten on laadittu ohje, joka helpottaa tunnistamaan asiakkaassa mahdollisia ihmiskaupan merkkejä ja tarvittaessa auttaa ohjaamaan asiakkaan kansalliseen Ihmiskaupan uhrien auttamisjärjestelmään tai muun soveltuvan tuen piiriin kotikunnassaan tai kansalaisjärjestöissä. Osana Kansainvälisen siirtolaisuusjärjestön toteuttamaa Ihmiskaupan uhrin terveys ja hyvinvointi Suomessa (HOIKU) hanketta tuotettiin oppi- ja koulutusmateriaalia, joka tukee ihmiskaupan uhrien varhaista tunnistamista ja palveluohjausta terveydenhoidon ja sosiaalityön piirissä. (Valtioneuvosto, 2019.) Ihmiskauppa.fi-sivustolta voi myös ladata pienen kortin, joka sisältää yhteystiedot auttamisjärjestelmään ja työsuojeluviranomaiselle. Kortin pienen koon vuoksi sen voi helposti antaa henkilölle, jonka epäilee olevan työvoiman hyväksikäyttöön liittyvän ihmiskaupan uhri.

Oikeusministeriö on koonnut tietoa pakkoavioliitoista esitteeseen, jonka tarkoituksena on helpottaa pakkoavioliiton mahdollisia uhreja, sekä lisätä tietoa

avioliittoon pakottamisen rangaistavuudesta (Oikeusministeriö, 2020). On tärkeää myös tunnistaa mahdollisimman varhain uhrin mahdollinen suojelutarve. Suojelutarpeen arvioinnissa pyritään tunnistamaan ”sellaiset asianomistajat, joiden kertomuksen saamista näytöksi voidaan helpottaa rikosprosessin aikana toteutettavilla suojelutoimilla”. Suojelutarpeen arviointia varten on laadittu käsikirja. (Sisäministeriö, 2016.)

Lähteet ja lisätietoja

Ihmiskaupan uhrien auttamisjärjestelmä. Näe näkymättömiä -esite. https://ihmiskauppa.fi/wp-content/uploads/2023/08/ihmiskauppa_flyer_80x160_painovalmis.pdf.

Ihmiskaupan uhrien auttamisjärjestelmä. Olenko joutunut ihmiskaupan uhriksi? <https://ihmiskauppa.fi/loyda-apua/olenko-joutunut-ihmiskaupan-uhriksi/>.

Ihmiskaupan uhrien auttamisjärjestelmä. Työkaluja ihmiskaupan vastaiseen työhön. <https://ihmiskauppa.fi/tietoa-ja-materiaaleja/tyokaluja-ihmiskaupan-vastaiseen-tyohon/>.

International Organization for Migration (IOM) (2017). Ihmiskaupan uhrin ensivaiheen tunnistaminen ja palveluohjaus. Ohje sosiaali- ja terveydenhuollon ammattilaisille. Helsinki: IOM. [IOM_julkaisu_210x270mm_indd \(valtioneuvosto.fi\)](https://www.iom.int/sites/default/files/2017/06/IOM_julkaisu_210x270mm_indd_(valtioneuvosto.fi))

International Organization for Migration (IOM) (2019). Avaa ovi avulle - ihmiskaupan uhrin terveyden ja hyvinvoinnin edistäminen. Oppimateriaali sosiaali- ja terveysalan ammattilaisille ja kouluttajille. Helsinki: IOM [avaa-ovi-avulle-web.pdf \(iom.int\)](https://www.iom.int/sites/default/files/2019/06/avaa-ovi-avulle-web.pdf).

Kotoutuminen.fi (2022). [Ohjekortti kertoo, miten voit tunnistaa työperäisen hyväksikäytön tai ihmiskaupan | Kotoutuminen](https://kotoutuminen.fi/ohjekortti-kertoo-miten-voit-tunnistaa-tyoperaisen-hyvaaksikayton-tai-ihmiskaupan-kotoutuminen).

Oikeusministeriö (2020). Pakkoavioliitot ja rikosoikeudelliset seuraamukset. [OM-Pakkoavioliitot-ja-rikosoikeudelliset-seuraamukset-fi.pdf \(oikeusministerio.fi\)](https://www.oikeusministerio.fi/om-pakkoavioliitot-ja-rikosoikeudelliset-seuraamukset-fi.pdf).

Pro-tukipiste (2023). Yhdistys. [Yhdistys - Pro-tukipiste \(protukipiste.fi\)](https://www.protukipiste.fi).

Pro-tukipiste (2023). Tietoja ja tukimateriaaleja. [Tietoa ja tukimateriaaleja - Pro-tukipiste \(protukipiste.fi\)](https://www.protukipiste.fi).

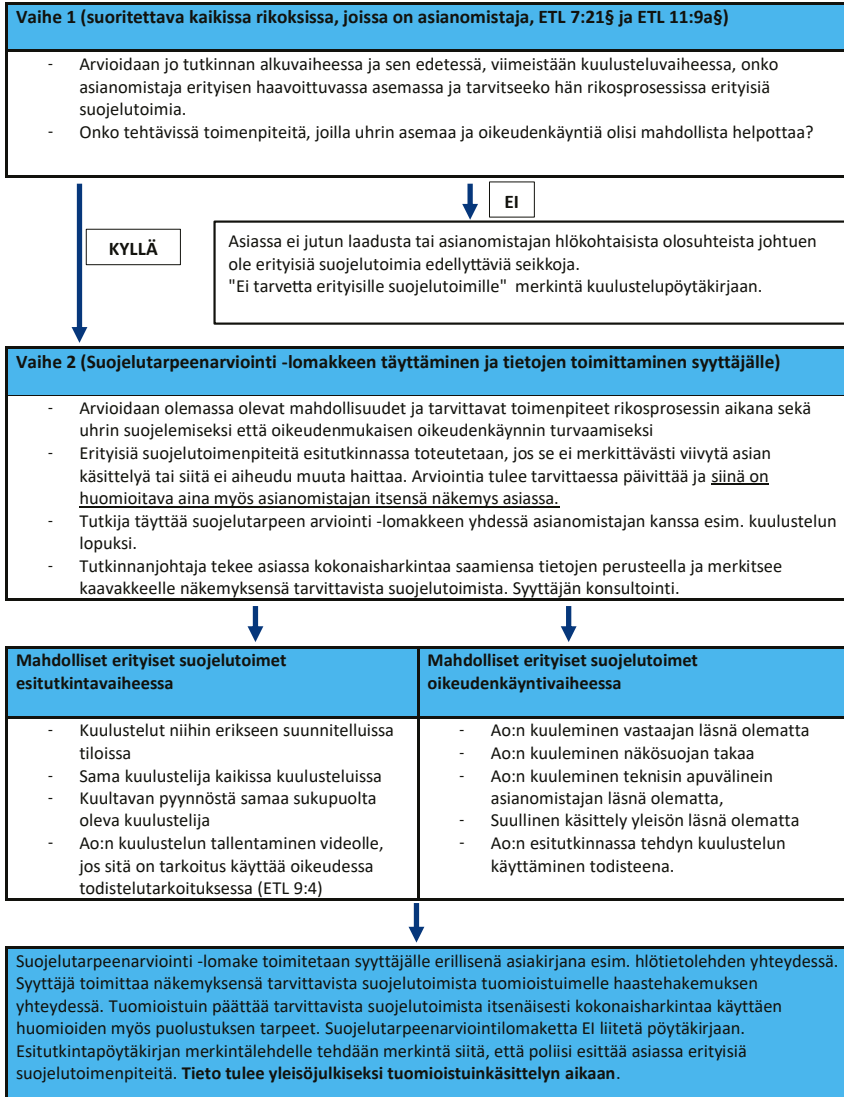
Pro-tukipiste (2023). Ihmiskaupan tunnusmerkkejä. [A4_ssa<0308>hko<0308>inen-esite_Ihmiskauppa_2.indd \(protukipiste.fi\)](https://www.protukipiste.fi).

Sisäministeriö (2016). Rikoksen uhrin suojelutarpeen arviointimenettelyn käsikirja. Sisäministeriön julkaisu 14/2016. Sisäinen turvallisuus. Helsinki: Sisäministeriö. [Rikoksen uhrin suojelutarpeen arviointimenettelyn käsikirja, sisäministeriön julkaisu 14/2016 \(valtioneuvosto.fi\)](https://www.valtioneuvosto.fi).

Valtioneuvosto (2019). Oppimateriaalia ihmiskaupan tunnistamiseksi sosiaali- ja terveysalan ammattilaisille. <https://valtioneuvosto.fi/-/1271139/oppimateriaalia-ihmiskaupan-tunnistamiseksi-sosiaali-ja-terveysalan-ammattilaisille>.

Liite 7. Pikaohje: asianomistajan suojelutarpeen kaksivaiheinen arviointi

Kati Arnberg
rikosylikonstaapeli
Ihmiskaupparikostutkinta
Helsingin poliisilaitos

Lähde: Rikoksen uhrin suojelutarpeen arviointimenettelyn käsikirja, SISÄMINISTERIÖN JULKAISU 14/2016

Liite 8. Ulkomailla tapahtuneiden tapausten esitutkinnan toimittamatta jättäminen, esimerkki selostusosaan kirjoitettavasta tekstistä

Tämä teksti kokonaisuudessaan sisältää Laki viranomaisten toiminnan julkisuudesta (621/1999) 24 § 1 momentin kohdan 5 mukaisia salassa pidettäviä tietoja poliisin teknisistä ja taktisista menetelmistä. Salassa pidettäviä tietoja sisältävä osa tekstistä on poistettu tästä julkisesta versiosta ja sisällytetty vain viranomaisille tarkoitettuun versioon.